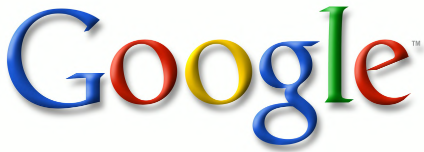
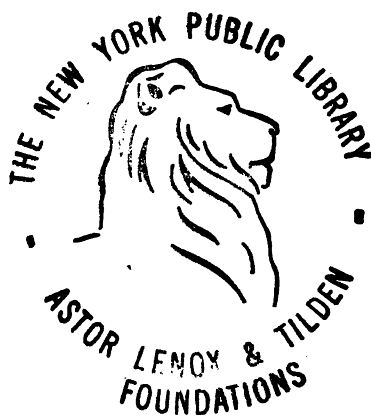
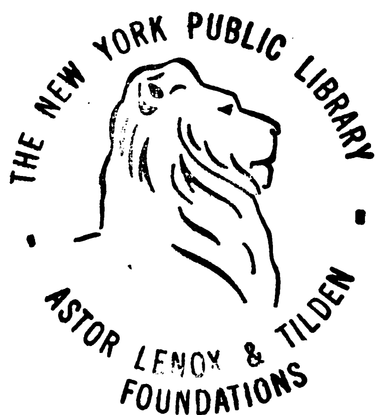

Нрацдй

Найди

B. EÖTVÖS JÓZSEF

ÖSSZES MUNKÁI.

ELSŐ KÖTET.

PEST, 1870.

KIADJA RÁTH MÓR.

A XIX. SZÁZAD

URALKODÓ ESZMÉINEK

BEFOLYÁSA AZ ÁLLAMRA.

IRTA

B. EÖTVÖS JÓZSEF.

Frustra magnum exspectatur augmentum in scientiis ex superinductione et insitione novorum super vetera, *sed instauratio facienda est* ab imis fundamentis, nisi libeat perpetuo circumvolvi in orbem, cum exili et quasi contemnendo progressu. *Baco Ver.*

MÁSODIK KIADÁS. — ELSŐ KÖTET.

PEST, 1870.

KIADJA RÁTH MÓR.

Budán, 1870. Nyomatott a magy. kir. egyetemi nyomdában.

BEVEZETÉS.

Az emberek többségének, hogy magukat jól érezhessék, mindenekelőtt nyugalomra van szüksége. Valamint a föld ott is, hol hajdanta vulkánok dühöngtek, miután az erőszakos bomlás elmult, kizöldül és virágokat hajt: ugy az emberi társaság. Az egyesnek tevékenysége kertté képes átidomitani a sivatagot, és az ember ferde, egyenetlen helyen kényelmes házat építhet magának, csak tevékenysége ne zavartassék, és arról lehessen meggyőződve, hogy az alap, melyen laka nyugszik, nem fog ingadozni. Nagy felforgatások korszakai ez oknál fogva tömérdek szerencsétlenséget hoznak szükségkép ezer meg ezer egyesre; s ha a kivívott szabadság első pillanatában gyakran csak panaszokat hallani; ha a nép, miután bilincseit széttörte, azon korszakba kivánkozik vissza, midőn még lánczokat viselt: okát távolról sem kell abban keresnünk, mintha az ember — mint rosz kedvében ez vagy amaz mondani szokta — szolgaságra volna teremtve; hanem abban, hogy, miután csak hasznos munkásság által érezhetjük magunkat boldogoknak, nem nélkülözhetjük azt sem, mi minden hasznos munkásságnak alapfeltétele: *a nyugalmat.* Olyan kor, midőn minden, a mi fenállt, vagy összeroskadt vagy leg-

alább megrendíttetett, sok nagyot alkothat ugyan, de még sem annyit, mennyi azon számtalan apró remény és élvezet pótlására kivántatik, melyeket az egyes ily alkalommal veszitett.

Ki a történetet ismeri, az máskép itél. Ő tudja, hogy a hosszadalmas béke sincsen veszély nélkül, s hogy a népek, mint a vizek, megrothadnak, ha nincs ami néha megmozgassa; tudja, hogy az emberiségnek épúgy, mint a természetnek, viharokra van szüksége, s hogy épen oly eszelősség mód nélkül panaszkodni a hátramaradt részletes pusztitások, mint nyári vihar után a letört ágak és megtépett virágok felett; hisz a vihar által a levegő megtisztult, a föld termékenyült, s a feldöntött odvas fáért, az összetépett virágokért pótlékul ezer fa, millió virág és fűszál magvai szórattak szét a földön. — Az egyes, akinek házába a villám lecsapott, vagy ki azon fa alatt, melyet a fergeteg kitört, árnyékot talált, panaszra fakadhat az esemény felett; hisz az arasznyi élet nem nyújt elégséges tért a reménynek, hogy veszteségét kipótolhassa: de aki szellemi szemeit a távol mult vizsgálásában megedzé, s igy távolabb lát a jövendőbe, az ily pusztitásokban csak egy új, szebb fejlődés zálogát fogja találni, és keble örömtől dagad, mint a hajósé, kit viharok zúgnak körül, de aki meg van győződve arról, hogy hajója nem veszhet el [1]).

---

[1]) Il y a plaisir d'être dans un vaisseau battu de l'orage, lorsqu'on est assuré qu'il ne périra point. *Pascal.*

Honnan van, hogy napjainkban ez nincsen így, s jelenleg még azok is, kik a mozgalmat felidézték, vagy legalább reményteljesen kisérték, most aggodalommal fordulnak el tőle? — honnan van, hogy épen azokat, kik személyes érdekeiket a közjónak, vagy legalább a dicsőségnek örömest feláldozzák, most talán még nagyobb elcsüggedés szállotta meg, mint magát a népet?

Voltak idők, midőn az izgatottság Europában átalánosabbnak látszott, mint jelenleg. A XVI-ik század egyházi reformatiója oly országokra is terjedett ki, melyekre a közelebb mult időnek eseményei külsőleg nem hatottak, s még azon államok történetében is, melyek most legtöbbet szenvedtek, találunk időszakokat, melyek, ha csak az anyagi bajokat veszszük tekintetbe, jóval gyászosabb képet tüntetnek fel előttünk, mint a jelen. A harminczéves háború Németországban, a ligue hadviselései, s a nantesi edict visszavonása Francziaországban, nagyobb pusztitásokat hagytak maguk után, borzasztóbb következményeket idéztek elő, mint századunk forradalmai. Azokkal pedig, kik hálájára a legérdemesbek voltak, máskor is csak úgy bánt a tömeg, mint jelenleg; s valóban, nagy férfiak dicsőségének nem árt, ha a sokaság visszavonul tőlök, hogy a jövendő, minden oldalról szemlélhetve a különállókat, őket egészen megismerhesse. Okát az elcsüggedésnek, melyet épen azok soraiban tapasztalunk, kik a népnek vezérei lehetnének, nem sértett hiuságban vagy mozgalmaink külső tüneményeiben, hanem csak ezek sajátságos természetében kell tehát keresnünk.

Az államhatalomérti vita oly régi, mint maga e hatalom; s ha Proudhonnak igaza van, állitván: miszerint azzal kezdődött legyen minden polgári társaság, hogy az emberek hatóságot alkottak maguknak[1]), akkor azt is állíthatni, hogy az állam felforgatását czélzó kisérletek az állam alapitásával vették kezdetöket. De bármi gyakran és bármi dühvel támadtatott meg az államhatalom eddig, ez oly elvek vagy emberek nevében történt mindig, kik az uralkodók helyébe akartak lépni. Szándék volt másokat megbizni a polgári társadalom vezérlésével; szándék volt megváltoztatni az irányt, melyben addiglan haladott a társadalom: — de ezt felbontani senki nem akarta. Mindenik párt a rend azon biztositékait nyujtotta, vagy igyekezett legalább nyujtani a társadalomnak, melyek nélkül ez fen nem állhat. Nem is volt, a római birodalom bukása óta, oly időszak, melyben a bomlás közepett nem találunk valamit, ami elég szilárd arra, hogy a többi lerombolt rész ujjáépitésénél támaszul szolgálhasson. A középkor legnagyobb zavarai között emelkedett az egyház, melynek oltalma alatt a veszélyeztetett emberiség menedékét találhatá; a rablás alapján fejlődött ki a birtok socialis fogalma, mely az összes ujabb társadalom sarkkövéül volt szolgálandó s mely

[1]) „Lorsque les premiers hommes s'assemblèrent au bord des forêts pour fonder la société, ils ne se dirent point: organisons nos droits et nos devoirs. — — On se tint un tout autre langage: constituons au milieu de nous une autorité; qui nous surveille et nous gouverne. *„Les confessions d'un révolutionnaire.“*

neki mindjárt kezdetben erősséget nyujtott; és midőn a XVI-ik században példátlan zavar harapódzott be az egyházba, akkor már szilárdan állott az országos hatalom, mely nem engedé, hogy a korlátlan vizsgálódási szabadság széttépje azon kötelékeket, melyek az embereket társadalomba fűzték s mely azt eszközlé, hogy a keresztyénség, habár megosztva, uj községekbe forrjon össze, s később — mint például Angliában a XVII-ik század tusái között, Németországban a harminczéves háboru után, — ismét támpontul szolgálhasson a polgári társadalomnak. Azonfölül bármi dühvel támadtatott meg a fenálló más korszakokban, védői sem hiányoztak, kik önfeláldozással vettek részt a vitában: mert őket is, mint elleneiket, azon meggyőződés lelkesitette, hogy a fenállót védve, szent kötelességet teljesitenek.

Mindez, miben a rend s a miveltség barátja a legzavartabb korszakban is vigasztalást találhat, nincs meg napjainkban.

Most nem a polgári társadalom bizonyos formája, nem bizonyos emberek vagy elvek kormánya: hanem maga a polgári társadalom fenállása, a jog, hogy *bármily* kormány létezhessék, támadtatik meg. Azon korszak, melyben hirdettetik, hogy a társaság, természeténél fogva, kormányozhatlan, s hogy az, ki a társaságot kormányozni merészelné, bitorló és zsarnok, — azon kor, melyben állittatik, hogy a népek nagykoruságával meg kell szünni minden kormánynak[1]), s melyben az, ki

[1]) „La société par nature et destination est donc autono-

ilyeneket mond egy sereg bámulója által az igazság apostolának s mindenki által módfelett jeles és veszedelmes embernek tartatik, — ily korszak túllépte azon korlátokat, melyek között a legnagyobb forradalmak többnyire tartózkodtak. Csaknem szakadatlan forradalomban eltöltött hatvan év után, mely alatt mindenki azon iparkodott, hogy diadalma minél teljesebb legyen, s hogy elleneit megsemmisitse; mely alatt mindenik párt nem annyira saját elveinek helyességét, mint inkább ellenéinek hibáit kereste s a hatalom birtoka után törekedett, — de nem arra, hogy annak józan hasznát vegye; mely alatt annyi kormány, megvetve a jogot, mindent elkövetett, mit lehetségesnek látott, mig a polgári hatalom egyik kézből a másikba esve, tizszer megtörve s tizszer ujra összeragasztva, elvégre minden erejét elveszté, s a népnek jogfogalmai, melyeket lábbal tapodtatni látott, összezavarodtak; hatvan ily év után mindig hangosabban nyilatkozik a kétely: ha vajjon nem volt-e mindezen erőködés haszontalan? ha vajjon a remény, miszerint az alkotmányok változtatása az emberi viszonyokat is javitandja, egyéb-e hiú szemfényvesztésnél, kigondolva azok által, kik ez úton kezökbe akarják keríteni a hatalmat, hogy önhasznukra kiaknázhassák?

---

me, comme qui dirait ingouvernable. Quiconque met la main sur moi pour me gouverner est un usurpateur et un tyran; je le déclare mon ennemi. L'homme une fois parvenu à l'âge de majorité, le gouvernement et les partis doivent disparaître.
Proudhon ugyanott.

A politikai forradalom elégtelen; társadalmira van szükség. A család, a birtok, minden megtámadtatik, mi az emberi társadalmat eddig összetartá, vagy ami jövendőben uj alakulás csírája lehetne. Az emberiséget ujjá kell teremteni; nem elégséges a chaoshoz vissza térnünk, hanem parányokra kell feloszlatnunk mindent! Már közel az idő, midőn szilárd respublicai nézetek senkit sem fognak a reactionarius névtől megóvni; s ki a tömegnek tetszeni kiván, kénytelen lesz a család iránti szeretetet a testvériségen elkövetett árulásnak, — a birtokot lopásnak nyilvánitani.

S míg ekként a polgári rend fenállásának jogszerüsége sokak által tagadtatik; mig a társadalom valamennyi támasza ingadozik, és semmi sem marad megtámadás nélkül, ami, ha a nagy épület összeroskad, egy ujnak alkotásánál alapul szolgálhatna: nem áll-e a társadalom védtelenebbül, mint valaha — kétségbeesve már a tusa előtt, úgyszólván, oltalmazók nélkül?

Ha tekintetbe veszszük, mily arányban növekedett a forradalmi elem a közelebb mult években: aggodalom szállhat meg bennünket; de a valóságos veszedelem nem e növekedésben rejlik. Tegyük fel, hogy mindazon szavazat, mely Francziaországban socialista jelöltekre esett, érett megfontolás után és tökéletes öntudattal vettetett a választási urnába, s hogy azok, kik e jelöltekre annálfogva szavaztak, mert a jelenlegi kormány nincs ínyökre, valósággal a társadalom megbuktatását vették czélba, mit egyátalában nem állíthatni; még ez esetben is tetemes kisebbségben lenne e

párt, s e tekintetben senki sem csalódik kevésbbé, mint a hivek maguk, kik, ha többséghez volna reményök. az ehhez vezető legjobb eszközt nem fognák elhanyagolni, s más politikai pártok módjára bizonyosan azt hirdetnék, hogy már van többségök, holott ennek épen ellenkezőjét teszik [1]. *A való veszedelem azon párt,* vagy — jobban mondva — *azon roppant többség nézeteiben és cselekményeiben rejlik, mely a fenállót fen akarja tartani;* s ki a közelebb mult időnek eseményeit figyelmesen vizsgálja, osztozni fog véleményemben.

Azon nagy átalakulása valamennyi viszonynak, mely 1848-ban következett be, sajátságos jellemmel bir, minőt aligha mutat fel más hasonló nagyságu esemény a történetben. — Francziaországban respublica alapíttatik; Németországban parlament hivatik össze, mely a néhai római birodalom valamennyi országának számára törvényeket alkosson oly átalánossággal, minőt e birodalomban soha semmiféle hatalom nem követelt magának; Olaszország fölkel az idegen uralkodás s minden korlátlan hatalom ellen; Ausztriában a középkori viszonyok végmaradványai rontatnak le. — A törvény előtti egyenlőség, a sajtó- és egyesületi szabadság, a vallások egyenjogúsága, a privilegiumok eltörölte-

[1]) Considérant l'état d'ignorance profonde et d'asservissement moral où les campagnes en France vivent plongées — enfin la „supériorité numérique" du peuple ignorant des campagnes sur le peuple éclairé des villes, je pensais: que nous aurions dû reculer „le plus loin possible" le moment des élections. *Louis Blanc.*

tése, sőt az összes birtokállapot tetemes módositása — midőn a földesuri viszonyok mindenütt megszüntek, — mindez nehány nap alatt történik, s a nélkül, hogy átalában véve más izgalmat mint a közörömét lehetne észrevenni. Mi 1789. augustus 4-dikén Francziaországra nézve történt, az most Európa nagy részében következett be, s bármi nagy veszteség ért is többeket, alig hallatszott panasz a történtek felett. Valamint a part, melyet régtől fogva aláás a folyam, váratlanul leszakad, s az árnak martalékává lesz: ugy történt 1848-ban. A mi századok óta fenállott, az csaknem nyom nélkül tünt el; az ember alig foghatta fel, mint állhatott fen csak imént még egy egészen más rendje a dolgoknak, miután mindazok, kik annak támaszai voltak, az uj renddel oly rögtön meg tudtak barátkozni.

Miből magyarázhatjuk meg magunknak e meglepő tüneményt?

Lehet-e e történtekben természetes fejleményt látni? lehet-e mondani, hogy a mit a nép oly könnyeden vívott ki, rég megért gyümölcs volt, mely a legcsekélyebb érintésre szükségkép földre hullott? Aki azon népek míveltségi állapotának különféleségét tekintetbe veszi, melyek az 1848-iki mozgalmakban részt vettek, ezt nem fogja állithatni, s különben is a későbbi események mindenkit felriasztanának e csalódásból. Soha sem bizonyult be inkább a tétel, mint épen itt, hogy: bevégzett ténynek csak az tekinthető, ami a kor fogalmainak valóban megfelel, s ami a viszonyoknak szükséges eredménye.

Vagy talán túlnyomó többség eszközölte mindezen államokban e nagy felforgatást? Ezt sem mondhatni, miután Francziaországban még azok is, kik e mozgalom élén állottak, s kiknek érdekében van azt nagy többség müve gyanánt tekintetni, nyiltan megvallják: hogy az egy aránylag csekély számú kisebbség által, a többségnek részvéte nélkül, sőt akaratának ellenére hajtatott végre. Ugyanezt mondhatni más országokról is. A változtatások kezdeményezése nem indult ki a népből, melyet sok helyütt csak utóbb kellett megnyerni a nélküle keresztülvitt intézkedések helybenhagyásának.

Nem, mert a viszonyok úgy hozták magukkal; nem, mert ellenállhatlan többség ugy parancsolta — hullott porba a fenálló rend. *A való ok, az egyetlenegy ok abban rejlik, hogy senki sem mert a fenállónak védelmére kelni;* és pedig azért nem, mivel azok, kiknek ez hivatásuk lett volna, s kiknek hatalmukban állott, *nem hittek jogukban;* s az épületet, mely általuk oltalmazandó lett volna, maguk is oly roskatagnak tartották, hogy az első rengés után odahagyták.

Ha vannak oly események, melyek nem nagy tettek, hanem egyedül nagy gyengeség szüleményei, — s a világtörténet több ily eseményt említ, — a szóban forgó méltán közéjök sorozandó, és soha győző nem csodálkozott inkább megtámadásának eredménye felett, mint ez alkalommal, midőn a küzdelem következéseit talán csak azok látták előre, akik benne legyőzettek. A mi a közelebb mult években történt, bizonyságul szolgál, hogy az államhatalom tenger, melyen, a ki hitét veszti,

elmerül, s hogy politikai tusák gyakran istenitéletek, hol az, aki meggyőződés nélkül lép a sorompók közé, a gyengébb által is legyőzetik.

Máskülönben mint magyarázhatnók meg magunknak, hogy oly államok, melyekben azon viszonyok, melyek, némelyek állitása szerint, a forradalmat előidézték, — nagyobb mértékben voltak meg, minden megrázkódtatástól mentek maradtak? A növekedő jólétnek közepette, s a nélkül, hogy valami a közeledő vihart jelezte volna, rögtöni átalakulásnak ment eléje annyi ország; és Belgium, melynek népességéből 7000 lakos esik egy-egy négyszeg mértföldre, miért állotta meg ingadozás nélkül a vészt? miért nem bomlott fel a közrend Angliában, hol az industrialismus bajai oly nagy mértékben találtatnak fel? miért nem Irlandban, melynek földmivelési viszonyai a legeslegsúlyosabbak? hiszen itt a repealerek, amott a chartisták pártja aránylag nagyobb számú, mint a minő volt a socialisták s a republicanusok pártja 1848-nak elején Francziaországban. Miként magyarázhatnók meg magunknak e tüneményeket, ha a történtek okát nem inkább a kormányzók cselekvényeiben és meggyőződésében keressük, mint a népekéiben?

Az eszmék nemcsak azokra hatnak, akikre nézve kedvezők a belőlük vont következtetések. Befolyásuk átalános s csaknem mindig épen azokra legnagyobb, kik általuk helyzetöket veszélyeztetve látják. Igy van ez századunk eszméivel is. Az egyenlőség fogalma, t. i. a meggyőződés, hogy igazságtalanság, ha az állam polgárai-

nak bizonyos osztályai, másoknak kárára, előjogokkal ruháztatnak fel, talán nem hatotta át oly átalánosan a népet, mint hiszszük. Francziaország lakosainak nagy többsége aligha fogta fel tisztán, hogy oly alkotmány, melynek alapelve az egyenlőség, nem szorithatja a politikai jogok gyakorlatát a népességnek század részére, s hogy oly királyság, melynek a felséges nép akaratán kivül más alapja nincs, nem léptetheti önön akaratát azok akaratának helyébe, kik egy fictio juris alapján a nép nevében szólnak. De — habár erről a népnek nagy többsége nem birt is tiszta fogalommal — annál világosabban látták azt be a társadalom magasabb osztályai. Ezeknek jóval nagyobb részénél az egyenlőség és népfelség fogalmai régóta elméleti hitágazattá váltak. Épen a kormányférfiak Francziaországban látták volt előre a fenálló viszonyok szükséges bomlását. Ők tudták, hogy azon eszközök, melyeket a juliusi forradalom óta alkalmazásba vettek, az államot alapjaiban rendítették meg; hogy ez vagy ama nagy minister, ki megvesztegetések által befolyást biztositott magának, úgy cselekedett mint a patak, mely a malom kerekeit forgásba hozza, de egyszersmind az épület alapzatát is aláássa; a kormányférfiak tudták, hogy a törvényhozás, melytől a királyi szék támaszát várta, annyi ízben használtatott fegyverül, hogy megsérülvén a tusában, támaszul már senkinek sem szolgálhat; s midőn aztán a nép nevében nehány ezer ember a fenálló rend ellen fellépett, e rendnek őrei visszavonultak; nem, mert képtelenek voltak az ellenállásra: hanem, mert

jogtalanságuk érzetében azt még megkisérteni sem merték.

Ily viszonyok között nemde természetes, ha a legbátrabbak is aggodalommal telnek el, és csaknem remény nélkül néznek a jövő elé, melytől uj pusztításoknál egyebet nem várnak.

Igaz, a fergeteg elvonult; az anyagi mozgalom anyagi erő által nyomatott el, s habár ezt vagy amazt nem lehet ujra felépitni, szándék van legalább az épületnek félig megmaradt részeit, melyeket ingadozni láttunk, ismét lakhatókká tenni. De az okok, melyek a legujabb időnek eseményeit maguk után vonták, léteznek most is, mint azelőtt; s ki tagadhatná, hogy azok előbb utóbb ugyanazon eredményeket vonhatják maguk után. Az utczákban legyőztétek a lázadást, de a kedélyekben forr az még most is. Mindazon kétely közül, melyek a fenállónak jogszerüsége ellen emeltettek, a mult évek eseményei által egyetlen egy sem oldatott meg. „Csak arra volna-e tehát kárhoztatva a franczia forradalom, hogy egyedül kételyeket és csalódásokat nemzzen?" — panaszkodik lelkének elkeseredettségében Guizot [1]). — „Csak keressetek, keressetek! e társadalomban, melyet 1789. óta annyi izben romba döntöttetek és újra felépitettetek, még valamit a mit leronthattok — s fogadom, hogy a tulajdonon kivül egyebet nem fogtok találni" [2]), — kiált fel diadalmas hangon

---

[1]) „De la démocratie en France."
[2]) „De la propriété."

Thiers. — „Nem zavartatott-e össze 1848-ki február óta valamennyi elv, valamennyi jog, a hatalom és szabadság valamennyi fogalma? Tudták-e Louis Blanc és Caussidiére, vagy vakbuzgó elleneik, hogy mit cselekesznek?" — kérdi Proudhon [1]), s hol van, aki válaszolni merészelne neki! — „Bármi távol álljanak egymástól a pártok, bármennyire gyülöljék egymást kölcsönösen — így szól Baraute [2]), annak bevallásában mindnyájan megegyeznek, hogy a rendetlenség mindenüvé elterjedett, hogy a nyugtalanság valamennyi lelket megszállott, hogy a társadalom legmagasabb fokától kezdve a legalsóbbig a közérdekek kétségbe vonattak, hogy megtámadtatott mindenik, s hogy egynek sem maradt meg egyebe, mint szenvedések a jelenben, és komor bizonytalanság a jövendő iránt, hogy más politika, más nemzeti gondolatok már nincsenek, mint az egyéni búbánat, s hogy a közvélemény nem egyéb, mint a közkivánat: javulnának meg bár újra a magánérdekek."

S fog-e a belsejében feldúlt társadalom, új megtámadás esetére, hatalmasabban ellenállhatni, mint a mult alkalommal?

A nyugalom erőszakos felbontását talán el fogják nyomni. Az államhatalom mindenütt felfegyverzettebb mint akkor volt, s nem fogja meglepetésében még egyszer kiejteni kezéből a gyeplőt. Nagy seregek biztositják

---

1) „Confessions d'un révolutionnaire."

2) „Questions constitutionelles."

a közbiztonságot. De ha a lázadás legyőzetett, ha ily módon helyreállíttatott a béke: vajjon *önmagának* köszöni-e megmentését a társadalom? a saját jogában való hitnek-e, s azon meggyőződésnek, hogy a fenálló valóban jó és czélszerü? kérdem: ennek fogjuk-e köszönhetni a diadalt?

Az emberek, igaz, meg fognak vívni a közrend elleneivel: ki a hazáért, ki keresményért, ki tőkéiért, mindnyájan azért, mert a minek megalapitása szándékoltatik, azt lehetetlennek tartják, vagy mert visszariadnak a bizonytalan jövő elől; — — de *magáért az államért* ezerek között alig egy fogja megállani a vészt. Az emberek csak azért küzdenek, hogy a jövendő ne legyen még roszabb a jelennél. Az alkotmány nyilt elleneit meg akarják semmisíteni, *hogy ne fosztassanak meg a lehetőségtől, a fenálló alkotmányt saját nézeteik szerint megváltoztathatni.* Ki higye, hogy oly viszonyok, melyeknek czélszerüségéről *senki* sincs meggyőződve, hogy oly respublicák, melyek csak arra valók, hogy a monarchiához átmenetül szolgáljanak, — oly monarchiák, melyek csak azért tartatnak fen, hogy átmenetül szolgáljanak a respublicához, — hogy oly társadalom, mely saját jogosultságán kétkedik, ily merész megtámadásoknak sokáig ellenállhasson? Van-e, aki nem látja, hogy bár hány győzelmet nyerjen ez úton a társadalom, miután általa csak azon viszonyok állíttatnak helyre, melyek a megtámadásnak okul szolgáltak, ily győzelem csak új harczok előkészületének tekinthető, — s hogy a polgári társaságnak ez ösvényen azon

állapotra kell jutnia, melyben, Hobbes nézete szerint, az emberek a társaság előtt éltek, — értem, mindnyájok örökös háboruját mindnyájok ellen, melyben a társaság talán mindig győzni fogna, de csak miután szünet nélkül küzdeni kényteleníttetett. Ha már haszontalan panaszok helyett, melyek által különben is legfölebb stylistai érdemekre tehetünk szert, szemügyre veszszük a tényeket, hogy mielőtt gyógyszerekhez nyúlunk, a bajt tökéletesen megismerjük, mindenekfelett két tünemény veszi igénybe figyelmünket:

először: ezen viszonyok átalános volta egész nyugat Europában [1];

másodszor: hogy mindazon eszköz, mely a bajok elháritására eddig alkalmaztatott, elégtelennek mutatkozott.

Amabból az következik: *hogy korunk bajainak okát nem egyes államok külön viszonyaiban kell keresnünk, hanem hogy oly valami szolgál azoknak alapul, a mi valamennyi állammal, hol e bajokat észreveszszük, közös.* — Emebből pedig azon meggyőződést meríthetjük, *hogy az út, melyen a fenálló bajoknak orvoslása eddig megkisértetett, tévut volt.*

---

[1]) A veszedelmek, melyek az államot Francziaországban fenyegetik, más országokban távolabbaknak látszanak, de léteznek mindenütt, s a kór jelenségeinek figyelmes vizsgálata után mindenki meg fogja vallani, hogy a külnyugalom palástja alatt még a büszke Albion is több oly elemet rejt, melyeknek lenyügözése sikerült eddiglen, de melyek aggodalommal töltik el a gondolkozót.

Ha már most azon kérdést állítjuk fel: *hogy mi tehát az, ami közös valamennyi állammal, melyre a mozgalom kiterjeszkedett?* — nem nehéz a felelet.

Valamint egyéb institutiók, ugy a catholicus egyház sem érte el czélját tökéletesen. A jelesebb pápák magasztos gondolata: a keresztyénséget, rang és születésre tekintet nélkül választott főnök és közös törvények alatt egy nagy egészszé forrasztani össze, — soha sem valósult tökéletesen. A legfenségesebb eszme is, ha megtestesülésére törekszünk, azon korszak tévedéseinek nyomát viseli magán, mely azt létesiteni akarja, mert csak gyarló emberek által léptethető életbe. Ugy volt az a pápasággal is. De bármi szigorú itéletet hozzunk hibáiról, annyi bizonyos: *hogy a pápaság mindazon népeket, melyek felett valaha uralkodott, szellemileg egy egészszé alkotta át.*

A XVI-ik századnak nagy egyházi meghasonlása külsőleg széttépte a köteléket, mely hajdan a nyugat valamennyi népét egyesítette; egyes népek azóta sebesebben, mások lassabban haladtak; de miután a pápaság a szellemi hatalom ellenállásának jogszerüségét hirdetve, ezen fogalommal a polgári szabadság magvát mindezen népeknél elhintette, ők későbbi fejlődésökben is mindannyian szellemi rokonok maradtak, s ha korunk mozgalma csak azon népekre szorítkozik, melyek egykor a római egyház kebelében voltak, ha egyikök sem maradt ment a közizgalomtól: akkor ezen tünemény okát épen *a szellemi irány közösségében, s az eszmék azonossága által feltételezett polgárisodási egységben kell keresnünk.*

Nincsen év, melyben a természettudományok terén uj, nagybecsü felfedezések ne tétetnének. Ellenállhatlan hódító gyanánt halad előre az emberi ész, a természet rejtelmei megnyílnak hatalma előtt, s szolgálatába szegődnek az anyagi világnak legtitkosabb erői. Az államtudományok mezején épen az ellenkezőt tapasztaljuk.

Ezer meg ezer kötet iratott, régi elvek új formákba öntetve, nagy felfedezések gyanánt hirdettettek; de minthogy a gyakorlati tudományoknál — s az államtudomány kétségkivűl ezekhez tartozik — haladásnak egyedül az tekinthető, aminek gyakorlati eredménye van: meg kell vallanunk, hogy államintézményeinkben ugyan sok változott meg, de hogy oly távol vagyunk a czéltól most, mint akkor, midőn e kérdéssel: *mint kelljen szerkeszteni az államot?* tudományosan foglalkodni kezdtek; sőt egy idő óta a meggyőződés, hogy állaink szerkezete hibás, csak még átalánosabbá vált.

Téves elv is jobb, mint semmi elv, s a leghibásabb rend elsőséget érdemel a teljes rendhiány felett, — s így — mióta az állam szervezése elvek alapján kisértetett meg, s a középkori zavar helyébe némi rend lépett, sok dolognak jobbra kelle fordulni; míg másrészről, a már ezer év óta uralkodott keresztyénség elvei az életet mindinkább áthatván, erkölcsi haladást eszközöltek, melyet sokan tévesen az alkotmányok változtatásából származtattak.[1]) De minél tovább haladunk az eddigi

[1]) Ennek legnagyobb bizonyságát abban találhatni, hogy a haladás nem szoritkozott azon országokra, melyek bizonyos-

irányban, annál hangosabban szólal fel bennünk a kétely: vajjon helyesen választottuk-e utunkat? s vannak, kik örömest azon pontig térnének vissza, honnan kiindulánk; míg mások új ösvényeket keresve, a jelenkor államaitól azon megvetéssel fordulnak el, melylyel egy századdal ezelőtt a középkori állam iránt viseltettek volna.

Azalatt, míg a természettudományok mezején a haladásnak csaknem bámulatos gyorsaságát tapasztaljuk, mely, ha nem csalódunk várakozásunkban, csak egy még hatalmasabb s nagyszerübb fejlődésnek kezdete: azalatt az államtudományokban oda tértünk vissza, honnan kiindultunk — *a kételyhez*, mely annyi kisérlet és tapasztalás után csak még kínosabbá vált.

Hol rejlik annak oka, hogy az emberi ész munkásságának e két irányban oly különböző eredményei voltak?

Megengedem, hogy ezen ok részben azon tárgyak különböző természetében kereshető, melyekkel e tudományok foglalkoznak. Az anyagi világot örök törvények kormányozzák, titkai, melyeket egyszer felfedeztünk, örök időre vannak feltárva, s kulcsul szolgálnak további nyomozásainknál. — Az ember, ki ma már nem az, a ki tegnap volt, s ezer érzelem között ide s tova ingadozva, helyzetét minden pillanatban felcseréli, szüntelen változásaival tévedésbe hozza a vizsgálódót. Igy vélekednek sokan.

---

formáju alkotmányokkal birnak, hanem gyakran ott még inkább nyilvánult, hol az alkotmányban csak parányi változások történtek. Példa Németország, ellentétben Francziaországgal.

Én ezen panaszoknak jókora részét túlzottaknak tartom, s azt hiszem, miszerint azon változások, melyeket az emberi természetben időről időre tapasztalni vélünk, sokszor csak annak tulajdonítandók, hogy figyelmünket természetének különböző oldalaira fordítottuk. Meggyőződésem szerint, nem annyiszor csalódunk az emberekben, mivel rögtön megváltoznak; hanem azért, mivel nem tudjuk megkülönböztetni azt, a mi természetökben változhatatlan, attól ami csak esetleges.[1]

De felhagyok e kérdés további fejtegetésével, s nem akarom kétségbevonni, hogy az államtudományok mezején tett csekély haladás, részben a tárgygyal járó nagyobb nehézségeknek tulajdonítandó; de minden bizonynyal nem egyedül ennek: a miről meggyőződhetünk, ha figyelmünket a természettudományok történetére fordítva, azon korszakot tekintjük, mely sebes fejlődésüknek stadiumát megelőzte.

S itt különös figyelmet kérek: mert munkámnak hasznavehetősége kiválólag a most kifejtendő nézetek helyességétől függ.

Voltak idők, midőn a természet is mint lepecsételt könyv feküdt az ember szeme előtt. Paracelsus s utána mások, nemhogy könnyebben megfejthetőnek tartották volna a temészetet, mint az embert, hanem azon tökéletes hasonlatosságnál fogva, melyet a micros-

---

[1]) Emberi viszonyokról itélni, nem annyira az észlelendő tárgynak, mint magának az észlelőnek természete miatt, nehéz; — nehéz a miatt, mert emberi viszonyok irányában nem igen birunk a helyes észleletre megkivántató nyugalommal.

cosmus és a macroscosmus között feltettek, — az emberben keresték a kulcsot, mely a természet minden rejtelmét megnyissa.

Sokan mivelték fáradhatatlan szorgalommal a tudomány ez ágat, mely azon korban, midőn a theologiai és politikai kutatások veszélyesek valának, kivált a békeszeretőket vonzá magához. S mik voltak e törekvések eredményei? Napjainkban még a tanuló is büszke mosolylyal néz le azon korra, midőn nagy csillagászok, mint Ticho Brahe, komolyan foglalkoztak az astrologia elveivel, midőn az orvosi tudomány az emberi test azon ismeretével elégedett meg, melyet Galen, mint mondják, majmok bonczolása által szerzett, a vegytan az elixirium vitae-t, s a bölcsek kövét igyekezett feltalálni, a chiromantia és necromantia tudományoknak tekintettek, és az, a mi a lehetetlen utáni e törekvések között esetlegesen fölfedeztetett, egy nem sikerült kisérletnek vétetett, mint ez például Glauberussal történt, midőn a bölcsek köve helyett híres savát találta fel.

Ki a természettudományok akkori állapotának okaival meg akar ismerkedni, azt Baco munkáira utasítom, melyeket különben is kell, hogy ismerjen mindenki, ha bármely tudománynyal komolyan foglalkozik; e helyütt csak azt említem, amit különben is mindenik olvasóm tudni fog, hogy a természettudományok haladását azon pillanattól kell számitani, midőn Baco elvei átalános elismerést vivtak ki maguknak, s a tudomány az általa kimutatott ösvényre tért. Csak miután a tudósok átlátták, hogy a syllogisticai forma

s a logicának valamennyi fogása egyedül annyiban szolgálhatnak a tudomány előmozdítására, amennyiben a fogalmak, melyekből kiindulunk, helyesek [1]), s hogy ha mindjárt valamennyi időszaknak minden nagy férfia vállvetve törekednék előmozdítani a tudományt, ennek mindaddig sikere nem lehet, míglen az alapfogalmak nem állapíttattak meg helyesen; minthogy az ezeknek megállapításánál elkövetett hiba az alkalmazásuknál használt helyes logica által nem hozathatik helyre [2]); csak miután azon meggyőződés vált átalánossá, hogy a bebizonyitásnak legjobb módja a tapasztalás [3]), s miután a tudomány megmenekült azon szavaktól, melyeknek épen úgy hiányzik fogalmuk, valamint bizonyos fogalmakra nincsenek szavaink [4]): csak ezen pillanattól kezdve nyilt meg a természettudományok előtt a haladás határtalan ösvénye.

S ha már most figyelmünket az államtudományok jelen állására fordítjuk, nem találjuk-e itt mindazt, miben Baco a tudomány átalános tespedésének okát kereste? Nem találjuk-e ugyanazon viszketeget és könnyedséget az átalános elvek felállításában, melyekből minden egyéb, a tapasztalásnak tekintetbe vétele nélkül, tisztán elméleti uton származtattatik le? [5]) Nem tüntetjük-e ki az államtudományok mezején is hajla-

---

[1]) Aph. XIV.
[2]) Aph. XXX.
[3]) Aph. LXX.
[4]) Aph. LX.
[5]) Aph. XIX. XXV.

munkat: mindenütt analogiából következtetni, mindenütt az egyes tényt rendszerré emelni? [1]) Nem vagyunk-e mindenkép azon, hogy a mit azért ismertünk valónak, mert egyszer elhittük, s mert kellemesnek tapasztaltuk, azt valónak is találjuk? Nem szoktuk-e az ellen szóló tapasztalásokat megvetni, s addig csűrni csavarni, mig oly portékát faragtunk belőlök magunknak, minőre épen szükségünk van [2]), azon fáradozva, hogy kifejtett nézetünket másokkal is elfogadtassuk, s nem azon, hogy hibáiból kitisztitsuk? Vajjon nem vádolhatnók-e arról napjaink államtudományát is, hogy összes vagyona nehány ember tulajdona, s minden reményünk, minden, a mire büszkék vagyunk, hat ember agyvelejéből kelt ki? [3]) Igaz, hogy nem többé Plato, Aristoteles, Zeno, Epicur és Theophrastus iromanyaiban, mint megannyi börtönben ülünk fogva, melyekből, hacsak rendbontóknak és lelkiismeretlen ujitóknak nem akarunk tartatni, eltávoznunk nem szabad [4]); de századunk uj neveket bálványoz, és még akkorban is, midőn a párisi egyetem scholasticai bölcsészete több tanulót vonzott Párisba, mint a mennyi polgára volt a városnak, — s Fülöp Auguszt, mondják, ez oknál fogva a városfalakat külebb helyeztette, — még akkorban sem viseltettek az emberek oly tisztelettel a stagyritának elvei iránt, minővel jelenleg az államtu-

[1]) Aph. XLV.
[2]) Aph. XLVI.
[3]) Delineatio et argumentum.
[4]) Aph. XC.

dományok egyes tanitóinak nézetei találkoznak. Valóban nem kell csodálkoznunk, ha, miután oly huzamos ideig ugyanazon ösvényen haladtunk, az államtudományban is azon pontra jutottunk, melyen Baco a korabeli természettudományokat találta.

A mit nehezen tanultunk, azt tudománynak szoktuk tartani, s ha valakinek azt mondjuk, hogy midőn száz kötetet olvasott, s nehányat talán irt is, ez által elméjét igen czélszerű gymnasticában részesitette, de sem a tudományt, sem a tudományban önmagát nem igen vitte előbbre: alkalmasint ugyanazon megvető mosolylyal válaszol, melylyel nehány századdal korábban az, ki életét Thomas Aquino tizenhét, vagy Duns Scotus tizenkét folio - köteteinek tanulására szentelé, annak felelt volna, ki őt arra figyelmezteti, hogy jövend kor, midőn tömérdek fáradalmaiban csak erő-és időpazarlást fognak látni, s midőn bajos lesz megérteni: miként kinozhatták magukat jeles elmék is ily nyomoruságokkal? De ha tudományos előitéletek nélkül — s ezek minden előitélet között a legmakacsabbak — vizsgáljuk ez ügyet, meg kell vallanunk, hogy az államtudományok jelen állása s a között, melyet a természettudományok a XVI-ik században elfoglaltak, szembeszökő hasonlatosság mutatkozik.

Miután Hobbes és Rousseau, Puffendorf és Helvetius tanai, száz logicai fogás segitségével, következtetéstől következtetéshez, a lehetségesnek határáig, sőt jóval ezen túl is tovább fonattak, anélkül, hogy megvizsgáltatnék, vajjon azon alaptételek, melyekből

mindent leszármaztattak, csakugyan helyesek-e? miután a helyett, hogy a tudomány épületének alapja tágíttatott volna, mindig csak több több emelet rakatott az ódon alapra, mig a szédelgős magasságban már nem volt mód tovább épiteni; miután végre oda jutott a tudomány, hol mívelőinek nem maradt egyéb hátra, mint lerontani, amit elődeik alkottak, hogy kissé módosított formában nagy fáradsággal szintazon magasságra vigyék fel ismét az épületet, a lerontás tisztét utódaikra bizván, — mig mások megvetve a logicai épitgetés fárasztó munkáját, merész phantasiájokkal a legmagasabb régiók kék ürében barangolnak. Az elixirium vitae, az alchimia, az astrologia nem foglalkodtatták nagyobb mértékben az embereket egykor, mint jelenleg azon eszközök feltalálása, melyek az összes emberiséget boldogítsák s az örök békének, a boldogság ezer évi birodalmának alapját vessék meg. S kik napjainkban ezekkel foglalkoznak, époly komolyan járnak el, époly tudományos szabatossággal s annyi mindenféle számoknak elősorolásával teszik ezt, mint elődeik, kik a bölcseségnek kövét nyomozták, tudományos nymbussal szőve körül tevékenységöket, hogy önmagukkal s másokkal elhitessék, miként ők épen nem ábrándozók, hanem az igazság hű kutatói. Valóban ha Baco-nak igaza volt, mondván: „A tudomány olyan, mint a hit, melyet csak a tettekből ismerni meg, s oly tudomány, melyen gyümölcs helyett csak a keserű viszálkodás tövisei és bogácsai teremnek: hiúságteljes nyomoruság“ [1]);

[1]) Aph. LXXIII.

ha nem csalódott, midőn állítá: „hogy elveink helyessége csak alkalmazhatóságuk által bizonyíttatik be tökéletesen [1]), mit, legalább a gyakorlati tudományokra nézve, nem tagadhatni: — akkor, véleményem szerint, bizony már megérkezett az ideje, hogy nagy tanácsát az államtudományok mezején is kövessük, s ne bámuljuk, ne dicsőitsük az emberi ész hatalmát, hanem keressük fel a rendelkezésére álló segédeszközöket [2]); itt az ideje átlátnunk, hogy a tudomány e körében is csak ugy juthatunk lényeges eredményekhez, ha nem kölcsönzünk szárnyakat az emberi szellemnek, hanem nehezékekkel terheljük meg azt, melyek őt feladatához, a tisztán földi tárgyhoz, közelebb hozzák [3]).

Baco maga nyomozási módszerét az államtudományokra nem alkalmazta, részben talán azért is, mert korában azok nem tartoztak a gyakorlati tudományok körébe, — részben meg azért, mert Baco azon hibás nézetből indult ki, hogy az államot illető dolgokban nem annyira az igazság, mint a vélemények öszhangzása a végczél, miután az emberek, ha mindnyájan ugyanazon tévedés befolyása alatt állanának, igen jól férnének meg egymással [4]). Most azonban megváltoztak e viszonyok. Valamennyi tudomány közől egy sincs nagyobb hatással a mindennapi életre, mint épen az, mely az állam szervezésével foglalkozik. Most közös a meg-

[1]) Aph. CXXIV.
[2]) Aph. IX.
[3]) Aph. CIV.
[4]) Aph. XVII.

győződés, hogy a vélemények tartós összhangzása csak úgy lehetséges, ha az igazságig jutottunk. Tapasztalásból tudjuk, hogy vannak fogalmak, melyek bármi átalánosan fogadtassanak is el, mégsem elégíthetnek ki: mert oly fogalmaknál, melyek a gyakorlati életben alkalmazandók, nemcsak arra kell tekintettel lennünk, hogy az emberek meggyőződésével ne ellenkezzenek, hanem arra is, hogy a dolgok valódi állásának megfeleljenek; miként utasíthatnók el tehát magunktól a meggyöződést, hogy e tudománynál, mely napjainkban a gyakorlati tudományok sorába tartozik, *a haladásnak egyetlen egy biztos ösvénye szintén csak a tapasztalás lehet* s hogy a kérdés csak az: vajjon mint juthatni ezen ösvényre?

Több példára hivatkozhatnám, annak bebizonyitásául, hogy számos kortársunk mintegy materia vilis-t lát az államban, melylyel bizvást tehet mindenféle kisérletet. Azoktól kezdve, kik nagyszerényen csak négy millio frankot s egy négyszög mértföldet kivánnak, hogy minta phalanstére-öket felállíthassák, amazokig, kik eszméik megkisértésére nagy államok összes erőit alkalmazzák, — egy sereg bölcs, úgylátszik, igen érdekesnek találja, kisérleteket tenni amugy nagyban az állam körül. Minden józan ember azonban átlátja ez eljárás czéltalanságát, sőt kártékonyságát.

Az nem szenved kétséget, hogy egyes tapasztalatok az államtudomány mezején soha sem nyújthatnak annyi biztosságot, mennyit a természettudományok körében tett kisérleteknél követelünk. Történeti tények

nem analysálhatók tökéletes szabatossággal, — több elemök kikerüli figyelmünket, s a bizonyos eredményeket maguk után vonó egyes eszmék és cselekvények súlya nem határoztathatik meg oly szigorral, minővel a vegyész a testeket alkotó elemek stechonometriai viszonyait mérlegezi. De mindebből csak az következik, hogy, először, az államtudományok soha sem fognak a tökéletes bizonyosság azon fokáig eljutni, mely a természettudományokat jellemzi, — s másodszor, hogy a tapasztalást itt más úton kell keresni: de egyátalában nem az, hogy a tapasztalást el kell hanyagolnunk és transscendentalis szemlélődésekben keresnünk a meggyőződés alapját.

Az egyes tapasztalatokat, melyekre az államtudománynak szüksége van, nem kell új kisérletek által megszereznünk. *Két évezrednél hosszabb időszak*, mely alatt egy, a mienknek alapjául szolgáló polgárisodás (a görög-rómainak) fejlődését és felbomlását és a keresztyén társadalom alakulását napjainkig kisérhetjük, *tárva fekszik előttünk; s ezen tapasztalatok helyes felfogására és megitélésére saját érzelmünkben birjuk a kulcsot,* olyat, minő semmi más tudományban nem áll rendelkezésünkre.

Valamint a régi müvészet maradványaiból világos, hogy az embernek külalakja nem szenvedett változást: ugy a szónoklat, a történelem s a költészet, melyeknek töredékei az ókorból reánk maradtak, ugyanezt bizonyítják az ember érzelmeire és gondolkozására nézve; s a mi kortársainkat illeti, mindenikünk önmagá-

ban lelheti meg mások nézeteinek legjobb mérlegét. Az örök igazság, melyen azon parancs alapszik, hogy feleinkkel ugy bánjunk, mint óhajtjuk hogy mások bánjanak velünk, a legbiztosabb útmutatás kortársaink cselekvényeinek megitélésére is. *A tér, melyen az államtudomány tapasztalatait gyüjtheti, a történet; az eszköz, mely által a csalódásokat kikerülhetjük, azon meggyőződés, hogy,* bármi nagy legyen a különbség, mely a mult századokban előforduló egyes cselekvények és események között mutatkozik, *az ember mégis mindig hasonló maradt magához*, hogy bármily távolra haladott, mégis mindig azon egy módon ment előre. Hiszen a természet époly örök és változatlan az emberben, mint a föld többi teremtményében: csakhogy itt is, mint átalában, egyedül a tapasztalás által ismerhető meg a természet.

Meggyőződésem szerint, ez az egyedüli út, melyen az államot tárgyazó tudományos nyomozások gyakorlatilag hasznos eredményekhez vezethetnek. (*a*)

Fogjuk össze röviden a mondottakat.

Miután azon veszedelmek, melyekkel a fenálló viszonyok ellen irányzott törekvések a közbékét fenyegetik, *közösek* Nyugateuropa valamennyi államában, ezeknek alapokát is oly valamiben kell keresnünk, mi szintén *közös* mindezen államokban s ez nem más mint: *korunknak vezéreszméi és azon ellentét, melyben az állam szervezete mindenütt ezen eszmékkel áll.* Ha tehát segíteni akarunk a létező bajokon: vagy olykép kell szervezni

az államot, hogy az az uralkodó eszméknek megfeleljen, vagy pedig ezen eszméket kell módosítanunk.

A közelebb multnak összes történetét jellemzi a folytonos törekvés: átidomítani az államot a kornak vezéreszméihez képest, s ezen törekvésnek végre is csak az volt eredménye, hogy a baj, melyet gyógyitania kellett volna, sulyosabbá vált, még pedig épen azon mértékben, melyben az egyes alkotmányok a kitüzött czélt látszólag megközelítették; amiből azon következtetést kell levonnunk, hogy miután bajaink orvoslását az uralkodó eszmék létesítése által nem érhettük el, azt ezen eszmék módosításában kell keresnünk.

De oly eszmék, melyek egy fél világrészszel közösek, s melyektől egy egész korszak veszi irányát, soha sem önkényesek, hanem az összes multnak eredményei. Az egyes, bármennyire legyen meggyőződve az ily eszmék helytelenségéről, elveszhet a harczban, melyet ellenök visel, — de azokat legyőzni, vagy csak lényegesen módosítani, nem áll hatalmában; mert habár őrültség volna állítani, hogy a népek nem tévedhetnek: annyi mégis áll, hogy nem egyes ember, hanem csak véres eseményeknek hosszu sora képes őket ellenállhatlan logicája által tévedésökről meggyőzni. Ha tehát az uralkodó eszmék s az államaink jelen szerkezete között létező ellentét nem egyenlíttethetik ki, ha valamennyi kisérlet, mely által államainkat ezen eszmékhez idomítani igyekeztünk, azért maradt eddig sikertelen, mert az uralkodó eszmék természetöknél fogva a polgárisodásunk jelen foka által követelt államformák mellett, nem va-

lósíthatók: akkor a mostani állapot csakugyan kétségbeejtő.

De korunk viszonyainak mélyebb tanulmányozása azon meggyőződéshez vezet: hogy ez nincsen igy.

Az uralkodó eszmék nem magukban véve állnak ellentétben államainkkal, hanem az elentét a formában rejlik, melyben ezen eszmék felállíttattak, a belőlök levont következményekben s a módban, mely szerint ezen eszmék valósítása megkisértetett: és minthogy mindezekre nézve a tudomány az, mi a gyakorlatnak vezetőül szolgált, kétségtelen, hogy *ha szabatossággal bebizonyíthatjuk azt, hogy: a forma, melyben a tudomány e vezéreszméket felállította, nem a helyes forma*, ez által elhárítottuk az okot, melyért a társadalmat fenyegető veszélyek orvosolhatlanoknak látszanak; ez pedig csak úgy lehetséges, ha egészen más útra térünk át, mint az, melyen a tudomány eddig haladhatni vélt. *Non est spes, nisi in regeneratione scientiarum.*

Ha már most figyelemmel kisérjük az államtudományok fejlődését a közelebb mult századokban, azt fogjuk találni, hogy a mód, mely szerint a tudományok miveltettek, nem volt olyan, hogy általa *gyakorlati tudományban* az igazság feltalálható.

Tisztán gyakorlati tudományban nem transscendentalis szemlélődést, hanem a tapasztalást kell vezérül választani; csak ez biztosíthat arról, hogy az elvek, melyekből elmélkedés közben kiindulunk, valóban helyesek, s csak általa ismerhetjük meg: mint kelljen azokat az előforduló egyes esetekre alkal-

mazni. S ez az, mit a jelen munkában meg fogok kisérleni.

Teljes meggyőződésem szerint, az embernek egyedüli természetes állapota a társadalmi; s ez oknál fogva fölöslegesnek tartok minden vizsgálódást az iránt: vajjon mint alakult meg e társadalmi állapot?

Polgárisodásunk jelen fokán, az állam sőt nagyobb államok létezésében is szükséget látok. Valamennyi most létező állam feloszlása, nézetem szerint, polgárisodásunk megsemmisülése nélkül nem gondolható. Ehhez képest, átalában véve a társadalmi állapot és az állam, — még pedig nagyobb államok — létezését mint meglevő tényeket véve kiindulási pontul, csak a következő két kérdést kell megfejtenem:

1-ör *Valósithatók-e a kor vezéreszméi azon formában, melyben felállíttattak, a polgárisodás jelen viszonyai között s a nélkül, hogy nagyobb államok fenállása lehetetlenné váljék?* és ha nem valósithatók,

2-or *feltalálható-e oly forma, mely által az uralkodó eszmék s a jelen kor államai között létező ellentét megszüntettethetnék; s mily módositások lehetségesek és szükségesek jelen államaink szervezetében és azon formában, melyben uralkodó eszméink felállíttattak, hogy nagyobb államaink szervezete korunk uralkodó eszméinek megfeleljen?* Mert kétségtelen, hogy mindaddig, mig az állam szerkezete, mely az élet legfontosabb viszonyaira elhatározó befolyást gyakorol, a nagy többség érzelmeivel, s meggyőződésével ellentétben áll, jelen küzdelmeinknek végét nem érhetjük el.

A czél, melyet magamnak kitüztem, egyátalában nem az: oly államformát feltalálni, mely az állam eszményének *minél tökéletesebben* megfeleljen; hanem csak a *jelen kor viszonyainak leginkább megfelelő állam szervezését keresem.*

Az út, a *tapasztalás* útja.

Lesznek talán, kik a czélt, melyet magamnak kitüztem, felette szerénynek tartják, vagy elbizakodó eredetiskedést keresnek abban, hogy az utat, melyet az államtudományokban annyi nagy elme követett, elhagyni merészeltem. Azoknak megjegyzem, hogy valamint „*a jobb ellensége a jónak*", ugy a legeslegjobb — az utopia — legnagyobb ellensége minden javitásnak; — a reformnak; s hogy a népek még azon esetre is, ha módjokban állana, institutióikat a tökély lehető legmagasabb fokára emelni, ezt csak az által fognák elérhetni, ha a helyett, hogy czéljokról álmodoznak, azt lépésről lépésre bátran megközelíteni törekszenek. A másodikra nézve az eredetiségnek mind gáncsát, mind dicsőségét magamtól el kell utasitanom.

Ha valaki abban eredetiséget akar látni, hogy gyakorlati kérdésnél — mely csak akkor tekintethetik megfejtettnek, ha a megfejtés a gyakorlat által is igazoltatik — a puszta elméletből merített okokon kivül még a gyakorlattól is kérek tanácsot; ha valaki abban elbizottságot lát, hogy oly fogalmakban vagy inkább szavakban, melyeket ezer, részben nagyjelességü tudós, egyik a másik után, ismételgetett, valamely rendszer alapját mindaddig nem találom, míg valóságos értel-

mükről és helyességükről meg nem győződtem, sőt ha még akkor sem engedem magamat feltétlenül oda a logicai következtetések mindig tovább ragadó folyamának; hanem, valamint a fogalmakat, melyekből kiindultam, ugy mindenik következtetést is mielőtt helyesnek elismerem, a tapasztalás próbakövére teszem: akkor az összes dicsőség s az összes gáncs, mely e miatt érhetne, legfőlebb arra szállitható le, hogy azt, mit ezeren éreztek — a tudomány meddőségét az eddigi ösvényen — nyiltan bevallom, s hogy azon vizsgálódási módszert, mely két századdal ezelőtt egy nagy elme által felállíttatott, oly tárgyra alkalmazom, mely a dolog természeténél fogva mindenek felett látszik igényelni e módszert.

Jegyzet a Bevezetéshez.

(*a*) A syllogisticai módszer, mely Baco idejében s a bacoi korszak előtt valamennyi tudományban csaknem kizárólag alkalmaztatott, abban állott, hogy minden tudományos vizsgálat bizonyos tételekből indulván ki, ezeknek további fejlesztésénél csak a felállitott elvek logicailag helyes következéseit kereste, a nélkül, hogy arra a kellő figyelmet forditaná, vajjon azon tételek, melyekre az egész okoskodás alapitatott, helyesek-e és vajjon e következések igazoltatnak-e a tapasztalás által is, vagy sem?

A vizsgálódás e módszerének szükségkép két eredménye volt, mely szerfelett kártékonyan hatott a tudományra:

1-ször, azon esetben is, ha az alaptétel, melyből a kiindulás történt, tapasztaláson vagy szigoru nyomozáson alapult, a tévedések azon arányban szaporodtak, melyben a tudomány, alapelvének következéseit levonva, tovább haladott;

2-szor, miután bármely tudomány való haladása csak a helyeseknek bizonyult fogalmak számának növekedésében áll, a való tudomány egyes elvek ezen formaszerinti továbbfejlesztése által nem gyarapodhatott, s a haladás csak abban állott, hogy a tudomány szerzése egyre nagyobb nehézségekkel járt, a nélkül, hogy az e fáradság jutalmául nyert ismeretek száma s becse nagyobbodott volna.

Egy jeles angol irónak igen helyes megjegyzése szerint (Edinburgh Review. 1837. jul.), két vezéreszme az, mi a bacoi philosophiának irányt ad: *a hasznosság és a haladás,* s ez oknál fogva szükséges ellentétben áll az érintett módszerrel; de

épen mert Baco fellépése tudományos reactio volt korának merő szőrszálhasogatásokkal bibelődő philosophiája ellen, feltaláljuk benne azon hibákat is, melyek minden reactióval szükségképen járnak, és Baco, — mint átalában mindazok, kik erős ellenzékkel szemközt uj utat törtek, — kelleténél tovább ment állitásaiban, midőn a syllogisticai formát haszontalannak mondta, s az egy induction kivül az elmélkedés valamennyi nemét fölöslegesnek nyilatkoztatta.

Maga Baco — mint már Gassendi is megmutatta — az elmélkedés legkülönfélébb nemeit és formáit használta munkáiban; egyébiránt állítása az inductio kizárólagos hasznosságáról többeket oly nézetre birt, hogy csak ott van a bacói módszer alkalmazva, hol az iró kirekesztőleg a bizonyitásnak ezen nemével él, sőt hogy ezzel is egy hajszálig ugy kell élnünk, mint azt ama nagy elme munkáiban alkalmazva találjuk.

Ezen nézet tetemes csalódáson alapszik. Baco tudományos érdeme nem abban áll, hogy a gondolkozásnak akár syllogisticai, akár más valamely formáját a tudományból száműzte. Nem a tudomány találta fel a gondolkozás syllogisticai formáját; a tudomány csak élt vele, még pedig azért, mert e gondolkozásforma az emberi ész természetével megegyezik, s ez okon ugy nem áll hatalmunkban a syllogismusokban gondolkozást a tudományból kiszoritani, valamint a syllogismus kizárólagos tisztelete az embereket a scholasticának időszakában sem akadályozhatta, hogy elmélkedés közben gyakran inductiv módszerrel ne éljenek. Baco érdeme, mint Buhle (Geschichte der neueren Philosophie, Göttingen, 1800. II-ik kötet, 961. l.) helyesen mondja, abban áll: hogy midőn a tapasztalásnak tanulmányozását és a kisérletek alkalmazását sürgette, ezáltal a tudományos ismereteknek tisztázására, kiigazitására és terjesztésére nagy hatást gyakorolt.

Állitásomat, hogy az államtudományokban csak ugy juthatunk kielégitő eredményekhez, ha azon módszerrel élünk, melyet Baco a természettudományokra alkalmazott, szintén igy kivánom értetni.

Sem azt nem akarom mondani, hogy a gondolkozás egyik vagy másik formája az államtudományban hasznavehetlen, sem azt, hogy az inductio az ismeretnek egyetlenegy eszköze. Baco metaphysicai terminologiáját az államtudományokba oltani szintén nincsen szándékomban, hanem valamint Baco érdeme abban áll, hogy e tétellel: „demonstratio *longe optima* est experientia", a tudományosság mezején az egyszerü józan észt léptette a scholasticai mesterkedések helyébe, ugy akarom ezt e helyütt az államtudomány körében megkisérleni.

Csak az a kérdés: vajjon lehetséges-e ezen módszer alkalmazása az államtudományban?

Mi magának Baconak nézetét e tárgyban illeti, ez iránt nem lehet kétség. Ő világosan kimondotta, hogy vizsgálódási módszerét szintoly átalánosan alkalmazhatónak tartja, minőnek a korábban alkalmaztatni szokott syllogisticait tartatotta [1]; de mások ezt számos oknál fogva tagadják, melyek közül a legnyomatékosabbakat itt röviden érintendem.

Helyesen állittatott, hogy az inductiv módszer segélyével csak azon tárgyaknál juthatunk *gyorsan* kielégitő eredményekhez, melyeknél kisérletek (experimentumok) lehetségesek. De a következtetés, hogy e módszer alkalmazhatlan az államtudományban, szintoly hibás, mintha ugyanezen oknál fogva azt állitanók, hogy az inductiv módszer nem alkalmaztathatik a csillagászatra. A kisérlet nem egyéb, mint egy neme a vizsgálódásnak, kétségtelenül a legeslegjobb neme, mert kisérlettételnél azon tárgyakat, melyeknek vizsgálata szándékoltatik, magunk hozzuk

[1]) Etiam dubitabit quispiam potius quam obiiciet: utrum nos de naturali tantum philosophia, an etiam de scientiis reliquis, logicis, ethicis, politicis, secundum viam nostram perficiendis loquamur. — At nos certe de Universis haec quae dicta sunt, intelligimus. Atque quemadmodum vulgaris logica, quae regit res per syllogismum, non tantum ad naturales, sed ad omnes scientias pertinet; ita et nostra quae procedit per inductionem, omnia complectitur.

Novum Org. 1. Art. CXXVII.

oly helyzetbe, melyben kölcsönös hatásuk egyes tulajdonaikat feltünteti, holott ezt máskülönben be kellene várnunk, s igy sokkal lassabban jutnánk a tárgyak ismeretéhez; a kisérlet egyébiránt mégis csak egy neme a vizsgálódásnak, és mindenütt, hol vizsgálódások lehetségesek, ott lehetséges az inductio is. Minthogy tehát józan ember nem fogja állíthatni, hogy az állam azon dolgoknak körén kivül esik, melyeket vizsgálhatunk, magától roskad össze az egész okoskodás, melylyel a tapasztalás mint államtudományi ismereteink főforrása ellen küzdeni szokás, főleg miután való ugyan, hogy államokkal nagyban józanul nem tehetni kisérleteket, de helyes ismerésökre szintazon eszközök állanak rendelkezésünkre, melyekhez folyamodnunk kell, ha valamely nagyobb természettüneményt akarunk vizsgálat alá venni.

Nem áll hatalmunkban esőt vagy égi háborút előidézni, és mégsem állithatja senki, hogy ismereteink ezekről nem a tapasztaláson alapulnak. Miután az elemek, melyeknek összemunkálása által e tünemények származnak, ismeretesek előttünk, s miután természetök kitudására, mint eszközzel még a kicsinybeni kisérléssel is élhetünk, lehetségessé vált ama nagyszerü tünemények ismeretéhez jutnunk; és ugyanezen ut áll nyitva előttünk az államtudományok terén is, hol a részletek szigoru vizsgálata és a kisebb társaságok organisatiója körüli számtalan kisérlet hasonló ismeretkulcsul szolgálhat.

Egy másik ellenvetés, melyet az inductiv-módszernek az államban alkalmazása ellen emelni szokás, abban áll, *hogy az emberiség története sokkal kevésbbé ismeretes előttünk, mint a természeté, s hogy e téren nem találkozunk a tényeknek oly tömegével, mely az inductio utján meggyőződéshez vezethetne.*

Az elsőre nézve azok, kik illetékesek a természettudományok jelen állása felett itéletet hozni, alkalmasint más véleményben lesznek, s még az avatatlanok is képesek ama tömeges felfedezésekből, melyek az ujabb időben e téren történtek, következtetni: hogy azon tudomány, melyben naponkint annyi ujat fedeznek fel, még nem haladhatott annyira, mint hirdetik.

Az ellenvetés második része azon csalódáson alapszik, hogy oly dolgok hasonlittatnak össze, melyek természetöknél fogva különbözők.

Az ember is egyike ama számtalan lénynek, melyek földünket lakják, s melyeknek ismerése tárgyul szolgál a természettudományoknak. Hiszen mindaz, mi kirekesztőleg anyagi természetét illeti: testalkata, ennek befolyása a szellemi képességekre, az éghajlat hatása sat. mindig a természettudomány köréhez számittattak. Minthogy tehát az embernek ismerése is a természettudomány csak egyik részét teszi, világos, hogy egészben véve a természetről több tény jutott tudomásunkra, mint annak egyik részéről, az ember természetéről. Ha egyébiránt azon tényeket, melyekből az ember természete és élete feletti ismeretünket meritjük, összehasonlitjuk azokkal, mikkel más egyes természeti tárgyról birunk, azt fogjuk találni, hogy nincs oly tárgy, melyre nézve számosabb vizsgálódásaink volnának, s hogy semmi sem foglalkodtatta oly nagy mértékben a legjelesebb elméket, mint azon viszony, melyben az ember az államhoz áll. De feltéve, hogy mindaz igaz, mit egynémelyek történeti ismereteink korlátoltságáról, ha ezeket a természettudományokkal egybevetjük, mondanak, — ebből csak az következik, hogy azon esetre, ha az inductiv módszert az államtudományokra alkalmazzuk, többször fogunk csalódni, mint a természettudományok mezején; de korántsem az, hogy ezen módszerről le kell mondanunk, miután ez a természettudományokban is, kivált kezdetben, többnemü tévedésnek szogált forrásul, s gyors kifejlődésökre mégis hatalmasan folyt be.

„Ha nem akarunk ellenkezésbe jönni a mindennapi tapasztalással, nem állíthatjuk, hogy ugyanazon külviszonyok ugyanazon eldöntő befolyással vannak valamennyi emberre. E tekintetben a legtöbb a véralkattól, és külön viszonyok esetleges találkozásától függ; s így inkább azon kell csodálkoznunk, hogy a történetből annyi, helyesnek bebizonyult szabályt lehetett abstrahálni, mint azon, hogy e szabályoknak érdemök feletti fontosságot tulajdonitanak“, — igy nyilatkozik Hallam (Introduction to the

literature of Europe. Vol. III. Ch. III. Sect. II. on the philosophy of lord Bacon) a bacoi módszer alkalmazhatlanságáról az államtudományokra. Nem akarom ezen okoskodás nyomatékát kétségbe vonni, csak azt jegyzem meg, hogy az az inductiónak a természettudományokbani alkalmazása ellen is szólana, a mennyiben t. i. ezen tudományok organismusokkal foglalkoznak.

A szerves lények ismerete viszonylag mindig nagy nehézségekkel van egybekapcsolva. Tudományos kisérletek, melyek kétségtelenül Baco vizsgálódási módszerének legjobb eszközei, szerves lényeknél sokkal csekélyebb mértékben lehetségesek, mint a szervetlen természet körében. Az organicus vegytan számos testet képes elemeire feloldani, melyeknek a tudva levő alkatrészekből ujjá alkotása nem áll hatalmában, s igy például tejet, vért, pamutot sat. nem tudunk vegytani uton előállitani. Azt következtessük-e innen, hogy Bacónak vizsgálódási módszere a tudomány ezen körében hasznavehetlen? — vagy nem kell-e inkább bevallanunk, hogy ámbár az állati élet szerveit nagy részben egyedül a holttestek vizsgálata által ismerhetjük meg, s ámbár ismereteink a növények élete és gyarapodása körül, a mindegyre tökélyesbülő microscopia daczára csak parányi mértékben szereztethetnek meg szemlélet utján, mégis mindazt, mit e tárgyról tudunk a vizsgálódás e nemének köszönhetjük?! — S vajjon miből áll tudományunk a szerves természet körében? Ismerjük a növények magvát; tudjuk tapasztalásnál fogva, hogy e mag, ha bizonyos földnembe fektetjük, ki fog csírázni; egy pár viszony ismeretes előttünk, mely növését előmozditja vagy gátolja; tudjuk, mily magasságig fejlődhetik a növény; fel tudjuk vetni, hány magot fog körülbelül adni; — s ezen tudomány, melyen egész mezei gazdászatunk alapszik, kétségtelenül nagy fontossággal bir a gyakorlati életben. S vajjon van-e egyetlenegy ember, ki, midőn a látszólag egészséges magot a földbe fekteti, legalább annyit mondhatna bizonyossággal előre, hogy a mag ki fog csírázni? Megmondhatjuk-e a magasságot, melyet egy közelebbről megjelelt gabnaszemből származó növény el fog érni? meghatároz-

hatjuk-e, hogy mennyi magot fog tartalmazni a kalász? sat. — Az egyes mag is — hogy ugy szóljak — külön egyéniséggel bir, melynek tulajdonitandó, hogy látszólag egészen hasonló viszonyok közt, nagyobb vagy kisebb csírázási erőt fejleszt ki; ez esetben sem vagyunk tehát képesek, minden rendes, vagy épen minden esetleges körülményt pontosan kijelölni, melyek a tenyészést előmozditják; de vajjon kinek jutna eszébe, e miatt kétségbe vonni a hasznot, melyet a gazdaságnál a tapasztalásnak köszönhetünk?

Nem tagadhatni ugyan, hogy az egyéni különbség az embereknél nagyobb, mint bármely szerves lénynél; de azon ellenvetés, mely az inductiv módszernek azon tudományoknál való alkalmazása ellen van irányozva, melyek az emberismereten alapszanak, olyan, mint ha valaki mondaná, hogy azon módszer semmiféle tudományra sem alkalmazható, mely szerves lényeket tárgyal. Magam is eszelősségnek tartanám, hogy ugyanazon példával éljek, melylyel Hallam a maga tételeit magyarázgatta, ha valaki abból, mert Sylla a dictaturát letette, azt akarná következtetni, hogy hasonló viszonyok között mindenki hasonlóképen cselekedett volna; de más részről az sem következik belőle, hogy Róma akkori viszonyainak szigoru vizsgálata után nem lehetett volna azt következtetni, hogy a mely állam oly viszonyok közé került, minőket akkor Rómában találunk, abban a respublicai formák nem állhatnak meg, szintugy mint — noha az egyes gabnaszemnél ugyan nem mondhatjuk meg a leendő növény magasságát és termékenységét, — midőn egy egész buzaföldről vagy millio szemre menő termésről kell nyilatkoznunk, a kalászok magasságát és valószinü termékenységét némi szabatossággal határozhatjuk meg.

Az inductiónak az államtudományokra való alkalmazása ellen, a legnyomatékosabb ellenvetés kétségkivül a következő:

Ha felteszszük, hogy inductio utján az államtudományokban a bizonyosság azon fokát érhetjük el, melyet a tudomány megkiván, akkor fel kell tennünk azt is, hogy az emberi cselekvények épen ugy bizonyos viszonyok szükséges eredménye

gyanánt tekintendők, mint ezt más szerves lények kifejlődéséről állithatjuk. Ez esetben mit tartsunk az emberi szabadságról, az erkölcsiségről, az erényről?

Nem czélom, az emberi akarat szabadságának kérdését kimeritőleg tárgyalni. Miután több tudomány mezején nagy hajlam mutatkozik oly tételek felállitására, melyek az emberi szabadsággal ellentétben állnak, nagyon kivánatos, hogy ezen nagyfontosságu kérdés hova hamarább komoly vizsgálódások tárgyává tétessék; egyébiránt nem vagyok képes felfogni, mi oknál fogva ellenkeznék az emberi szabadság elvével azon állitás: hogy minden józan államtudomány oly ismeretekre alapitandó, melyek tapasztalás utján szereztettek. A tapasztaláson alapuló államtudomány szintugy mint más tudományok, melyeknek tárgya az ember, az ember természetes tulajdonainak ismeretéből indul ki, csakhogy nem állit fel bizonyos tételeket az ember természetéről a priori, hanem ismereteit a tapasztalásból igyekszik levonni. Miután pedig mindenki tapasztalásból tudja, mily tetemes befolyással van a szabad akarat nemcsak az egyesnek életére, hanem egész államok sorsára is, ez oknál fogva minden valósággal a tapasztaláson alapuló államtudománynak szükségkép azon meggyőződésből kell kiindulni, hogy az ember szabad akarattal biró lény; s én nem tudom átlátni, mint következtetheti ebből valaki azt, hogy a szabadság elvének elfogadása által egyszersmind a tapasztaláson alapuló államtudomány hasznavehetlensége mondatik ki.

Igaz, hogy ha az ember szabadságát elismerjük, senki sem lesz oly vakmerő, előre mondani valamely állam sorsát azon szabatossággal, melylyel a bekövetkező hold- és napfogyatkozások ideje eleve kijelöltetik. Igaz, hogy ha az akarat szabadságát elismerjük, akkor egyéb valamit fogunk látni, a történelemben, mint bizonyos eszmék szükséges fejleményét; akkor az egyest, ki az erkölcsiség törvényeit lábbal tapossa, nem fogjuk vétkének súlya alól felmenteni, nem fogjuk állitani, hogy, miután őt az ösvény, melyre került, szükségkép azon ponthoz vezette, hol őt borzalommal szemléljük, nem

állott volna hatalmában visszafordulni és más ösvényt választani magának; egyébiránt mindebből végre is csak az következik, hogy a tapasztalás nem nyujtja nekünk az ember viszonyainak megitélésére a *bizonyosság azon fokát*, melyre a természet némely más tárgyainál vizsgálódás utján szert tehetünk; de mind e mellett nem szünik meg való maradni, hogy ez uton sok ismeretet gyüjthetünk magunknak, s hogy ezen korlátolt tudománynak is államaink szerkesztésénél igen nagy hasznát vehetjük.

Mert először minden államban léteznek oly viszonyok, melyek egyrészről a legnagyobb befolyással vannak fejlődésére, s másrészről, nem függnek az állam tagjainak akaratától.

Másodszor, az ember akarata szabad ugyan, s egyes embereknél, kiknek tulajdonaikat és viszonyaikat tökéletesen nem ismerjük, ritkán határozhatjuk meg előre, mily irányban fog akaratuk nyilatkozni, s ennélfogva oly tárgyaknál, melyeknek eldöntése *egytől* függ, mindig sok függ attól, mit vakesetnek nevezünk; de e bizonytalanság azon mértékben fogy, melyben a tárgy eldöntése nem egyes személytől, hanem nagyobb számtól függ: mert azon okoknak hatása, melyek minden értelmes lény akaratára elhatározó befolyással birnak, sokkal könnyebben itélhetők meg átalánosan, mint egy egyénre nézve. A szenvedély pillanatainak kivételével, az emberek akaratát mindig az emberek fogalmai és szükségei döntik el. S valamint az eszmékre nézve, melyek valamely nép többségének bizonyos időkorban irányt adnak, s az emberek átalános szükségeire nézve kevesebb csalódásnak vagyunk kitéve, mint ha *egy* egyén eszméit és szükségeit igyekszünk meghatározni: ugy azon befolyást is könnyebben láthatjuk előre, melylyel bizonyos viszonyok egész népek akaratának elhatározására leendenek, még pedig annyival inkább, mivel nem tagadhatni, hogy az egyes ember el van látva az akarat szabadságával, de embertömegek csak kisebb mértékben birnak e tulajdonnal.

Harmadszor, az államtudomány feladata nem az, hogy elkerülhetlen sorsát jósolja az embereknek, hanem inkább az,

hogy szabad önelhatározásukat a jóhoz és hasznoshoz vezérelje. Nem azért kérünk tanácsot a tapasztalástól, nem azért tüntetjük ki, miszerint bizonyos ut szükségkép bajba hoz, hogy békén türelmesen alávessük magunkat a végzetnek s akarat nélkül tovább tántorogjunk oly ösvényen, melyen mások megbuktak; hanem azért, hogy erőt vegyünk magunkon, és más utra térjünk át. Azon tudomány nem vezethet az emberi szabadság tagadásához, mely nyomban czéltalanná s csak eszelősök időtöltésévé válik, mihelyt az akarat szabadsága tagadtatik.

Az ó-kor nézetei szerint, az államtudomány csak egyik, s pedig legfontosabb része az ethicának. Valamint már Pythagoras hivei az emberi erényt a politika czéljának mondották, ugy, Plato szerint, a törvényhozónak főfeladata: erényhez és erkölcsi tökélyhez vezetni az embereket. (Plato de legibus, I. II. VI.). E nézettel Cicero irataiban is találkozunk. (De Republica, V. I. 4). Az ujabb kor más pályára tért, s a jognak és erkölcsiségnek szigoru elkülönitése által külön mezőt nyitott az amazzal foglalkodó államtudományoknak; de mind e mellett világos, hogy ezen elkülönités daczára, az erkölcstan s az államtudomány mindig rokon tanok maradnak, s hogy mindkettőjökben ugyanazon eszközlőkkel kell élnünk. S e szerint, miután kétséget nem szenved, hogy az erkölcstan mennyiben nem a valláson alapszik, minden szabályát a tapasztalásból vonja le; miután el kell ismernünk, hogy bizonyos erkölcsi szabályok épen akkor tekintethetnek bebizonyitottaknak, ha a tapasztalásból megmutathatjuk, hogy azok valamennyi népnél minden időben elismertettek, s hogy, kik e szabályokat követték, boldogultak, a kik pedig megsértették, elvesztek; miután, mondom, ez áll, szükségkép hasznát fogjuk venni a tapasztalásnak az államtudományokban is.

Végre, ha tekintetbe veszszük korunk szellemi irányát, látni fogjuk, hogy az államtudomány valamennyi eredménye csak annyiban járhat gyakorlati haszonnal, mennyiben tapasztalásra alapithatók. A megelégedés, melyet az állam bizonyos szerkezetétől remélhetni, nem függ ezen szerkezet eszményi

tökélyétől, hanem a polgárok azon meggyőződésétől, hogy az állam valóban a lehető legczélirányosabb módon van szerkesztve.

S ez két uton érethetik el.

Vagy annyira s oly átalánosan nyertek közelismerést bizonyos elvek, hogy minden kétség eloszlatására, mely a rajtok alapuló államszerkezet jogszerü fenállása ellen nyilvánulhatna, csak annak bebizonyitása kivántatik, hogy az államszerkezet ezen elveknek megfelel.

Vagy pedig ily elvek nem léteznek, s az államszerkezet czélirányosságát be kell bizonyitani.

Az első eset csak ott fordulhat elő, hol a vallás szolgál alapul az állam szerkezetének; csak általa érethetik el azon öszhangzás, melynélfogva az állam törvényeit mindenki elkerülhetlen szükség s egy magasabb akarat parancsai gyanánt tűri el még akkor is, ha súlyukat nyomasztónak találná. Ez azon alap, melytől az ó-kor államai szilárdságukat kölcsönözték, s melyen még oly állapotok is, minőket a középkorban találunk, századokon keresztül állhattak meg.

Hol az állam nem épül vallási alapon, ott mindenekelőtt azon elvek helyességét kell bebizonyitani, melyek az alkotmánynak alapul szolgálnak, vagy az egyes intézkedések czélirányosságát; s ez is, amaz is csak oly módon eszközölhető, melyben nemcsak tudósok, hanem a nép — mert hisz ezt kell a létező viszonyok helyességéről meggyőzni — bizonyitó erőt lát, azaz: *a tapasztalás* által.

Azon pillanattól kezdve, midőn a tudomány lelépett a XVII. századig követett pályájáról, s a jog alapját nem többé az isteni akarat nyilvánulásában kereste, a tapasztalás vált egyetlenegy ismeretforrásává; s ha Melanchton állitása: hogy a természettörvények azonegyek a tiz parancsolattal, (De lege naturali apodictica methodus. Wittenbergae, 1506.) és Selden nézete (De iure naturali et gentium juxta disciplinam Ebraeorum, 1629.), hogy az ész nem tekintethetik a jog ismeretforrása gyanánt, s hogy ezt egyedül istenben kell keresnünk, ma

már, mint épen nem tudományos állitások, visszautasittatnak, ez csak annyiban észszerü, amennyiben más ismeretforrásra utalhatunk; én pedig, miután az isteni nyilvánitás visszautasittatott, a tapasztalásnál mást nem ismerek. Hiába mondjátok, hogy az ez uton szerzett tudomány igen bizonytalan; én nem ismerek más utat, mely nyitva állana előttünk, vagy melyen vizsgálódásaink hasznos eredményhez vezethetnének. Az államtudomány feladata nemcsak az, hogy az igazságot feltalálja, hanem az is, hogy azt elfogadtassa, s ezt az elvont elmélkedés utján soha nem érhetjük el. Az eddig követett módszer, mely szerint bizonyos elveket, a tiszta vagy a gyakorlati ész követelményei gyanánt felállitva, ezeken a tudomány épületét a következtetések legszebb sorozatával megtoldjuk, kielégitheti a tudósokat; de az emberek nagy többsége átalánosan valónak csak azt fogja tekinteni, mi a tapasztalás által bebizonyitható.

I. FEJEZET.

Korunk vezéreszméi.

Európában, Oroszország és Anglia kivételével, hol a polgári szabadság utáni törekvés még kezdetét sem vette, vagy már régen kielégittetett, mindenütt három eszmével találkozunk, mely, lelkesedéssel felkarolva, irányt ad a nyilvános életnek.

Ezen eszmék:

a szabadság,
az egyenlőség,
a nemzetiség eszméi.

A szabadság azon állapot, melyben az ember mind saját tehetségeit, mind az őt környező természet erőit a lehetőség határai között, maga által választott czélok elérésére használhatja.

Egyesekre nézve a társaságba lépés által csak e lehetőség határai szenvednek változást. A társaságon kivüli állapotban — mennyiben ily állapot valaha létezett — az egyesnek gyengesége korlátolja szabadságát, a társaságban pedig a társak egyenlő joga s a társaság szükségei; de a szabadság fogalma is mindig ugyanegy marad.

Ott, hol az egyes erőinek gyakorlatában gátoltatik, s hol az oly cselekvényekre nézve, melyek sem mások szabadságával, sem a társaság szükségeivel nem állanak ellenkezésben, gyámság alá vettetik, ott nincsen polgári szabadság, nincsen semmiféle szabadság egyátalában.

Az *egyenlőség*, a mennyiben ezen elvnek az állam körében alkalmazásáról van szó, az államéletnek oly módoni szabályozása, melynélfogva az egyes sem előjoggal nem bir, sem külön teherrel nem illettethetik. Mindenkinek egyenlő alávettetése vagy egyaránti függetlensége, mindnyájoknak egyenlő jogosultsága az államhatalom gyakorlatában: ezt értjük a politikai egyenlőség alatt.

A *nemzetiség* eszméje az egyes népek azon törekvésében nyilvánul, melylyel mindenikök azon helyzet elfoglalása után fárad, melyre magát multjánál (történeti jogánál), nagyságánál, vagy más tulajdonságainál fogva jogositottnak véli.

A befolyás, melyet ezen eszmék közül, külön mindegyik az egyes állam nyilvános életére gyakorol, különféle. Német- és Olaszországban inkább a nemzetiség eszméje lép előtérbe, Francziaországban inkább az egyenlőségé s a szabadságé, de a nélkül, hogy Francziaországban a nemzetiség eszméje, mely a „gloire française"-érti lelkesedésben nyilvánul, s Németországban az egyenlőség és szabadság utáni törekvés egészen kiszorittatnék.

Oly eszméknél azonban, melyek egész népek életére befolyást gyakorolnak, nem tudományos értelmezések a födolog, hanem inkább azon értelem meghatározása,

melyben azok rendesen vétetnek. Igy van az a jelen esetben is. Szükséges ennélfogva kitudnunk azon értelmet, mely az egyenlőség, szabadság és nemzetiség fogalmainak *rendesen* tulajdoníttatik, s ha ezt kitudtuk, látni fogjuk, hogy ezen értelmezés az általunk fönebb adottól tetemesen különbözik.

A franczia forradalom, mely az uj kor összes törekvéseinek kiindulási pontjául tekinthető, — a szabadság nevében vette kezdetét. Franciaország alig kezdé meg azonban küzdelmeit a szabadságért, midőn oly viszonyokba jutott, melyeknélfogva a szabadság eszméje csakhamar háttérbe szoríttatott. Megtámadtatva egész Európa által, mindenek előtt azon kellett lennie, hogy nemzeti függetlenségét oltalmazza meg. Ha magát megmenteni akarta, erősebbé, hatalmasabbá kellett válnia mint valaha volt; a népnek az önfentartás óriási küzdelmére összes munkásságát kellett központosítnia; a végrehajtó hatalmat oly eszközökkel kellett felruháznia, minőkkel maga a korlátlan királyság sem birt soha, minőket legalább soha sem vett alkalmazásba, — és *a szabadság eszméjének helyébe,* melynek nevében a forradalom kezdetét vette, *a népfelség elve lépett,* mint következménye az egyenlőség elvének (mennyiben az egyes polgár azon jogára vonatkozik, hogy résztvehet az állam kormányzásában), de mely az egyesek szabadságának szempontjából nem egyéb, mint azon hatalom, mely az egyes szabadságának korlátokat szab. Francziaország számos forradalmon ment keresztül, a nélkül, hogy ezen tévedésének öntudatára jutna, a nélkül, hogy a *szabadság*

neve alatt valaha egyéb után törekedett volna, mint a *népfelség* elve után.

Valamint a convent a franczia nép nevében XIV-ik Lajos állását foglalá el, s a nagy király korlátlan hatalmát még túlságosabban gyakorolta: ugy Napoleon, midőn a conventet felváltá, csak tovább fejleszté ez elvet. Hasonló értelemben jártak el utána a restauratio által teremtett alkotmányos hatalmak, aztán a juliusi dynastia, végre a rövid köztársaság s a második császárság.

A szabadságérti küzdelem Francziaországban félszázad óta mindig csak a kormányhatalomérti küzdelem vala.

Europának más országai e tekintetben fogalmaikat egészen a franczia nézetek mintájára idomították, s ha ennyi tapasztalás után szabatosan akarjuk visszaadni az értelmet, melyben a politikai szabadság napjainkban vétetik, ez lesz az értelmezés:

„*a politikai szabadság abban áll, hogy ne létezzék oly hatalom az államban, mely nem a nép nevében s — legalább közvetve — nem általa gyakoroltatik.*“ Szabadsággal birni annyi, mint joggal birni a kormányzáshoz. Minden alkotmány annál szabadelvűbb, minél többeket ruház fel e joggal, s minél nagyobb mértékben gyakorolják e jogot az egyesek. A legszabadelvübb alkotmány pedig az, melynélfogva mindenki részeltetheti magát azon többségben, mely minden egyesnek cselekvényei felett intézkedik.

Vagy, más szavakkal: minden alkotmány annál

szabadelvübb, minél több biztositékot nyújt minden egyesnek, hogy a lehetőségig sokat kormányozzon és kormányoztassék.

Ne higye az olvasó, hogy e tételt élére állítom. Nézzük csak, mivé alkották a communisták — ezen, logicájában oly őszinte felekezet, — a politikai szabadság eszményét, s meg fogunk győződni, hogy a fönebbi értelmezést nem volt szükséges a magunk czéljára gyártanunk.

Miután az, mit a politikai szabadság neve alatt érteni szokás, nem egyéb, mint az egyenlőség elvének alkalmazása az államra: természetes következés, hogy az egyenlőség fogalma, a menyiben csak az egyesnek viszonyairól az államhoz van szó, nem egyéb, mint más elnevezése ugyanazon dolognak. A ki különböztetésekben gyöngyörködik, azon állapotnak nevezheti a szabadságot, melynélfogva az államban nem létezhetik hatalom, mely nem a nép nevében, s — legalább közvetve — nem általa gyakoroltatik. Az *egyenlőséget* pedig abban fogja találni, hogy *a nép neve alatt minden ember értetik, s hogy mindenki ugyanazon mértékben s ugyanazonkép járul a közös népakarat alkotásához. (a)*

Arról, mit a nemzetiség fogalma alatt érteni szokás, nehéz átalánosan szólani.

E szó: *nemzet,* hol az állam, hol a nyelv vagy faj közösségét jelenti; és a nemzetiség nevében majd előbb különvált néprészek egygyéolvasztása, majd idegen elemek kiküszöbölése vagy átidomitása, majd csak egyenjoguság, majd uralkodás követeltetik.

Ha tehát korunk e vezéreszméit divatos értelmökben figyelembe veszszük, meggyőződünk:

először, hogy e három fogalom, ily értelemben véve, ellenkezésben áll egymással;

másodszor, hogy külön mindenikök létesítése egyszersmind a jelen államot sarkából kiforgatná;

harmadszor, hogy azon esetben is, ha lehetséges volna ezen fogalmakat divatos értelmökben keresztülvinni, az emberiség nem fogná megnyugvását találni.

Előre is bocsánatot kérünk olvasóinktól azon száraz analysisért, melylyel feladatunkat tárgyalni fogjuk; közte s azon regényes modor között, melylyel mai nap a politikáról irni szokás, nagy a különbség, s tagadhatlan, hogy modorunk nem állja ki az összehasonlítást azon bibliai kenettel, melylyel az ujabb írók egy része hasonló kérdéseket tárgyalni szokott; de nekünk, úgy látszik, száraz analysisre van szükségünk, midőn a kornak zavaros fogalmait tisztába akarjuk hozni.

JEGYZET AZ I. FEJEZETHEZ.

(*a*) Már Montesquieu megjegyzé Espr. d. Lois czimü munkája L. XI. Chap. II: miszerint a democratiákban fel szokták cserélni a néphatalom és a népszabadság fogalmait. „On a confondu le *pouvoir* du peuple avec la *liberté* du peuple." Minden tisztelet mellett is azonban, melyben e nagy gondolkodó egy század óta részesült, gyakorlati haszon nélkül maradt eme észrevétele; s meg kell vallanunk, hogy e' fogalomzavar, a nép uralmának és hatalmának egybetévesztése körül, soha sem volt átalánosabb, mint most, és pedig azért, mert ez eszmezavar korunkban épen a tudomány körében támadt, s a helyett, hogy kiigazítá vala, a tudomány csak megerősíté azon tévedéseket, melyek a hatalom és szabadság fogalmainak analogiájából származtak.

A franczia forradalom óta majd minden európai állam kifejlési folyama azt mutatja, hogy egyes intézmények alakjaira nézve Anglia példája szolgált mindenütt mintául; elveket illetőleg pedig, szinte kivétel nélkül, Francziaországot utánozták. Azon czél, mire Napoleon a szárazföldi zárral más téren törekedett, teljesen el van érve az állam rendezésének eszméi körül. Franczia nézetek uralkodnak az államtudományokban, s Francziaországban, mint mindenütt, Rousseau elvei képezik alapját az államra vonatkozó minden elméletnek. A Contract social befolyását a Rotteck-Welckerféle Staatslexikon szelid liberalismusában, s a szélső communismus legvadabb kifakadásaiban egyiránt feltaláljuk.

S miután Rousseau elmélete azon meggyőződésen alapszik, miszerint a szabadság, melyre az államban igényt tarthatunk, csupán abban áll, ha mindnyájan egyenlően részesülünk az államhatalomban, s csak ugy valósítható, ha az egyén teljesen alája vettetik a többség akaratának *): ez egybezavarása az egyén szabadsága fogalmának az egyetem hatalmáéval szükségkép átment mindazon alkotmányba, melyeknek az elmélet szolgált alapul, míg oda jutánk elvégre, hogy a szabadság fogalma, mondhatni, elveszett, s azon alkotmányokban, hol a szabadság, mint minden ember elidegeníthetlen joga, el van ismerve, épen e jognak nincs semmi biztositéka az állami hatalom ellenében.

Rövidség okáért, ez állítás igazolása végett, csupán arra emlékeztetem olvasóimat, mi e részben Francziaországban történt.

1791. óta minden alkotmány az ember elidegeníthetlen jogának vallá a szabadságot; midőn azonban a nép absolut fölségét is elvül állitá fel: mindazon alkotmányban egyszersmind kimondaték, hogy a törvényhozásnak határtalan joga van, korlátozni e szabadságot. Francziaország minden alkotmánya, csaknem ugyanazon szavakkal, kimondá, mikép az egyesnek szabadságát csupán a törvény által meghatározott esetekben, s egyedül az ott megszabott formák fentartása mellett lehet korlátozni; a törvényhozási hatalom határai fölött némelyike ez alkotmányoknak bizonyos erkölcsi szabályokat állított fel; például az 1791-diki alkotmány alapelvül mondja, hogy a tör-

*) Chacun de nous met en commun sa personne et toute sa puissance sous la suprême direction de la volonté génerale, et nous recevons en corps chaque membre comme partie indivisible de tout. L'alineation se faisant sans reserve, l' union est aussi parfaite qu' elle peut l'être, et nul associé n'a plus rien a réclamer : car s'il restait quelques droits aux particuliers, comme il n'y aurait aucun supérieur commun qui put prononcer entre eux et le public chacun étant en quelque point son propre juge, prétendrait bientôt l'être et tous.

vény csak oly cselekményeket tilalmazhat, melyek a társadalomra nézve ártalmasak, s az 1793-kiban olvassuk, hogy a törvénynek oltalmazni kell a köz- és az egyéni szabadságot a kormányzók elnyomása ellen; arra nézve azonban, hogy a törvényhozás e korlátokat át ne hágja, mindezen alkotmányokban hasztalan keresünk biztosítékot; sőt miután mind arra czéloz, hogy minden akadályt elhárítson, mely a törvényhozásnak utjában áll, s az egyest a lehetőleg elkülönzött állapotban állítsa a törvényhozás végtelen hatalma ellenébe: el kell ismernünk, hogy a törvényhozói hatalom korlátai csupán képzeletiek; azok ellenben, melyek az egyesnek szabadságát korlátozzák, legyőzhetlenek.

Gondoljunk egy rendezett államot, hol a törvényhozó hatalom korlátlanul egyesre van átruházva (tehát korlátlan egyeduralmat) s hol az egyes szabadságának oltalmára csupán azon elv ismertetik el, melyet minden ujabb alkotmányba felvettek: miszerint az egyes szabadsága csupán a törvényben meghatározott esetekben, s a törvényes formák megtartása mellett, sértethetik meg, — s kétségkivül nem fogja senki állítani, hogy ily államban az egyéni szabadság biztosítva van. S a fölvett eset és Francziaország alkotmánya között csupán annyi a különbség, hogy a korlátlan hatalom, melynek az egyéni szabadság föltétlenül alá van vetve, ott egyes főnököt illet öröködés szerint, s itt egy választott gyülekezetre van átruházva. Elméletileg tekintve a dolgot, a szabadság itt és amott egyaránt nélkülöz minden biztosítékot; sőt miután a franczia forradalom elismert czélja nem egyéb volt, mint az állam uralmát a népre vinni át: győzelmének szükségkép oda kelle vezetni, hogy megsemmisítse mindazt, mi utjában állhata, — s ilyen mindenekfölött az egyesnek szabadsága.

Az egyéni szabadság egyedüli biztosítékául korunk minden államában csupán azon meggyőződés maradt fön, miszerint ott, hol a törvényhozási jog a népre van átruházva, soha sem fog ez azzal az egyéni szabadság korlátozására tulságosan visszaélhetni. Az egyetemnek csupán egy érdeke van, — a

közjó, mondja Rousseau; s mivel az egyéni szabadság védelme szükségkép minden egyesnek érdekében fekszik: ugy látszik, mindenki azon hitben él, miszerint a mostaniakhoz hasonló állami intézmények mellett minden egyéb biztosíték fölösleges.

Nem czélom itt hosszasan belebocsátkozni e nézetek megvilágosításába. Ha meggondoljuk, hogy minden társadalom egyeteme egyesekből áll, kik közül mindeniknek saját érdekei is vannak a közérdeken kivül; ha fontolóra veszszük, miként az államban minden határozat, igen ritka kivétellel, nem az egyetemnek hanem mindig csak a többségnek kifolyása, s a törvényhozási jog, nagyobb államokban, mindig csak a nép képviselői által gyakoroltathatik: könnyü belátnunk, hogy e nézetet elméletileg sem szükség hosszasan bizonyítgatni. Csupán azon gyakorlati eredményekre kivánom e helyen figyelmeztetni olvasóimat, melyeket az alkotmányokban felállított alapelvek az egyéni szabadságra nézve tettleg előidéztek. Ilyenek az úgynevezett lois des suspects 1793-ban, az V. év 14. fructidori, a VIII. év 22. primairei, s az 1815. october 29-diki, 1817. február 12-iki és 1820. martius 26-iki törvények; ily eredmény az az ostromállapot, mely alá 1848. óta is oly gyakori izben vetettek egész vidékeket a köztársasági Francziaországban. Valamint a forradalom óta hasonló elveket állított fel az egyéni szabadságra nézve minden franczia alkotmány: ugy ezen elvek is ugyanazon eredményekre vezettek minden kormányforma alatt. Az 1793-iki köztársaság, a directorium, a consulatus, a restauratio, Lajos Fülöp és az ujabb köztársaság alatt mindig oly mértékben korlátozák az egyén szabadságát, amint pillanatra szükségesnek látszott; és pedig mindig a nélkül, hogy legkisebb szemrehányást is lehetett volna tenni alkotmánysértés miatt. 1790. óta minden franczia alkotmányra egyaránt illik az elv, melylyel Bellart az 1815. october 29-iki törvény alkotmányszerüségét védte: miszerint az alkotmány a törvényre bizta szabályozni mindazt, mi az egyesnek szabadságára vonatkozik, s a charta sehol sem tiltja, hogy a törvényhozás e tekintetben ki ne terjeszsze hatalmát és fölügyeletét, valameddig az állam

java kivánja *). Ki tagadhatja, hogy az egyéni szabadság, ily elvek mellett, nélkülöz minden biztositékot.

A népfelség elve, azon kiterjedésben, miként el van ismerve, az egyes és az állam javára hasznosabb lehet, mint az egyéni szabadságé: a kettő azonban nem azonos; s az államtudományokban annyi fogalomzavar tisztába hozása végett átalában szükséges, megvilágosítani az egyéni szabadság és az állami uralom fogalma közt létező lényeges különbséget. Az állam uralma s egyes szabadsága kölcsönösen egybeszögellenek. Ahol az előbbi — mint a jelenkor alkotmányos államaiban, — *mindenre* kiterjeszkedik: az utóbbinak nem marad semmi tere.

*) Moniteur du 20. octobre 1815.

II. FEJEZET.

Hogy a szabadság és egyenlőség eszméi egymással ellenkeznek.

Hogy a szabadság és egyenlőség eszméi, absolut értelmökben véve, egymással ellenkeznek: az nem szenved kétséget. Az egyenlőség eszméje talán postulátuma az észnek, vagy inkább az érzelemnek; de annyi bizonyos, hogy nem *tény*, melylyel a természetben találkoznánk. Létesítése csak a polgári társaságban és csak a szabadság tetemes megszorítása által eszközölhető, az által, hogy a képességek között létező különbségek kiegyenlitése végett az egyesek tevékenységének korlátokat állítunk.

Az absolut értelemben vett ezen fogalmak között létező ellentétet mások sem tagadják. Azok, kik a tökéletes egyenlőség életbeléptetését legmagasb czélul tüzték ki az emberiségnek, belátták azt, s eszményűl az állam oly szervezését hozzák javaslatba, mely által a társaság Procrustesként bánnék az egyessel, mindazt, mi bizonyos mértéket meghalad, erőszakosan ama mértékhatárai közé szorítván. (*a*)

De ne bibelődjünk tisztán elméleti tanokkal; vegyük a szabadság és egyenlőség fogalmait oly értelemben, minőben azok közönségesen vétetnek, s minőben alkalmaztatásuk sürgettetik.

A tárgynak nyugodt vizsgálatából ki fog tünni: vajjon nem jönnek-e azok e formában is ellentétbe egymással, mihelyt gyakorlati alkalmazásuk megkísértetik?

Mielőtt azonban e kérdés tárgyalásába ereszkednénk, egy átalános észrevételt kell előrebocsátanunk.

Hosszas ideig szokás volt, az angol alkotmányban a czélszerű államszervezet eszményét látni. Europa legtöbb országában hosszas küzdelmek után korlátlan monarchák kezébe került a hatalom. A fegyveres nemesség hajdani jogai, amennyiben a királyi hatalmat korlátozták, eltüntek; de annál makacsabb élettel birt e jogoknak azon része, mely, mint úgynevezett tiszteletbeli jog, a népnek mindig meg-megujuló lealacsonyitásában állott, vagy a nemeségnek anyagi előnyöket és külön igazság szolgáltatást biztosítván, neki csak kiváltságos állást szerzett. — Angliában a királyi hatalom már századok óta korlátozva volt. Az egyesnek jogait szilárd institutiók, a habeas corpus, az esküdtszékek, a szabadsajtó s a szabadgyülekezési jog biztosíták. Az angol alkotmány szabad alkotmány, a törvény előtt minden angol egyenlő, és ezen szabadság s ezen egyenlőség nemcsak nem állanak ellentétben egymással, hanem egymást kölcsönösen támogatják. A polgári egyenlőség épen a szabad institutiókban találja legjobb

biztosítékát, ezek pedig ugyanazon előnyökben részeltetvén mindenkit, megtámadtatásuk esetére mindig az összes nép oltalmára tarthatnak számot. S a politikai egyenlőség és szabadság ezen frigyéből, mely Angliában valósággal létezik, következtetni szokás: hogy ezen elvek a gyakorlati politika terén általán véve sem állhatnak ellentétben egymással. De e következtetés egy nagy tévedésen alapszik.

Anglia példája minden bizonynyal nagy befolyást gyakorolt valamennyi ujabb alkotmány képzésére, s egy ideig az angolokhoz hasonló institutiók kivivása vala sok politikai törekvésnek fő czélja. De habár ez úton, külformákra nézve, bizonyos hasonlatosságok keletkeztek: a főfogalmak, melyek az angol institutióknak, s azok, melyek ujabb alkotmányainknak alapul szolgálnak, lényegesen eltérnek egymástól, és *az* aminek életbeléptetése után valamennyi ujabb alkotmány törekszik, egyéb valami, sőt mondhatnám, annak ellenkezője, amit Angliában a szabadság és egyenlőség alatt érteni szokás.

A szabadság lényege, angol fogalmak szerint, abban áll, *hogy az országban ne létezzék korlátlan hatalom.* A király a parlament által, s ez amaz által korlátoltatik. A parlamentben magában felső- és alsóház szemben állanak egymással. S ha mindezen hatalmak az egyes polgár szabadsága ellen szövetkeznének, még akkor is az esküdtszék, melynél a polgári szabadság fentartása minden tagnak érdekében áll, oltalmat nyujtana neki az elnyomás ellen.

A szabadság azon eszménye szerint, mely Franczia-

országban, s napjainkban átalán véve csaknem mindenütt divatozik, okvetlenül szükséges, *hogy korlátlan hatalom létezzék az államban.* Hogy az állam legmagasabb feladatát, az önfentartást teljesithesse — mint Rousseau mondja — átalános kényszerítő hatalomra van szüksége, hogy külön minden egyes tagjával az egésznek üdvére intézkedhessék. Az állam korlátlan hatalommal bir az övéinek összesége felett, s ezeknek vele szemközt biztositékra semmi szükségök nincs: mert hiszen a felség magát a népet illeti, s ez olyasmit nem akarhat, mi a népnek kárára válhatnék. [1]) Ezen fogalmak szerint, a polgári szabadság csak abban állhat, hogy az országos hatalom a felséges nép nevében és legalább közvetve a nép által gyakoroltassék.

Angol fogalmak szerint az egyenlőség abban kerestetik, hogy mindenik polgár az állam oltalmára egyaránt tarthasson számot, hogy saját körében hasonló szabadsággal mozoghasson, hogy az országos hatalomnak nagyobb mértékben mint bármely polgártársa alávetve ne legyen, s hogy a hozott törvény nyomán vele azonképen történjék az eljárás, mint a többiekkel, kivétel nélkül: szóval, Angliában az egyenlőség alatt az *egyenlő egyéni szabadság* értetik.

Azon elvek szerint, melyek az államról jelenleg

---

[1]) Il lui faut (à l'état) une force universelle et compulsive pour mouvoir et disposer chaque partie de la manière la plus convenable au tout. — — —

Un pouvoir absolu sur tous les siens.

Contr. soc. L. II. Ch. IV.

állíttatnak fel, az egyéni szabadság fogalma a nép felségében olvadván fel, természetes, miként az egyenlőség csak abban kereshető, hogy minden polgár egyarányt részeltessék azon korlátlan hatalomban, mely az egészet illeti. Nem annyira a hozott törvényeknek mindenkire egyenlő alkalmazása, mint inkább egyenlő részeltetés a törvényhozásban; ebben kerestetik az egyenlőség. A törekvés nem mindenkinek *egyenlő egyéni szabadsága* felé, hanem arra van irányozva, hogy mindnyájan *egyenlően és tökéletesen a többség korlátlan hatalmának vettessenek alája.*

Jelenleg nem akarjuk vizsgálni, vajjon azon értelem-e a helyesebb, melyben a szabadság és egyenlőség fogalmai az ujabb időben vétetnek? de annyi bizonyos, hogy miután e fogalmak alkotmányainkban egészen mást jelentenek, mint Angliában, az angol alkotmányból vont tapasztalásokat viszonyainkra alkalmazni nem lehet.

Lássunk most a kitüzött kérdés megoldásához.

Ha a szabadság a népfelség eszméjének foganatosításában áll, s ha az egyenlőséget abban keressük, hogy mindnyájan egyenlő részt vegyenek az országos hatalomban, akkor,

először: az államhatalom körét egyre tágabbra kell terjesztenünk, nemcsak azért, mert minden hatalomnak természetében rejlik, egyre tovább terjeszkedni; hanem azért is, mert ez esetben a hatalom embereinek természetes hajlama szükségképen még azok által is támogattatik, kik annak határt szabhatnának és más viszonyok között szabnának is valósággal, — t. i. maga

a nép által. Hiszen minél továbbra terjed az állam hatalma, annál nagyobb a népszabadság; a polgári életnek minél több viszonya vonatik az állam körébe, annál nagyobbá válik a kör, melyben minden egyes, mint a népfelség részese, hatalmát gyakorolhatja;

másodszor; minél tágabbra terjesztetik az államhatalom köre, annál szükebbre fognak szoríttatni az egyéni szabadság határai, nemcsak azon oknál fogva, mivel, ha az állam számára fentartott dolgok köre szélesbül, az egyén szabad működésre szükségképen szűkebb tért talál: hanem azért is, mert oly állam, mely valamennyi ügy tetemes részét magának lefoglalá, s ez által polgárainak munkásságát megcsökkenté és irányukban mintegy a gondviselés szerepét válalta magára, magát nemcsak minden komoly megtámadás, hanem munkásságának még pillanatnyi akadályozása ellen is biztositani köteles, ami csak úgy lehetséges, ha az egyesnek szabadságát tetemesen korlátolja. Minek következése:

hogy az egyenlőség elvének fentartására vagy nem lehet a politikai egyenjoguságnál megállapodni, *s a viszonyok tényleges egyenlőségeig kell menni;* vagy pedig az államot olykép kell szerkeszteni, hogy az országos hatalom *a nép nevében ugyan, de ennek minden, még közvetett befolyásának is elmellőzésével* gyakoroltassék.

Az első esetben élesen szögellik ki az ellentét, mely a korlátlan egyenlőség eszméje s a szabadság, még a mérsékelt szabadság között is létezik.

A másodikban a politikai szabadság áldozatul esett az egyenlőség fogalmának, mert oly alkotmánynál, hol

minden hatalom a nép nevében ugyan, de ennek minden, még közvetett befolyása nélkül is gyakoroltatik, politikai szabadságról szó sem lehet.

Vizsgáljuk most e tételeket egyenkint.

A.

Hogy a politikai egyenlőség eszméjének teljes létesitésére a birtok s a társadalmi viszonyok tényleges egyenlősége kivántatik.

Ha az állam a szabadság nevében oly hatalommal ruháztatik fel, minővel egy kényur sem birt soha, s a politikai egyenlőség létesítéseért egyéni szabadságunkat áldozzuk fel (*b*), akkor méltányos és természetes, ha legalább azt követeljük, hogy az egyenlőség oly értelemben, mely neki tulajdonnítatott, tökéletesen létesíttessék. Nagyobb államokban az összes nép politikai befolyását csak egy módon gyakorolhatja: a fejenkinti választás joga által. Ehhez képest a' kérdés: vajjon szabad államokban a politikai befolyás egyenlősége lehetséges-e anélkül, hogy a birtok ésa társadalmi viszonyok tényleges egyenlőségeig kellene menni? — egy ezen kérdéssel: *ha vajjon ott, hol a birtok s a társadalmi viszonyokban tetemes különbség létezik, eszközölhető-e az egyesek politikai befolyásának egyenlősége — a választási jog által?*

A legjelesebb törvényhozók és kormányférfiak évezredek óta foglalkoznak a kérdés megfejtésével: mi módon lehessen a választási jogot czélszerübben gyakorolni? Az ó világ respublicái nem ismertek ennél fonto-

sabbat, és vajjon mind azon államokban, melyeknek törvényhozói az egyenlőség elvének létesítésére törekedtek, mutathatunk-e fel oly választási törvényt, mely által e czél eléretett, és bizonyos osztályok szavazati illetőségöket jóval fölülhaladó befolyást nem gyakoroltak, és fényegetések, vagy igéretek, vagy a választás alkalmával kifejtett nagyobb tevékenység által a törvény szerint egyenlő választói jogot saját czéljaik elérésére eszközül nem használták fel? (*c*)

Sok mondatott a titkos szavazás előnyeiről. S habár Ciceronak igaza lehet, midőn a köztársaság bukását részben azon törvényeknek tulajdonitja, melyek a titkos szavazást Rómában honositották (*d*), megengedem, hogy ezen intézkedés ott, hol valamely felekezet terrorismus vagy megvesztegetés által a választásra befolyást gyakorol, az egyenlőség biztositékának tekinthető.

Egyébiránt csalódik, ki azért azt hiszi, hogy bizonyos osztályok vagy egyének túlnyomó befolyása a választásra csak azáltal, mert a titkos szavazás behozatott, valaha egészen meg fog szünni.

A választási jog, a választandóra nézve, vagy bizonyos megszorításoknak van alávetve, vagy pedig korlátlan.

Amaz esetben világos az előny, melylyel a vagyonosabbak s a kitünőbb társadalmi állásuak mások felett birnak. A választathatásnak még azon megszoritása is, mely Amerikában divatozik, melynél fogva mindenkinek bizonyos időt kell tölteni az államban vagy választókerületben, melynek képviselőjévé akar választatni,

a vagyonosabbak érdekét mozdítja elő. Azon ezerféle módot, melyeken vagyonosabb ember — kivált ha egyenlő állású szomszédai által pártoltatik — polgártársainak támogatását megnyerheti, vagy a választási kijelölést visszautasitó kerületen boszút állhat, — nem szükség itt közelebbről elsorolni.

Ha a választási jog a választandóra nézve korlátlan, akkor azon befolyáson kivül, melyet a hatalmasabbak a velök közelebb érintkezésben levő választókra gyakorolni szoktak, mindazon választó kerületekben hol ilyetén személyiség nem találkozik, s hol kevesebb politikai részvét mutatkozik, az eldöntő befolyás a politikai pártok által gyakoroltatik. S külön mindenik pártnak befolyása nem annyira a hozzátartozó polgárok számától függ, mint inkább azon eszközöktől, melyek felett az illető párt választási czéljainak elérésére rendelkezhetik, vagy pedig a fegyelemtől, melynélfogva az egyesek magukat vezéreiknek alávetik. Miután pedig a vezérek még a legdemocratább pártban is a vagyonosabb és miveltebb osztályokhoz szoktak tartozni, e befolyás, melylyel ezen osztályok egyes tagjai bírnak, csak még nagyobbnak fog mutatkozni (*e*).

S hiszszük-e azt, hogy a nép az átalános választási jognak ezen gyengéit nem ismeri, hogy az elméletben egyenlő jognak a gyakorlati életben egyenetlen alkalmazását nem veszi észre, — vagy ha máskép volna is, — hogy nem találkoznak minden választás után százan meg százan, kik a népet a dolgok valódi állásáról felvilágosítják?

Az állam hatalma a népfelség nevében korlátlanná tétetett; az egyetlen biztosíték, melylyel az egyes e hatalommal szemközt bír, abban kerestetik, hogy benne közvetve mindenkinek egyaránt része van, s azon hatalom alkotására, mely a népfelség nevében uralkodik felette, kiki egyenlő befolyással bír; — mi csoda, ha a nép szenvedélyesen követeli, hogy a charta, vagy az *egyenlő választási jog,* melynél egyebet számára a charta nem biztosit, valósággá váljék? mi csoda, ha a nép nem elégszik be azzal, hogy, mint Sancho Pansának, királysága idejében, arany tálakon a legízletesebb ételeket rakják asztalára, melyekhez nem szabad nyulnia? mi csoda, ha kikutat minden okot, mely őt jogának, összes jóléte ezen panaceájának, valóságos gyakorlatában gátolja? S vajjon a választási jog alkalmazásánál mi áll inkább utjában a gyakorlati egyenlőségnek, mint a társadalmi állás, kivált a birtok egyenlőtlensége? Hiszen maga Montesquieu, kit senki sem fog communisticus irányról vádolni, felállítá az elvet, *hogy jó democratiában egyenlőnek és kicsinynek kell lenni mindenki birtokának* (L. IV. Ch. VI.), hiszen ő ugyanott világosan kimondá, *hogy az egyetemes jólét s a polgári erény bizonyos fokának elérésére, a javak közösségeig kell menni, mint ezt respublicájában Plato tevé.* Nem természetes-e, ha a nép hasonló véleményben van, és annak biztosítására, mit egyedül elidegenithetlen jogának tarthat, — mert minden egyébre nézve azok végzéseinek van alávetve, kik a korlátlan államhatalmat a népfelség nevében gyakorolják, — nem természetes-e, mondom, ha e

jognak biztositására még a társadalmi állások, még a birtok egyenlőtlenségét is megtámadja?

A birtok a munkának eredménye s mint ilyen, szent, — így kiáltanak fel. Én nem vonom kétségbe; de vajjon visszadöbbent-e valaha bármely *korlátlan* hatalom a jognak szentsége elől, midőn e jog megtámadásában előnyt látott, akár Nerónak hitták legyen e korlátlan hatalmat, akár athenei népnek, akár egy anyának meggyilkolása, akár a legnemesebb polgárok számüzetése volt az, amit saját érdekében szükségesnek tartott?

A birtok s a társadalmi állás tökéletes egyenlősége lehetetlen; — így folytatják a fönebbi tételt. S én ezt sem vonom kétségbe; de ha valamely nép elé egy czélt, mint olyant tűzünk ki, melynek elérhetése lehetséges, sőt mely felé törekednie kötelessége: akkor ne bámuljuk, ha a nép azoknak nem ad hitelt, kik az egyetlen eszközt, mely által ama czél elérethetnék, lehetetlennek állítják.

Ha a birtok nagy emeltyüje elvétetett, mi fogná az emberek feszített munkásságát biztosítani, mely Europa legtöbb országának jelen népességi viszonyainál fogva az emberiség fentartására szükséges? Vagy vissza kell térnünk a rabszolgasághoz: vagy tömérdek szenvedések után átalános nyomoruságba kell sülyednünk, olyanba, minő az vala, amelyből jelen polgárisodásunk kibontakozott. Megengedem ezt is; de vajjon nem követeltetett-e már az egyéni függetlenség feláldozása a szabadság és egyenlőség nevében? vajjon nem találunk-e csaknem mindenik utopiában, mely az emberi boldogság ideáljaként állíttatik fel, alapfeltételül oly absolutismust, melytől

visszaborzadunk *(f)*, s nem lehetséges-e, hogy azon mozgalom, melynek kiindulási pontja Rousseau „Contrat social"-ja volt, végre azon természetállapot létesítéséhez fog vezetni, mely ott mint az emberi boldogság netovábbja festetik? *(g)* Történjék bármi, a tökéletes egyenlőségnek gyakorlatilag is életbe kell lépni. Ezen egyenlőség az egyetlenegy való jogállapot gyanánt hirdettetett. A fejenkinti választás eszköznek mondatott e czél elérésére, és ott, hol ezzel be nem érhetni, a lázadás a jogok legszentebbikének nyilvánítatott; — remélhetjük-e, hogy a nép, ha egyszer azon meggyőződésre jutott, hogy a politikai jogok valóságos egyenlősége csak a birtok egyenlősége által valosítható, jogának követelésével felhagy?

S íme, ebben látom én a socialismus és communismus veszélyességét, ennek kell e tanok csaknem bámulatos terjedését tulajdonítani. E tanok logicai következményei azon elveknek, melyek az államban átalános érvényességgel bírnak.

Ha a szabadság helyébe a korlátlan népfelség elvét léptetvén az egyéni szabadság eszméjét félrevetettük, ha a korlátlan állam irányában az egyénnek egyetlen biztosítékát az egyenlőségben keressük, akkor ennek valósággá kell válni.

A ki Rousseau nézetéhez járult, hogy: „az állam feladata, azon egyenetlenség helyébe, melyet a természet az emberek között előidézett, törvényes egyenlőséget léptetni, melynek következéseül valamennyien — habár testre lélekre nézve egyenetlenek — szerződés és törvény

által egyenlőkké válunk“ (L. I. Ch. X), oly elv, melynek helyességét, úgy látszik, senki sem vonja kétségbe: mert hiszen a világ azon van, hogy életbeléptesse, — a ki, mondom, e nézethez járult, annak azt is el kell fogadnia, mit Rousseau jegyzetképen hozzátoldott; *„hogy rosz kormány alatt az egyenlőség csak látszólagos, csak szinre van meg, egyedül arra szolgál, hogy a szegényt nyomorban tartsa, a gazdagot jogtalan hatalmának gyakorlatában oltalmazza. A törvények, ha közelebbről vizsgáljuk, mindig hasznosak azoknak, kik valamit birnak, és mindig kártékonyak azokra nézve, kiknek semmijök sincs; s innen az következik, hogy a társasági állapotnak csak ott és annyiban látjuk hasznát, hol mindeniknek van valamije és senkinek sem többje, mint ami épen szükséges.“*

A communismus és socialismus soha sem fognak életbelépni, — igy kiáltanak fel, — oly elvek, melyek a jelenkor összes jó és rosz tulajdonságaival annyira ellentétben állanak, azoknak nincsen jövendőjök. Ha szenvedélyekkel szövetkeznek, ez vagy amaz államot pillanatnyi veszedelemmel fenyegethetik, de az összes társadalmi állapotot, az összes polgárisodást soha. Polgárisodásunk sokkal mélyebb gyökereket vert, sokkal terjedettebb, semhogy ettől tartanunk kellene. A római polgárisodás midőn tönkre jutott, már rég a rothadás stadiumában veszteglett, a mienk pedig ifju, — nőni, terjedezni látjuk napról napra. Aztán még a haldokló római polgárisodás is csak oly esemény által semmisíttethetett meg, minő a népvándorlás vala; honnan fenyegessen bennün-

ket ily veszedelem? Az uralkodó eszmék életbe fognak lépni, de ez szükségkép más módon fog történni.

Én is osztozom e nézetekben; én sem hiszem, hogy oly rendszerek valósulhassanak tartósan, melyek az egyéniséget megsemmisítik, melyek a birtok megszüntetésén alapulnak, s ennélfogva nemcsak az emberek természetes hajlamaival és ösztöneivel ellenkezésbe jőnek, hanem még a munkásság leghatalmasabb emeltyűjének megsemmisítése által a haladás első feltételét, a munkát is a lehető legkisebb mértékre szállítanák le. Én is életrevalóbbnak tartom polgárisodásunkat, mintsem higyem, hogy azon vad csoportok által buktathatnék meg, melyek a külvárosokból a törvényhozás palotája felé nyomulva, veres zászlók alatt halállal fenyegetik a társadalmat. Én is meg vagyok győződve, hogy a jelenkor vezéreszméinek valósulása esetében, ez más uton fog történni, s nem a socialismus és communismus rendszerei által. De vajjon, ha korunk vezéreszméit csakugyan azon tökéletes egyenlőségben keressük, melyet politikai törekvéseink czéljául tűzünk ki, van-e más út, melyen azt elérhetjük mint az, mely ellen ennyi szenvedélylyel kikelünk?

B.

Ha a tökéletes politikai egyenlőség eszméjéhez ragaszkodunk, s biztositani akarjuk magunkat azon veszedelem ellen, melylyel a társadalmi egyenlőség létesitésének kisérletei járnak, — akkor olykép kell alakitanunk az államot, hogy az országos hatalom a nép nevében ugyan, de ennek minden — akár közvetlen, akár közvetett — befolyása nélkül gyakoroltassék.

Ha az összes nép gyakran ismételt választások által az állam kormányzatára valóságos befolyással bír, akkor — mint láttuk — azon természetes túlsúly kikerülésére, mely a társadalmi és tulajdoni viszonyoknál fogva e választásoknál bizonyos osztályoknak jut, azon kell lenni, hogy a politikai egyenlőség a társadalmi és birtokegyenlőség által biztosíttassék.

Ha ezt nem akarjuk, és a politikai egyenlőség eszméjéhez rakaszkodva, az egyéni birtokot, mely jelen polgárisodásunknak alapul szolgál, megtámadások ellen biztositani kivánjuk, akkor csak egy eszköz marad fel, s ez abban áll: *hogy a népfelség gyakorlata ne legyen folytonos, s a hatalom teljessége, mely jogilag az egyetemet illeti, egyszer mindenkorra egyre vagy többekre bizassék, kik a népfelséget a nép nevében gyakorolják.* Mihelyt a választásnak időről időre ismétlése megszüntettetett, megsemmisült a befolyás is, melylyel a társaság egyes osztályai az államügyek kormányzatára lenni szoktak. A körülmény, vajjon az egyes, ki a nép

nevében kormányoz, születésénél vagy választatásánál fogva jár-e el tisztében; vajjon önmagát egésziti-e ki a kormánytanács, vagy pedig sorshuzás vagy bizonyos rotatio utján eszközöltetik-e teljesszámusága, — mint Harrington javasolja — semmitsem változtat a dolgon.

A legtökéletesebb politikai egyenlőség, azaz: *az egyesek egyaránti alávetése az államnak*, egyaránt eszközölhető mindezen formák alatt és pedig anélkül, hogy a társadalmi viszonyok egyenetlenségét vagy a birtok egyenlőtlen felosztását módositanunk kellene. Mert álljon bár valaki társadalmi viszonyainál fogva a legmagasabban — az állam irányában a leggazdagabb a legszegényebbel egy sorban áll. Az egyenlőség eszméje épségben marad mindkettőjök számára. Mindegyik mondhatja, hogy ő is egyenlő része azon népnek, melyre az, ki az államot kormányozza, mint hatalmának kútfejére hivatkozik. Egy sem lehet nagyobb befolyással a közügyek valóságos vezérletére, mint a másik.

A *korlátlan* egyenlőség elve csak *korlátlan* államforma alatt létesíthető; akár a nép által egyszer mindenkorra megbizott egyén vagy testület által gyakoroltassék az absolut hatalom, akár a communismus csuhájában vagy más olyatén formában lépjen fel, melyet már több ízben látott a világ, s melytől csak imént menekült meg (*h*). És én nem hiszem, hogy az utóbbi lehetőség oly annyira valószinűtlennek mondható, mint ezt minapi vivmányaink mámorában magunkkal elhitettük.

A communismus lehetetlennek mondatik, még pedig teljes joggal; mert ellentétben áll az emberiség

sajátságaival és ösztöneivel. De mi módon jutottunk ennek tudomására? Az ember természetét nem elméletekből, hanem a tapasztalásból ismerhetjük meg. A világtörténet a communismus felett kimondotta itéletét, midőn látjuk, hogy azon eszmék, melyek most a szenvedő emberiség véghorgonya gyanánt tüntettetnek fel, már több izben jelentkeztek, s hogy a socialismus a legszellemiebb felfogásában, és a communismus legnyersebb formájában többször a millenium kezdete gyanánt dicsőíttettek, de mindig a nélkül, hogy figyelemre méltó kisérletet vontak volna maguk után.

De annál lehetségesebb az átmenet jelen viszonyainkból a despotiához, a kényuraságboz. Az emberiség gyakran követett a jelenhez hasonló irányt, s a rögtöni átmenet a despotiai kormányformához nem maradt el soha. Sőt kivétel nélkül áll a tétel, hogy a mely nép valaha a korlátlan népfelség s a tökéletes egyenlőség elvét feláll itotta, az korlátlan uralom alá jutott.

Igy történt Görögországban; így történt Romában, hol az imperátor akarata, mint a pandectákból láthatni, csak azért bírt törvény erejével, mert a nép a lex regia által összes hatalmát a császárra szállította (*i*); igy történt a középkor csaknem valamennyi olasz államában; így a tizenhetedik században Cromvell alatt Angliában; igy a tizennyolczadik és tizenkilenczedik században Napoleon alatt Franciaországban. A tapasztalás e tekintetben oly átalános, hogy a korlátlan monarchia forrását keresve, azt sokkal inkább a korlátlan népfelség és egyenlőség eszméinek egyesülésében találhatjuk fel, mint akár a

családéletből kifejlett patriarchaságban, akár magában a hódításban. Vajjon nem ujulhatna-e meg még egy izben korunkban — e tapasztalás?

Ugyanaz, mi az uralkodó eszméknek a socialismus általi valósítása ellen szól: *a tapasztalás*, arra látszik mutatni, hogy mozgalmaink valószinűleg a despotiába fognak ömleni. Egyébiránt épen nem szükséges magyarázgatnunk, hogy az egyenlőség és szabadság elvei között létező ellentétnek e téren is kell nyilvánulnia, mert hiszen a mozgalom kezdeténél könnyen történhetett, hogy a szabadság fogalma tévedésből a népfelségével cseréltetett fel, a czélhoz érkezve azonban lehetetlen, hogy a felséges nép nevében egyetlen egy személy által gyakorlott korlátlan hatalom a szabadság eszméjének valósítása gyanánt tekintessék.

Valamint tehát korunk vezéreszméi közül kettő: a *szabadság és az egyenlőség*, korlátlan értelmökben véve elméletben egymással ellenkeznek, hasonló ellentétet találunk ez elvek gyakorlati, bármi módon megkísérlett alkalmazásánál is.

Lássuk most a harmadik vezéreszmét: a nemzetiséget.

JEGYZETEK A II. FEJEZETHEZ.

(*a*) Minden élénken izgatott korszaknak vannak jelszavai, melyeket lehetőleg gyakran kell mindenkinek használnia, ha ellenség gyanánt nem akar tekintetni. Korunkban minden párt zászlóin a szabadság és egyenlőség jelszava áll fölírva, s ha szándék volna most az inquisitiót behozni, azon párt, mely e czélra törekszik, szintúgy minden vallás szabadságának elvére alapítaná követeléseit, mint Baboeuf és összeesküdt társai azon egyenlőség nevében akarák a szegényeket, kiknek rosz lakásuk van, a gazdagok lakaiba vezetni, s az ezektől elvett butorokkal kényelmesen ellátni a sansculottokat. Egyébiránt csalatkozunk, ha azt hiszszük, hogy a legszélsőbb pártok, melyek az egyenlőség elvét a szabadsággal együtt említik, tisztán nem látják e két elv között az ellentétet.

Ha ez iránt meg akarunk győződni, csupán azt kell tekintenünk, mi Baboeuf és pártjának tervei felől tudva van *). A legkényuriabb államokban sem volt soha oly mértékben korlátozott az egyéni szabadság, mint meg lett volna szorítva, az egyenlőség biztositása végett, azon alkotmányban, melyről Baboeuf és társai álmodoztak. — Cabet s a communista iskolák napjainkban nagy gonddal igyekvének eltávolitani mindent, ami terveikben a közvéleményt sérthetné, s nézeteiket a lehetőleg tetsző alakban tüntetni fel, de sohasem hoztak javaslatba oly államintézményeket, mik mellett az egyenlőség nem az egyéni szabadság megsemmisitése által biztosíttatnék.

*) Conspiration pour l'égalité, dite de Baboeuf, suivie du procés auquel donna lieu et des piéces justificatives. Par Ph. Bounarotti. Bruxelles 1828.

(*b*) Korunkban mindenre nézve, mi az államra vonatkozik, szabályszerü elméletet állítottak fel. Igy az egyesnek merőben korlátlan hatalmát illetőleg is. E korlátlan hatalom eredetét úgy magyarázzák, hogy az összes nép önkéntesen egyesre ruházta át minden jogait, magának semmit sem tartván fen; s innen a logicai következtetések fonalán a kényuri államforma tökéletes elméletét vonták le. Míg hasonló elméletek terén mozgunk, tagadhatlanul inkább korlátozható a szabadság oly államokban, melyek a népfelség elvén alapszanak, mint a melyek kényurilag kormányoztatnak. Bármennyire igaza van is Aristotelesnek, midőn a korlátlan népuralmat a zsarnoksággal hasonlítja össze, s a kettő közt legnagyobb rokonságot talál: mindazáltal kétségtelen, hogy a korlátlan szabadság, mely kényuri államokban egyest illet, ott, hol a kevesebbség a többség által elnyomatik, egy tömeg közvagyonául tekintendő. Másként áll a dolog, ha mindkét államformát gyakorlati eredményeikben vizsgáljuk; ekkor mindenkinek át kell látnia, miszerint a kényuri kormányformák alapelve: *egyesnek merőben korlátlan hatalma*, gyakorlatilag lehetetlenség. Bármi nagy hatalom ruháztassék is a kényurra, ez nem szünik meg ember lenni, térhez, időhöz és saját korlátolt természetéhez van kötve; s ha elfogadjuk is, hogy egy nép szerződésileg valóban le akar mondani minden jogáról: úgy fogjuk találni, hogy ez nem áll hatalmában a népnek. Uralkodóját mindenhatónak, mindentudónak és mindenütt jelenvalónak *nevezheti*, gyakorlatilag azonban egygyel sem fog az birni e tulajdonok közül. S ezért helytelenek mindazon következmények, melyeket a valótlan feltétből vonnak le, hogy ily hatalom létezhet.

A kényuri államforma gyakorlati tény; ha tehát eredményei fölött helyesen akarunk itélni, tisztába kell jönnünk az iránt: mennyire terjeszkedhetik *valóságban* a kényur elméletileg korlátlan hatalma? s akkor belátjuk, miszerint az egyéni szabadságot soha sem lehet kényuri államokban oly átalánosan és szabályszerüleg korlátozni, mint a jelenkor azon rendőri államaiban, melyek a korlátlan népfelség alapján vannak rendezve.

Nem szólok itt Angliáról, Schweiczról vagy az éjszak-amerikai szabad államokról. E munka folytában lesz alkalmam kimutatni a különbséget ezen országok szerkezete közt, hol az alkotmányos szabadság a középkor intézményei alapján, a fejlődés természetes folyama szerint keletkezett, — s azoké között, hol e szabadságnak az absolutismus számára rendezett állam intézkedése szolgált alapul. De ha az utóbb érintett államok közül valamelyiket, például Francziaországot, az egyéni szabadság korlátozásaira nézve, egy kényuri állammal összehasonlítjuk, úgy találjuk, hogy az egyéni szabadság, egészben véve, ezekben kevésbé van korlátozva, mint amazokban.

Fölteszem, hogy olvasóim az ujabb alkotmányos államok közigazgatási szervezetét ismerik. Igen messze vezetne itten, Francziaország közigazgatását leirni, s az egyéni szabadságra nézve előidézett hatásait, például a török kényuralommal egybevetni; nehány átalános észrevétel talán elég leend, bebizonyítani azon kissé merészen hangzó tételt: miszerint az egyéni szabadság korunk alkotmányos államaiban több korlátozásnak van alávetve, mint a kényuri államokban.

1) A kényuri és az ujabb alkotmányos államok közt abban áll a legnagyobb különbség, hogy a korlátlan hatalom — mely mindkettőben elismertetik — *azokban egyest illet az egyetem fölött, s ezekben az összeséget illeti, minden egyes fölött.* Ha már most mindkétnemü alkotmány alapelvét egybevetjük: ugy találjuk, mikép a kényuri államforma alapeszméje, kitüzött czélja *magában hordja lehetlenségét,* míg az ujabbkori alkotmányos állam gyakorlatilag kivihetőnek mutatkozik. Physicailag lehetlen, hogy egyes korlátlan hatalmat gyakoroljon mindenek fölött, de az egyetem korlátlan hatalma, bár jogtalan vagyis erkölcsileg lehetlen, physicailag épen nem az.

2) Miután az egyesnek eszközei az őt elméletileg illető korlátlan hatalom gyakorlati valósítására igen korlátoltak: hogy hatalmával élhessen, kénytelen annak egy részét másokra ruházni, söt gyöngeségének érzetében kénytelen annak egy részét használatlanul hagyni. Qui timetur timet, nemo potuit terri-

bilis esse impune *); s a kényuri hatalom egyetlen biztosítéka kétségtelenül abban rejlik, hogy e hatalom kiterjedése iránt altatni törekszik alattvalóit. Jaj a kényurnak, ha a milliók, kik alatta vannak, nemcsak hiszik, hanem egyes elnyomások által naponkint emlékeztettetnek arra, hogy rabszolgák. A nép egyetemének (vagy többségének) ellenben minden eszköze megvan, használni a jogilag ráruházott korlátlan hatalmat, s ha kénytelen is annak egy részét egyesekre átruházni, semmi szüksége hatalmának kiterjedését eltitkolni.

3) Végtére két dologtól függ, hogy mily mértékben lehet az egyéni szabadságot korlátolni. A mód könnyüségétől, melylyel azt eszközölhetni, s az érdektől, mely abban fekszik. Kényuri államokban sohasem gondolható a szabályszerüség azon foka, mely az egyéni szabadság folytonos korlátozására szükséges volna; s az átalános elnyomás, mely ily államokban uralkodik, sokakra nézve némi, és gyakran jelentékeny egyéni szabadság élvezését teszi lehetségessé; ott az uralkodó jólléte az állam egyedüli czélja, s az egyes szabadsága csak annyiban szenved megszorítást, mennyiben a kényur érdeke kivánja: mig nem tagadhatni, hogy az ujabb alkotmányos államokban e czél: a legfőbb rend, s a mennyiben az egyenlőség elvének valósítása czélul van kitüzve, folytonosan van ok az egyéni szabadság korlátozására.

(c) Helyesen jegyzi meg Tittmann (Darstellung der griechischen Verfassungen. Leipzig. Weidmann 1822.): hogy Görögország minden alkotmánya népuralmi (democrata) volt. Habár Aristoteles a hivatalok sorsozását tekinti a népuralom kellékeül, s azon alkotmányokat, melyek szerint az állami hivatalok választás utján töltetnek be, habár minden polgár is bir e részben képességgel (mint Athenben), vagy a melyek vizsgálat alá vetették a hivatali jelölteket (mint Messaliában), — mindezen alkotmányokat, mondom, aristocrata vagy olygarcha elvüeknek mondja: mindazáltal a leghatározattabban állíthatjuk, hogy

*) Seneca.

még azon alkotmányok is, melyeket e nevekkel illet, democrataiabbak voltak, mint — Schweicz egyes cantonait kivéve — a jelenkor bármely alkotmánya. Egy athéni polgár sem volt kirekesztve a legfőbb felségi jogokból, s az ostracismus bizonyságul szolgál, hogy nehezen volt valaha nép, mely az egyenlőség elvére féltékenyebb lett volna, mint az athéni. Mindazon esetekben, midőn egyes hatalmasok tulnyomó befolyásától lehete tartani, ha például a polgári jog megadása, az ostracismus vagy egyesek büntetése fölött kelle határozni, a törvény, a titkos szavazat czélszerü intézménye által a szavazók szabadságát is biztosítá; s azért mindenki kénytelen megengedni, ha Athén történetében jártas, hogy a nép határozataira mindig túlnyomó befolyást gyakoroltak egyesek. Csak Aristophanest kell kezünkbe venni, vagy bármelyiket a szónokok közül, hogy megérthessük a módot, miszerint ily viszonyok közt is szinte korlátlan uralomra tehettek szert.

Rómában csak nehéz harczok után sikerült a democratiának befolyást szerezni az állam ügyeinek vezetésére. Az előkelők közötti harczban használtatott fel a nép, ami által az végre hatalmassá lett. A rendkivüli birtokaránytalanság mellett, mely azon időszakban, mikor a népnek Rómában politikai jogokat adtak, mindinkább növekedett, mindazoknak, kik a tömegnek valódi befolyást akartak az államban biztosítani, főfeladatukul kelle tüzniök, a szavazók önállóságának biztosítását. Mindent megkisértettek e czélra, még a helyi intézkedésekre is a legnagyobb gond fordíttatott; s a lex maria de suffragiis, — melyben csak arról vala szó, miszerint a korlátok, melyek közt a nép szavazni ment, keskenyebbre hagyassanak, hogy a jelöltek barátai azon helyen ne lehessenek, s igéretek és fenyegetések által a választókra befolyást ne gyakorolhassanak — e törvény szintoly nagy érdem volt a nép szemeiben Máriusra nézve, amint soha sem tudta azt neki megbocsátani az aristocratia. És mégis használtattak-e szemtelenebbül gyalázatosabb eszközök, befolyást gyakorolni a népre, mint Rómában, hol a fontosabb választások pillanataiban magasabbra hágott a kamatláb?

(*d*) Cicero állitását: miszerint a titkos szavazás egyik fő oka a római állam bukásának, igen könnyü kimagyarázni, ha meggondoljuk, hogy oly férfiak, mint Cicero, a democrata kicsapongások korában, szükségkép epedve néztek vissza Róma régibb viszonyaira, midőn alkotmánya még aristocrata volt; s a titkos szavazásban látták az eszközt, mely által az aristocratia tettleg is megfosztatott tulnyomó befolyásától.

(*e*) Átalános tapasztalat minden időben, hogy democrat államokban egyesek és pártok mindig a legnagyobb befolyást gyakorolták a közügyek vezetésére. Ezirántsenki sem kételkedhetik, ha Athén történeteit Rómáéival, s Róma történeteiben ismét a köztársaság régibb korszakát a későbbi időkkel, midőn a democrata befolyás mindinkább növekedett, egybehasonlitja. Thukidydes (lib. II. cap. 65). Pericles koráról Athenben világosan kimondja: hogy „bár a kormányzás akkor névszerint democrata volt, valóban csak a legjelesebb polgár uralkodott"; s mint ekkor, ugy volt ez Athenben minden időszakban, mig tudniillik a nép áruba nem bocsátá befolyását. Mindig egyest találunk az állam élén, oly teljhatalommal, mely királyoknak elég volna. Egyes nagy emberek kormányzási éveire oszthatnók Athén történetét, melyeket a pártviszályok megszaggatnak, mik végre ismét egyes uralmára vezettek.

Ugyanez történt Rómában, miután az állam kormánya a democratia kezeibe ment át.

Nem szükség különösebben kimutatni, hogy a democratia soha sem választja vezetőit saját kebeléből, hanem mindig a társadalom magasabb osztályaiból.

A népnek különös rokonszenve van minden kitünőség iránt. Egyes esetekben a szellemi kitünés, igen gyakran azonban oly egyén iránt is, kit csupán születés vagy vagyon emel ki.

A jogegyenlőség egyátalában nem szünteti meg bizonyos osztályok tulnyomó befolyását, melynek azok rég birtokában vannak. Czáfolhatlanul bizonyitja ezt Róma története, hol egyideig azután is mindig patriciusok választattak consulságra,

miután a plebeiusoknak e tekintetben a hivatalképesség joga megadaték.

S ha ujabb példával akarjuk igazolni a pártok befolyását a democratiákban, forditsuk figyelmünket a legujabb választásokra Francziaországban. Meg kell vallani, hogy hasonló alárendeltsége a pártvéleménynek az egyéni akarat alá csak ott található, hol az átalános szavazatjog a tömegnél van, mint Francziaországban; minek oka abban rejlik, hogy az emberek szerfelett nagy száma — a nép — végtelenül hatalmas, de egyszersmind végtelenül tehetetlen, s ez öntehetlenség érzetében örömest engedi magát egyesek által vezettetni.

(*f*) A jó alkotmány és utópia közt abban áll a lényeges különbség, miszerint a *czélszerü alkotmánynak csak polgárai jólétét kell előmozditani, az utópiának ellenben lehetlenné kell tennie az állam tagjainak boldogtalanságát.* Ennélfogva minden utopiában korlátlan hatalmat kell adni az államnak, hogy az egyest, ki szabadakaratának használata által valamikép szerencsétlenné tehetné magát, kényszerithesse boldogságra. Az egyéni szabadság megsemmisitése minden utópiának főfeltétele, alapja.

Valóban, az ily államregények egyes szerzőinek tehetsége és eszélye szerint szelidebb vagy nyersebb alakban, de mindenütt feltünik az egyén korlátozása. D. Vairasse például „Histoire des Seravambes 1677" czimű munkájában a legfőbb földi boldogság elérésére oly feltételeket állit fel, melyeket követőinek nagyobb része nem hagyna jóvá. Némely utópiaköltő talán nevetségesnek találja a törvényt, mely szerint az évi egybekelési ünnepen, melyen a leányok teszik az ajánlatot, az ifjakat mindazáltal a beegyezési jog illeti, a házasságra nem jutó szüzek a főbb államhivatalnokok közt választhatnak maguknak férjet; azon tervek sem igen egyezők korunk nézeteivel, melyek szerint az állam fejét (a nap helytartóját) korlátlan hatalom illet holtaiglan, s hogy az alkalmazandó büntetések nagyrészint testi fenyitésben állanak; egyébiránt D. Vairasse-tól Cabet Icaria-jáig, melyben mindenki irhat könyvet, de csak törvény engedheti meg kinyomatását, ugyszinte Platótól D. Vairasse-ig

minden utópia számos oly személyi korlátozással van egybekötve, milyenre kényuri államokban sem találunk. S ha nem számitjuk is az utopiákhoz a socialisták reformterveit: ugy találjuk, hogy az egyéni szabadság korlátozását illetőleg ezek közt és amazok között nincs semmi különbség. Ha a socialismus lehető eredményeit az egyéni szabadságra nézve ismét gyakorlati példában akarjuk látni: forditsuk a zárdákra figyelmünket. A zárdákban mindazt feltaláljuk, mi egy socialista módra rendezett társadalomban szükséges. Megszüntetése az egyéni szabadságnak, közösség az élvekben és foglalkozásokban, a közügyeknek egy a tagok által választott főnök általi vezetése, és pedig gyakran e tagok jelentékeny befolyása mellett. Ha közelebbről vizsgáljuk ez intézményt, ugy találjuk, miként a vallásos társulatok oly kedvező viszonyok közt vannak, mint egy socialista társadalomtól sem várhatni. A tagok közt többnyire magasb miveltségi állapot, s a vallásos lelkesedésnél fogva az erkölcsiség nagyobb foka létezik, s e mellett anyagi szükségeik gyakran nagy birtok által biztositvák; mindezt feltaláljuk a zárdákban, s a zárdai intézmény mindazáltal az *egyéniség teljes feláldozásán nyugszik.*

(*g*) Ha a polgárisodás korosabb lesz, hibái is inkább előtérbe nyomulnak; s épen a kitűnőbb szellemekben támad visszhatás ellene, mely a természeti állapotokért lelkesül. Épen mivel az emberiség rendeltetése örök haladás, soha sem elégithet ki bennünket a pont, melyen állunk. Oly pontért eped szellemünk, hol nyugalmat talál, s miután ez polgárisodásunk végén vagy csupán kezdetén található, minden ember szükségkép különös előszeretettel csügg azokon. Az ó-korban is találkozunk ez iránynyal, s Tacitus Germaniája bizonyságul szolgál, miként nemcsak költők, banem államférfiak is folyamodtak a természeti állapot leirásához, eszméik kifejtése végett. Az azonban, hogy ily leirások az államtudományok alapjául vétetnek, különös sajátsága korunknak; s egyszersmind a legtisztább bizonyság arra nézve: mennyire nem csupán tekintet nélkül hagyják e tudományokban a tapasztalatot, sőt az sem zavar

meg senkit állitásaiban, ha azok a legnyiltabb ellenmondásban állanak a mindennapi tapasztalással.

Amerika felfedeztetése után nem vala többé szükség a képzelethez folyamodni az ember természeti állapota végett. Föl volt fedezve. Ezer meg ezer utazó látta a polgárisodás által meg nem romlott vadon fiait. Peruban és Mexicóban láttak oly államokat, melyek a természeti állapotból fejlődtek ki s melyekben a polgári rend első formája gyanánt megállapitva a legnagyobb kényuralmat találták. Mindezek által senki sem hagyta magát álmaiban megzavartatni, s mint azelőtt, továbbá is a boldogság állapotának tekinték a természeti állapotot, s a polgári rend egy szerződéssel kezdetett, mely által mindnyájan biztositák maguknak a szabadságot.

Rousseau, kinek legnagyobb érdeme a nyiltság, melylyel elveinek következményeit maga feltárja, e részben is tovább ment, mint mások. Kivüle senki sem adott volna oly tanácsot azon népeknek, melyeknek tengerpartja sziklás és hajózhatlan, hogy legjobb államforma számukra, barbarok és ichtyophágoknak maradniok*). Egyébként másoknál is találunk ily nézetre; s csalatkozik, ki ebben csak a divat befolyását akarja látni. A tudományokra szintoly hatást gyakorol ugyan a divat, mint a ruházatra: de azon előszeretetnek, melyet a XVIII-ik század irói a természeti állapot iránt tanusitottak, a tudomány irányában kell okát keresnünk.

Ha a szabadságot és egyenlőséget (mely két fogalom közül mindenik tagadáson alapszik) az állam czéljául, s azoknak birtokát a legfőbb boldogság gyanánt tekintjük: a legkivánatosabbnak tünik fel szükségkép azon állapot, melyben a szabadságot épen nem korlátozza az állam, mert még nincs is állam, s hol a szerencse javai, melyek az egyenlőséget megzavarhatnák, még ismeretlenek.

*) La mer ne baigne-t-elle sur vos côtes que de rochers presqu'inaccessibles? Restez barbares et ichtyophages vous en vivez plus tranquilles, meilleurs peut-être, et surement plus heureux. — Cont. Soc. L. II. Ch. II.

(*h*) Mindenek teljes egyenlősége az egyes korlátlan hatalmával elméletileg nincs összeütközésben, s Hobbes megmutatta, hogy a legtökéletesb despotiát a legnagyobb következetességgel le lehet vonni az aequalitas naturalis-ból. De az egyenlőség elvét is igen gyakran használták már korlátlan egyeduri hatalom megalapitására. Csak a XVIII-ik század politikai kifejlésének történetét kell tanulmányoznunk, hogy erről meggyőződjünk. Soha sem volt a királyság oly korlátlan; soha sem rombolt le minden korlátot annyira, mint ekkor: s az egyenlőség elve Portugalltól Oroszországig mindenütt elismertetett, mindenütt jogalapul használtatott a korlátlan hatalomhoz.

Tekintsük Pombal rendeleteit, vagy azon utasitást, melyet II. Katalin egy törvénykönyvi javaslat alkotása iránt kiadott: s ugy találjuk, hogy itt mint amott egyképen el van ismerve az egyenlőség elve; sőt valósitása a kormány legfontosabb czéljául hirdettetik.

Ugyanez elv tünik fel a porosz átalános törvénykönyvben, melynek terve nagy Frigyes kormányától veszi származását, s mindenki tudja, mit tőn József császár Ausztriában az egyenlőség elveért; mindemellett azonban senki sem fogja Pombalról vagy ez uralkodók bármelyikéről állitani akarni, hogy ez ösvényre léptek volna, ha az egyenlőség elve korlátlan hatalmukra veszélyesnek tartatható.

Miként az absolut egyenlőség elve majd minden népet egyesnek uralmához vezetett: ugy ez uralom mindenkor inkább oltalmat mint veszélyt látott abban hatalmára nézve; s nagyon tévedne, ki a XVIII-ik század korlátlan királyságának ugynevezett szabadelvü irányát egy átalános elvalakulásnak tulajdonitaná, melyben akkor minden kormány szenvedett. Bármennyire megyünk vissza a történetben, mindenütt feltaláljuk e szövetséget a korlátlan uralkodók és a demos közt. S valamint maga Nero is leereszkedőbb, sőt emberibbnek mutatta magát a nép legalsóbb osztályaihoz: a népnél is majd mindig épen azon uralkodók voltak leginkább népszerük, kik legkiméletlenebbül gyakorlák korlátlan hatalmukat. Könnyü e jelenség

okát kimagyarázni. A korlátlan uralkodónak és a nép alsó rétegeinek közös ellenségeik vannak. Mindkettő azt hiszi, hogy a közbenlevő osztályok függetlensége által veszélyeztetik állásuk. A középosztályok szabadságától félti hatalmát a kényur, s abban keresi a proletár anyagi szenvedéseinek forrását; annálfogva mindketten szövetkeznek a közös ellenség ellen.

(*i*) Aristoteles mondja, miszerint a zsarnokság régibb időkben többnyire a demagogiából s a népnek az olygarchia elleni harczából származott. Görögország egész története tanusitja ez állitást. Pisistrat a democrata párt feje volt, a tömeg kegyéből nyerte a védsereget, mely által uralmát megalapitá. Hasonló módon alapiták meg uralmukat Klisthenes Sicyonban, Klearchus Heracleában Pontusnál, Aristodemus Kumaeban, idősb Dyonisios és Agathocles Syracusban, stb. Mindenütt néphatározat adta át egyeseknek az eszközöket, melyekkel a szabadság elnyomására visszaéltek.

Mielőtt a polgári szabadság Rómában elenyészett, már rég átlátták a veszélyt, mely a köztársaságra a demagogiából származik; s a római történetek sok példát mutatnak, hogy egyesek, csupán mivel a nép kegyét vadászták, zsarnoki hatalom utáni törekvéssel vádoltattak, sőt a nép belegyezésével elitéltettek. A decemvirek zsarnoksága, Márius és Sylla, Pompeius Caesar és a triumvirek korlátlan hatalma mind hasonló forrásból származott, mig végre Augusztus császársága megalapult, s a császárok mindenhatóságának ismét a népfölség elvében keresték jogalapját. „Quod principi placuit, legis habet vigorem, utpote cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat." Pandecta Fr. I. pr. D. l. 4.

III. FEJEZET.

Hogy a nemzetiség eszméje a szabadság és egyenlőség fogalmaival ellenkezésben áll.

Azon irányok közül, melyeket Európa népei napjainkban követnek, egynek sem adhatjuk oly nehezen helyes értelmezését, mint annak, mely korunk nemzetiségi törekvéseiben nyilatkozik.

A nemzetiség *érzelme*, mely korunkban átalános, mégis csak érzelem, melynek fogalma szintoly kevéssé állapittathatik meg, mint más érzelmeké, melyek gyakran egész népeket legnagyobb erőfeszitésre birnak, a legnemesebb tettekre lelkesitik, a nélkül, hogy számot adhatnának maguknak: miért nem voltak képesek keblök ihletésének ellenállni?

Mindazon okok közül, melyeken a nemzetiség érzelme alapszik, napjainkban alig maradt fen más, mint a *nyelvek különfélesége*. Ehezképest ugy látszik, hogy a nemzetiség fogalma, mely előbb az állam, vagy a vallás közösségétől volt feltételezve, most a közös nyelv eszméjével azonos. De csalódunk. A nemzetiség utáni

törekvés, mely egy részről a jelen, történetileg alakult államot tekintetbe sem veszi, s csak a nyelvrokonság szerint akarja alkotni államait; másrészről gyakran a történeti jogra is hivatkozik, s azalatt, míg sokan mindazon népek egyesülését sürgetik, melyek a szláv törzsökhöz tartozó nyelveken beszélnek, s míg Németországban odáig szeretnék terjeszteni a birodalom határait, ameddig a német nyelv terjed: mégis sem a szlávok, sem a németek nem vesztették szem elől a történeti jogot, s valamint Németország nem feledkezett meg hajdani birodalmi jogairól Schleswigre, ugy Lengyelország sem hajlandó az oroszokkal szemben történeti jogáról lemondani; s Olaszország bizonyosan azon érzettel engedte át Savoyet Francziaországnak, hogy ez által jogaiban sértést szenvedett.

A legrégibb időktől a legujabbakig gyakran küzdöttek az emberek oly eszmékért, melyek nem voltak kellőleg meghatározva, s melyeket — ugyszólván — senki sem értett; de nagyobb mértékben ez bizonyosan soha sem történt, mint jelenleg, midőn egész Európa látszólag azonegy ok által felizgatva mozgalomba jött; és a román népek a nemzetiség nevében a román nyelvcsalád *bizonyos ágainak* politikai különállását szintoly szenvedélyesen fognák védeni, ha p. o. szándék volna Spanyolországot Franciaországgal egyesíteni, a mily tűzzel a szláv népek közül nehányan valamennyi szlávnépség egyesülésére, mások különállásukra törekszenek; mig a német, hol az egykori birodalom emlékeire, hol a dolgok jelen állására, s ez utolsó esetben majd a nép-

számra, majd a német kisebbség magasabb miveltségére, majd épen bizonyos földleirási viszonyokra hivatkozik, hogy föllelhesse az elvet, melynek alkalmazása által Németország nagygyá és egygyé válhassék.

Mindenünnen a nemzetiség nagy szava harsog elénk, de mindenki máskép akarja azt érteni; minden nemzetiség követeli jogait, s egy sem jött magával tisztába aziránt, miben álljanak hát e jogok?

Ha a fogalmak ezen átalános zavarában útba akarunk igazodni, s nyomozzuk: miben egyeznek meg mind e nemzeti törekvések? kettőt találunk, mi a nemzetiségi törekvések számos ellenmondása mellett közös valamennyiben.

Minden nemzetiségi törekvésnek egy kiindulási pontja, valamennyinek ugyanazon czélja van.

Minden nemzeti érzelemnek *alapja* azon meggyőződés, hogy, miután bizonyos nép szellemi vagy erkölcsi tulajdonságai által másoknál magasabban áll, s ezen magasabb adományait vagy a multban tüntette ki, vagy hivatva van arra, hogy azokat a jövendőben bebizonyitsa: azon néphez tartozni dicsőség.

A *czél*: az egyes nép ezen magasabb hivatásának érvényt szerezni az által, hogy a népben szunnyadó erőket kifejlesztve, felsőbbsége elismertessék.

Minden nemzeti törekvésnek alapja: felsőbségének érzete; a czélja: uralkodás.

Csaknem szükségtelennek látszik ezen tételek bebizonyitására szót vesztegetni. Valamint a chinaiak még most is, „a közép birodalmá"-nak nevezik hazájokat,

úgy midhianának nevezték a magukét az indusok, mitgradnak mondta a magáét a scandináviai sat. Minden nép, minden időben a világ központja gyanánt szereté magát tekinteni, mely körül forogjon a többi. A kíméletlen önzés, melyet egészen miveletlen népeknél találunk, nem enyészik el a müveltség által; csakhogy az önzés a hazafiság leple alá vonul, melyben pirulás nélkül jelenhetik meg. Vizsgáljuk csak: mi a hazafiság érzelmének alapja, — mely más formában azonos a nemzetiségével —? és senki sem fogja tagadhatni, hogy az alap némi magasabb hivatás öntudata, némi igény nagyobb jogok követelésére, mit egyébiránt a legujabb időkig kétségbe sem vont senki. Nemcsak a görögöknél, kik barbárnak hítak minden idegent, hanem csaknem valamennyi nép szójárásában találkozunk e nézettel. Talán nem is létezik nyelv, melyben valamely példabeszéd ki nem fejezné, hogy a nép nagy tiszteletben tartja önmagát, és megvetéssel viseltetik szomszédai iránt.

Jelenleg kevésbé őszinték az emberek. Azok, kik a nép nevében nyilatkoznak, átlátták, hogy ahol különféle érdekek szemben állanak egymással, s a nyers erővel be nem érjük, ott bizonyos ildomosságra van szükség, s ennélfogva valamennyi nemzetiség egyenjoguságát állították fel elvül. Az uj szó egyébiránt nem változtatott a dolgon: mindenik nemzeti érzelem alapja és czélja azonegy marad. Könnyü erről meggyőződnünk.

Mely népek nevében követeltetett eddigelé az egyenjoguság elvének felállitása? Mely népek *nevében?* ezt kérdezem: mert maguk a népek között, melyekben a

nemzetiség érzelme ébren van, egyet sem fogunk találni ily mérsékelt igényekkel, egyet sem, mely kevesebbel, mint a körébeni felsőbbséggel megelégednék. Követeltetett-e valaha az egyenjoguság oly nép nevében, mely vagy felsőbbséggel, vagy legalább egyenjogusággal valóban birt? Bárhova tekintsünk, ily magasztos philantropiának példáját sehol sem találjuk. E kérdésben még a cosmopolita németek is ugy járnak el, mint, List Fridrich vádja szerint, a szabad kereskedési rendszer dolgában az angolok, azaz: más elveket állitanak fel a külföld, másokat saját házi szükségeikre, s Posenben, Galicziában és Csehországban igen szépen gondoskodnak saját felsőbbségökről, ha mindjárt más népek hasonló törekvéseit barbároknak bélyegezték is. Ugyanezt tapasztaljuk azon szláv törzsű népeknél, melyek uralkodásra jutottak, ugyanezt másoknál. Mindenütt vita az egyenjoguságért, hol ez még el nem éretett, mindenütt törekvés az uralkodás felé, mihelyest már nincs ok panaszra az elnyomatás miatt. A francziák Canadában és a németek Elsassban ugyanazon követelésekkel lépnek fel; és a francziák Elsassban, ugy látszik, épugy nem hajlandók engedélyre, mint a németek nem a poseni nagyherczegségben, hol hasonló követelésekkel állnak szemben. A dolgok ez állásában nehéz hinni, hogy az egyenjogusági elmélet, mely napjainkban felállittatott, egyéb legyen egy uj formánál azon törekvések kifejezésére, melyek által minden nép saját felsőbbségének megállapitásán dolgozik. A tapasztalás világos bizonyságot tesz állitásom mellett. Mindenütt az a szándék

tünik fel, hogy az egyenjoguság eszméjével a nemzeti antagonismus szelleme is terjesztessék; és bármi szűk körök közé legyen szoritva az egyenjoguság, — az iskolában, a községben — mindenütt eszközül használtatik az, az egyes nemzetiség felsőbbségének szilárditására, — mások róvására.

Nem szándékom az összes nemzeti törekvések ezen irányát gáncsolni. Tünemények, melyek oly átalánosak, minő a szóban levő, szükségkép az emberi természetben gyökereznek. Az innen származható rosz következmények megelőzésére épen e tünemény átalánosságában kell keresnünk az óvszert. Véleményem szerint azonban annyi mindenesetre kiviláglik a mondottakból, hogy a *szabadság és egyenlőség fogalmai s a nemzeti jogosultság eszméje között valóságos ellentét van*, s kik előitélet nélkül vizsgálják e tárgyat, egy véleményen lesznek velem.

Senki sem vonja kétségbe, hogy a kiváltságos osztályok fenállása az egyenlőség és szabadság elveivel ellenkezik. *S a kiváltságos osztályok fenállásának vajjon mi az alapja?* Kétségkivül a meggyőződés, hogy ezen osztályok kiváló tulajdonokkal birnak és ezeknél fogva magasabb állásra jogosultak! S *czéljok* mi egyéb, mint *uralkodás?* Hisz épen ezért töröltettek el a nemességi czimek minden államban, mely alapjaként a szabadság s egyenlőség elveit fogadta el, mert a meggyőződés átalános, hogy minden kiváltságos osztály még azon esetre is, ha előjogai az állam kormányával nem lennének közvetlen összeköttetésben, szükségképen az uralkodás felé mint természetes czélja felé törekszik *(a)*.

S mi módon jutunk amaz előjogok élvezetéhez, melyekkel a kiváltságos osztályok birnak? — Egyes esetek kivételével *öröködés* utján (*b*).

A szabadság és egyenlőség elvének szempontjából tekintve tehát a kiváltságos osztályok s nemzetiségek követelései között a legnagyobb analogiát találjuk. Egy a kiindulási pontjuk, egy czél felé törekszenek, egy a mód, mely által részeseivé válunk, és így természetes, hogy a nemzetiség elve, úgy mint az örökölt nemességé az egyenlőség és szabadság elveivel ellentétben áll.

Nem! — fognak kiáltani. — A mi egyes osztályok irányában elvül állitatott fel, nem bír érvényességgel egész népek ellenében. Ha az állam nem akarja tűrni, hogy nehány száz vagy ezer polgára előjogokban részesüljön, innen még nem következik, hogy milliókat foszszon meg jogaiktól.

Én nem hiszem, hogy egy magában igaz elv kevésbé igaz lenne, midőn azt nagyobb viszonyokra alkalmazzuk, s azt is tudom, hogy Francziaországban az egyenlőség és szabadság elveinek diadala nemcsak néhány száz vagy ezer egyént fosztott meg előjogaitól.

A nemesség egymaga a forradalom kitörésekor negyvenezer családból állott Francziaországban, s azoknak száma, kik az iparbeli és főkép azon előjogok eltörlése által, melyekkel egyes tartományok adó tekintetében birtak, tetemes veszteséget szenvedtek, milliókra ment (*c*). De vajjon az elv, hogy minden kiváltságnak meg kell szünni, kevésbé alkalmaztatott-e azért, mert általa számosak érdekei fenyegettettek? Vagy

talán nem volt igazságos ugyanazon elveket alkalmazni Magyarországban, mert itt a kiváltságosak száma százezerekre ment? Vagy talán az egyenlőség elve már megtette szolgálatát, és szigorral ezentul csak akkor lesz alkalmazandó, midőn ennek igen sokan veszik hasznát? Ne feledjük, hogy ez esetben a rabszolgaságot igazoljuk mindazon államokban, hol a fehér népesség többségben van, hogy e szerint a szabadság és egyenlőség, jogból, mely mindenkit megillet, a hatalom kiváltságává változik, melyet békés időkben a számszerinti többség élvez, de melyet az első harcz alkalmával a bátor kevesebbség magához ránthat.

De hiszen nemcsak a számbeli különbségben rejlik az ok, mely nem engedi, hogy az egyenlőség és szabadság elvei egész népek jogosultságára azon szigorral alkalmaztassanak, mint ez egyesek irányában történt, — így szól a válasz. A kiváltságos osztályok fenállása maga után vonta az emberiség szolgaságát, elölt minden nemesebb érzelmet, bilincsekbe verte az emberi észt. A nemzetiség ellenben a legszebb tettek csírája, a legnemesebb verseny alkalma, melynél midőn egy nép a másikat fölülhaladni igyekszik, az egész emberiség haladása eszközöltetik.

Nem szándékom panegyrist irni a nemesség felett. Hogy azon panaszok, melyek ellene emeltettek, részben igazságosak, senki sem fogja tagadni; de hogy nem mindnyája igazságos, azt mutatja a világ jelen helyzete. Ha Europa állapotát azon pillanatban, midőn a kiváltságos osztályok hatalma kezdetét vette, összehasonlít-

juk a dolgok azon állásával, melyben a közügyek kormánya a democratia kezébe ment át, itéletünk a nemesség felett nem lehet feltétlenül kárhoztató (*d*). De vajjon nem lehet-e mindazon panaszokat, melyek bizonyos osztályok zsarnoksága ellen emeltettek, szintannyi joggal felhoznunk azon zsarnokság ellen is, melyet a nemzetiség nevében egy nép a másikon gyakorolt?

A franczia forradalom idejében egyvalaki a historiát a népek martyrologiumának mondá. — A kifejezés talán helyes, de a történet könyveinek legtöbb lapját olvasatlanul kellene hagynunk, ha bennök csak azt akarjuk találni, mit a népek a kiváltságos osztályok által szenvedtek. A zsidó nép egyptomi kinszenvedésétől kezdve az indiánusig, kit a szivtelen fehér még azon szük téren sem hagy bántatlanul, melyet őseinek országából neki még meghagyott, s kit kutyákkal kerget tova, hogy nagyobb tért nyerjen ültetvényének, hol a boldogtalan afrikait ostorral kényszeríti munkához, a legrégibb kortól kezdve a legujabbig nincsen egy percznyi időköz, melyben a legembertelenebb, egy nép által a másikon elkövetett zsarnoksággal ne találkoznánk. Olvassuk csak a peloponnesusi háború történetét, s látni fogjuk, mint bántak rokon népségek egymással; menjünk Irlandba, és tapasztalhatjuk, vajjon képes-e a keresztyénség, a magas fokú müveltség, sőt még az alkotmányos szabadság is megvédeni egy népet a másiknak zsarnoksága ellen? (*e*). S ha az okot, melynélfogva a szabadság és egyenlőség elvei valamennyi kiváltságos osztály ellen annyi szigorral alkalmaztattak, abban keressük, mivel előjogaik

eszközül szolgáltak az elnyomatásnak, nem szól-e ezen ok még sokkal inkább a nemzetiség külön jogai ellen? holott másrészről mindazon jó következmények, melyekre hivatkozni szokás, midőn a nemzetiségek tekintetbevétele indokoltatik, szintazon mértékben a nemesség fentartása mellett is fel hozathatnak. A nemesség eltörlésével is sok tiszteletreméltó dolog jutott tönkre, egyes jó tulajdonok, egyes nagy érzelmek és a sok salak közt arany szem is, mely az institutióval együtt veszett el. S ezen körülmény, nemde, az institutiót nem volt képes megmenteni?

A nemzetiségi s az örökölt *nemességi* elv következményeinek ezen hasonlatossága épen nem esetleges, hanem magában a dolgok természetében rejlik. A történetből tudjuk, hogy az örökölt nemesség nagy részben a külön nemzetiség elvén alapszik. Igen valószinű, hogy a kastrendszer Azsiában szintén innen származik, s hogy a magasabb kaszták kezdetben külön nemzetiségek voltak (*f*), s csaknem valamennyi európai országban a nemesség ilyetén eredete a legnagyobb bizonyossággal (*g*) kimutatható. A következmények nem lehetnek különbözők, mert az alap egy, s mert az államokban uralkodó nemesség többnyire csak azon nemzetiség alapján keletkezett, mely az államot hódítás által szerezte magának.

De hiszen a szabadság és egyenlőség elve nem szándékoltatik egész szigorral alkalmaztatni a nemzetiség ellenében. Tapasztalásból tudjuk, hogy a szabadság veszélyeztetve van, ha ellenei nemzeti érzelmekre és előitéletekre támaszkodhatnak. Kimélni kell az egyes népek

nézeteit és kivánságait még akkor is, midőn a felállított elvvel nem látszanak öszhangzani, valamint másrészt feltehetjük, hogy a népek nemzeti jogosultságuk igényeit a szabadság és egyenlőség elveivel ellentétbe nem fogják hozni.

Éppen nem kétlem, hogy a szándék ez; de létesítéséhez hol a hatalom? Függ-e egyes embertől, oly elvet, mely mint magában való tüzetett ki, mely mindenki által ilyennek ismertetett, csak bizonyos határok között alkalmazni? Hihető-e, hogy azon következetesség, mely, valahányszor az egyenlőség és szabadság elveit alkalmazni kellett, sem a vallás, sem a társadalmi viszonyok által nem engedé magát visszautasíttatni, — hogy e következetesség engedékenyebb lesz a nemzetiség elve iránt? Teljes meggyőződésem, hogy ez nem fog történni; s valamint az *átalános egyenlőség és szabadság s a külön nemzeti jogosultság mint fogalmak* ellentétben állanak egymással — miután amazok az állam valamennyi lakójának *egyenlő* jogokat, s a többségnek korlátlan uralmat követelnek, ez pedig minden törzs- és nyelvkülönbséget külön jogosultság forrása gyanánt tekint: — ugy ezen ellentétnek nyilvánulni kell az életben is. Vagy el kell ismermi a többség korlátlan felségjogát, s akkor mindenik többség — éppen a nemzeti törekvések idejében — hatalmát a kisebbségben levő nemzetiségek elnyomására fogja fordítani mindaddig, mig az állam fogalma a nemzetiség fogalmával egygyé vált: vagy pedig a többség korlátlan felségjoga nem ismertetik el, és külön mindenik nem-

zetiség számára bizonyos elidegeníthetlen jogok állapíttatnak meg, melyek a felség jogkörén kivül esnek, — s azon pillanatban, midőn ez történik, az egyenlőség és szabadság elve is, a szokásos értelemben, már nem alkalmazható. Ha oly jogokkal bir az egyes, melyek őt csak származásánál fogva illetik, s ha a népfelség elve bizonyos jogosultságokkal szemben erőtlenné válik, akkor egyátalában nincsen ok, miért kelljen ily különállással csak bizonyos nemzetiségeket felruházni? miért ne lehessen a felségjogot más testületek és egyesek irányában is korlátolni? Ha — a franczia forradalom által felállított és általunk elfogadott eszme szerint — minden különállás az összes szabadság és egyenlőség megsemmisülését vonja maga után, bizonyosan annál nagyobbnak kell lenni e veszedelemnek, minél nagyobb azon egyén vagy testület, melynek ily különállás engedtetik.

A franczia forradalom kezdetekor a *nemzetiség s az egyenlőség* elve közötti ellentét nem igen mutatkozott. Oka részint abban rejlik, hogy akkor a XVIII-ik század cosmopolita elvei ellen még nem nyilvánult ellenhatás, s a nemzeti és nyelvbeli elkülönzés eszméje még mindenütt háttérben volt; részint Francziaország sajátságos helyzetében, hol nyelvbeli különbségek ugyan léteztek, de a franczia nyelv felsőbbsége bevégzett tény gyanánt tekintetett, melyet még azok sem vontak kétségbe, kik Francziaország történeti feldaraboltságát szivesen fentartották volna. Hogy egyébiránt már akkor is voltak, kik sejdítették, mily viszonyban állnak az uralgó fogal-

mak a nemzetiség eszméjéhez, azt mutatja Clootz Anacharsis porosz báró eljárása, ki eléggé eszeveszett vala mindazt kimondani, mit bizonyos előzmények szükséges következményének tartott, s kit azon eszelősségért, hogy mint „orateur du genre humain“ lépett fel, Robespierre kétségkivül nem tartott volna a vesztőpadra érdemesnek, ha a dictator kérlelhetetlen logikájával be nem látja, mily veszedelemmel fenyegetik Clootz elméletei Francziaország integritását épen azért, mert elfogadtatván az előzmények, a porosz báró nézeteinek következései nem vonathattak kétségbe (*h*). Ezen elvek ellentéte azonban később gyakorlatilag is nyilvánult a franczia forradalom alatt. A nemzetiség eszméje ugyan soha sem szorittatott ki az egyenlőség és szabadság fogalmai által, de utóbb épen az ellenkező következett be, s a nemzetiség eszméje Napoleon uralkodását népszerüvé tette, habár kormánya a szabadság és egyenlőség valamennyi elvét folytonosan sérté is. Még nem létezett aristocratia, mely kiváltságos állásáért annyit áldozott volna fel szabadságából és javaiból, mennyit a franczia nép évtizedeken keresztül a nemzeti dicsőségért áldozott.

Bármely országra vagy időkorra fordítsuk figyelmünket, azt tapasztaljuk, hogy a nemzetiség eszméje mindig azon mértékben lép háttérbe, melyben a szabadság és egyenlőség fogalma valósulásnak indul: mig másrészről a nemzeti különállás sehol sem marad fel épebben, mint oly országokban, melyekben a szabadság és egyenlőség elvei nem alkalmaztatnak.

Midőn a plebs Rómában győzött, a grachusi zavarok után az örök város kitárta kapuit az idegeneknek.

Angliában a szabad alkotmány a szászok és normannok közötti ellentétet olyannyira kiegyenlítette, hogy még jeles történetírók is, mint Hume, alig vették tekintetbe azon befolyást, melylyel amaz ellentét Anglia régibb történeteire volt.

Francziaországban a forradalom óta a franczia nyelvnek oly terjedése következett be, minőt a korlátlan királyság századokon keresztül sem volt képes eszközölni *(i)*.

Az éjszakamerikai respublikában és Schweiczban a nyelvkülönbség minden fontosságát elvesztette, holott e két állam tőszomszédjában épen az ellenkezőt tapasztaljuk: mert Canadában, lord Durham véleménye szerint, a nyelvkülönbség Felső és Alsó Canada között volt egyedüli oka a minapi forradalomnak, s a német és olasz Tyrol között létező surlódások mindenki előtt ismeretesek.

A nemzetiség érzelme a szerint nyilvánul élénkebben vagy lép háttérbe még ugyanazon államban is, a mint bizonyos részeik, vagy lakosságuk bizonyos osztályai a politikai egyenlőségben és szabadságban kevésbbé vagy inkább részesülnek.

Igy például az Anglia és Skóczia között századokig fenállt ellentét csaknem egészen eltünt, holott Irlandban még él mindannak emléke, mit a benyomult idegenektől szenvednie kellett, s az ir nép jó angol nyelven készült költeményekben és beszédekben folytonfolyvást felhivatik nemzetiségéhez ragaszkodni. Igy párolgott

ki a külön nemzetiség érzelme a magyar nemességből, mely az előbbeni viszonyok között politikai egyenlőséggel és szabadsággal birt, ámbár több nemzetiség vegyülete volt, s nyelv szempontjából is elkülönözve maradt; a nép pedig, melynek számára szabadság és egyenlőség nem létezett, sokkal nagyobb mértékben lelkesül ez érzelemtől.

Mindezen példák, melyeknek számát csak azért nem szaporitom, mert egyetemes tüneménynél sok egyes példára szükség nincsen, világosan bizonyítják, hogy a szabadság és egyenlőség fogalmai a külön nemzetiségi jogosultsággal nemcsak az elmélet, de a gyakorlati élet mezején is ellentétben állnak, melynek előbb utóbb vagy a nemzetiség elve vagy a politikai szabadságé és egyenlőségé esik áldozatul!

S ezzel, úgy hiszem, megmutattam, hogy a szabadság és egyenlőség fogalmai — divatos értelmökben véve — egymással, mindketten pedig a nemzeti jogosultság eszméjével ellenkeznek.

Forduljunk most a második állításhoz, s nézzük: való-e, hogy ezen eszmék, legalább azon értelemben, mely azoknak jelenleg tulajdoníttatik, nem valósíthatók a jelenleg létező államok felbontása nélkül?

Lássuk e tekintetben mindenekelőtt a szabadság és egyenlőség eszméit. Miután ezek a legbensőbb viszonyban állanak egymáshoz, vagy helyesebben szólva, miután az, a mi szabadság alatt értetik, csak egyik részét teszi az egyenlőségnek, nem szükséges e két fogalmat egymástól külön választanunk.

Jegyzetek a III. fejezethez.

(*a*) Minden kiváltságos osztály politikai uralomra törekszik. Innen van, hogy az első franczia forradalomban, miután a nemesség minden politikai előnye, minden gyakorlati fontossággal biró előjoga megsemmisittetett, minden nemesi czim s a legcsekélyebb kitüntetés eltörlése is oly hévvel követeltetett. Bármi kis előnynyel birjon valaki, már abban veszély rejlik a szabadságra nézve, hogy a polgárok közül egy osztálynak különös, minden más állampolgárokétól eltérő érdekei vannak, melyeknek oltalmazása azon osztály tagjait szövetkezésben tartja. Ezt tanusitá a februári forradalom is *): mindamellett, hogy a 48-ki forradalom törekvései egyátalában nem voltak a nemesség ellen intézve, egy része annak a köztársasághoz csatlakozott; s a nép legforradalmibb töredékében is csak annyiban mutatkozott indulatosság a nemesség ellen, a mennyiben egy része a gyűlölt pénzaristocratiához tartozott.

Hasonló példát mutat Amerika, hol a Cincinnatus-rend alapitásának terve maga Washington ellenében is nagy ingerültséget támasztott.

(*b*) A kitüntetés, melyben bizonyos osztályok vagy egyének az államban részesülnek, vagy személyes becsültetésen vagy birtokon alapszik. Miután a név és birtok régóta örökség szerint száll, azon kitünöség vagy előny is maradandó, mely e kettővel össze van kötve. Ennek kikerülésére nincs egyéb mód, mint a melyet a kath. egyház a coelibatusban tagjaira nézve behozott. Ha ez eszmében, hogy bizonyos álláshoz öröklési uton jusson valaki, esztelenség van: korunk pluto- és timo-

*) Constit. 1848. art. 10.

cratiája legalább nem hivatkozhatik rá, s a jelenkor Lafitte-je és Perier-jei a mult idők Larochfaucould-jainak és Montmorency-ainak legfölebb azt vethetik szemökre, hogy ezek tovább fentarták helyzetöket. Ha egy kiváltságos osztály nem akar kasztté lenni: nem maradhat elzárkozottan, s az öröködésen kivül más eszközökkel is kell birnia, mikkel ma jogok élvezetére juthatni. E tekintetben is a legnagyobb analogia mutatkozik a kiváltságos osztályok és nemzetiségek közt, miután valamely nemzetiséghez tartozás jogát, a születésen kivül, más utakon is megszerezhetni, például törvényes naturalisatio, vagy bizonyos érdemek stb. által.

(c) Augusztus 4-dike éjszakáját a tulajdon Bertalan-éjjének nevezték, s a veszélyes irányt, melyet a franczia forradalom később vett, azon megfontolatlan lelkesedésnek tulajdoniták, melyre a constituante e napon magát ragadtatni engedé. E vélemény azonban, nézetem szerint, merőben hibás. E hires éj határozatai közt egy sincs, melyet nem az emberi jogok vitatásánál felmerült alapelvek természetes következményeül kellene tartani, nincs egy is, melyet ennélfogva ki lehete kerülni; s a mi előttünk augusztus 4-dikét nevezetessé teszi, csupán abból áll, hogy azon kifejlődés, melyre a dolgok nyugodt folyama szerint hónapok kellettek volna, nehány óra alatt végződött. — Augusztus 4-dike az egész forradalom képe; bármily rövid és rendetlen volt is a vita, mely az egész franczia államépületet szétrombolá: egy dolog minden figyelmes vizsgáló előtt kitünik belőle, hogy t. i. az alapelvek, ha egyszer átalánosan el vannak ismerve, az eszély és személyes önzés minden tekintete fölött képesek diadalmaskodni. A constituante nagyobb részének, mely a Noaille és Aiguillon inditványait tapssal fogadta, oda volt irányozva szándéka, hogy a nemesség és papság előjogai eltöröltessenek. Utasitásaik által lekötve, arra sem tarthatá magát feljogositottnak a képviselők nagyobb része, hogy tartományaik előjogairól lemondjon, s többen felhivták e részben a figyelmet; de a mint az előjogos osztályok kiváltságaiból semmi sem vala többé fen, a sornak

rá kelle azokra is kerülni; s a bretagnei clerus képviselőinek nyilatkozata, miszerint megbizásaik által korlátozva, nem mondhatnak le tartományuk jogairól, s Arles követének óvása, hogy küldőinek határozatát meg kell várnia stb., mind oly kevéssé állhatott ellen az egyszer elismert alapelvek legyőzhetlen hatalmának, mint nem volt lehetséges egyes képviselőknek, miután minden egyebet feladtak, fentartani tartományuk vagy városuk egy vagy más előjogát, melynek pedig oltalma különösen bizaték reájok.

Ha a népfelség elve következtében, parlamenti gyülekezetek ruháztatnak is fel egészen korlátlan hatalommal: tévedés, azt hinni, hogy hatalmuk arra is kiterjed, miszerint megszabják a határokat, a meddig bizonyos elvek alkalmazásában menni fognak. Hol tanácskozás foly: végre is a logica törvényei uralkodnak, s nincs az embernek hatalmában ellenállani. Bármennyire uszszék is valaki egyideig az ár ellen, végre is magával ragadja az; s mint az egyesnek hatalmát személyes erőinek szük határai korlátozzák: ugy a gyülekezetek absolut hatalmát is, amennyiben szükségkép mozognia kell, s e mozgalom csak bizonyos irányban lehetséges. Sorsa minden törvényhozó gyülésnek, hogy minden ellentörekvés daczára, végtére is mindig szükségkép következetesnek kell lennie.

(*d*) Merőben hasztalan fáradság, ha valaki a nemesség előnyeit azon czélból akarja kiemelni, hogy ezen intézmények visszaállittassanak, ahol megsemmisittettek. Minden nagyszerü és hasznos, a mit a nemesség egyes országokban tett, oly alapelveken nyugszik, a melyek sokkal inkább meg vannak ingatva, semhogy bármely erős épületnek támaszul szolgálhassanak. Bármennyire irigylendőnek tartsuk azon országot, hol az aristocratia állása még szilárd, bár hogyan irigyeljük azon polgári szabadságot, melyet ez ország talán nagyobb mértékben élvez, mint más: nem áll senkinek hatalmában, utánozni ez országok példáját ott, ahol csak néhány udvari tisztséget kell eltörölni s legfölebb az etiquette-t változtatni, hogy az aristocratia megsemmisittessék. Lehetséges befolyásos állást adni a

nagy birtoknak, sőt az is meglehet, hogy talán a nagyobb birtokosak többsége az előbbi nemességhez tartozik, s a többieket is czimekkel, czimerekkel, koronákkal, átalában a nemesség minden külczifraságával fel lehet diszíteni; az sem lehetlen, hogy mig a családi kapcsok tartanak, a származási öntudat némi magasabb állásra emel, s miután a fensőbb rendeltetés s nagyobb hivatás hite és azon érzet, hogy kötelességünk a közönségesnél többet tenni, a nemes tettek egyik leghatalmasb emeltyűje, következőleg az önérzet, hogy valamely nemes családhoz tartozunk, most is a legnemesebb tettek forrása lehet: mindamellett még egy ily mesterségesen alkotott pairkamra is csak ugy hasonlitna a magasabb nemességhez, mint a polgár-királyság ahoz, mely ezt megelőzte; mint átalában hasonlithatnak oly dolgok, melyeket az ember maga csinált, azokhoz, melyek a természetes fejlődés rendén alakulván, rendíthetleneknek látszanak, sőt még kevésbbé. Mert ha kétség alatt van, hogy a polgárkirályság visszaállitása Francziaországban lehető: egész osztály visszahelyezése előbbi állásába kétségtelenül nem az.

Szükség, hogy valahára igazabban itéljünk a multak fölött; nem azért, mivel a lehetlent akarják megkisérteni, s annak, mi már nem él, ujabb hatáskört akarnak kimutatni. Roszul illik a democratiának, ha Falstaff példája szerint, — hogy még inkább biztositsa magát — uj sebeket ejt lélektelen holttesten; van azonban még más ok is, ami miatt valahára fel kell hagyni a nemesség eddigi egyoldalu megitélésével: érdekében áll az államnak, hogy azon nagy tulajdonok, melyeket a nemesség kifejtett, követőkre találjanak abban, a ki helyét elfoglalá.

Midőn Róma plebejusai, hosszu harczok után a patriciusok irányában kiküzdék az egyenjoguságot, egy sem veszett el azon nagy tulajdonok közül, melyek az előbbi idők consuli és senatori férfiaiban feltüntek. A plebeiusok a patriciusok helyébe léptek, nemcsak a törvény előtt, hanem érzelmeikben is, mindenben, mire elődeik büszkék valának. Rómára nézve áldástal-

jes volt azon nagy forradalom, midőn az állam vezetése a patriciusi családok keskeny köréből kiebb terjesztetett, mindazáltal az nem egyébben állott, mint hogy azon polgárok száma, kikre Róma büszke lehete, tizszer annyira szaporodott. Miután a tiers-état és sok helyen az egész nép lépett egy kisebb körü osztály helyébe: abban áll a feladat, hogy mindazt, amiben az elődök kitünteték magukat, elsajátitsák. Csak ugy mondhatni a forradalmat üdvösnek, ha a gentleman becsületérzete milliók közkincse lesz, s nem ha minden elpóriasodik. Kikre az államban az absolut hatalom átruháztatik, szükségök van korlátokra, s a becsület és lovagiasság törvényei — melyeket csak addig tarthatni előitéleteknek, mig csupán egy osztály által vétetnek igénybe — valóban nem feleslegesek olyanokra nézve, kiknek csupán saját akaratuk szab korlátokat.

(*e*) Ha az ó-kor történeteiben van valami, mi által, minden csodálatunk daczára is, meg kell győződnünk, miszerint polgárisodásunk, legalább erkölcsileg, magasabban áll; az a lázitó kegyetlenség számtalan példája, a mit egész népeken elkövettek, s azon mód, mikép hasonló eseményeket a classicus ó-kor történészei gyakran a roszalás legkisebb jele nélkül adnak elő. Vegyük kezünkbe például Thukydidest, s olvassuk, mint adja elő a delosiak elüzetését nejeikkel s gyermekeikkel; vagy midőn elbeszéli, mikép az athéniek, miután a sicioniakat megadásra kényszeriték, az ifjakat kiirták, a nőket és gyermekeket rabszolgákká tették s a plataeaiak földére telepiték; s mindenki igazolva találja állitásomat. Midőn ezek irattak, magasan állott a miveltség, s Thukydides oly férfiu vala, ki hazája iránti részrehajló előszeretete által elhagyá magát ragadtatni, s kitől egyes cselekmények megitélésében senki sem vitathatja el a legfinomabb erkölcsi érzést; és van-e ma a miveltség legalsó fokán álló keresztyén népek közt egyetlen, mely ugy tenne, mint az athéni nép? s van-e iró, ki hasonló tettről ilyképen emlékeznék? szükségtelen Róma történetéből egyes példákra hivatkoznom; hiszen az egész történet lázitó kegyetlenségek sora mindazon népek irányában, melyekkel az örök város

érintkezésbe jött. Az italiai vagy afrikai népek ellen Galliában, Hispaniában vagy Carthagóban folyt legyen bár a háboru, mindenütt ugyanazon kiméletlenséggel találkozunk; mire nézve a hadvezér személyes jelleme majd semmi befolyással nem volt. A magas miveltségü Metellus s a durva Marius vezérlete alatt egyenlő hadvezérleti mód; s Salust e két vezérre nézve, még ugyanazon szavakkal is él, midőn egészen nyugodtan elbeszéli: „Numidae puberes interfecti, alii omnes venumdati etc." — Caesar nem volt kegyetlen, sőt több emberiséget találunk benne, mint az ó-kor legtöbb emberében; s mindemellett előttünk szinte megfoghatlanoknak látszó kegyetlenségeket foglal magában galliai háboruinak története. Mindezen tettek bizonyára nem követteték vala el, ha az idegen népek ellenében tulságig űzött kegyetlenség a római nép akaratával egyező nem volt volna. Bárminők legyenek egyes kiváltságos osztályok bűnei: nem találunk olyant, mit azokhoz hasonlithatnánk. Egy népnek a másikon elkövetett kegyetlenségére példát idéznem szükségtelen. Fájdalom, mi is eleget megértünk. Az egyesnek van szive, a tömegnek soha. Igen nagy arra egy nép, hogy szánalomra lehessen inditani. Honnan a nép és nép közötti összeütközés mindig a legkegyetlenebb. Meggondolhatnák ezt kik annyi fáradsággal törekednek a nemzetek közt alvó gyülölséget szítani; meggondolhatnák, mielőtt elhintenék a magot, melyből népöknek nem nagysága, hanem szerencsétlensége és elfajulása fog keletkezni.

(*f*) Azon elnyomást, minőt Indiában az alsóbb kasztok szenvednek, alig lehet máskép kimagyarázni, mint ha felteszszük, miszerint a létező alkotmányi szervezetet erőszakos hóditás előzte meg. S a felsőbb osztályok egészen különböző arczszine, mely azon elkülönzöttség mellett, melyben egymás közt élnek, napjainkig fenmaradt, még világosabb jele a különböző származásnak.

Ó-Görögország több államában is voltak egyes adófizető osztályok, melyek dijért szolgáltak. Lacedemonban a helották, Thessaliában a penestek, Kretában a klarotok stb. E viszony

mindenütt egyes népfajok meghóditásából származott. Igy tétettek helotákká a messeniek, miután meghódittatának; igy jutottak szolgai viszonyba a thessaliaiak ellenében, miután legyőzettek, a penestek. A klarotokról Krétában szintén meg lehet ezt mutatni. Hol hasonló alattvalói viszony volt, — mint Titmann átalában megjegyzi „Darstellungen der griechischen Staatsverfassungen" czimű munkájában, — sehol sem az első államviszony szerkesztésekor támadt az, hanem mindenütt később hóditás által.

(*g*) Nyugati Európának minden állama hóditás által keletkezett; s e hóditás nemcsak minden birtokviszonynak szolgált alapul, hanem azon magasabb állásnak is, melyet a lakosok egy része a többiek felett elfoglalt. Valamint a barbarok minden törvényhozása különbséget állit fel a vérdijra (Wehrgeld) és büntetésekre nézve, a hóditók és hóditottak között: ugy később is, miután lassankint minden államba köztörvényeket vittek be, e hóditók utódainak kiváltságos állást adtak, s mint nemességnek — nagy részint — mindazon előnyt megadák nekik, miket őseik karddal szereztek. Csupán ez eredete a nemességnek teszi megfoghatóvá, miként terjedhetének ki oly nagy számra majd minden országban kiváltságaik. Semmi kétség, hogy a nemesi jogok szerzésének sok esete mellett, a fajkülönbség, mely a nemesség és többi honlakó között első pillanatban létezett, már régóta megszünt. Egészen igaza van Voltaire-nek, midőn tréfásan e szavakat intézi abbé Vely-hez: „Hé mon ami, est il bien sur que tu descendes d'un franc? Pourquoi ne serait-tu pas d'une pauvre famille gauloise? Egyébiránt nem kevésbbé helyes az állitás, miszerint a nemesség eredete a hóditásban keresendő. Angliában és Francziaországban minden család a legszebb czim gyanánt veszi, ha őseit valamely normann vagy frank hóditóig viheti vissza; s mindenütt azon nemesség áll legnagyobb tiszteletben, melynek eredetét nem csupán egy minden tekintetben tökéletes alaku királyi adományra lehet visszavinni.

(*h*) Mint Anacharsis Clootz, ugy Baboeuf s átalában az

egész szélső párt a franczia forradalomban, átlátták, minő ellentétben áll a szabadság és egyenlőség elve az emberiségnek különböző nemzetiségekre osztásával; s csak a convent vagy jacobinus clubb biztosainak Belgiumban, Német- és Olaszországban kiadott nyilatkozatait kell olvasnunk, ha meg akarunk győződni felőle, mi tisztán igyekvének bebizonyitani Francziaország részéről: hogy esztelenség, ha egyes népek régi nemzeti elkülönzöttségökhöz szorosan ragaszkodnak. Midőn Francziaország állitólag a szabadság zászlóit hordozá s mint hóditó lépett át határain, csak kedvező lehetett ez elvek elismerése, terjeszkedésére. Más szavakkal azt tette az: hogy minden népnek sietnie kell mielőbb francziákká lenni. Azonban Francziaországban átlátták a nehézségeket is immár, mikkel jár különböző nyelvek létezése egy, a forradalom elvei szerint rendezett országban, s igyekeztek e nehézségeket törvények által elháritani. Lásd eziránt Barréres előterjesztését pluv. 8-án a II-dik évben, melynek végén imezt olvassuk:

C'est un fédéralisme indestructible que celui qui est fondé sur le défaut de communication des pensées.

Nous avons révolutionné le gouvernement, les lois, les usages, les moeurs, les costumes, le commerce et la penseé même; révolutions-nous donc aussi la langue, qui en est l'instrument journalier.

Vous avez décrété l'envoi des lois à toutes les communes de la République; mais ce bienfait est perdu pour ceux des départements que j'ai déjà indiqués. Les lumières portées à grand frais aux extrémités de la France s'éteignent en y arrivant, puisque les lois n'y sont pas entendues.

Le fédéralisme et la superstition parlent basbreton; l'émigration et la haine de la République parlent allemand; la contrerévolution parle l'italien, et le fanatisme parle le basque. *Cassons ces instruments de dommage et d'erreur.*

IV. FEJEZET.

A szabadság és egyenlőség fogalmai azon formában, melyben felállíttattak, nem valósíthatók a nélkül, hogy valamennyi létező állam fel ne bomlanék.

Plato óta a legjelesebb s közben-közben a legsilányabb elmék is több ízben kísérletet tettek oly állami formát állitani fel, mely az emberi nemnek boldogságát biztosítaná; s bármi feleslegeseknek látszassanak az ily kísérletek, tagadhatlan, hogy azok az állam iránti nézetek tisztázására voltak. Valamint az anyagi világban minden porszem, habár megváltozott alakban, most is megvan, mint a teremtés első napján: úgy az eszmék világában is. Egy eszme sem tünik el anélkül, hogy másnak lépcsőül vagy kiindulási pontul ne szolgálna s valamint Ásiában, a nélkül, hogy tudnák, évezredek óta elmállott városok romjai felett járnak kelnek az emberek, melyeknek magas épületei most zöld halmokká változtak át: úgy legmindennapibb fogalmaink, a nélkül, hogy sejtenők, oly eszméknek fejleményei, melyeket talán ama városok lakosainak köszönünk. Ily értelemben a legtökéletesebb államról felállított eszményképek

szintén megtermették gyümölcseiket. A befolyás, melyet ezen ábrándok az államformák javitására gyakoroltak, hasonló azon eredményekhez, melyeket a természettudományok az alchimiának köszönnek, a csillagászat az astrologiának.

A mi századunk is nevelte az utopiák hosszú sorát.

Ámbár az utopiák az emberiség legnagyobb boldogságát tüzik ki czélul, s az eszközök megválasztásában a fenálló viszonyokra ügyelni nem szoktak, mégis mindenik keletkezése korának bélyegét viseli magán. A nézetek és viszonyok, melyeknek közepette élünk, befolyással bírnak még álmainkra is, s így mindenik utopia tükre azon kornak, melyben fellépett, még pedig kettős okból; először: mert senki sem képes magát a kor vezéreszméitől tökéletesen elszigetelni; másodszor: mert mindenik utopia a reactio (ellenhatás) müve, mely épen azon bajokon akar segíteni, melyek bizonyos időben leginkább érezhetők.

E két tekintetben napjaink politikai regényei épen nem különböznek a korábbi századokéitól. Plato „Állam"-ában megvan a rabszolgaság; Harrington „Oceaniá"ja azt tartja, hogy valamint a sereg tisztek nélkül, úgy az állam nem képzelhető nemesség nélkül; a jelen kor valamennyi sociálistája a parlamenti rendszerhez, az esküdtszékekhez, a sajtó szabadsághoz ragaszkodik. Az arcadiai pásztorélet eszménye egyátalában nem nélkülözheti a reggeli és esti lapokat; még századunk fényüzésének is fön kell maradni, csakhogy Fourier abban mindenkit részeltet, és Cabet, midőn a jövendőnek étlapját tervezi, az embe-

riségben kevesebb munka és mozgás mellett több emésztési erőt tesz fel, mint a mennyit eddiglen tanusitott. A nemzetiség eszméjétől pedig nem szabad megválni, és Icariának franczia nyelvű tartománynak kell maradni. Plato alkotmánya reactio az athenei alkotmány hiányai ellen. Morus mindazon szenvedéseket távol akarja tartani utopiájától, melyeket a XVI-ik században tapasztalt. A socialismus az ipar által nemzett nyomoruságon akar segiteni. Minden utopia azonegy módon keletkezik, úgy, hogy azt, a mit saját korunkban jónak és szépnek találunk, annak, mit kártékonyságnak gondolunk, ellenkezőjével együvé forrasztjuk; feledve, hogy minden állapotnak jó és rosz oldala egymást feltételezi, s hogy a magasabb szellemi és anyagi müveltség élvezeteiben némi áldozatok nélkül épen úgy nem részesülhetünk, mint az ősállapot nyugalmát és egyszerüségét nem élvezhetjük, ha az élet czifráiról lemondani nem akarunk. Mit Aristoteles az erényről mondott, hogy az a kellő közép, azt mondhatjuk a boldogságról is. Valamint a perpendiculum szünet nélküli utjában a szélsőségek között mindig a kellő közepet is érinti: ugy érték el eddiglen egyes népek, ugy érheti el majdan az összes emberiség egy pillanatra a legnagyobb boldogság pontját: de rajta megállnia nem lehet; s épen a boldogság állandósága az, a mi a régi és ujabbkori utopiákat hiú ábrándoknak mutatja fel. Azok, kik egy tökéletes állam felépítését tüzték ki maguknak czélul, kétezer év előtt, mint jelenleg, csak egyről — de épen az emberiség legnagyobb szükségéről — feledkeztek meg: arról

mely az embert készti, hogy szünet nélkül előretörekedjék. — Egyébiránt még a formára nézve is kevésbé térnek el egymástól az egyes utopiák, mintsem hinnők, s ennek oka abban található, mert a képzelődés országa sokkal kisebb, mint az elmélkedő gondolaté, s mert soha sem esünk könnyebben az utánzás hibájába, mint midőn eredetiek erőködünk lenni (a).

Csak egy van, a miben korunk e tekintetben is eltér a többiektől.

Mindazok, kik korábbi századokban a politikai állapot valamely eszményét felállították, annak tudomásával birtak: *hogy ez eszmény valósulása a fenálló rendnek, kivált az összes államszerkezetnek változtatása nélkül nem lehetséges.* Plato és Morus nem Athen s nem Anglia számára tervezték respublicájokat. Athen még azon esetre is, ha valamennyi polgára Platoval egyetért is, mindaddig nem követhette a bölcsnek tanácsát, mig a többi világ akkori formájában megmaradt; s a hires angol kanczellár álmainak országát nem Angliába, hanem távoleső és idegenektől nem látogatott szigetbe helyezé, hol az állam azon eszközöket nélkülözheti, melyek ott, hol azt más államok környezik, biztonságára megkivántatnak. — Korunknak eljárása egészen más. Korunk mindjárt s úgy akarja eszményeit létesíteni, hogy a viszony, melyben az egyes államok egymáshoz állnak, ne változzék meg. Sőt a létező állam eszközül használtatik fel, hogy bizonyos eszmék minél nagyobb átalánosságban vétethessenek alkalmazásba; s ebben rejlik épen e törekvések veszszélyessége, melyért talán nincs

kérdés, mely korunkban fontosabb, mint az: *vajjon államviszonyaink jelen helyzetében életbe léptethetők-e azon eszmék, melyeknek valósítása czélul tüzetett ki?*

Nem a socialismus és communismus eszméiről szólok. Én azt hiszem, hogy ezek inkább vannak elterjedve, mint gondoljuk, s hiszem, hogy épen mert csak azon fogalmaknak logikai következményei, melyeket mindenki helyeseknek vél, ezen eszméknek még tágabb körökbeni terjedésére készülhetünk: de e helyett csak aziránt akarunk tisztába jönni: *vajjon a szabadság és egyenlőség eszméi — elfogadott értelmökben — valósíthatók-e a nélkül, hogy egyszersmind valamennyi létező állam felbomlanék?*

Az ember társadalmi lény. Valamint azon állatok, melyeknél a jövendőnek némi előérzete mutatkozik — ide számítandók azok, melyek ezt eleséggyűjtés által nyilvánítják: méhek, hangyák, stb. — mindig társadalmi állapotban élnek: ugy az ember, kinél ez előérzet, mert magasabb képességeken alapszik, még hatalmasabb, soha sem találtatott társadalmon kivüli állapotban. Ennélfogva minden elmélet, mely a társasági állapot eredetének fejtegetésével foglalkozik, felesleges, sőt szükségkép nagy tévedések csíráit hordja magában; mert hibás alapnézetből indul ki, s oly valamit, mi az emberre nézve természeti szükségesség, szabad akaratától függeszt fel. Ha a társaság eredetéből valamely jogelv következtethető, ez mindössze is annyiból áll, hogy: miután a társasági állapot az emberi természet első szükségei közé tartozik, mindaz, mi az emberi társaságot lehetetlenné teszi, egyszersmind a természeti emberjo-

gok megsértését foglalja magában. De a mit átalában a társasági állapotról mondhatunk, azt nem állíthatjuk a most létező egyes államokról.

Valamint átalában véve az államalakulás csak egy, már magasabb müveltségi foknak következménye: úgy minden most létező állam bizonyos viszonyok eredménye, módosulásoknak alávetve mint ezek, változékony még azon elvekre nézve is, melyeken emelkedni látszik, a mint t. i. az emberek müveltségi fejlődése más-más irányt vesz.

Felesleges volna azon törnünk fejünket: mi módon oszolhatnék fel az emberi társaság? Ez még soha sem oszlott fel s nem is fog feloszlani soha. De másként van a dolog, midőn valamely állam jön szóba. Akár szerződés, akár erőszak szolgált legyen neki eredetül, minden állam feloszolhatik, mihelyt azon szükségeket, melyek keletkezésének okul szolgáltak, többé nem elégíti ki, vagy oly elveken alapszik, *melyeknek alkalmazása a jelenkor szükségeivel ellentétben áll.*

Forditsuk most figyelmünket a jelenkor államaira.

Minden államnak czélja: az egyénnek biztosítása. Az első feltétel, mely nélkül az állam e czélnak meg nem felelhet, az: *hogy külről, más államokkal szemközt elég erős legyen önállóságának megvédésére.*

Egy állam sem önálló, mely nem bir elégséges hatalommal: megtámadtatása esetére, önállóságát saját erejével megvédeni. — *Mindenik állam első szüksége e szerint abban áll, hogy az egymással érinkezésben levő államok között bizonyos egyensúly állapittassék meg.* Hol

a háboru lehetetlen, ott a béke csak a gyengébb fél érdekeinek alárendelésében állhat; ilyen államnak polgárai előbb-utóbb átlátják, hogy nincs költségesebb csalódás a névszerinti önállóságnál. Az egyensúly rendszere különféle államok között nem diplomatiai találmány, hanem a dolgok természetének következménye. Ki ezt kétségbe vonná, az mind az államok természetét, melyek mindig nemzeti önzésen alapulnak, mind a történetet ignorálná. Az egyensúly rendszere oly régi, mint az államok története.

Mindhogy pedig Európában több nagy állam létezik, s egyátalában nem valószinű, hogy mindezen államok közös megegyezés utján egyszerre feloszoljanak: azt kell következtetnünk, hogy Európa jelen viszonyai között, csak nagyobb államok felelhetnek meg czéljoknak; vagy olyanok, melyek az erőt, mely önállásuk védelmére szükséges, az által biztosították maguknak, hogy másokkal egyesültek. Az átalános törekvés, mely ily egyesülés után Németországban, Olaszországban, és átalában mindenütt mutatkozik, hol kisebb államok léteztek, vagy hol azonegy állam részeinek szövetségi köteléke szerfelett lazának látszott, — mint p. o. Schweizban, — bizonyítja, hogy az állami életnek ezen szüksége mindenki által éreztetik (*b*).

Az általunk megoldandó kérdés e szerint a következő:

„Valósíthatók-e a szabadság és egyenlőség eszméi, elfogadott értelmökben olykép, hogy nagyobb államok fenállása ez által lehetetlenné ne váljék?

Ha a szabadság abban áll, *hogy az államban ne létezzék hatalom, mely nem a nép nevében és legalább közvetve nem általa gyakoroltatik;* s ha az egyenlőség *azon állapotot jelenti, melyben az állam mindenik lakosa ugyanazon mértékben s ugyanazon módon járulhat a népakarat alakításához:* akkor mindenki, — hacsak a már száz ízben mondottakat gondolatlanul ismételni nem akarja — meg fog győződni, hogy a szabadság és egyenlőség ezen értelemben véve, nagyobb államainkban gyakorlatilag meg nem állhat tartósan.

Valamennyi polgár politikai befolyásának tökéletes egyenlősége még ott is, hol az alkotmány mesterséges eszközök által igyekezett a polgárok társadalmi egyenlőségét fentartani, csak rövid ideig tartotta fen magát. Társadalmi egyenlőség nélkül pedig a politikai befolyás egyenlősége soha sem létezett. — Fönebb érintém, hogy még democrata államokban is, mint Athenben és Rómában a gracchusi forrongások után, a vagyon és müveltség által magasabban álló osztályok a közügyekre mindig nagyobb befolyást gyakoroltak; s ezért Rousseau is, — habár a politikai egyenlőséget a tökéletes állami lét feltételének tekinti — megismerte annak gyakorlati lehetetlenségét (*c*).

Nagyobb államokban, a társadalmi helyzetek egyenetlenségén kivül a politikai egyenetlenségnek még más forrását találjuk, mely ugyanazon állam polgárai között, közügyi befolyásuk szempontjából, még jóval nagyobb különbséget keletkeztet, és pedig olyat, mely institutiók által nem háríttathatik el. Értem a *tért*.

Szomoru állapot, hogy az ember, ki gondolatával világokat karol át, az életben, még akkor is, ha oly eszméket akar valósítani, melyekben a tiszta ész postulatumait látja, egy ország terjedelmét is szerfelett nagynak találja; de a térviszonyok gyakorlati jelentékenységét nem lehet eltagadni, s csak az ábrándozó nem fogja megvallani, hogy a politikai befolyásnak a törvényekben kimóndott egyenlősége, nagyobb államokban gyakorlatilag nem létezik: mert a központi hatalom székétől távolabb lakók soha sem fogják a politikai befolyást azon mértékben gyakorolhatni, mint azok, kik a központi hatalom székhelyén tartózkodnak.

Ki ezen tanulságot Francziaország ujabb történetéből még nem merítette, az emlékezzék vissza a befolyásra, melyet Olaszország és kivált Róma mindenik pápaválasztáskor gyakorolt, és emlékezzék vissza Rómának történetére; midőn a polgárjog azokra is kiterjesztetett, kik a városon kivül telepedtek le — és meg fog győződni állításom helyességéről (*d*).

Lesznek, kik mondani fogják, hogy ez csak látszatra van igy: mert a szabadság és egyenlőség fogalmain alapult államokban az egyes polgár kivált a választási jog által gydkorolja befolyását a közügyekre; már pedig e jognak gyakorlata olykép intéztethetik el, hogy a főváros polgára semmi előjoggal se birjon bármi véghely lakosa felett.

Én nem nagy bámulója vagyok azon pythagorasi számköltészetnek, melynélfogva napjainkban azt akarák velünk elhitetni, hogy igen közönyös dolog, akár

magunk teszünk valamit minnen akaratunkhoz képest, akár tizezered magunkkal választunk valakit, ki aztán hatszáz más, hasonló módon választott társával egyetemben parancsolja, hogy mit kell tennünk. A tapasztalás csakugyan e tekintetben egészen más valamit látszik bizonyítani; miután a fejenkinti választásjog és minden intézkedés daczára, melyek e jog könnyebb gyakorlatára behozattak, a főváros lakosai mégis mind a törvényhozásnál, mind valamennyi közhivatalnál jóval nagyobb számmal vannak képviselve, mint ennek a népesség arányához képest lenni kellene.

De tegyük fel, hogy olyas intézkedéseket találhatunk, melyeknél fogva valamely ország összes polgárai épen egyaránt gyakorolhassák a választásjogot: — vajjon az egy választási jog foglalja-e magában azon egész befolyást, melyet az egyes bir alkotmányos országban? Ezt aligha fogja valaki állítani. Valamint az uralkodónak hatalma valóban nem irigyelhető, ha ez mindössze csak annyiban áll, hogy bizonyos állami hivatalokat betölthet (*e*), és magának például majordomust választhat: ugyanezt mondhatjuk a népfelségről is. Oly hatalom, mely átszállítása után semmiféle feltétel alatt nem vétethetik vissza, megszünt az átszállitónak hatalma lenni. A szabad sajtó, a szabad gyülekezési jog, az esküdtszéki intézet, a népfelfegyverkezés, sőt bizonyos rendkivüli esetekben — midőn a nép képviselői megbizásukon tullépnek, s mint a római decemvirek hatalmukat örökíteni akarnák, — maga az ellenállás joga is, a szabadság alkotmányos biztosítékai közé tartoznak.

S vajjon a politikai befolyás ezen eszközeinek alkalmazását illetőleg, mily arányban állanak a főváros lakosai az országnak többi lakosaihoz képest?

Tegyük fel, hogy a választási jog mindenütt egyaránt gyakoroltatott, s hogy a törvényhozás a nép valóságos többségének képviselőiből áll: nem fognak-e ezen többség képviselői a nép kevesebbsége által, ha ez személyesen, nem képviselet utján, jelenik meg, egyre másra kényszerittetni? Nem fog-e a vészharang, ha a helybeli hatóság parancsára megkondul, nem fog-e a főváros fegyveres népessége, ha a törvényhozó testület gyülési teremét megszállja; nem fog-e maga ezen események lehetősége némi befolyással lenni a népképviselők eljárására? s ezen esetben a polgárok választási jogának egyenlősége megvédheti-e az ország többségét egyes város uralkodásától, *minőt Athenben, Rómában, Párisban, minőt mindig és mindenütt tapasztalunk, hol a szabadság fogalma a népfelség fogalmával felcseréltetik, s hol az összes közhatalom szerencsés merénylet által egy pillanatban valamely gonosztevőnek kezébe kerülhet (f).*

Hogy a dolgok igy állanak, azt mai nap aligha fogja valaki tagadni. „De mit tegyünk?“ ez a kérdés. Az állam ugyanazon jogokkal ruház fel mindenikünket, a viszonyok hatalma ellen nem tehet senki. Aztán a főváros mégis legjobb képviselője az egész országnak: a főváros gyülpontja az értelmiségnek. Befolyásának nagyobb volta csak az egésznek javára fordul.

Sajátságos dolog, olykép szerkeszteni akarnunk az egyenlőséget, hogy ez által a többség csak az elméleti

jog, a kisebbség pedig az államhatalom valóságos élvezetének birtokába jussanak. De még sajátságosabb, ha a főváros az ország természetes képviselőjének mondatik: holott azon érdek, mely csaknem mindenik országban a legfontosabb (a földmivelési), a fővárosban csak olyas módon van képviselve, mint, teszem az eladó a vevő által, s holott a főváros bizonyos pillanatokban az egész ország érdekében működhetik ugyan, de e miatt az ország természetes képviselőjének épen ugy nem mondathatik, mint p. o. Napoleon, ki annak idejében hazája érdekeit legjobban védelmezte, s ez okért csaknem a nép egyeteme által erősittetett meg consulságában, de ezért bizony nem mondathatott a franczia nép képviselőjének 1814-ben. Legsajátságosabb dolog pedig, ha azok, kik a fővárosok utczai lázongásaiban résztvenni szoktak, s ez által az államot bizonyos irányba belekényszeritik, az ország értelmiségével azonosittatnak. De ha a viszonyok hatalma ezt igy hozza magával; miért nem mondatik ki világosan: Róma, Sparta, Velencze igy cselekedtek? Miért nem állittatik fel elvül tehát a főváros korlátlan felsége, hogy az ország többi lakosai legalább tisztába jöjjenek azon helyzetre nézve, mely nekik az államban jut, és azok, kik az államhatalomban részt akarnak venni, a fővárosba költözködjenek, ott a római és athenei nép módjára, kenyér és játékok után zajongva kormányozzanak, mig a többiek a fővárosból rájok küldött proconsulok vesszeje alatt uraik számára békén mivelik a földet?

Minden állapot visszásnak mutatkozik, ha szerfe-

lett éles szinekkel festjük, — fogja tán némely olvasóm mondani, — hiszen a főhatalom nincs azon eszközök szűkében, melyek által a főváros törvénytelen befolyását korlátolni képes? hiszen a kormány — ellátva mindazon hatalommal, mely őt, mint a többség képviselőjét megilleti, talán csak erősebb lesz bármely egyes városnál, ha mindjárt egy millió lakosa volna is?

Erre azt válaszolhatnám, hogy bizonyos elvek következményeit nem én festettem ily éles szinüekre, hanem a közelebb mult évek története (*g*); de vonatkozzunk el ettől, s vegyük fontolóra az ellenvetést, a nélkül, hogy a történtekre, melyeknek részben szemtanui voltunk, ügyelnénk.

E szerint tehát az átalános szabadság biztositéka azon anyagi hatalomban rejlik, melynek segélyével a kormány a főváros minden lázadási kisérletét elnyomhatja; vagy, hogy divatos kifejezéssel éljek: az ország egyenlőségének és szabadságának biztositéka a főváros ostromállapotában kereshető!

Miután Montesquieu az elvet, melyen a monarchia alapszik, a becsületérzésben, a respublicáét pedig az erényben kereste, s nézeteit épen oly elmésen s oly ügyesen fogalmazta, mint a rögtönész, ki eleve kijelölt rímekbe egy költeményt képes beilleszteni; miután Rousseau az állam alapját szerződésben látta, melynek valóságos léte iránt talán maga sem viseltetett erős hittel, s miután mindketten ebbeli ösvényeiken egynél több igazságot találtak — mert az igazság nyomozásánál átalában véve nem annyira a kiindulási pont, mint a komoly,

ernyedetlen törekvés a fődolog —; miután a királyság isteni joga és a népnek csalhatatlansága, egymást felváltva az államélet alapelve gyanánt állíttattak fel, és a droit à l'insurrection, a szabadság legmagasabb biztositékának tartatott: miattam bizvást láthat valaki ilyes biztositékot az ostrom állapotban is. A két utóbbi állapot között levő különbség ugyis csak abban áll: kit illessen az összes nép nevében anyagi erőszakkal a törvényes rend ellen fellépni: a főváros lakosainak egyik részét-e, vagy pedig az ország kormányát?! — s épen nem csodálkoznám, ha ezen uj elmélet maholnap valamely tudós által mint az állam legujabb biztositéka állittatnék fel. — Az állam, mint eszme, egyszerü elveken alapulhat; de az áltamélet, valamint az egyesnek élete, annyi körülmény által van feltételezve, hogy szerkezetének legjobb módjáról átalánosságban szólni lehetetlen. Az állam biztositékai csak azon esetre felelhetnek meg czéljoknak, ha nagyobb számuak, s ezek közé tartozik, bizonyos rendkivüli esetekben, az ostromállapot is, azaz: elnyomása az erőszakos lázadásnak erőszakos eszközök segélyével. Meggyőződésem egyébiránt az, hogy valamennyi eszköz közül, melyeket a megrenditett állam, önfentartására alkalmazni jogositva van, nincs egy sem, mely létét nagyobb veszélyekkel fenyegetné, s hogy oly államszerkezet, melynél a szükség az egésznek szabadságát egyes felekezetek bitorlásai ellen physikai erő alkalmazásával megvédeni, gyakrabban fordul elő, vagy az állam feloszlásához vagy ennek szolgaságához vezet.

Az állam feloszlásához, ha a kormányhatalom bárcsak egy pillanatra is gyengének mutatkoznék. Miután ujabb állami intézkedéseinknél fogva az, ki a központi hatalmat magához rántja, nyomban az összes állam felett uralkodik: világos, hogy azoknak, kik e hatalmaskodást nem akarják jogosnak ismerni, nincsen módjuk, magukat ellene, hacsak egy pillanatra is, megóvni. A tartomány, a város, a község és az egyes tétlenül kénytelenek elszenvedni az uj uralkodást; nézni mint alakul, mint ügyekszik a későbbi ellenállás minden kisérletét megelőzni; vagy pedig kénytelenek a fővárosok lázadását a tartományé által leküzdeni s jogaik biztosítékát polgárháborúban keresni.

Ha a kormányhatalom oly szilárdul szerkesztetik, hogy irányában minden ellenállás lehetetlen, akkor az ország biztosítva van a főváros egyes felekezeteinek zsarnoksága ellen; *de ki fogja az országot a kormány bitorlásaitól megóvni?* Ellenállhatlan hatalom veszedelmes dolog a szabadságra nézve még akkor is, ha a legjobbak kezébe van letéve. Találkoztak, kik nem önző czélzatokból, hanem csak a nép javának érdekében törekedtek korlátlan hatalomra; de ha egynek vagy többeknek oly hatalmat adtunk kezébe, melylyel a közjó nevében minden ellenállást megsemmisíthetnek: a polgári szabadságnak nincsen biztosítéka többé. A római decemvirek, a szabadság oltalmára, az elnyomott plebejusok érdekében, kivételes hatalommal ruháztattak fel. Athenben, ugy mint Syracusában, minden zsarnokság a közjó nevében kezdetett meg. A Medicik és Doriák

hatalma azon institutiók romjain emelkedett, melyeknek oltalmára ama hatalommal felruháztattak; és Francziaországban a szabadság érdekében s hogy a jacobinus clubbok és Páris külvárosainak kényurasága alól felmentessék az ország, oly hatalom birtokába helyeztetett az első consul, mely ellen a főváros részéről minden megtámadás lehetetlenné vált; — de hová lett mind ez esetekben a szabadság?

Vagy talán az által lehetne elejét venni a bajnak, hogy a központi hatalom s a törvényhozás széke a fővárosokból kisebb helyekbe tétessék át? Az első franczia forradalom idejében többször hozatott szóba e rendszabály; s az éjszakamerikai szövetséges államok alkalmazták azt, Washingtonba helyezvén központi hatalmuk székét. A közelebb mult időben is tétettek ily inditványok. Még tovább mehetnénk s elvként állíthatnók fel, hogy a törvényhozás székhelyén, az ülések ideje alatt, bizonyos, sőt valamenyi politikai jogok felfüggesztendők; s erre nézve Anglia példájára hivatkozhatni, hol a gyülekezési jog, szabad ég alatt, nehány mértföltnyire a parlament székhelye körül tilos; — sőt, ha ugy tetszik, még azt is inditványozhatjuk, hogy a törvényhozás székhelyéül mindig az ország legerősebb vára szemeltessék ki, hol a többség teljes szabadságát kőfalak s ágyúk biztosítják, az indítvány nem is volna oly különös, a minőnek látszik, minthogy az, kinek korlátlan hatalmától minden pillanatban mindenkinek sorsa függ, legalább kényszerités ellen biztositandó, akár aztán korlátlan királyt, akár korlátlan felségjogú gyü-

lést illessen e hatalom. — De a nehézség mind ez esetekben megmarad, csak egy pontról a másikra tétetetik át.

Minden főváros oly hatalom, mely ha az államkormány közvetlen befolyása alatt nem áll, ezt veszedelemmel fenyegeti; s e szerint a törvényhozásnak és kormánynak kisebb helyekre való áttétele elejét veszi ugyan azon erőszakos befolyásnak, melyet a főváros e hatalmakra gyakorolhatna, de ez esetben a főváros rendesen az ellenzék központjává lesz, s még nagyon kétséges: e két lehetőség közül melyik a veszedelmesebb? (*h*)

A szabadság tulságos megszorítása oly helyen, hol a törvényhozás ülésez, ezt megfosztja a közbizodalomtól, s a nyers tömeg bántalmai ellen védi; de kiteszi azon hatalmak befolyásának, melyek a rendet az ő nevében tartják fen. — Mindenik többség — a törvényhozásé is — meghajol azon hatalom előtt, mely körülötte korlátlanul parancsol.

A nehézség nem azon módban rejlik, melylyel a szabadság és egyenlőség elve az ujkor egyes államaiban alkalmaztatott; — hanem magukban az elvekben, melyek ily értelemben *nagy államokban* nem alkalmazhatók.

Ha e szabadság abban áll, hogy a *hatalom*, mely a nép nevében törvényeket alkot, és közvetve többsége által kormányoz, *korlátlan* legyen;

ha ezen elv következtében az állam ugy van szerkesztve, hogy minden ellenállás a központi hatalommal szemközt lehetetlenné válik, mert hiszen csak azon ha-

talom korlátlan, mely mindenre kiterjed s melynek semmi sem képes ellenállani.

Ha ennélfogva azok, kik a többséget akarmely módon, habár terrorismus által is, egy időre megszerzik maguknak, az állam minden ereje felett rendelkezhetnek: ez esetben oly hatalmas ok szól e kisérlet tétele mellett, hogy maga a kisérlet bizonyosan nem fog elmaradni.

Innen az következik, hogy vagy ezen lehetőséget el kell fogadni, vagy pedig azt a szabadság korlátozása által megelőzni.

Az első esetben a római plebshez jutottunk, a másodikban az imperatorokhoz; vagy korszerübben szólva: az első esetben a párisi sectiók mindenhatóságára lehetünk elkészülve, a másodikban Napoleonra.

Középút nincs.

S most azon kérdésre térünk át: mint lehessen a nemzetiség fogalmát Europa jelen államainak fenállásával összhangzásba hozni?

JEGYZETEK A IV. FEJEZETHEZ.

(*a*) Aki e tárgyban bővebb felvilágositást óhajt: Mohl „Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft Jahr 1845. B. II. lap 24." czimű folyóiratára utasitjuk, hol mint tudom, teljes áttekintése van, Morus Tamástól Cabet-ig, minden államregénynek. Előttem csak egy része ismeretes; saját tanulmányom után, az ott felhozott műveknek, de az érintett rövid áttekintés is elegendő: meggyőzni bárkit, mennyire hasonlitanak e jóakaratu álmok alakra nézve is, melyben az eszményi államot képzelték. Minden utopia oly viszonyok alkotását tűzte feladatul, melyek közt az egyes boldogsága nem csupán *lehetséges*, de bizonyos. Miután pedig a legtöbb esetben magában az emberben kell keresni az okot, ami őt boldogsága elérésében akadályozza: minden utópiának nem csupán oly roszak ellen kell oltalmaznia az egyént, amiket rajta mások követhetnek el, amire az állam szoritkozik; hanem saját tévedéseinek és szenvedélyeinek rosz következményeitől is óvnia kell, ami csupán szabadságának legnagyobb korlátozása által lehetséges. Ha az államnak, mint atyának, mindenkiről kell gondoskodnia, szükség, hogy előbb mindnyájan gyermekek legyünk.

Utópia lehetlen az egyéni szabadság teljes megszoritása nélkül; s azért minden véleménykülönbség szükségkép csak azon mód körül forog, miszerint ez *egészen korlátlan*, állambatalmat rendezni czélszerübbnek tartják.

(*b*) Kétségtelen, hogy kisebb államokban nagyobb mértékü polgári szabadság lehetséges, mint nagyobbakban; s erősen hiszem, mikép a nagy államok a népek értelmi kifejlésére sem kedvezők. Mint az ó-korban Görögország magasabb miveltsége,

ugy korunkban a német nép magas képzettsége kis államok létezésének tulajdonitható. Sokat beszéltek ujabb időben a kis államok rendszere ellen, s Németországot sok apró udvarával és kis fővárosaival élczesen tünteték fel; de ugy hiszem, azon nevetségeseknek látszó állapotok mellett, feledék azoknak eredményeit. Németország duodez városai közül kétségkivül mindenik kisszerünek tünik fel Párishoz hasonlitva; de ha vizsgáljuk, mily fokon áll a polgárisodás Németország egyes részeiben, ugy találjuk, hogy ez annál nagyobb, minél kisebbek az államok, melyekre Németország fel van osztva. Ha Austria, más németországi államokhoz mérve, kevésbé mivelt; ha még Bajor- és Poroszországban is fölülmulják felvilágosultságra nézve azon tartományok a többieket, melyek csak nem rég független uralom alatt voltak: e körülményt mind az ezen részekben létezett állami önállóságnak kell tulajdonitani. Az egyszerü lámpa kétségkivül alig tünik fel a világitó torony mellett; de egy várost sok lámpával sokkal jobban kivilágithatni, mint például egyetlen fénytoronynyal. Igy a felvilágosodásra nézve is. A polgárisodás oly nagy központját, mint Páris, távolabb körben csodálhatjuk; de ha a felvilágosodásnak nem fényét, hanem hasznát nézzük, ezt csak ott találhatjuk, ahol sok középpont van.

Azonban csalatkozik, a ki azt hiszi, hogy az államhoz tartozók akaratától függ, egy nagy államot aprókra felosztani. Valameddig a különböző államok közt, daczára mindannak, mit a ius gentium fölött összeirtak — gyakorlatilag, minden viszonyt illetőleg az erősebb joga határoz: egy állam feldarabolása mindaddig nem vezet egyébre, mint az önállóság részenkinti föláldozására. Mig Oroszország mostani nagyságában fenáll, Görögország példája Europa minden népe közt csak ugy találhat követésre, ha elszánták magukat azon állást engedni az északi hatalomnak maguk irányában, melylyel rég Macedonia birt. S az irány is, melyben haladunk, inkább több, most még önálló államnak egyesitésére mint felosztására látszik vezetni. A magasabb miveltség most egész népeknél hasonló eredmé-

nyeket idéz elő, mint előbb egyeseknél. Mint hajdan egyes családok apró népségeket, s ezek államot alkottak: ugy ma a népek és államok érzik mindinkább az egyesülés szükségét.

(*c*) „D'ailleurs, que de chôses difficiles à réunir ne suppose pas ce gouvernement? (le démocratique) Premièrement un état très petit, où le peuple soit facile à rassembler, et où chaque citoyen puisse aisément connaître tous les autres: secondement une grande simplicité de moeurs, qui prévienne la multitude. L'affaires et les discussions épineuses: ensuite beaucoup d'égalité dans les rangues et dans les fortunes, sans quoi l'égalité ne saurait subsister longtemps dans les droits de l'autorité: enfin peu ou point de luxe, car ou le lux est l'effet des richesses, ou il les rend necessaires, il corrompt à la fois le riche et le pauvre, l'un par la possession, l'autre par la convoitise; il rend la patrie à la mollesse, à la vanité; il ôte à l'état tous les citoyens pour les asservir les uns aux autres, et tous à l'opinion."

„S'il y avait un peuple de Dieux, il se gouvernerait démocratiquement. *Un gouvernement si parfait ne convient pas à des hommes.*"

„Un peuple qui n'abuserait jamais du gouvernement, n'abuserait pas non plus de l'indépendance; *un peuple, qui gouvernerait toujours bien, n'aurait pas besoin d'être gouverné.*"
– Contract social Liv. III. ch. IV.

Látni való, mikép Proudhon nézete, hogy a legjobb kormányforma az anarchia, Rousseauétól csak annyiban különbözik, miszerint akkor, midőn a „Contract social" megjelent, a korlátlan democratiát még nem tarták az egyedül lehetséges kormányformának.

(*d*) Sokkal ismeretesebb, mi tulnyomó befolyást gyakorolt Rómában minden államügyre a főváros, — hogysem e részben sok egyes példát kellene felhozni. Korán átlátták a városi pórnép korlátlan hatalmából a köztársaságra háramló veszélyeket: mindazáltal Saturnin és Drusus, miként a Gracchusok és mindnyájan, kik e bajon segiteni igyekvének, áldozatai lettek törekvéseiknek, a nélkül, hogy a kitűzött czélon segiteni lehete: s

még akkor is megmaradt a városi lakosság túlnyomó hatalma, miután Itália népei fegyverrel kivivták a polgárjogot. Italia többi városaiból seregenkint jöhettek be Rómába a lakosok szavazni a comitiumokban, elzárhattak minden nyílást, sőt a forumokat környező épületeket is megszállhaták, és mégis az, ki tervei mellett egész Italia szavazatára számitott is, a római köznép ellenében szintugy veszve volt, mint nem kerülheté ki balsorsát Tiberius Gracchus, mindamellett, hogy a tribus rusticae támogatására bizton számithata.

(*e*) Ismeretes Napoleonnak kissé katonás, de találó észrevétele, melylyel visszautasitá abbé Sieyesnek egy legfőbb magistratura felállitása iránt tett javaslatát, melynek feladata leendett őt kinevezési jogában gátolni: „azt hiszi ön, hogy a nemzet egy hízó-disznót akar tartani Versailleban, mely néki évenkint három millióba kerülne?" (Un cochon à l'engrais, à la somme de trois millions par an.)

(*f*) Nézetem szerint majd mindnyáján, kik eddig a franczia forradalom történetéről irtak, — s fájdalom, inkább politikusok valának ezek, kik a tényekben államügyi nézeteik bizonyitását keresték, mint történetirók, kik csupán az igazságot kutatják, — mindezen irók, mondom, három hibát követtek el, melyek által lehetlenné vált helyesen kiismerni az okokat, melyek e nagy esemény folyamára befolytak.

1-ször. A parlamenti viták folyamának több fontosságot tulajdonitottak, mint érdemlik. A törvényhozó gyülekezetek, melyek a forradalom alatt egymásra következtek, s mindenekelőtt a constituante jelentékeny befolyást gyakoroltak azon *fogalmak* kifejlésére, melyekből a forradalom kiindult: sokkal csekélyebb volt befolyásuk az események folyamára. A forradalom alatt minden törvényhozó gyülés egészen hasonló állást vőn a nép ellenében, mint minőt absolut álamokban az államnak vagy birodalmi tanácsnak szoktak adni, azon egyetlen különbséggel, hogy talán sehol sem érzé egy uralkodó is magát egy ily tanácskozó testület által nézeteiben kevésbbé korlátozva, mint itt a nép. Az egész franczia forradalom alatt egyetlen

nagyobb eseményt sem találunk, mi nem a törvényhozási többség akaratának ellenére történt volna.

2-szor. A francia forradalmat mindig ugy tekinték, mint szabadságérti harczot; holott az nagyobbrészt csak az államhatalom birtoka feletti küzdelem volt.

3-szor. Nem nyujtanak tiszta rajzot Francziaország valódi helyzetéről, s azon állásról, melyben a nép nagyobb része a forradalommal szemben volt. Ugyanazon szemrehányást tehetjük ma, kevés kivétellel, a franczia forradalom történészeinek, melylyel a régibb idők történetiróit szokás illetni, hogy kizárólag csak az uralkodók cselekményeivel, s az udvarok és kormányok cselszövényeivel foglalkoznak. Ezeket is csupán a korlátlan uralmu főváros cselekményei s azon férfiak tettei foglalják el, kik a felizgatott fővárosi tömeg szenvedélyeinek szolgáltak eszközül. Talán egy nagy esemény sincs a világtörténetben, mely fölött több magasztaló, és több kárhoztató itélet mondatott volna. Nem ok nélkül; mert ha egy nagy nép fellelkesülése a szabadságért, mely erőt adott neki, a legzavartabb viszonyok közt egész Európának ellenállani, a leglélekemelőbb látmány a történetben: más részről ugyanez idő alatt oly tetteket követtek el Francziaországban, miktől borzadva fordul el minden jobb ember, s miket egy történetirónak sem kellene a legnagyobb megvetés nélkül emlitenie. E véleménykülönbségek okát abban találjuk, hogy legtöbb történész nem választja külön, mint illik, azt, a mit a franczia nép tett, attól, mit a párisi pórnép elkövetett. Valóban, eleinte a franczia forradalom a szabadságérti harcz vala, melyet nemes férfiak folytattak; s azért dőlt el oly hamar győzelmök; s már augusztus 4-én majd mindent elért Francziaország, a miért küzdött; de mihelyt a szabadság ki volt víva, a forradalom az államhatalom fölötti küzdelemmé fajult; s a nép nagy része — Párison kivül — csak oly módon vett abban részt, mint absolut államokban, hol többen a kényuri hatalom birtoka miatt czivódnak. Meg van mutatva, hogy a junius 20-iki felkelés, midőn XVI. Lajos személyét a nép előtt lealacsonyiták, egy alig 8000 emberből

álló csapat müve; ugyanezt mondja egyértelmüleg több történetiró augusztus 10-dikéről, midőn a trón lerombolták. Mikor a XVI. Lajos fölötti itélet szóba jött, a király ellenei árulónak kiáltának ki mindenkit, ha az, appel au peuple"-re szavaz, mert tudták, mikép a nép nagy többsége nem osztja nézeteiket. S hányszor beszélik el körülményesen, hogy azok azon pillanatban, midőn Francziaország nemcsak külellenségek által fenyegettették, hanem a legtöbb departement is fölkelt a főváros kormánya ellen, az államot, azaz saját hatalmukat megmentették. Ezek után tagadhatni-e, miszerint Francziaország a forradalom idején, szintugy Páris korlátlan uralma alatt állott, mint előbb királyai alatt; s hogy szintoly esztelenség volna, a nantesi noyadokat a franczia népnek tulajdonitani, mintha a nantesi edictum visszavonását XIV. Lajos alatt tulajdonitnák neki.

Legtöbb történetiró a franczia forradalomból csupán azt igyekvék felderiteni ez ideig, mi az egyeduralkodóknak és főbb osztályoknak szolgálhat támaszul; ugy hiszem, ideje, hogy azokra is forditassék a figyelem, a mikből a népek tanulhatnak. S ezek közt legfőbb azon tapasztalat: „miszerint *a nép szabadságát, miután kiküzdetett, nem annyira régibb elleneitől kell oltalmazni, mint azoktól, kik a szabadságot azon ürügy alatt, hogy csak a nép nevében gyakorlott korlátlan hatalom mentheti azt meg, uralom eszközeül akarják használni.*

Páris és más fővárosok népét a szabadság praetorianusainak nevezhetjük. Némely nép csak általa jutott felségi hatalomra; de jaj mindannak, ki miután a trónt elfoglalá, e szövetséges társ hatalmát nem képes fékezni, s a helyett, hogy valódi befolyással birna az állam vezetésére, megelégszik a felség hiu csillogásával.

(*g*) Átalánosan elismert tény: hogy az 1848-diki februári forradalom Páris városnak aránylag igen csekély kevesebbsége által hajtatott végre. Nemcsak Lamartine ismeré el „Hist. de la Rev. 1848" czimü müvében, hogy a nagy többség (l'immense majorité de la Nation) a forradalom kitörése előtt a Lajos

Fülöp alatt fenállott alkotmányos kormányzás mellett volt Proudhon, sőt maga Louis Blanc is e nézetben vannak. (Pages d'Hist. de la Rev. Chap. XII. következőleg ir: La plupart des départements, en février 1848, était encore monarchiques; ils avaient appris l'avènement de la république avec une sorte de stupeur; ils l'avaient reconnu plutôt qu'acclamée.). — Ugy hiszem, a februári forradalom ezen példája, melyhez a juliusi napokét is sorozhatnók, minden elméleti értekezésnél inkább feltünteti a veszélyeket, melyek a Francziaországéhoz hasonló alkotmány mellett, szünetlenül fenyegetik az államot. Keveset tesz e részben, hogy a februari forradalmat a nép jogszerü önvédelmének, vagy oly támadásnak tekintjük, mely nem provocáltatott. Egyképen nyomoruságos viszony, midőn a nép jogainak védelme csupán a fővárosi népesség hazafiságától függ és midőn a fenálló államforma nehány óra alatt összeromboltathatik, mivel azokban, kik oltalmazására vannak hivatva, hiányzik a bátorság. Bármi kedvezőknek tartsa valaki a februári eredményeket Francziaországra nézve, a módban, mely szerint történtek, mindenki a legnagyobb veszély jeleit láthatja, mely egy államot fenyegethet.

(*h*) Rousseau világosan átlátta, mikép nagy fővárosok fenállása összeférhetlen azon alapelvekkel, melyeket a polgári szabadság körül felállitott. „Si l'on ne peut réduire l'état à de justes bornes — mondja L. III. Ch. XIII. — il reste encore une ressource; *c'est de n'y point souffrir de capital.* — Peuplez également le territoire, etendez-y partout les mêmes droits, portez-y partout l'abondance et la vie; c'est ainsi que l'état deviendra tout à la fois le plus fort et le mieux gouverné qu'il soit possible. Souvenez-vous que les murs des villes ne se forment que des debris des maisons des champs.

V. FEJEZET.

A nemzetiségi törekvések czélja csak valamennyi létező állam feloszlása által érethetik el.

Egyike a legnagyobb nehézségeknek, melyekkel államkérdéseknél a gyakorlati életben találkozunk, — a különféle értelem, melyben egyes szavak vétetnek. Ezt tapasztaljuk a „nemzetiségi jogosultság“ kifejezésénél is.

A nemzetiségek különfélesége tény.

Valamint a természet az egyest különféle tehetségekkel ruházta fel, s valamint azok az egyesnek viszonyaihoz képest különbözőleg fejlődnek ki, ugy van ez a népekkel is. Ezen különbség az, mit e szóval *nemzetiség* kifejezünk.

Erejének és tehetségeinek szabad kifejlesztésére egyenlő joggal bir minden egyes, amennyiben ez másoknak szabad kifejlődését nem akadályozza. Ugyanezen jog illeti mindenik nemzetiséget, s ebben áll *nemzeti jogosultsága.* Ez azon jog, melyet önálló egyéniségtől, legyen ez physicai vagy erkölcsi személy, megtagadni nem lehet, s addig, mig valamely nép mint önálló egyé-

niség lép elénk, jogosultságának köre iránt nem lehet kétség.

Az események folyama azonban ugy hozta magával, hogy Europában alig találunk egyegy népet, mely magát mint önálló egyéniség fentartotta volna. A népek helyébe államok léptek, s csak ezekben találkozunk az egyéniség valamennyi feltételével. Az egyes népek *különbözősége* — mennyiben ez a hozzájok tartozó egyénekben nyilvánul, — az által, hogy több nép egy államba olvadott, vagy egy nép több államba osztatott fel, nem szünt meg. S szintoly kevéssé szünt meg azon jog, melylyel az egyesek minden tulajdonaik, tehetségeik, s így külön nemzetiségi tulajdonaiknak is kifejlesztésére birnak; s ha ez értetik a „nemzetiségi jogosultság" alatt, ha nevében csak az egyesnek személyes szabadsága követeltetik, akkor senki sem fogja állítani, hogy ezen elvnek valósítása bármely állam fenállását veszedelmezteti. De ha nem akarunk erőnek erejével csalódni, be kell vallanunk, hogy egészen más valami értetik a nemzeti jogosultság neve alatt.

Az egyén, melynek bizonyos jogok szándékoltatnak biztosíttatni, nem az egyes állampolgár, hanem a külön nemzetiség. Miután pedig minden jog csak physicai vagy erkölcsi személyiség által vétethetik igénybe s miután külön jogosultság csak külön egyéniséget illethet, a nemzeti jogosultság fogalmának gyakorlati valositására szükséges, *hogy az, a minek számára a nemzetiség neve alatt bizonyos jogosultság követeltetik, mindenekelőtt külön egyéniséggé alkottassék.*

Minthogy pedig azon elemek, melyekből a nemzetiségek mint külön egyének alkotandók volnának, ugyanazok, melyek jelenleg az államot képezik, először is ezt kell megszüntetni, s csak azután lehet szó a nemzetiségek mint külön egyeniségek megalakitásáról.

A nemzetiség utáni törekvés a barbár idők maradványának, a középkor hagyományának mondatott. Ezen nézet tévedtésen alapszik. Sem a római birodalomban, melynek romjaiból alakult részben polgárisodásunk, sem azon népeknél, melyek e birodalmat megbuktatták, nem találkozunk ama fogalmakkal, mik a jelenkor összes nemzeti törekvéseinek alapul szolgálnak. Ott az eredet különbözősége háttérbe vonult a római polgárság fogalma előtt *(a)*, itt egyetlen egy néppel sem találkozunk, melynél a származás és nyelvegyenlősége egyesülés, vagy különállás okának tekintetett volna. Azon nagy barbar hadjáratok között, melyek a római birodalmat tartományaitól egymásután megfosztották, egy sincs, melynél csak egy törzsnek harczosai vettek részt. Góthok, avarok, szlávok egy czélra egyesültek. Azonegy nyelvcsaládnak minden ága; frankok, góthok pedig soha sem szövetkeztek. Még az egyes törzsek is többfelé váltak. Keleti és nyugati góthok, saliusok és ripuariusok szemben állnak egymással. Sőt ezen nagyobb töredékek ismét kisebbre oszlanak, hogy más, gyakran nyelvre és származásra nézve egészen különböző népségekkel nagyobb tőmegeket képezzenek, a mint ezt valamely vezérnek bátorsága, a háborunak változó szerencséje, vagy más közös érdek magával hozza. Minden ily egyesülésnek mindig vala-

mely kitünő személyiség s nem a nemzetiség fogalma szolgált központul. A középkor első száradainak története, melynek eredménye az ó világ államainak felbomlása s az újkoriaknak alakulása, egy nem szünű háboru, melynél a vezérek neveit és egyes tetteiket ismerjük, de a küzdő sereget nem; csak annyi bizonyos, hogy e sereg ritkán állott valamely nép összes harczosaiból, s olyanokból soha sem, kik csak egy néphez tartoztak volna *(b)*.

S ez áll az összes középkorra nézve. A nemzetiség fogalma kisebb körökben, — egyes városokban és tartományokban bizonyos kiváltságok alapjául szolgált. Oly korban, midőn kiváltságok után esengett mindenki, s mindenik kiváltság a származás fogalmán alapult, igen természetes, hogy a nemzetiség fogalma is, mely nem egyéb a család fogalmának kiterjesztésénél, szinte kiváltságos állásoknak alapjául használtatott *(c)*. De az állam körére a nemzetiség fogalma jelen divatos értelmében soha sem alkalmaztatott. A nemzet fogalma mindig az állam s nem a nyelv-egység fogalmával azonosittatott. Az összes középkor valamennyi nagyobb államа a legujabb korig különféle nemzetiségü népekből állott *(d)*. Mihelyt a hóditás első zürzavara megszünt, azon körülmény, hogy valaki bizonyos nemzetiséghez tartozott, egymaga még nem ruházott fel senkit magasabb polgári állással; s midőn egyrészről nem sokkal a hódítás ideje utan számosan, kik nyelvökre és származásukra nézve a hóditó néphez tartoznak, szolgaságba sülyednek, másrészről a meghódított népnek soraiból egyesek, szabadságra sőt hatalomra vergődtek fel a nélkül, hogy valakinek eszébe

jőne, a királyság jogát ily kedvezmények osztására bizonyos nemzetiséghez kötni *(e)*.

Az egyház mezején ugyanezen tüneménynyel találkozunk. Itt is a nemzetiség fogalma kisebb körökben nem maradt befolyás nélkül. A keresztyén község e vagy ama városban — már az isteni szolgálat kedveért — a nemzetiségek szerint különvált s a különajku egyházak — ez levén a különvált és egymáshoz közel álló részek természete — gyakran ellenséges indulattal viseltettek egymás iránt. Ugyanezt tapasztaljuk több egyházi rendnél, habár itt is, mint például a templom vitézeinél a nemzetiség fogalma azonos a külön állam s nem a külön nyelv fogalmával. De az egyház, mint nagy institutio, a nemzetiségnek e befolyásán kivül áll. Már az egyetemes kath. egyház fogalma kirekeszti ennek lehetőségét *(f)*, míg más részről a szabad vizsgálódás alapján nyugvó protestantismus nem a nyelv, hanem a meggyőződés egyenlőségében keresi minden egyesülésnek alapját *(g)*, s ez oknál fogva mindenik egyház, a katholikus azonképen mint a protestáns, ott, hol osztályzást szükségesnek látott, egyátalában nem a nemzetiség elvéből, hanem az állami felosztás, a terület vizonynyaiból indult ki.

Sokkal könnyebb valamely alkotmányos állam jelen törvénykezési formáit a iudicium pariumban és a középkor fogott biráiban, sőt magát az angol alkotmányt egy nagy elme példájára a régi germánoknál találni fel, mint olyas valamit, mi a jelenkor nemzeti törekvéseivel azonosíttathatnék. Sem a bomlásnak induló római biroda-

lomban, sem a győzedelmes barbároknál, sem a keresztyén egyházban, sem a középkor államaiban nem találkozunk a mi nemzetiségi fogalmainkkal, *ezek ujak, ujabbak, valamennyi egyéb fogalmainknál.*

Minthogy pedig új fogalmak, melyek a mult s jelen viszonyaival ellentétben állanak, egy hamarjában a nép közbirtokává s egy új organismus alapjává nem válhatnak, szükségképen azt tapasztaljuk, hogy bármennyire erőködjenek a nemzeti mozgalmak vezérei, bármi hangosan kürtöljék igényeiket a népek nevében, az eszme, eddiglen még nem kapta meg a népet, mely e zászló alatt is küzdelemre vezettethetik, de anélkül, hogy az eszmét, melyért küzd tisztán felfogná, vagy vezéreinek vágyát egészen csak megérteni is tudná. A nemzeti rokon és ellenszenv, mind bensőleg mind külsőleg, egészen más valami a népnnél, mint szószólóiknál. Bensőleg ez érzet — Istennek hála — a népeknél csaknem mindig gyengébb, mire még Magyarország legujabb története is például szolgálhat.

Külsőleg a nép azon határokat, melyek rokon s ellenszenvének vezérei által kijelöltetnek, néha szükeknek, de többnyire szerfelett tágasaknak szokta találni. Mondjatok bármit, a nép azokban, kikkel századok óta együtt élt, pusztán nyelvbeli különbség miatt épen ugy nem akar idegeneket látni, valamint azokat, kik vele azonegy nyelven szólanak, s kikkel századok óta ellenséges lábon állott, nem fogja rögtön testvéreinek ismerni. Ennélfogva a nemzetiség eszméje, divatos értelmében mindenesetre csak igen nehezen s csak igen hu-

zamos erőködések után valósittathatik; s ha ez valaha megtörténnék, a mondottakból világos, miszerint:

ezen eszme nem valósítható a nélkül, hogy azon államintézmények, melyek tekintet nélkül ezen eszmére alakultak s gyakran vele ellentétben állanak, felbontassanak.

Minden alkotmányos forma csak addig állhat fön, míg az állam viszonyainak s a benne uralkodó jogfogalmaknak megfelel. Valamint minden, az ország viszonyaiban történt változást — például: midőn az állam határai kiterjednek, vagy szükebbre szorulnak — szükségképen az alkotmány változtatásához vezet *(h)*. ugy a befolyás, melyet a jogfogalmak módositása az állam alkotmányára gyakorol, nemkevésbé szembeszökő mindazon esetekben, melyekben a közbejött fogalom-módosulás történetileg kimutattatható *(i)*.

Miután pedig Európa jelen államai eredetöket s kifejlődésöket, nem a nemzetiség, hanem a királyság eszméjének köszönik *(k)*; miután továbbá azon országban is, melyről ezt nem mondhatjuk, Schweizban, az állam tekintet nélkül a nemzetiség elvére keletkezett, nem szenved kétséget, hogy a nemzetiség elve s egyes néptörzseknek ezen alapuló jogosultsága nem léphet a történeti jog s az egyéni jogosultság helyébe, a nélkül, hogy egyszersmind valamennyi állam kölcsönös viszonyai, s minden egyes polgárnak viszonya az államhoz tökéletes átváltozást ne szenvedjenek: azaz, anélkül, hogy valamennyi létező állam fel ne bomoljék. S épen mert a nemzetiség elvének ezen következményei oly világosak, hogy azokat be nem látni csaknem lehetet-

len: ennek kell tulajdonitanunk, hogy ezen elv mindazok által, kik a fenálló rendnek felforgatását tűzték ki czélul, vezérmondatul használtatik.

A kor uralkodó eszméje s a létező államformák nem maradhatnak sokáig ellentétben egymással. Egyiknek engedni kell. Az eszmének, hogy uralkodó maradjon, megfelelő formára van szüksége, s ezért a forradalmi felekezetek, — bármily irányu lett legyen a forradalom — nem egykönnyen tehettek volna szert oly elvre, mely, nem mondom uj államok alkotására, hanem a fenállónak megrontására, a nemzetiség elvénél alkalmasabb.

Hogy a fenálló rend alapjában megrendittethessék, a népet oly eszméért kelle lelkesiteni, mely az állam alapjainak megrenditése nélkül nem valósitható. A nemzetiség érzelme, mely félig a multnak emlékein, félig határozatlan reményeken alapszik, igen alkalmas arra, hogy az emberi kedélyt hatalmasan ragadja meg; s csak ennek felébresztése által sikerülhetett, hogy oly népek, melyeknél azok is, kik a viszonyok átalakitását czélirányosnak látták, az erőszakos felforgatás gondolatától visszadöbbentek volna, öntudatlanul dolgoztak ilyes felforgatáson.

A mondottak bebizonyitására elégségesnek látszik, a közelebb multnak tapasztalásaira utalni.

Bármi különböző lett legyen az irány, melyben a nemzetiség elve alkalmazásba vétetett, ez mégis mindenütt a fenálló politikai organismus felbontására czélzott. Német- és Olaszországban, hol ez elv nevében eddig külön állt országoknak egy állammá egyesitése kö-

veteltetett, és az austriai birodalomban, hol külön mindenik faj nemzetiségének külön állását sürgeté, a mozgalom eredménye, a mennyiben czélját érte, a létező állam felbomlása volt. Gondoljuk meg minden létező államnak ethnographiai viszonyait s át fogjuk látni, hogy, ha a nemzetiség nevében keletkezett mozgalmak minden egyes állam fenállására oly veszélyesekké váltak, ez nem egyesek hibáinak vagy büntetteinek, hanem a dolgok természetének szükséges következménye.

Jelenleg egy állam sem létezik Europában, mely mostani határait megtarthatná, ha ezek a nyelv szempontjából volnának vonandók.

A németség egységének eszméje nemcsak Dánia, hanem Austria, Franczia- és Oroszország határait is megtámadja. Valamennyi olasznak egyesülése a pápa világi hatalmán kivül még Anglia, sőt Corsikában Francziaország földterületét is megtámadja: mig más részről Francziaország hasonló követeléssel léphetne fel Belgium egyik felének irányában, s e helyett még birodalmának némi részét Spanyolországnak volna kénytelen átengedni. — Törökországot nem is említem, valamint Schweiczot sem, melyek ez elv következetes alkalmazásával megszüntek.

Hogy ily roppant és nagy terjedelmü politikai forradalom egyszersmind szükségkép a legnagyobb társadalmi bomláshoz vezet, hogy az állami viszonyok összege csak minden egyeseknek viszonyaival együtt alakulhat át, az magában világos, kivált ha meggondoljuk, miként a nemzetiségeknek azon tarka vegyülete, melyet Europá-

ban találunk, és az államokba beczövekelt számtalan külön rész nagyobb államok keletkezését hosszú időre lehetetlenné tenné, s miszerint továbbá, — ha a történeti jog tisztelete a nemzetiségi egyenjoguság elvének következetes alkalmazása által a népek kebelében megsemmisíttetett, — egyátalában nincs ok, miért ne lehessen azt mindenik egyesnek viszonyaira nézve is megszüntetni. A communisták teljes joggal következetlenségről vádoltattak: mert az egyéni birtokot megtámadták; de a népeknek jogát saját országukhoz nem vonták kétségbe. Ugyanezen vád alá esnek azok is, kik épen ellenkezőleg a népek jogait értékteleneknek nyilvánítván, a népek kölcsönös viszonyaira nézve a legvastagabb communismust hirdetik, a nélkül azonban, hogy az egyéni birtokjogot megtámadni akarnák (*l*).

A nemzetiségi törekvések oly nagy befolyással vannak a jelenkor történetére, s annyira szokássá vált puszta szenvedélyes tagadással válaszolni minden okra, mely e törekvések jelen iránya ellen felhozatik, hogy szükségesnek látom a mondottaknak még nagyobb felvilágositására, figyelmünket a nemzetiség elvének szükséges következményeire valamely külön országban fordítani. E végre Németországot választom: részint azért, mert a nemzeti törekvések, melyek ezt egy nagy állammá akarják összeforrasztani, egész Europára nézve a leglényegesebb eredményeket vonhatnák maguk után, részint azért, mert feltehetem az olvasóról, hogy Németországnak mind multját, mind most lefolyó történetét eléggé ismeri.

A NEMZETISÉG ELVE NÉMETORSZÁGBAN.

Valamint az egyesnek nézeteit, vágyait és szenvedélyeit csak akkor ismerjük egészen, ha multjáról is van tudomásunk: ugy azon irány, melyet valamely nép a jelenben követ, csak multjából magyarázható. Közvéleménynyé semmi sem válik, még egy pillanatra sem, mit hosszu évsor elő nem készített, s ha bizonyos időszakokban bámuljuk a gyorsaságot, melylyel némi eszmék terjednek vagy eltünnek, ez csak onnan van, mert az idő csendes fejleményét nem kisértük kellő figyelemmel. Ha ezt el nem mulasztjuk, láttuk volna, hogy a nehány nap alatt megérlelt gyümölcsök csírái már régóta mutatkoztak.

Németország egységének eszméje sem uj eszme, ebben is régi viszonyok szükséges fejleményét látjuk: természetes következményét azon nézeteknek és fogalmaknak, melyek a német népben, állami életének folyama alatt szükségkép keletkeztek.

Minden monarchia, természeténél fogva, egység után törekszik, s azon népeknél, melyek huzamosb ideig ezen kormányformában éltek, ugyanezen irány fejlődik ki.

Népies alkotmányok az ellenkező eredményt idézik elő.

Minél több viszonyra terjeszkedik a monarchiai hatalom, annál tökéletesebben fog az egység fogalma megalakulni.

Minél továbbra terjed a szabadság, annál erősebb lesz a különbség érzete.

Az eredmény mindkét esetben szükséges következménye a dolgok természetének. Az egység fogalma a monarchia fenállásának egyik feltétele. A szabadság fogalma nem választathatik külön az önállóságtól, mely szükségkép némi különállást feltételez.

Lesznek, kik ezt tagadni fogják. Egyrészről azért, mert a szabadságért lángolva, mindent, a mi jó és hasznos, a szabadság eredményének szeretnének tartani. Másrészről Schweicz s a szövetséges északamerikai állam, nézetök szerint az ellenkezőt, azaz, azt bizonyitja: mily szilárd egység alkottathatik a legszabadabb alkotmány mellett is.

Az elsőre megjegyzem, hogy a szabadság ügyének rosz szolgálatot teszünk, ha szükséges következményeire nézve csalódásoknak engedjük magunkat oda. Valamint gazdaságunkban nem járhatunk el pásztori költemények nyomán: épen ugy lehetetlen észszerü szabadságra szert tennünk, mig polgári intézkedéseinknél tapasztalatok helyett eszményeket tartunk szemmel. Az ok, melynélfogva a szabadságtól ily hosszu s átalános törekvések után még mindig távol állunk, épen abban rejlik, mert nem tudtuk átlátni, mikép sok, a mit szépnek s hasznosnak ismerünk el, csak a szabadságnak észszerü korlátozása által érethetik el.

Azokat, kik Amerika és Schweicz példájára hivatkoznak, elégséges e két állam valóságos viszonyaira figyelmeztetni. E munka folyamában terjedelmesen fo-

gom tárgyalni e kérdést: mily eszközök állnak egy szabad állam rendelkezésére, melyek által egységét fentarthatja s a legszabadabb alkotmány mellett is polgárai összeforrásának oly fokát érheti el, minőt a legkorlátlanabb monarchiában sem találhatni, — még azon esetre sem, ha ennek egysége tömör nemzetiség által támogattatik? Az egység ezen neme az, mely mind Schweiczban, mind az északamerikai szövetségben létezik. Hogy egyébiránt ezen államegység egészen eltér attól, mely felé a nemzetiség nevében Németország törekszik, s hogy Amerikában és Schweiczban is az állami egység csak oly institutiók által tartatik fen, melyek egyszersmind a szabadságot korlátozzák, azt talán senki sem fogja tagadni.

Valamint a nemzeti egység érzelme Macedoniában a királyság alatt megmaradt, mig Görögország más részeiben a szabadság a törzsök és városok szerinti szétdarabolást vonta maga után: ugy találkozunk szintezen tüneményekkel az egész középkoron keresztül a legujabb időkig. Francziaország egysége versenyt haladott az absolutismussal, Olaszország véghetlen feldarabolása a szabadsággal. S ha a catholicismus egysége az első századokban, midőn a keresztyénség már elterjedve és a vallási érzelmek roppant hatással voltak a népre, kevésbé szökik szembe mint később, ezt kivált azon körülménynek kell tulajdonítani, hogy a pápaság csak utóbb fejlesztette ki tisztán monarchiai formáját. Az egység fogalma az egyházban is együtt halad a korlátlan monarchiai hatalméval (*m*).

Ha már most a német nép multjának viszonyait szemügyre veszszük, a következő tünemények vonják magukra figyelmünket:

1) *Németország mindig nagy monarchiai államnak tekintetett.* Voltak időszakok, midőn a császárság a tehetetlenség legmélyebb fokára sülyedett, és azon nézet, hogy a német császár az augustusok helyére lépett, s az innen keletkezett igények Olaszországra azt idézték elő, hogy a császári hatalom határai soha sem jelöltettek ki teljes szabatossággal; de a császárság, mint a legmagasabb törvényes hatalomnak eszméje, mindig fenmaradt, és *tartósan* csak Németországban birt érvényességgel.

2) *A császárság monarchiai hatalma soha sem volt korlátlan.* A német nemzet ugynevezett szabadságai a hires arany bulla előtt kevésbé voltak meghatározva mint azután; de a nemzet soha sem mondott le róluk.

3) *Ezen szabadságok* nem állottak oly jogokban, melyekkel az egyes polgárok az egésznek irányában birtak; hanem azon *önállóságban, mely a birodalom egyes részeit illette.*

4) *Ezen egyes részek jóval nagyobb száma korlátlan monarchiai elvek szerint kormányoztatott.*

E viszonyok szükséges következményei nyilvánosak.

1) *A császársággal fenmaradt a birodalom egységének eszméje.* Habár egy német császárnak sem sikerült ez eszmét gyakorlatilag keresztülvinnie, s választási alapon nyugvó birodalmában elérnie azt, mit Franczia-

ország királyai csak az öröködés elve által érhettek el: mégis arra kellett törekedniök mindnyájoknak.

2) Valamint az egység eszméjéről a római szent birodalomban sohasem mondottak le, s legalább a német császár, mindig ennek létesitésén dolgozott: ugy *az evvel ellenkező, az önállóság utáni törekvésnek is fen kellett maradni.*

3) *Az önállóság utáni törekvés szükségkép épen azon körökben jutott érvényre, melyek számára a szabadság elve jogilag követeltetett.*

4) Az alatt, mig ez uton, a birodalom egységének fogalmával ellentétben, az egyes részek tökéletes önállóságának eszméje gyakorlatilag mindinkább diadalmaskodott, *e részek a korlátlan monarchiának bennök uralkodó elve által mindinkább tömör testekké alakultak* s igen természetes, hogy Németország *eszményi* egysége azon tényleges egységekben, melyekké Németország egyes részei tömörültek, folyvást növekedő akadályra talált.

Valamint Németország egységének eszméje a monarchiai elv *eszméje* által tartatott fen, — mely Németországot a császár alatt egy egészsze volt egyesítendő, — ugy a Németország egyes részeiben *valósággal* alkalmazásba vett monarchiai elv oka annak, hogy amaz eszme gyakorlatilag életbe nem léphetett. A nemzetiség elvéből e tünemények egyike sem magyarázható. Valamint a császárság jogköre nem szoritkozott kizárólag a német népre: épen ugy a nép különböző törzsei, a birodalom osztályozásánál, az innen származó egyes államok

keletkezésénél nem vétettek tekintetbe. Ott a caesarok és nagy Károly utódainak számára nyugat-Europa valamennyi országának felségjoga követeltetett : itt az egyes államok kiterjedése a tulajdonjog elvei szerint, melyre a fejedelmek jogaikat alapitani törekedtek, határoztatott meg.

E helyütt felesleges volna azon kisérleteket közelebbről jellemezni, melyek a reformatió idejéig csaknem századról századra tétettek Németország egységének helyreállitására, s melyek egyre nagyobb akadályokra találtak, azon arányban, melyben a külön részeknek korlátlan monarchiai alkotmányuk alapján történt szervezése előbbre haladott (*n*). De egy nem szenved kétséget, az: *hogy mindezen kisérletnél a császárság szilárditása mindig Németország egységének első alapfeltétele gyanánt tekintetett, s hogy ezen egységnek legnagyobb akadálya, melyen minden kisérlet hajótörést szenvedett, mindig a birodalom egyes részeiben megszilárdult fejedelmek hatalmában rejlett.*

A törekvés Németország egysége felé napjainkban élénkebbé vált, mint valaha volt. A nemzetiség érzelmének átalános felébredésén kivül, mely korunkat jellemzi, még sok egyebet találunk Németország viszonyaiban, amiből ez megmagyarázható. Számos ok, mely a részek különválását egykor népszerüvé tette, most megszünt, valamennyi elvesztette egykori erejét. A vallási szakadás azon egyetemes türelemnél fogva, mely napjainkban átalánossá vált, sokat vesztett fontosságából.

A vámegyesület és nagyszámu közlekedési eszközök az érdekeket közelebb hozták egymáshoz. A körülmények, melyek a franczia hóditás idejében a különváltság veszedelmeit mindenkivel éreztették, a közös törekvések, melyek Németországot az idegen uralkodástól felmentették, s a kivivott győzelem dicsősége megerősitik a nemzeti önérzetet. Végre a császárság megszünése legjobb eszköz a császárság eszméjének népszerüvé tételére. Az egyes német népségek korlátlan uralkodóik ellen, visszakivánják azon institutiót, melynek sulyát nem ismerik, s mely nekik oltalmat igér közvetlen uralkodóiknak absolutismusa ellen; ezen vágy pedig annál könnyebben válhatott reménynyé, mert több fejedelem mediatisatiója után elismertetett az elv, hogy egyes családok felségjogai, az egésznek érdekében, és az illetők pénzbeli kárpótlása mellett, megszüntethetők.

Mindezen körülmények fontosak: mert arra emlékeztetnek bennünket, hogy a német egység utáni törekvés nem politikai pártok által felhasznált izgatási eszköz, hanem egyike azon mozgalmaknak, melyek a történet által huzamosan előkészitve, épen azért ragadnak meg rögtön egész népeket, mert a jelenkor összes viszonyai által idéztettek elő; s melyek habár céljokat teljesen nem érik el, mindig kitünő helyet foglalnak a népek történetében, és egészen eredmény nélkül soha sem tünnek el. De egy nagy nép legnagyobb lelkesedése sem képes megváltoztatni azon feltételeket, melyektől valamely eszmének életbelépése függ; s ha Németország egységének kérdését nyugodtan fontolóra

veszszük, azt fogjuk találni, hogy e kérdés most, midőn az egység utáni törekvés az egész néptől indult ki, ugyanazon feltételekhez van kötve, és ugyanazon akadályokkal találkozik, melyek ez eszmével akkor jártak, midőn az csak a császár által volt képviselve.

A németegység feltétele a császár, azaz: az összes felségjognak egy pontban központositása.

Az egység akadálya: a külön részek fejedelmeinek teljes felségjoga, és ezen akadály nemcsak az által növekedett, hogy a részek száma kisebbé, s ennélfogva az egyes fejedelmek hatalmasabbakká váltak; hanem az által is, hogy miután Németország csaknem valamennyi egyes részében alkotmányos formák léteznek, most a népfelség eszméje az egyes részekben époly éles ellentétben áll az összes birodalom népfelségének eszméjével, minőben valaha a császárnak hatalma az egyes fejedelmek és urak hatalmával állott.

Miután pedig a német nép összes élete oly institutiók alatt fejlődött ki, melyek egy erős központi hatalom fenállásával meg nem férnek, és mert mindazon állami viszonyok, melyek e nép és más nemzetek között léteznek, az egyes részekben létező, teljes felségjoggal felruházott uralkodók által tartatnak fen: a nemzetiség nevében követelt egység valósulása nem gondolható anélkül, hogy Németország állami viszonyai teljesen fel ne bomoljanak.

Németország története a közelebb mult két év alatt a mondottaknak gyakorlati bizonyitékául szolgál. Minden, a mi a német kérdésben nem egyes tulzó pártok,

hanem oly férfiak részéről történt, kik a nép bizalmát nagyobb mértékben birták vagy legalább érdemelték, nem volt egyéb, mint folytonos törekvés: kikerülni egy lehetetlen állás következményeit, azaz: törekvés egy soha nem létezett állapotot olykép valósitani, hogy a fenálló viszonyok kiméltessenek. És hová jutott ez ügy?

Mindenik kisérletnél a kitüzött czél és a fenálló viszonyok közt létező ellentét lép elénk. Mindenik alkotmányjavaslat közvetitendő volt ez ellentétet: egynek sem sikerült. Mindenütt vagy az egység fogalma, vagy az egyes uralkodók felségjogai tartattak kirekesztőleg szem előtt, s ez által vagy oly állás jelöltetett ki a fejedelmeknek, mely felségök megszüntetésével tettlegesen azonegy (*o*), vagy pedig a fejedelmek történeti jogának kimélése miatt hiu csalképpé vált az egység (*p*). Azon körülmény, hogy mindakét rész érzette a szükséget, terveinél a vele szembenálló fél kivánságait is tekintetbe venni, s neki engedményeket tenni, csak azt eredményezé, hogy a felek maguk nehézségeket görditettek saját czéljaik elé; de az ellenpártot még sem elégithették ki.

A mondottak épen ugy állanak a márczius 29-én kelt alkotmányról, mint a porosz javaslatról. Amaz Németország egységét fogta volna maga után vonni, miután csaknem valamennyi lényeges felségjog a központi hatalomra szállittatott. Az egyes fejedelmek hatalomköre annyira megszoríttatván, hogy további fenállásuk feleslegessé vált, nem igen valószinü, miszerint az átalakulás itt megállapodott volna. Poroszország ja-

vaslata könnyebben egyeztethetik meg a külön fejedelmek jogaival; — de ha a fejedelmek korábbi állása módositatlan marad, miként alakuljon meg az egység? — E tervek mindenikénél előrelátható az ellenkező elvek vitája; a közöttük létező különbség csak abban áll, hogy általok e vitában az egyik vagy a másik félnek kedvezőbb állás biztosíttatik. Minthogy pedig az alkotmányos elvek kifejlődésének iránya zavaros időkben nem az alkotmány rendszabályaitól, hanem az egyes elveket képviselő pártok erejétől függ, világos, hogy a javaslatba hozott alkotmányok által — bármelyikök fogadtatik el — Németország egységének kérdése nem oldatott volna meg, hanem csak elhalasztatott volna.

Az egység első feltétele, minden államban, a felséghatalom egysége. Az állam az önállóság nagy mértékével ruházhatja fel az egyes részeket. A községtől kezdve a központi országgyülésig sok mindenféle gyülekezet létezhetik, és ha gondosan tüzetett ki hatáskörük, minden nagyobb összeütközésnek eleje vétethetik, vagy legalább könnyen egyenlítethetik ki. Másképen van a dolog a királysággal. A hatalom, melylyel a király bir, külviszonyaira nézve különféle lehet; — a mint t. i. az illető földterület nagyobb vagy kisebb — de a birodalom határain belől e hatalom mindig azonegy: az ember egészen király, vagy épen nem az. Harminczhat ur — a végrehajtó hatalom birtokában, mégpedig minden felelősség nélkül — *egy* államban meg nem élhet, és a németegység eszméje mindaddig nem létesithető, mig az illetők azon gondolattal meg nem

barátkoznak, hogy ez csak valamennyi viszonynak teljes átalakitása utján eszközölhető.

Vannak, kik szeretik hirdetgetni, hogy Németországban a lefolyt két év mozgalma épen eredménytelen maradt. Ez nagy tévedés, olyan, melyért azok, kik táplálják, talán keserüen fognak lakolni. A ki a földet felszántotta s a korábbi napok növényzetét felszinén elpusztította, eredményt idézett elő, habár a vetésnek egy magva sem kelt volna is ki. — Ugyanez áll a népélet termékeny mezejéről is.

Ha sikerülne is a szövetségi gyülést külsőleg még helyreállitani, ez intézkedés minde mellett gyakorlatilag egészen más eredményhez fogna vezetni, miután a minapi események következtében Németország legtöbb állama — legelől Poroszország — az alkotmányos államok sorába lépett. Alkalmam lesz e munka folyamában kitüntetni: mily hatással leend, nézetem szerint, a nemzetiség elve századunk politikai kifejlődésére átalában, s ennélfogva Németországra is. E helyütt csak azt akartam megmutatni, hogy ez elv, divatos formájában, nem valosulhat létező államaink felbomlása nélkül. S ennyi e czélra, ugy hiszem, elégséges volt.

JEGYZETEK AZ V. FEJEZETHEZ.

(*a*) Ha a nyelvet veszszük a nemzetiség mértékeül: el kell ismernünk, hogy a törekvés, az idegen nemzetiségeket assimilálni, egy népnek sem sikerült annyira, mint a rómainak. Miután a polgárjog a legtávolabb tartományokra is kiterjesztetett: a főváros nyelve e tartományoknak is sajátjok lett, s nemcsak a miveltebb osztályok között, — mit azon körülmény is bizonyit, hogy a legkitűnőbb latin irók e korszakban többnyire a tartományokból valók, — hanem több tartományban a nép között is. Miután Gallia és Hispania german népek által meghódittaték: már rég háttérbe kelle szoritva lenni a gall és iber lakosok szokott beszédmódjainak; különben lehetlen volna kimagyarázni a spanyol és franczia nyelv eredetét, mely mindkettő a latinnak leánya.

(*b*) A szövegben felállitott tételre folytonos bizonyságul szolgál a népvándorlások egész története. Hogy igen terjedelmes ne legyek: példaként csupán két nagy eseményre figyelmeztetem olvasóimat, melyek átalában ismeretesek.

A góthok első betörései alkalmával nem csupán vandalok, herulok és burgundok csatlakoztak hozzájok, hanem még vendek és sarmaták is; sőt majd mindazon népek harczkedvelő ifjusága, melyekkel Danzigtól Krimig találkoztak, követé a góthok zászlóját, bár köztük és a góthok között a legkisebb faj- vagy nyelvrokonság sem volt.

Még világosabb bizonyságául szolgál annak, mily csekély befolyással volt a nemzetiség érzete a népvándorlások idején a né-

pek viszonyaira, — a hires ütközet a catalanumi mezőkön, hol Jormandes és Sidonius Apolinaris tanusága szerint, mindkét seregben voltak burgundok és frankok, s mindkét ellenséges sereg magvát góthok képezék.

(*c*) Magyarországon is állottak fen ily kiváltságok. Igy Budának nagyrészt német lakossága még a XV-dik században is azon jogot vette igénybe, kiváltságleveleinél fogva, hogy minden másod évben német nyelvü biró választassék. S Felsőmagyarország más városai még tovább fentarták magukat hasonló jogok teljes birtokában. Azonban e körülmény okát, miszerint a bevándorlottak ily kiváltságokat szereztek, nem annyira nemzetiségi érzelmekben kell keresni, mint inkább az akkori miveltségi állapotban. A személy és vagyoni biztonság tekintetéből s egyátalában nem azon nézetből, hogy különös nemzetiségi jogosultságot követeljenek maguknak, követelték a gyarmatosok a jogot, miszerint nemzetükből választhassanak birót. S azért a német beköltözők nagy száma mellett sem látunk soha kisérletet, az államban nemzetiségök részére különös jogokat szerezni, bár a királyok részéről mindig kiváló kegyben részesíttetének.

(*d*) Egyetlen nagyobb államot sem találunk Europában, melynek lakói mindnyájan csak egy nyelvvel élnének; s Francziaországban — hol pedig legtöbb történt e tekintetben — sem szorithatá ki a franczia nyelv sem a német sem a celta nyelvet. Egyébiránt csak Franczia- vagy egy más ország jelen állapotát szükség összehasonlitani azzal, melyben azok, nyelv tekintetében, századok előtt állottak, s meg fogunk győződni hogy a nyelvkülönbség a népek közt régebben mindenütt jelentékenyebb volt. A ki előtt a középkor története csak felületesen ismeretes, tudnia kell, mikép a népek politikai viszonyai nyelvök terjesztésére nevezetes befolyást gyakoroltak; a nyelv befolyását politikai alakulásokra senki sem tudja kimutatni. Én legalább nem tudok esetet, hogy előbb külön vált államoknak egy uralkodó alatti egyesülésében csak főürügyül is használtatott volna a nemzetiség egysége. Midőn Francziaország

két nagy nyelvkerületre osztatott fel, sem azok, kik a langue d'oyl-lal, sem azok, kik a langue-doc-kal éltek, legkisebb kisérletet nem tettek, a nyelvvterülethez képest külön nagy államokba egyesülni, s Eduard kétség kivül nem kisérli vala meg a franczia nyelvet, melyet Normandiában tartózkodásakor kedvelt meg, udvari nyelv gyanánt bevinni Angliába, ha korában a nyelyv fogalma oly szorosan egybe volt volna kötve az önálló nemzetiségével, mint a mi korunkban.

(*e*) Igaztalanságot követ el, ki a german hóditókban, kik a nyugati birodalmat elfoglalák, annyi gyülölséget és megvetést tesz föl más nemzetiségek ellen, minővel felvilágosultabb századunkban annyiszor találkozunk. Mindjárt a meghóditás után, mint élesen elkülönzött nemzetiségek állottak ugyan egymás ellenében győzők és győzöttek. A nyelv-, vallás- s erkölcsök közötti különbség első pillanatra kétség kivül minden oldalról nehezité a közeledést. A győző megtartá saját törvényhozását, mely saját személye megsértéseért nagyobb vérdíjat (homagium) határozott; de a különböző nemzetiségek közt létező ürt nem törekvének e barbarok nagyobbitani. Látjuk, mikép a longobardok is, kiknek uralma minden népeké fölött nyomasztó vala, fölvevék a meghóditottakat, még a rómaiakat is harczosaik sorába, s Rotharis törvényei szerint minden, longobard által felszabaditott rabszolga élvezheti a longobard jogot. „Omnes liberi, qui a dominis suis longobardis libertatem meruerunt, legibus dominorum suorum et benefactorum vivere debeant.“ Ha nem teljes hitelü is előttünk Cassiodor tekintélye, s ha hizelgőnek találjuk is azon képet, melyet leveleiben Theodorichról nyujt: a tények, melyeket e nagy barbar kormányzásáról tudunk, a legvilágosabban bizonyitják, mi méltányosan igyekvék bánni a meghóditott népekkel. Azon szavak: „scitote autem unam nobis in omnibus aequabiliter esse charitatem“ — kétségkivül csak szájába vannak adva a góth királynak; de kétségtelen, hogy ő a góthok számára rendelt grófokon kivül, birodalma minden részében vegyesen nevezett ki elöljárókat a rómaiak és góthok számára, s rendelé,

hogy a góthok és rómaiak közti minden peres kérdésben egy góth és egy római határozzanak együtt, s a rómaiak közti viszályos ügyekben csupán római. Az Edictum Theodorici, melynek a római jog szolgált alapul, s melynek a góthok is alávettettek, és azon tény, miszerint maga Theodorich római biborral cserélte fel a góth ruhát, — mindezek szintén bizonyitják, hogy a győzők és győzöttek közt létezett hézagot betölteni igyekvék s, e részben, minden nehézség daczára, sem maradtak eredmény nélkül törekvései, miután már Theodorich idejében panaszlák: „Romanus miser imitatur Gothum, et utilis gothus imitatur Romanum.“

Ugyanez, még nagyobb mértékben áll Hispaniáról. Azon nagy befolyás, melyet a westgóthok alatt a nemzeti concilium és ezen a magas clerus gyakorolt, — amely többnyire a meghóditott néphez tartozókból állott, — még kedvezőbbé tevé ez országban a legyőzöttek helyzetét, s a maurok elleni közös védelem később egészen véget vetett a góthok és nemgóthok közötti ellentétnek.

A burgundok törvényében alapelv volt: „Romanus et Burgundio eadem conditione teneantur etc.“ Hogyan lehetne mindezen dolgokat kimagyarázni, ha azon népeknél, melyek a nyugat-császári birodalmat meghóditák, hasonló nézeteket teszünk fel, minőket korunkban a nemzetiség nevében hirdetnek?

Hóditás igázott le minden román népet a népvándorlások alatt; de a győző nem nemzetisége nevében képzett igényt az uralomhoz. S midőn később némileg rendeződtek, s a győző helyébe nemesség lépett, ennek birása egy országban sem volt bizonyos nemzetiséghez kötve. Mint a frankoknál, ugy más népek között is királyi adományozástól és nem származástól lett függővé a nemesség; s tudja mindenki, hogy az örökösödés elve csak később vétetett fel a hűvédjogba. Igy történt, hogy majd minden országban sokan, kik a hóditók nemzetiségéhez tartoznak, lassankint függő, jobbágyi viszonyba jutottak, mig mások viszont nagy számmal vétettek fel az uralkodó osztályba.

Ki Europa legtöbb tartományának a középkor kezdetén történt végtelen elaprózását tekinti, s látja miként állottak elő azokból, több apró uradalom egyesülése által nagy államok, minden tekintet nélkül a nemzetiségekre: egyátalában nem fogja állithatni, hogy nemzetiségi fogalmak léteztek a középkorban. Az Europában most fennálló nemzetiségeknek még csak akkor kelle kifejlődni; a jelen nemzetiségi fogalmakat tehát hasztalan keresnők ama korban.

(*f*) Mihelyt a római birodalomnak államhitévé lett a keresztyénség: a római pápák azonnal igénybe vették az egyház felsőségét. Egy századdal később, miután Valentinian császár Leo pápát az összes egyház fejének nyilvánitá: I. Julius pápa, — mint tudva van, már ugy intézkedett a szakadásra nézve, melyet Arius a keleti egyházban a sardikai zsinaton támasztott — mint az egyház feje. A római pápák ez igénye, vagy kö vetelése — melyhez a legsulyosb időkben is ragaszkodtak, midőn Justinian hóditása Róma püspökeit Byzancztól tette függőkké, — lényeges, s ugy hiszem, igen üdvös befolyással volt a nyugat polgárisodásának kifejlésére. Miután soha sem volt hatalom, mely oly hosszas ideig átalános egyeduralomra törekvék vala, s czélját ily kiterjedésben érte volna el; a pápaság ez okból, a meddig hatalma terjedt, a létező antagonismusok kiegyenlitésére s bizonyos fogalmak és érzemények egyetemiekké tételére oly hatással volt, milyet sem Róma, sem egyéb hatalom, mely egy ideig alávetve tartá a világot, nem tudott soha szerezni. S az egyház ez egyetemleges állásának tulajdonitható, hogy minden nemzetiségi törekvéstől mindig idegenkednie kellett.

Augustinus már tisztán átlátta a nyelvkülönbségekből származó nehézségeket; („Propter solam linguarum diversitatem nihil prodest ad consociandos homines, tanta similitudo naturae: ita, ut libentius homo sit cum cane suo, quam cum homine alieno.“ LXIX. C. 7.) azonban kifejezé meggyőződését, hogy a nyelvkülönbségek elenyésztével nem szünik meg egyszersmind a békétlenség oka; hogy ennélfogva az egyesülés

kötelékét magasabb valamiben kell keresni. („Opera data est, ut imperiosa civitas non solum iugum, verum etiam linguam suam domitis gentibus per pacem societatis imponeret. Sed hoc quam multis et quam gravibus bellis, quanta strage hominum, quanta effusione humani sanguinis comparatum est; quibus transactis non est tamen eorundem malorum finita miseria.“ Hid.) Ezek szerint a keresztyén egyház nem a nyelv anyagi egységének létesitésében kereste feladatát, s már az által is a nemzetiségi küzdelmek körén kivül foglalt helyet, hogy a latin nyelvet akkor is megtartá egybefüző kapocsul, midőn az már nem tartozott az élő nyelvek sorába. Mióta Pál tanitani kezdé a népeket, s azon szavakat mondá: „Non est Judaeus neque Graecus. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu.“ (A. Gall. C. III. 28.) a keresztyén egyház mindig ez ösvényt követte Valamint állandó törekvése volt összetörni a rablánczokat. melyek az egyest urához nyüközék: hasonló eljárást követett, a népek irányában; s bár az utóbbi nem sikerült, az egyház befolyása mindig a fenálló nemzeti ellentétek kiegyenlitésére volt irányozva.

(*g*) A kereszténység behozatala óta különösen kétszer léptek előtérbe a vallásos fogalmak; a keresztes háborúk alatt és a reformatio idejében. A nemzetiségi fogalmak mindekét korszakban annyira háttérben maradtak, hogy ugy tetszett, mintha elvesztették volna minden befolyásukat a népek cselekményeire. Valamint akkor, midőn minden keresztyén nép a megváltó sírjának a hitetlenek kezéből visszavételeért lelkesült, nyugat minden népét egyesülni láttuk: az egyházi reformatio alatt a vallásos fogalmak miatti szakadás minden nemzetiségi köteléket szétszaggatott, s nem csupán azonegy ország lakosait állitá, osztá ellenséges táborokra, hanem a népek közt századokon át fenállott ellenségeskedés emlékezetét is el látszék törleni egy időre.

(*h*) Azt hiszem, rendesen nem szoktak eléggé tekintettel lenni azon befolyásra, melyet a területi kiterjedés az állam alkotmányára szükségkép gyakorol.

Például: a legkitünőbb szellemek a római állam bukását csaknem kizárólag az erkölcsi sülyedésnek tulajdoniták. „Minélinkább polgárisodott Róma, annál nagyobb lett a közromlottság; egyesek nagy birtoka közönyösekké tevé őket az állam jóléte iránt; a tudományok előhaladása megtörte a honszeretet erejét: csupán ez okokból sülyedt az örök város szolgaságba.“ Mindezt gyakran állíták, s oly benső meggyőződéssel, mintha a történet haszna annak tiszta belátásában állna: hogy a népeknek a polgárisodástól kell mindenekfelett őrizkedniök; hogy a tulajdonbiztonság — mi egyesek nagy gazdagságát idézi elő — veszélyezi az államot, s a tudományok fejlődését a legnagyobb szerencsétlenségnek kellene tekinteni minden államra nézve. Ki akarhatná igazaknak elismerni e tanokat, melyek oly ellenmondásban állanak az emberiség rendeltetésével: az örök haladással? Ha a történet oly dolgokat tanit, mikről az együgyü ember is, — bár nem tudja okát adni, — bensőleg érzi, hogy hamisak: ne csodálkozzunk, hogy korábbi időkben sem gyakorolt, s most sem gyakorol befolyást az emberek cselekményeire.

Ha a helyett, hogy kizárólag a rómaiak erkölcsi állapotával foglalkozik, azon viszonyokra is forditaná figyelmét, mik az állam területi nagysága és alkotmánya közt léteztek: sokkal érthetőbb fogna lenni, miért veszett el az állam épen midőn leggazdagabb volt nagy emberekben?

Ha egy kis állam — minő a római volt — lassankint oly nagygyá lesz, hogy alkotmánya fentartása végett azt, ami előbb alapjául szolgált, kénytelen fictio juris gyanánt tekinteni, s a törvények czélszerütlenségén mellőzés által segiteni; ily körülmények közt a nyilvános élet minden egyest roszabbá tesz, a helyett hogy javitana, s az állam nem *nagyságának daczára erkölcsi elfajulás miatt* fog elenyészni, hanem épen *nagysága miatt* bukik szükségkép, s az erkölcsi sülyedés okát is ebben kell egyszersmind keresni. Nem mintha az erkölcsi romlás nagy államok létezésének volna következménye, hanem mivel elfajulásra vezet minden ellentét

a törvények közt és a között, a minek *lenni kell* és ami *szükségkép van.*

(*i*) Minthogy a nép jogfogalmai rendesen csak lassankint változnak, s az alkotmány változtatása sok esetben nem a néptől függ; nem lehet minden egyes esetben kimutatni: milyen befolyást gyakorolnak valamely népnek jogfogalmai az alkotmányára. Azonban vannak ez alól kivételek is. Vannak esetek, midőn a nép jogfogalmaiban hirtelen változások is állanak elő. A vallásos fogalmak változása a nép között átalakitja rendesen jogfogalmait is, s mindezen esetekben a legtisztábban kimutathatni a változás befolyását az alkotmányokra. Bármily ünnepélyesen állitá mindenkor a keresztyénség, hogy nem akar e világ dolgaiba vegyülni, s bármennyire törekedett Luther és minden reformator távol tartani magát a világi dolgoktól: még is mind a keresztyénség, mind a reformatio az összes politikai viszonyok átlakitására vezetett; mert mindakettő változást idézett elő a nép jogfogalmaiban. — Átalában mondhatni, hogy minden forradalom (csupán az uralom változtatása nem érdemli e nevet) a nép jogfogalmaiban előidézett változás eredményeül tekinthető. Hol a fogalmak szükséges kifejlését és átalakulását nem akadályozhatni meg, s a politikai viszonyok akadályozzák a megfelelő változtatást: előbb utóbb harcz támad mindig és mindenütt, mely az uralkodó eszméknek az alkotmány felletti győzelmével végződik; mert az emberi szellem, mely rendeltetését követve mindig előre halad, az államhatalom anyagi eszközei által elnyomathatik ugyan pillanatra, de azt valósággal legyőzni sohasem lehet.

(*k*) Minden mostani államnak a története tulajdonkép ott kezdődik, mikor a hűvédi királyság korlátlan egyeduralommá alakulhatott. A mi ez időpontot megelőzte, az az *államképzés* tanulságos történetéhez tartozik; de nem az *államéhoz, mai értelmében véve* e szót. Valamint a hűvéduralom nem volt képes e föladatot megoldani: a mai értelemben vett állam sem fejlődött ki a hűvédi államból — daczára a nemzeti egységnek és látszatos

hatalomnak. A mint a mai államok sorában nincs egységes Német-, vagy egységes Olaszország, ugy Burgund sem tarthatá fön magát, minden nagy hatalma mellett a XV. században; nem azért mivel egészen heterogen népek vegyülete — mint Burgundban volt — szilárd államot alkotni nem tudott volna, hisz' maga Francziaország is ellenkezőt mutat; hanem mivel Burgund herczegei előbb győzettek le függetlenségi harczaikban, mintsem átalakithaták véduri állásukat korlátlan uralommá. Minden nagyobb államban csak az uralkodók által még rövid idő előtt használt hosszu czimeket kell vizsgálnunk, s ha egyeskirályságok, herczegségek, fejedelemségek és grófságok, sőt egyes uradalmak részletes elősorolását látjuk azokban, azt nem anyira a hiuságnak kell tulajdonitanunk, mely örömét leli a hosszu czimekben, hanem inkább azon módnak, mely szerint ez államok keletkeztek. Minden nagyobb állam kis uradalmaknak egy kézben egyesülése által támadt. S csupán korlátlan egyeduri hatalomnak volt lehetséges kiegyenliteni az egyes részek különböző állását, s a feltételeket, melyek alatt az egészhez kapcsoltattak, hogy éressék azon egyöntetüség, mely korunkban minden jól rendezett állam alapfeltételének tartatik. Ha Europa különböző államainak helyzetét benső egység tekintetében összehasonlitjuk; ugy találjuk, mikép az egység annál nagyobb, minél régebben megvan valamely korlátlan egyeduralom, és pedig minél kényuriabb hatalom alatt.

Az állam egységének fogalmát semmiféle alakban sem lehet megfoghatóbban tüntetni fel, mint a hol egyesben van az személyesitve. S azért oly államokban, melyek nem egyeduri hatalomnak, hanem bizonyos elveknek vagy különböző államtagok közös érdekeinek köszönhetik keletkezésöket, mindig kevesebb egységet találunk. Egyébiránt ezekről is áll az — és pedig kivétel nélkül — hogy alakulásuknak nem a nemzetiség elve szolgált alapul. Sem Schweiz, sem az amerikai szabad államok nem polgáraik nemzeti öntudatának tulajdonithatják lételöket; sőt ugy látszik, mintha ez államok fen-

állása a nemzetiség elvével ellentétben volna: habár ez onnan ᴧan, hogy a nemzetiség elvét egészen hibásan fogták fel

A nemzetiség fogalma csak a család fogalmának tovább kiképzése; s azért az államhoz is hasonló viszonyban áll. Valamint legkevésbé sincs ellentétben erős családi kötelékek létezése egy szilárd állam fenállásával, sőt minden állam a családban találja leghatalmasabb támaszát: hasonló eset forog fön a nemzetiségre nézve, s azoknak esztelensége, kik egységes államuk feltételeül minden különös nemzetiség megsemmisitését szükségesnek tartják, csupán fokozatra nézve különbözik azok őrültségétől, kik állitják: mikép egy valódi állam alkotása végett meg kell semmisiteni a családot; mivel csak ekkor lehetséges, hogy minden egyes egészen az államhoz tartozzék.

(*l*) Sok rosz származott abból, hogy a vallás és erkölcsiség törvényeit csupán egyesekre nézve ismerék kötelezőknek, s az államok és népek nevében tetteket követtek el, sőt magasztaltak fel, melyek minden egyest megbélyegeztek volna, ki azokat saját érdekében vitte volna végbe. Végtelen lehet az állam hatalma: de joga, mások igazainak ellenében, szintoly korlátolt, mint az egyeseké. Ez igazság félreismerését mindig súlyos lakolás követte. Azonban, ugy hiszem, nem kevésbé veszélyes, ha az államok és népek irányában alapelveket állitnak fel, melyeknek alkalmazása egyesek ellenében romlásra vezetne. A jogfogalmak sértése, — történjék bár a népnek érdekében vagy érdeke ellen, — mindig zavart idéz elő e fogalmakban, vagyis megrendíti azt, amin ny ıgszik egész társadalmi rendünk.

Tegyük fel, hogy a communismus győzött, gondoljuk, miszerint az egyes államokban a szerencse minden java egyenlően osztatott fel valamennyi állampolgár között: hihető-e, hogy miután a szerencse javaira nézve az államok közt is nagy különbségek fognak létezni, s néhol a nép szűk térre szorult, vagy éghajlata által a legtöbb élvtől meg van fosztva, mig mások nagy területen a természet minden áldását élvezhetik: hihető-e, mondom, hogy helyzetökkel elégületlen népek rövid időn azon meggyőződésre nem jutnak, mikép az egyes államok

körében alkalmazott elveket az egész emberiségre ki kell terjeszteni; s a birtokos és birtoktalan egyének közt kezdődött harcz a kedvező és nem kedvező állapotu népek közötti küzdéssel fog végződni? Ugyanazon alapelv, miszerint egész népet meg lehet jogaitól erőszakosan fosztani, később mindig az egyesek jogai iránti tiszteletet is megingatja, mig az erősebbnek joga, s a teljes jogegyenlőség elve, mit egész népekre nézve elismertek, egyedüli szabálylyá lesz az egyesek minden viszonyában is. Ingattassék meg bárhol a jog fogalma: az mindig ugyanazon eredményt vonja maga után. Vegyétek ki a zárkövet vagy ássátok alá az alapot: mindenik esetben összeomlik felettetek az épület, melyben oltalmat véltetek találni.

(*m*) Ha a kath. egyház, más keresztyén községekkel szemközt, benső szervezetében bámulatos szilárdságot mutat: nem azon merev mozdulatlanságnak kell azt tulajdonitani, melylyel a katholicismust átalában vádolni szokták. Ami lényegesnek ismertetett, szilárdul fenmaradt az a protestantismusban is, s az isteni nyilatkozat tiszta igéiben korlátot szabott a szellem szabad kutatásának, melyen nem szabad tullépnie: ugy a kath. egyház is bizonyos hitelveket állita fel, s azokhoz változhatlan következetességgel ragaszkodik; de ha szűkebbek voltak is e korlátok: az egyház mindazáltal szabadon fejlődött azok között. — Mit a katholicismus tespedéséről mondanak, az a tények balul-ismerésén alapszik.

Ha a kath. egyház ezen merevültségben maradt volna, melyet szemére vetnek: vagy meg kell vala akadályoznia azon hatalmas előlépést, mit az europai emberiség a VI-ik századtól a VXI-kig tett; vagy el kellett volna veszitnie az emberek kedélye fölötti uralmát.

Az ok, melynélfogva a kath. egyház minden átalakulás daczára megőrizheté legnagyobb egységét, csupán *kormányzási alakjában* fekszik. A pápa felsősége az egyház körében ugyanazon eredményre vezetett, melyre a korlátlan királyság az állam körében. A kath. keresztyénség nézeteiben e tekintetben is nevezetes módositások keletkeztek. S habár I. Julius, sőt

nagy Leo igényei nem voltak oly határozottsággal felállitva, mint később Joannes de Turrecremata „De potestate papali“ körülirta (Credendum est, quod romanus pontifex in iudicio eorum, quae fidei sunt, spiritu sancto regatur et per consequens in illis non erret): e felsőségi igénynyel soha sem hagytak fel; s a mely mértékben lett a római főpap hatalma egyre korlátlanabb, annál inkább megszerzé az egyház azon eszközt, mi által fejlődésének iránya, sőt mértéke is meghatároztathatott. A haladás meg volt, s csak szabályoztatott, ugy, hogy elkülönzés helyett mindig szorosabb összetartásra kelle annak vezetni.

Luther fellépéséből gyanithatni, hogy ha az egyénnek több szabadságot adtak volna az egyház körében, s a pápaságot illetőleg kevésbé korlátlan hatalmat vettek vala igénybe: a nagy szakadást az egyház kebelében hihetőleg ki lehetett volna kerülni. Igy a franczia forradalomról is áll thatni, hogy nem tört volna ki, ha Richelieu és XIV. Lajos nem alapiták vala meg a korlátlan királyi uralmat; de valamint Francziaország ez absolutismus nélkül soha sem érte volna el az egységnek azon fokát, mit ott bámulunk: ugy a kath. egyház, a pápaság korlátlan uralma nélkül, talán nem fogott vala oly erőszakosan szétszakadozni; de soha sem is vált volna oly szilárd szervezetté, aminő jelenleg.

(*n*) E tekintetben olvasóimat L. Ranke „Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation. Berlin 1839“ czimű művének bevezetésére s első könyvére utasitom. Ugy hiszem, korunkra nézve mi sem lehet tanulságosabb azon világos előadásnál, mit e nagy történész ir az 1486—1517-ig kezdett kisérletekről, jobb alkotmányt adni a német birodalomnak. Fájdalmas lehet a gondolat: hogy már 1491-ben közös birodalmi kormányt és hadi szervezetet inditványoztak Németországra nézve, s már akkor egy minden évben egybegyülő birodalmi gyülés tervezteték, melynek a birodalmi kormányzás fontosabb ügyeiről kellene gondoskodnia, s hogy minden kisérlet, alkotmányt szerezni e birodalomnak, — ami nélkül valódi

egység soha sem létesithető, — a fenállón mindig hajótörést szenvedett, s csak átalános izgatottságot szült; ennyi hasztalan kisérlet meghiusulta mindazáltal szintugy bizonyságot tesz az eszme hatalmáról, mint azok tehetlenségéről, kik eddig valósitani igyekvének azt; s a német, ki történetének ezen szakára csak elszomorodva tekinthet vissza, vigaszt kereshet abban, miszerint nem hivatásuk nyom nélkül elenyészni oly fogalmaknak, melyek több mint három századon át nem veszték el hatalmukat egy nagy nép kedélyére. Az egész világtörténet igazolja ez állitásomat.

(*o*) és (*p*) Mindkét alkotmánynak alapos egybevetése igen messze fogna vezetni. Ki a két tervezet közti különbséget vizsgálja: meg fog győződni, hogy Poroszország javaslata, — bár többnyire ismételve feltaláljuk benne a frankfurti parlament által elfogadott határozatokat, — *gyakorlatilag* épen ellenkező eredményre fogna szükségkép vezetni. Amellett, hogy benne foglaltatik a „Fürsten collegium" kiterjesztett jogokkal, s a császárt korlátlan „veto" illeti: a porosz javaslat szerint a „Staatenhaus" tagjai — melynek beegyezése minden törvényhez szükséges — a tartományok kormányai által neveztetnének ki. S miután oly birodalmi alkotmány fenállása, mely minden fontosabb ügy intézését elvonja a tartományok kormányaitól, ezeknek érdekeivel ellenkezik: az egyes kormányok szükségkép a birodalmi hatalom korlátozására fognák használni a birodalmi szerkezet szerint őket megillető befolyásukat. A frankfurti parlament által elfogadott alkotmány életbeléptetése ellenkező eredményeket szülne, s a tartományi kormányoknak egyre szorosabb korlátozására vezetne, mig végre *egészen* nélkülözhetőkké lennének.

VI. FEJEZET.

Ha az egyenlőség és szabadság — azon értelemben, mely e fogalmaknak jelenleg tulajdonitatik — valósulhatnának is: ez nem eredményezné azt a megelégedést, melyet várunk tőlük.

Hogy a szabadság és egyenlőség fogalmai egymással, — mindketten pedig a nemzeti jogosultság elvével — ellentétben állanak, fönebb — gondolom — bebizonyitottam. Megmutattam, hogy valamint a szabadság és egyenlőség eszméi nagyobb államok létezését lehetetlenné teszik [1]: ugy a nemzetiségi jogosultság fogalma a jelenleg létező államok felbomlásához vezet.

Innen következik:

először: hogy korunk vezéreszméi, bármi átalános lelkesedéssel karoltattak fel: egyátalában nem létesithetők azon formában, melyben felállittattak;

---

[1]) Ne feledje az olvasó, hogy a mit az egyenlőségről, szabadságról és nemzetiségről mondok, csak annyiban állitom, amennyiben ezen fogalmak a most közönséges értelemben vétetnek fel.

másodszor: hogy addig, mig Europának északkeleti részében egy óriás-hatalom állván fen, a létező államok pillanatnyi felbomlása is a legnagyobb veszedelemmel járna, addig mondom, habár lehetséges volna ezen eszmék létesitése, ez mégis a szabadság és miveltség érdekében nem kivánatos.

Mind ezeknél fogva meg vagyok győződve, hogy azoknak, kik az állammal elméletileg vagy gyakorlatilag foglalkoznak, első kötelességök: azon fogalmak igazitására hatni, melyek a mint el nem nyomathatnak, ugy nem is valósithatók, jelen formájokban, a fenálló rendnek felforgatása nélkül.

Az *átalánosság*, melylyel bizonyos nézetek elfogadtatnak, nem szolgálhat ugyanezen nézetek helyességének bizonyitékául: de meggyőződésük lelkiismeretes megfontolására és minél világosabb bebizonyitására inti az ellenvéleményüeket; s igy szükségesnek látom, hogy a fenforgó kérdést még más nézpontból vizsgáljam meg, olyanból, melyet eddigelé nem érintettem, de amely természeténél fogva a legfontosabb: *azon befolyást értem, melyet az egyenlőség, szabadság és nemzeti jogosultság fogalmainak gyakorlati valósitása fogna gyakorolni az egyesek megelégedésére és anyagi jólétére.*

Minden állam, az emberek nagy többségére nézve, nem czél, hanem csak eszköz arra, hogy az egyesnek a szabad kifejlődés lehetőségét nyujtsa és anyagi jólétét biztositsa. Oly állam, mely egész nagyságában fenáll ugyan, de a nélkül, hogy e czélnak megfelelne, mindenik polgárára nézve nem egyéb nagy bajnál, melyet jó-

zanul csak addig fog elviselni, mig arra kényszerittetik (*a*).

Különcz állitásnak látszik, és mégis való, miszerint az államtudományok mezején a tévedések egyik legbőségesebb forrása, napjainkban, azon tagadhatlan tény ignorálásában kereshető: hogy minden nép csak emberekből áll, kik azért, mert kormányférfiak, vagy tudósok által e szóban: *nép* együvé foglaltatnak, sem természetes vágyaikról és szükségeikről nem mondottak le, sem hibáikból és szenvedélyeikből nem vetkőztek ki.

Ezen fogalom: *nép*, épen azoktól áll legtávolabb, kiket rendesen e szó alatt érteni szoktunk. — Valamint a *haza* fogalma az emberek tetemes részére nézve azon ponthoz van kötve, mely nekik lakul szolgál, s valamint e fogalom őket annál nagyobb áldozatokra lelkesiti, minél szorosabb kapcsolatban van az egész hazának jóléte azon kisebb kör érdekeivel, mely hozzájok legközelebb áll; épen ugy e fogalom: *nép*, az emberek legnagyobb részénél csak magukra, családjokra, barátaikra és környezetükre terjesztetik ki; és habár gyakran fordul elő, hogy az egyes önön érdekét ezen kör érdekének önként alárendeli, mégis félreismerjük az emberi természetet, ha hiszszük, miszerint az ember önmagát s kivált azokat, kiket szerelmével átkarol, — kivevén egyes ritkább eseteket, — a közjónak feláldozni hajlandó. Az emberek, — még pedig a nemesebb emberek — jóval nagyobb része ezen tételnek: „családunkat inkább kell szeretnünk, mint minmagunkat, hazánkat inkább mint családunkat, s az emberiséget inkább mint

hazánkat," — legfölebb is csak első részét szokták követni, még pedig azon oknál fogva, mert a viszony, melyben az egyes áll családjához, nem az elmélet, hanem az érzelem eredménye.

Fogalmak, minők: haza, nép, emberiség, tisztán észbeli fogalmak, s az ész működése közben rendesen felszólal az önzés is.

Minthogy pedig az ember természete minden állami formánál azonegy marad, s az egyes épen ugy nem szereti saját javát valamely többség akaratának alárendelni, mint nem szereti érdekeit más hatalom kedveért feláldozni (*b*), innen következik: hogy az állam szervezeténél nem szabad az ugynevezett közérdekek miatt az egyesek érdekeiről megfeledkeznünk; és valóban bámulatos, hogy korunkban, melyet — talán méltánytalanul — a legvastagabb önzésről és anyagiságról szoktak vádolni, de mely mindenesetre az anyagi érdekeket mindenütt latba veti, az állam organisatiójánál e kérdés: *mily befolyással lesznek bizonyos állami intézkedések az egyesnek jólétére?* oly kevéssé méltányoltatik.

Forditsuk figyelmünket ezen kérdésre.

Mindenekelőtt meg kell jegyeznem, hogy itt nem valami abstractióról szólok, melyet népnek nevezünk. Szándékom kinyomozni azon befolyást, melyet a szabadság, egyenlőség és nemzetiség divatos fogalmainak valósitása államaink *valóságos* lakosaira, s ezeknek jelen viszonyaira gyakorolni fogna. Az állam nem arra való, hogy egyes elméleteknek próbakőül szolgáljon; nem szikla, melyet phantasiánkhoz képest ilyenné vagy

amolyanná faraghatunk. Az állam, — legyen szabad e hasonlattal élnem — olyan, mint a korall-szirt, melynek egyik ágát sem sérthetjük meg anélkül, hogy számtalan életet ne pusztitsunk el egyszersmind.

A tárgy fontossága szolgáljon mentségemül, ha bővebben tárgyalom, mint talán szükségesnek látszanék.

Ha polgárisodásunknak Nyugat-Europában kifejlődését nyomozzuk, azt találjuk, hogy az mindenütt három elemből alakult.

Ez elemek:

a keresztyénség eszméi;

azon állapot, melyben Nyugat-Europa a római uralkodás végidejében volt, s a melybe annak feloszlása után jutott;

azon népek erkölcsei és nézetei, melyek a nyugati birodalmat felbontották, s uraivá lettek.

Az ó-korban az állam és a vallas benső kötelék által voltak összekapcsolva, mindkettő azonegy czél — a közügy fentartása eszközeinek tekinthető. Az ó-kornak is megvoltak hitetlenségi időszakai; voltak idők, midőn az állam vallása oltalomra szorult, egyes philosophiai iskolák vagy idegen vallások befolyása ellen (*c*): *de a vallási fogalmak soha sem ellenkezhettek azon elvekkel, melyek az államnak alapul szolgáltak.* A vallástan, mely az istenség nevében hirdettetett, és az állam törvényei mindig megegyeztek; a polgári erény egyszersmind vallási erényül tekintetett; s a polgári társaságnak alapul szolgáló viszonyokat soha nem roszalhatta oly vallás,

melynek fenállása az állam fenállása által volt feltételezve.

Valamint az államban minden jogosultság a polgárság fogalmából indult ki: ugy nem volt vallás az ókorban, mely ezen nézet helyességét kétségbe vonta volna; s a rabszolgaság fennállását megtámadta, vagy a polgár jogának ellenében emberjogokat állitott volna fel (*d*).

A keresztyénség az állam körén kivül keletkezett. Épen az által, mert nem lépett fel ellenségesen az állam ellen; mert a császárnak megadta a mi a császáré; mert munkásságának ott keresett tért, ahová az állam hatalma nem hatott; mert birodalmát nem e világból valónak mondotta: épen ez által biztositott magának teljes függetlenséget, épen ezért követhette, fejlődésnek első századaiban, ösvényét szabadon; nem gondolva azzal, megegyeznek-e, vagy ellentétben állanak az általa felállitott elvek az államban uralkodó fogalmakkal. A keresztyénség alávette magát az államnak, mint valamely physicai szükségnek, az állam üldözte vagy fel sem vette a szerény hitfelekezetet; de századok multak, melyeknek befolyása alatt állam és egyház idegenek maradtak egymás irányában.

A zsidóság, melyet a keresztyénség elődének és alapjának kell tekinteni, elnyomottaknak vallása volt; s miután oly törvények, melyek — mint Mózes törvényei — valamely népnek századok elnyomatása utáni szabadulása első perczeiben adatnak, mindig a szabadság igéit hirdetik: természetes, hogy a zsidó hitköny-

vekben is minden önkénynek, sőt magának a királyi hatalomnak is roszalását,[1]) az egyéni jogoknak tiszteletét találjuk; a rabszolgákra és idegenekre pedig oly törvényeket, minőket az ókor legmiveltebb népeinél hasztalan keresnénk. (*e*) A keresztyénség is elnyomottak vallása, azon különbséggel mindazáltal, hogy a zsidóság oly pillanatban keletkezett, midőn a nép már tul volt az elnyomatáson, és önálló birodalom alakitásának ment eléje, a keresztyénség pedig tekintet nélkül a már létező vagy még alkotandó államokra fogalmazta tanait. A mindenható Rómával szemközt távolabbnak látszott annak lehetősége, hogy a keresztyének vallása valamely állam alapjává válhatik, semhogy e lehetőség a vallás elveinek megállapitásánál tekintetbe vétethetett volna. A keresztyénség oly elnyomottak vallása volt, kik nem remélhették, hogy bilincseiktől megszabadulnak, s kik ennélfogva nem is törekedtek e czélra, hanem szabadságuk birodalmát e világ határain kivül keresték. A keresztyénség e szerint nem is támaszkodhatott valamely külön országra, külön állam polgárságára, vagy külön néptörzsre. Mindenki, aki magát elnyomottnak, hontalannak érezte, s aki azon meggyőződésben élt, hogy Rómának vaspálczája alól e földön nem vonhatja ki magát, egyenlő vágygyal tekintett azon világ felé, hová az elnyomónak hatalma nem terjed; s magát e világ polgárának tartotta. Minden elnyomottnak eszménye a szabadság, s igy a keresztyén-

---

[1]) Lib. I. Regum. Cap. VIII.

ség is szükségkép a szabadság elveit állitotta fel. Egyetemesnek kellett annak lenni, amint az elnyomás vala, mely alatt keletkezett; s épen mert nem ellenségesen lépett fel az állam irányában és nem törekedett engedélyeket nyujtani ez institutióiban a hittannak: ez oknál fogva fejlődött ki az államtól teljesen függetlenül.

Utóbb is, midőn uralkodó vallássá vált a keresztyénség a római birodalomban, szintén nem volt képes rögtön átalakitani az állam mindazon viszonyait, melyek ellenkezésben állottak némi tanaival. Bármi következetlennek látszik, hogy miután egy nagy birodalom valamennyi lakosa elfogadott bizonyos vallási elveket, ezeknek alkalmazása más világra halasztassék; mégis, — hogy a létező államnak összes alkatát megóvja a rögtöni feloszlástól — a keresztyénségnek ezen elv mögé kelle vonulnia: *istennek országa nem e földről való.*

Az egyházra nézve innen azon előny keletkezett, hogy ugyanazon elv következtében az ő függetlensége is elismertetett, s feljogositatott, hogy a rabszolgaságot és minden egyenetlenséget az emberi tökéletlenség szomoru következményeként eltürve, a szellemi egyenlőséget és szabadságot, mint az emberiség legmagasabb czélját hirdesse, s legalább a gondolat mezején folyvást ellenmondhasson az államnak, s magát nem egyes állam hanem az emberiség közös vallásának tekinthesse.

Ezen viszonyból szükségkép e két eszme származott: *önálló egyház az állam mellett*, *és minden ember-*

nek tökéletes egyenlősége isten előtt. Mindakét fogalom tagadja a leglényegesebb elveket, melyeken emelkedett az ó-kor valamennyi állama. Azon pillanatban, midőn e fogalmak átalánosakká lettek, lehetetlenné vált az ó-kor államainak helyreállitása, bármi dicső emlékek és remények csatlakoztak is hozzájok (*f*).

A jelen társadalomnak alapul szolgáló *második elem* — a mint mondám — azon állapotban keresendő, a melyben volt a római birodalom feloszlása idejében.

Róma, midőn a világ urává lett, lemondott nemzetiségéről. — Görög miveltség és csaknem ázsiai erkölcsök kiszoritották a hajdani italia egyszerüséget, az örök város a föld összes népeinek gyülhelyévé lett, és a polgárság, melyet a latin városok annyi vérrel szereztek maguknak, egész Italiára terjesztetvén ki, később más városoknak és egyeseknek is adományoztatott, tekintet nélkül nemzetiségökre. A „civis romanus“ neve, — mely korábban, csekély kivétellel, csak azokat illette, kik a városban és legközelebbi környékén laktak, — most azonképen, mint a nemesség a legujabb időkig, bizonyos előnyöket és kiváltságokat jelentett, semmit egyebet. Minél messzebb jutunk az imperatorok történetében, annál átalánosabbá válik e tünemény, és valamint az örök Rómának legiói már csaknem egyedül idegenekből állanak s a császári széken is mindig több-több barbart szemlélünk: ugy szaporodik évről évre azoknak száma, kik magukat római polgároknak nevezik (*g*), ugy terjed a római nyelv és miveltség is, hovatovább nagyobb körökben még oly népek között is, melyek

nemzetiségök fentartásáért bámulatos kitüréssel küzdöttek századokon át.

Valamint tehát a vallás mezején a keresztyénség által a különféle nemzetiségek közötti ellentét megszünt, s átalánossá vált az eszme, hogy isten minden embert egyenlő jogokkal ruházott fel: ugy történt ez szint' akkor az állam mezején is, nemcsak azért, mert despotiai államokban a szabad ember s a rabszolga közötti különbség kisebbé válik, mivel az uralkodóval szemközt mindketten egyaránt jogtalanok; hanem azért is, mert a különböző jogosultság, — amennyiben ilyes még létezett, polgár és nempolgár, szabad ember és rabszolga között, — nem a nemzetiség és a származás eszméjén, hanem az állam által meghatározott viszonyon alapult.

A keresztyénség a szellem mezején, a római birodalom az állam körében megsemmisitette a nemzetiség eszméjét; és valamint hitünk átalános elfogadása az egyház önállásának megismerését vonta maga után, s ez által egy, az államtól független organismus lehetőségét mutatta meg: ugy szükségkép hasonló eredményhez vezetett a politikai élet mezején annyi kisebb államnak beolvadása a római birodalomba.

Oly terjedelmü birodalom, minő a római volt, meghóditható, igában tartható és önkényesen zsarolható: de kormányozni, igazgatni, ily terjedelmü birodalmat lehetetlen, kivált oly eszközökkel, minők akkoriban álltak a kormányok rendelkezésére, és valamint a rend, — bármi gyarló rend — szüksége kényszerité; a birodalom egyes városait municipális institutiók behozata-

lára, ha ilyesek még nem léteztek volna: ugy maga a római központi hatalom e törekvést nemcsak türte, hanem elő is mozditotta; mert épen a municipalis organismusban igazgatási eszközt látott, kevesebb veszedelemmel járót, mint ha a birodalom satrapiákra osztatik, ami csak a persa birodalom tapasztalatainak ismétlésére vezethetett volna (*h*). A történet tanusága szerint a függetlenség utáni vágy azon pillanatban felébred, midőn a kivivása lehetségesnek mutatkozik, s igy, habár olyankor kényszeritő eszközökre volt szükség, hogy a municipalis tisztségek elvállaltassanak (*i*), mégis e viszonyokból egyre élénkebb függetlenségi érzetnek kellett keletkezni, annál élénkebbnek, minél kevésbé volt képes a barbaroktól sujtott Róma az egyes birodalmi részek oltalmára, s minél inkább kénytelenittetett mindenik város saját védelméről önmaga gondoskodni. Róma gyengeségének tudata és saját erejöknek érzete csakhamar megtanitá az egyes városokat Rómával szemben is bátran fellépni, s azon institutiók, melyek eddiglen csak arra szolgáltak, hogy az imperátorok számára beszedessék az adó és a parancsok végrehajtását biztositsák, s melyekben a városok előbb csak elnyomási eszközt láttak, most szabadságuk védfalának tekintettek.

Mennyire tünt el Rómának uralkodása által a külön nemzetiségek érzete, mutatja főleg azon körülmény, hogy a római birodalom bomlása közben egyes városok ugyan folyvást növekedő függetlenségre tettek szert, de egyes nemzetiségek államalakitási törekvésének semmi nyoma; s még akkor is, midőn Róma részéről megki-

sértetett Galliában a tartomány szervezése a képviseleti rendszer egy neménék alkalmazásával : e törekvés az átalános részvétlenségen szenvedett hajótörést (*k*).

Valamint a keresztyénség az embereknek isten előtti egyenlősége eszméjét, s az államtól független egyház fogalmát léptette életbe: ugy *az ó-kor nemzetiségeinek megszünése és az önálló municipalis instituțiók utáni tövekvés az*, mi Rómának bukása után megmaradt. Mily befolyással lett legyen e törekvés az ujabbkori társadalom kifejlődésére, az világos, ha meggondoljuk, hogy az ó-korban ugyszolván minden élet a városokban központosult, s a mit ma vidéknek nevezünk, az a római birodalom felbomlása idejében nem is létezett.

Bármi nagy volt a népvándorlás által okozott felforgatás, mégsem forgathatta ki helyéből egészen mindazt, mi az ó-világból megmaradt. A történet nem kezdethetik meg ujból a történet csak folytattathatik. És valamint a hóditó elpusztitott paloták romjaiból házat épit magának: ugy a népek, melyeknek csapásai alatt a római birodalom összeroskadt, kénytelenek voltak a létező fogalmakat beigtatni uj állami épületökbe; még pedig annyival inkább, mivel a keresztyénségnek elfogadása után az alapzatot, melyen e fogalmak keletkeztek, részben már elismerték.

Az önálló egyház eszméje továbbá is fenmaradt, s a világi hatalom feldarabolásával és gyengülésével méginkább kifejlődött. Mindenik város, mely a római uralkodás alatt önálló hatáskört vivott ki magának, ehhez

most méginkább ragaszkodott: részben azért, mivel ezt a leghatalmasabb barbárok ellen is könnyebben oltalmazhatá, mint a római birodalom irányában; de részben azért is, mivel ezen önállóság fentartása szükségessé vált oly korban, midőn általa a városnak létele és lakosainak összes érdekeik feltételeztettek, és mivel a keresztyén egyház, melynek közönségéhez ilyes városok lakosai tartoztak, és melynek püspökei e helyeken többnyire a defensor nagy nyomatéku tisztét viselték, szükségkép minden módon a városok ebbeli czélzatait támogatni törekedett.

Épen igy kellett a *jogegyenlőség fogalmának* is — melynek valóságos alapja mindig az *állások tényleges egyenlősége*, — legalább azok között elterjedni, kik a hóditók irányában egyenlő elnyomatás és jogtalanság állapotára jutottak, s kik a nyers erőt, mely ezt eszközölte, semmikép oly valaminek nem tekinthették, a miből valóságos jogállapot származhatnék.

Az erőszakos hóditás, mely által valamennyi ujabb állam keletkezett, nemcsak a rang- és rendkülönbség alapjának tekinthető, mely jelenleg létezik; de egyszersmind millió elnyomott szivébe azon meggyőződés első csiráit rakta le, hogy az állam szerkezete erőszakon és nem valóságos jogon alapszik s igy egyenlőségi törekvéseink kiindulási pontját képezi.

Ugyanezen eszmével — csakhogy más formában — *találkozunk a hóditónál is.* Itt is az egyes csak karjának ereje által vél fegyvertársaitól különbözni; itt is mindenki fen akarja tartani teljes függetlenségét, melyről

hadviselés közben rövid időre lemond ugyan, de a nélkül, hogy az őt diadalhoz vezető vezérnek más elsőséget engedne, mint tán nagyobb martalékrészt s azon kitüntetést, hogy a diadalmi énekben legelől emlittessék a neve.

Az önbecsülés érzetét és az egyéni önállás utáni vágyat azon népeknek köszönhetjük, melyek a római birodalmat megbuktatták [1]).

S e szerint, ha figyelmünket azon elemekre forditjuk, melyekből a jelen társaság megalakult, mindenütt ugyanazon eszmékkel találkozunk. A keresztyénség *önállóságot* (szabadságot) követel magának a szellem mezején. Mindenik város ugyanezen czél felé törekszik a község körében. A hóditó saját személyének legteljesebb önállóságához ragaszkodik. Az egyház mindnyájok *egyenlőségét* hirdeti isten előtt. A római világ a hóditás s az utóbb mindenkire ruházott polgárjog által nivelliroztatott. A győző egyenlő uralkodásra tart számot. Nem természetes-e, hogy polgárisodásunk, miután kiindulási pontjainál mindenütt ugyanazon eszmékkel találkozunk, ezen eszméket tovább fejleszté.

Ha a középkori történet zagyva szövedékét tekintjük, ugy fogjuk találni, hogy az önállóság utáni átalános törekvés vonul át vörös fonalkép az egészen. Ezt

---

[1]) Ajánljuk e részben olvasóinknak Guizot nagyhirü munkáját: „Histoire de la civilisation en Europe“, hol a befolyás, melyet a római birodalmat meghóditó népek az egyéni szabagság eszméjének keletkezésére gyakoroltak, terjedelmesen tárgyaltatik.

tapasztaljuk az egyház körében, hol, — miután ez magát mint egész, az államtól függetlenné tette — egyes országok egyházai Rómától, a püspökök az érsektől, mindenik szerzetes rend a püspök hatóságától függetlenné válni törekedett. Ezt tapasztaljuk minden tartományban mely a birodalom, minden városban mely a tartomány felsősége alól megmenekülni törekszik, — tapasztaljuk valamennyi testületnél, mely önkörében teljes függetlenség után áhitozik, tapasztaljuk külön minden egyesnél. Valamint a herczeg magát a császárral szemközt örömest felmentené, minden alárendeltség alól, mely a puszta tiszteletbeli jogok körén tul halad: ugy ő a maga hatalmát a tartomány grófjai által látja visszautasitva, kik meg hasonló helyzetben vannak a lovagok irányában. A jelen társadalom kezdete átalános küzdelme mindenkinek teljes önállóságért. Mintha az europai emberiségnél, annyi szenvedés után, melyet a római önkény századokon keresztül reá mért, ösztönszerü ellenszenv maradt volna vissza bármily nagyobb államnak keletkezése ellen.

A szabadságra és az uralkodásra törekvés csak különböző fokai ugyanazon emberi hajlamoknak. A ki saját erőinek önálló gyakorlatát biztositva látja, az mások erőit törekszik magának alávetni, s igy mindnyájok szabadság utáni küzdelméből egyeseknél szükségkép uralkodásvágy s végre maga ezen uralkodás keletkezett. Az egyház törekvései, a római imperium emléke, s maga a természet, mely az emberekkel még legnyersebb állapotukban is mindig bizonyos rendnek szükségét

érezteti, oda vezették a népeket, hogy ezen átalános önállóság utáni törekvésnek, mely a társadalmat bomlással fenyegeté, a zavar közepett lassankint megszilárdult királyságban gát állittatott eléje. De még azon tényezők is, melyeknek köszönhetjük nagy részben jelen polgárisodásunkat: *az egyház és a királyság,* csak az által váltak képesekké czéljaik elérésére, hogy az önállóságra törekvést használták eszközül. A pápa, midőn az olasz városokat a császárság elleni küzdelmeikben támogatta, hogy az önálló egyháznak védfalul szolgálhassanak; Francziaország királyai, kik hatalmas hűbéreseikkel szemközt polgári községeket alapitottak; a német császár, ki egyes uraknak a birodalmi közvetlenségre törekvéseit támogatta: mindnyájan azonegy ösvényen indultak.

Feladatom körén kivül esik lépésről lépésre kisérni a fejleményt, mely világrészünket azon viszonyokból, mikben azt a római birodalom bukása után találjuk, müveltségének jelen fokára emelte. De szükséges volt e tárgyat érintenem, hogy az olvasónak eszébe juttassam, mily lényeges befolyással volt az egyéni önállóság eszméje polgárisodásunkra, s mennyire lépett mögötte háttérbe még az egyenlőség fogalma is, melynek valósitása utáni törekvés a legujabb időkig arra szoritkozott, hogy egyenlő önállóságban részesüljön mindenki. Csak ha az europai emberiségnek e tekintetben oly következetes fejleményét helyesen felfogtuk, — csak akkor tünik fel egész nagyságában a felforgatás, mely bekövetkezni fogna, ha az emberiség most rögtön ellenkező irányban indulna.

A mely eszme századokon keresztül ily hatalmas befolyással volt az államok fejlődésésére, az szükségkép külön minden egyes állam viszonyaira is a legnagyobb befolyást gyakorolta. — Valamint az egyénnek fejlődése környezete által feltételeztetik, s valamint összes képességei szükségkép a physicai lehetőség határai között mozognak: ugy más oldalról az állam fejlődésének iránya feltételezi az irányt, melyet az egyén követ törekvéseiben. A földmivelő, ki telkén oly elvek szerint gazdálkodnék, melyek a természet rendével ellentétben állanak, nem volna oktalanabb annál, ki személyes czélzatait az állam viszonyainak tekintetbe vétele nélkül igyekeznék létesiteni. Valamint tehát az önállóságra törekvés szolgált valamennyi europai állam fejlődésének alapjául: ugy szükségképen alapfeltétele volt az az egyesek fejlődésének is. És ez gyakorlatilag is bebizonyitható.

Azon pillanattól kezdve, midőn a római birodalom bukásával az ószerü állam feloszlott, és az elnyomás helyébe ismét egy, bármily hibás jogrendszer lépett, s az egyéni önállóság, mely kezdetben csak a győzőt illeté, a győzöttek által is igénybe vétetett, miglen mindenkinek egyéni, csak a törvény által korlátolt önállósága, ugyszólván a tiszta ész követelésévé vált. Ha az egyeseknek kifejlődésére forditjuk figyelmünket, azt tapasztaljuk, hogy mindenik osztálynál s minden egyesnél azon mértékben növekedett a munkásság, s csak ott vezetett anyagi és szellemi kifejlődéshez, amely mértékben s a hol ezen önállóság megvolt; s talán nincsen elv, melyet nagyobb átalánossággal állithatnánk fel, mint a követ-

kező: hogy *„a jelen társadalomban az egyes valamenynyi viszonyának alapja az egyénnek önálló munkássága.“*

Az ó-korban mindenki mindent az államtól várt. Nemcsak a kenyér és játékok után kiáltozó nép, hanem a büszke patricius is az államtól várta üdvét. Neki is szükséges volt a háború, szükséges az idegen népek elnyomása, a dús martalék, hogy az ő része, — az, melyet a közkincsből maga számára lehajlitott — minél nagyobb legyen, hogy házát Görögország műkincseivel, telkeit távol világrészek rabszolgáival elláthassa (*l*). Az ó-kor állama olyan volt, mint a nap, melytől minden világosság s minden melegség származott. Az ujkor polgára nem követel egyebet az államtól, mint hogy minél tágasabb mezőt nyisson neki, melyen önálló munkássága által létet és hatáskört maga alkothasson magának. — A jelenben az egyesnek jóléte és gazdagsága nem része a közjónak, melyet az egyes az államtól nyert, hanem saját ereje és szorgalma által szerzett birtok, mely gyakran régibb magánál az államnál, s az állam csak az egyesek gazdagságának s hatalmának köszönvén fényét, hasonlit a gyutükörhöz, mely összes erejét a benne központosuló sugaraktól kölcsönzi.

Ha már mindenik egyén legfontosabb viszonyainak alapja s jólétének sőt lételének feltétele jelenleg az egyén önálló munkásságában rejlik, ebből az következik: hogy ezen önálló munkásság határai nem zavartathatnak meg az egyén legfontosabb viszonyainak módositása, sőt tönkre jutása nélkül, s hogy e szerint az egyesnek jóléte s megelégedése, nem politikai szabadságának fo-

kától, hanem azon biztosságtól függ, melyet az állami szerkezetben saját viszonyainak szerfelett gyors változása ellen talál [1]. A megelégedés foka, melyet a szabadság és egyenlőség fogalmainak következetes alkalmazásától várhatunk, tehát szintén az által feltételeztetik: *remélhető-e, hogy oly alkotmánynyal, melyben ezen elvek következetesen alkalmaztattak, az egyes jólétének alapul szolgáló biztosság el fog éretni*, s én nem hiszem, hogy az, ki a szabadság s egyenlőség divatos értelmében vett fogalmainak szükséges következményeit kellőleg megfontolta, ily eredményt valószinünek mondhatna.

Vegyünk egy democrat államot, melynek népe oly felvilágosodott, hogy mindenik egyes saját érdekeit tisztán felfogja; tegyük fel, hogy azok, kik az egyetem nevében a törvényhozással meg vannak bizva, nemcsak a valóságos többség választottai, hanem egyszer-

---

[1]) Azon tünemény, hogy az átalános jólét sehol sem fejlődött ki nagyobb mértékben, mint politikailag szabad országokban, épen azon biztosságból magyarázható, melyet szabad institutiók az egyes viszonyainak szerfelett gyors változása ellen nyujtanak. Mig korlátlan uralkodás alatt minden törvény egyeseknek változékony akaratától függ: alkotmányos országokban minden változás formákhoz van kötve, melyek az egyes polgárt munkássági körének rögtöni megzavarásától megóvják. Korlátlan uralkodók is átlátták e befolyást, melyet a viszonyok szilárdsága alkotmányos államokban az egyesek jólétére és kifejlődésére gyakorol, s az által igyekeztek az institutiók hiányain segiteni, hogy maguk szabtak maguknak korlátokat, és bizonyos osztályokat vagy foglalkozásokat szabaditékokkal láttak el, melyek ezeknek munkássági körét az átalános bizonytalanságból kiemeljék.

smind e többség kivánatainak, nézeteinek s érdekeinek hű képviselői; tegyük fel végre, hogy a törvény mindenki által tiszteletben tartatik, és sem a főváros, sem a népnek valamely része nem törekszik a törvény alkotásánál más befolyást gyakorolni mint azt, mely őt képviselőjének választása által illeti. Az olvasó látja, hogy a democrat állam irányában ugy viselem magamat, mint azok, kik a korlátlan monarchia előnyeit akarván magasztalni, a monarchiára nézve járnak el; t. i. felállitom a formát eszményi tisztaságában, minőben még nem létezett soha. De még azon esetre is, ha ez eszménykép létesülhetne, a törvényhozó hatalom minden esetre korlátlan leend, s ennélfogva:

1) a törvényhozó hatalom minden pillanatban az egyes polgárnak összes viszonyaira terjeszkedhetik ki, — s

2) csak azon viszonyoknak igérhetünk hosszu létet, melyek a többség nézeteivel, kivánataival és érdekeivel megegyeznek.

Miután pedig minden hatalom, mely korlátot nem ismer, szükségkép gyakorta használtatik; s miután továbbá, nagyobb államokban alig van érdek, mely valamennyi polgárnak többségét egyaránt illethetné: az ekkép szerkesztett államokban igen kevés oly viszonyt találunk, melyek fenállására biztossággal lehetne számot tartani; és ha a legujabb franczia alkotmány a birtokjog sérthetlenségét különösen szentesiti, s ha democrata alkotmányoknál átalában szükségesnek találtatott az egyesnek bizonyos jogait kijelölni, melyek a

törvényhozás hatáskörén fölül állanak [1]: ennek okát csak annak helyes előérzetében kell keresnünk, hogy ily gondoskodás nélkül e viszonyok is, azonképen mint a többi, minden biztositék nélkül fognának maradni.

Megléhet, hogy e következtetés ellen oly okra fog hivatkozás történni, melyet politikai kérdésnél én is eldöntőnek tartok: a *tapasztalásra.* Félszázada — fogják mondani — hogy a népfelség elve nagyobb államokban átalánosan elfogadtatott, s az egyének önálló munkássága azóta véghetlenül növekedett.

Ha meggondoljuk, hogy nem ritkán azonegy történeti tény a legellenkezőbb tételek bebizonyitására hozatik fel, akkor meggyőződhetünk, miszerint az ugynevezett tapasztalásoknál is óvakodnunk kell a csalódástól. Vannak a történetben is tünemények, melyek épugy kétségteleneknek látszanak, mint azon tétel, hogy a nap a föld körül forog, s melyek alapos vizsgálat után épen ugy csalódásoknak mutatkoznak; és ha a bizonyitékokul felhozott tények alapos vizsgálata helyett csak a külszinre ügyelünk, gyakran nagyobb tévedéseknek vagyunk kitéve, mint ha az abstractio száraz ösvényén maradtunk volna.

---

[1]) Le peuple Français a resolu d'exposer dans une déclaration solennelle ces droits sacrés et inaliénables afin que tous les citoyens, pouvant comparer sans cesse les actes du gouvernement avec le but de toute institution sociale, ne se laissent jamais opprimer et avilir par la tyrannie. *Const. de 1793.*

La République Française reconnait des droits et des devoirs anterieurs et supérieurs aux lois positives.

Const. 1848 art. III.

A jelen esetben két kérdésre kell figyelmünket irányoznunk:

Először: *való-e, hogy eddiglen nagyobb államokban a népfelség elve nemcsak felállitatott, hanem alkalmazásba is vétetett?*

Másodszor: *vajjon az átalános haladás és a mindinkább terjedő miveltség örvendetes eredményei, a népfelség elvének köszönhetők-e, s nem mutatkoztak-e inkább az emberi tevékenység azon köreiben, melyek a korlátlan néphatalomnak terén kivül állanak?*

Valamint a többi tudomány, ugy az is, mely az állammal foglalkozik, új épületét a görög és római műveltség bálványozott maradványaiból rakta együvé, s ennélfogva igen természetes, hogy a korlátlan államhatalom elve, mely az ókor valamennyi államának, — akár democrataiak, akár monarchiaiak lettek legyen, — alapul szolgált, az ujabb elméletekben is helyet talált. Hobbes szintugy mint Rousseau, s ezek nyomán a többiek csaknem kivétel nélkül a korlátlan népfelség elveiből indultak ki; de ebből még nem következik, hogy ezen elv a gyakorlati életben is alkalmazást nyert. Az elmélet terén megfeledkezhetünk az ellentétről, melyben az állam korlátlan hatalma áll összes polgárisodásunk érdekeivel s minden egyesnek érdekeivel; de mihelyet ezen elvnek a gyakorlati életben alkalmazását megkisértjük, annál élesebben tünik fel ezen ellentét, s a legujabb respublikai alkotmány Francziaországban kétségtelenül az első kisérlet ez elvnek következetes alkalmazására nagyobb államban.

Anglia, a fönebb idézett okoknál fogva, nem hozható fel példaként; Amerika még kevésbé, mint ahol a népfelség elve elismerést nyert ugyan, de gondoskodott is az alkotmány arról, hogy e felségjog soha korlátlanná ne válhassék: miután az mindig többségek által gyakoroltatik ugyan, de nem egyetlen egy többség által, hanem hol a község, hol a grófság, hol az egyes állam, hol végre a congressus többsége által. Oly állam, melynek törvényhozásánál az egyes részek viszonylagos önállósága az által van biztositva, hogy ezeknek külön képviselet adatott az államban, s hol mindenik választó kerületnek külön érdekei az által vannak oltalmazva, hogy az alkotmány a választhatás jogában csak azokat részesiti, akik bizonyos időig magában a kerületben letelepedve voltak, — ilyen állam a franczia „république une et indivisible"-vel nem hasonlittathatik egybe. Azonfölül Amerikában az egyesnek személyes szabadsága már a térviszonyok által is oly mértékben van biztositva, minőben ezt más népesedési viszonyok mellett az alkotmány egymaga nem tehetné.

Ha a korlátlan népfelség elvének eredményei felett a tapasztalásra akarunk hivatkozni, Francziaország felé kell fordulnunk, s itt is — a minapi forradalom idejéig — a szóval, de nem a dolog lényegével fogunk találkozni.

Louis Blanc igen helyesen jegyzi meg, hogy a franczia forradalom két különböző részre oszlik, mert az kezdetben a középrendnek vitája volt az ószerü kormány ellen, s utóbb a nép küzdelme az egyenlőségért.

Az 1791-ki alkotmány a diadalmas középrend müve. Bármi hibás lett legyen ez alkotmány, bármi nagy mértékben hordá magában későbbi bukásának csíráit, minthogy az ugynevezett emberjogok sorában oly elveket állitott fel, melyek az alkotmány egyes pontjaival ellentétben álltak : mégis ez alkotmány nem tekinthető a népfelség elve következetes alkalmazásának. Azon alkotmány, melyben a census elvével s a — habár csak felfüggesztő — veto-nak eszméjével találkozunk, nem elégitheti ki a korlátlan egyenlőség igényeit. A constituante felállitotta a korlátlan népfelség elvét, a nélkül, hogy alkalmazta volna. Ugyanezt mondhatni a conventről is, miután a „comité de salut publique" s a Robespierre által a nép nevében gyakorlott hatalom épen nem palástolá, hogy a veszély pillanatában inkább a közjóra, mint a nép akaratára ügyel, s miután az 1793-dik évnek alkotmánya, melyben a népfelség elvét kifejlesztve találjuk, csak a végett hozatott, hogy azonnal felfüggesztessék és életbe sohase lépjen. Az utóbbi alkotmányok nem tagadták az elvet, még Napoleon is a nép egyedüli képviselőjeként kivánt tekintetni; de az elvnek gyakorlati alkalmazásáról szó sem volt, az 1814-diki octroyált chartában ugy nem, mint nem utóbb 1830-ban, midőn a nép egy dynastiát leszállitott a királyi székről, s felségjogát ez által három napig a legnagyobb kiterjedésben gyakorolta, hogy aztán a felséges akaratának ezen nyilatkozásán épülő alkotmány őt arra oktassa, miszerint a népfelségben — a választási jog által — csak annak lesz része, a ki

bizonyos jövedelemmel bir. Mindazon tapasztalatok közül, melyeket a Francziaországban egymást felváltó alkotmányokból merithetünk, csak azok hozathatnak fel tehát a tökéletes szabadság és egyenlőség divatos értelmökben vett elvének alkalmazhatósága mellett, melyek a legujabb respublikai alkotmány elfogadása óta kinálkoznak a vizsgálódónak: már pedig ezek nem oly sürűek s talán nem is oly fényesek, hogy általok ezen elvnek üdvös hatásáról meggyőződjünk.

Mi a második kérdést illeti, arra nézve mindenki, kit előitéletek meg nem vakitanak, el fogja ismerni, hogy a mennyiben egy idő óta az ismeretek mezején sebesebb haladás s a müveltségnek mindig átalánosabb terjedése mutatkozik, ezt nem a korlátlan népfelség eszméjének, *hanem — mint minden való haladást minden időben — csak az egyéni szabadságnak köszönhetjük.* Nem az átalános egyenlőség elve, hanem a korlátlan verseny, — t. i. épen az, mi az emberi képességek természetes különféleségének a legtágasabb mezőt nyitja, s a mi ennélfogva az egyenlőség elvével ellentétben áll — az tette lehetségessé a gyors haladást. Csak, mert korunkban a verseny átalánosabb mint eddig bármikor volt, csak ez oknál fogva előzte meg korunk a többi kort.

Az összes történetben a miveltség, tevékenység, a haladás csak addig terjed, a meddig a szabadság, azaz: az önálló munkásság lehetősége terjed; e körön kivül sötétséget találunk és tespedést.

Ezen tünemény nem szoritkozik egy osztályra, egy népfajra, egy országra. Minden országban, minden népnél

ugyanezt találjuk. Legelől mindig az halad, ki legkevesebb bilincset hord: országok között a legszabadabb népek között az, melynek minél több tagja emelkedett önállóságra; külön mindenik népnél azon osztály, mely tevékenységének körében kevésbé korlátolt. Egy nép sem vivta ki magának a szabadságot, a nélkül, hogy nyomában a haladás ösvényére ne tért volna. A mely város szabaditékot nyert, ott szellemi és anyagi fejlődés mutatkozott. A kereskedésben, a müvészetben, minden iparágnál az önálló munkásságot mindig haladás követte, s ez mindig csak amannak volt eredménye.

A középkorban minden tevékenység oly feltételekhez volt kötve, melyek a szabad müködést részint korlátozták, részint lehetlenné tették. — A franczia forradalom előtt keveseknek tulajdona volt az összes fekvő birtok, kik többnyire nem maguk foglalkoztak a telek müvelésével, s a földmivelők nagyszámu osztálya oly feltételekhez volt munkássági körében kötve, melyek lehetetlenné tették tevékenységének és értelmiségének szabad használatát. Ugyanakkor kiváltságra volt szükség, hogy valaki valamely kézmüvet gyakorolhasson, s a törvények és bizonyos osztályoknak tulnyomó befolyása a törvények kezelésére a többi osztályokat oly bizonytalanságnak tették ki, mely szükségkép megsemmisitette a tevékenység ösztönét. — Az 1789-diki nagy események után mindezen korlátok eltünnek, és valamint a középkorban is, az ország egyes részeiben, vagy a népesség bizonyos osztályainál, melyek szabadabbak voltak, egyre növekedő munkásságot s ennek folytán ha-

ladást találunk: ugy most, midőn a szabadság a birodalom minden lakosára kiterjesztetett, Francziaország nagyságával és népességének millióival állt arányban a munkásság és az eredmény is, mely ebből természetesen következett. De hogy ezt nem a népfelség elvének kell tulajdonitanunk, kiviláglik, ha tekintetbe veszszük, hogy ezen elv a császárság alatt gyakorlati jelentékenységét végkép elvesztette, s a restauratio korában csaknem puszta fictióvá vált: a nélkül azonban, hogy a haladás, melyet Francziaország anyagi és szellemi fejlődésében a forradalom óta észreveszünk, félbeszakasztatott volna; sőt ha volt félbenszakadás, az akkor mutatkozott, midőn a korlátlan népfelség elve leghangosabban hirdettetett, midőn Francziaország azon mindenható erő alatt görnyedezett, melyet a „comité de salut publique" a nép nevében gyakorolt.

Ha tehát a szabadság és egyenlőség divatos értelmökben vett elvei ezentul kedvező befolyással lesznek a haladásra és anyagi kifejlődésre, ez uj, még eddig nem jelentkezett tapasztalás lesz; és ha való az, hogy összes polgárisodásunk, melyet különböztetésül az ókoritól, keresztyénnek nevezhetnénk, az egyéni szabadság fogalma által fejlődött ki, és hogy ennélfogva minden haladás, valósággal csak ott s azon mértékben mutatkozik, a hol és a mennyiben ezen elv gyakorlatilag alkalmaztatik: — ha nem csalódtam állitásomban, hogy a jelenleg található jólét csak *az egyén önálló tevékenységének* eredménye, és csak az egyéni szabadság elvének alkalmazása által szereztetett s őriztethetik meg —

talán senki sem fogja valószinünek találni azt, hogy oly elvek valósulása, melyek az egyéni szabadsággal ellentétben állnak, a jólétet s haladást jelenleg elősegithetik (*m*).

Nem akarom itt fejtegetni: mennyiben valók ez elvek magukban véve, s mennyiben fogná alkalmazásuk az emberiség czéljait valaha előmozdithatni? Megengedem, hogy mindazon fényes álmok, melyeknek valósulása ezen elvektől váratik, csakugyan valósithatók; de azért tagadhatlanul igaz marad az, hogy azon iránynak elhagyása, melyen polgárisodásunk eddig haladott, külön mindenik egyest a legnagyobb szenvedéseknek tenné ki — és pedig hosszu időre. — Soha az emberiségre nézve átalában üdvösebb átalakulás nem történt annál, melyet a keresztyénség elfogadása eszközlött, s még ez is, — az ókori államnak feloszlása — mennyi s milyen szenvedésekkel járt valamennyi egyesre nézve! s épen igy nem térhetünk vissza az egyéni szabadság eszméjétől, melyben éltünk és fejlődtünk, a korlátlan népfelség eszméjéhez, mely az ókor államainak alapul szolgált, anélkül, hogy hasonló szenvedések érnének. Valamint a hindu mythus szerint a teremtés Bramáhnak önfeláldozása, ugy azon század is, mely nem kifejlődni, hanem ujat teremteni akar, mindenekelőtt önmagát kénytelen feláldozni.

Nézzük e tárgyat más oldalról.

A politikai szabadság, azaz: a *korlátlan népfelség* eszméje, — mert ez az, amit napjainkban e szabadság alatt értünk, — a tökéletes egyenlőség elvével együtt,

még semmi nagyobb államban sem kisértetett meg oly huzamosan, hogy az ez elvekre fektetett alkotmányok eredményeiről tapasztalásból szólhatnánk. De a korlátlan népfelség elve egyenlőség nélkül mind Francziaországban, mind más államokban többször vétetett alkalmazásba, és habár az eredményeknek szükségkép különbözőknek kell lenni, ha a fejenkinti választás által a politikai befolyás, melylyel eddiglen csak egypár százezer birt, az állam valamennyi férfi lakosára kiterjesztetik: mégis vonhatni azon hatásból, melylyel a korlátlan népfelség elve azokra volt, kiknek nevében eddiglen gyakoroltatott, némi valószinüséggel következtetést azon eredményekre is, melyeket tapasztalnánk, ha ez elv a fejenkinti választásjog kiséretében alkalmaztatnék.

Vizsgáljuk meg ez oknál fogna, ha vajjon azon alkotmányok, melyekkel Francziaország a februáriusi forradalom előtt birt, kielégitették-e legalább azokat, kiket a törvény a felséges nép neve alatt értett, — t. i. a választókat?

Mit követel a jelenkorban az egyes polgár az államtól, mit kell tőle követelnie, miután személyes tevékenységének eredménye ettől függ?

Mindenek előtt azt kell követelnie, *hogy az állam külügyei a legnagyobb vigyázattal kezeltessenek*, *hogy a viszony*, *melyben az állam*, *mint egész*, *más államokhoz áll*, *a lehetőségig szilárd legyen s változást ok nélkül ne szenvedjen;*

2-szor, *hogy a törvény reá nézve ne csak korlát,*

hanem védfal is legyen, melyet vele szemben az állam se hághasson át, s *hogy a törvények szerfelett gyorsan ne változzanak;*

3-szor, hogy a közigazgatás ne csak az állam biztosságának, hanem az egyes polgárok szükségeinek is megfeleljen, hogy ezek *minden közigazgatási önkény ellen biztositva legyenek*, s mindenkit, aki az állam nevében gyakorol fölöttük befolyást, feleletre vonhassanak.

Végre 4-szer, *hogy szabadságában az egyes inkább ne korlátoltassék, és az állam közterheiben nagyobb mértékben ne vegyen részt, mint a melyben ez az állam fentartására elkerülhetlenül szükséges.*

Oly államban, melynek külügyei roszul kezeltetnek, melynek törvényei naponkint változhatnak, melynek közigazgatása nem ügyel az egyesek érdekeire, s hol a felelősség elve csak az alkotmányban létezik, de gyakorlati alkalmazásában oly akadályokkal találkozik, melyeknek legyőzésére az egyes polgár nem képes; hol a személyes szabadság a közjó nevében minden pillanatban megszoríttathatik, és a közvagyon oly módon kezeltetik, hogy az egyes polgár nem szerezhet magának biztosságot az iránt, hogy valóban csupán elkerülhetlenül szükséges terhek viselésére kényszerittetik: — ily államban az egyesnek érdekei kellőleg biztositva nincsenek, s ha elvonatkozunk a boszu szükségétől, mely roppant befolyással szokott lenni minden nagyobb népmozgalomra, épen ezen kielégitetlenül maradott szükségeknek élénk és átalános érzete az, mi az első franczia forradalmat s ennek minden utódát előidézte.

Csalódnak, kik ezen nagy eseményt ideologok müvének tekintik. Nem eszmék, hanem nagyon is anyagi szenvedések és szükségek birták rá a népet, hogy 1789-ben a régi állapot ellen feltámadjon. Az emberek nem türhették többé, hogy az államnak viszonyai, s a nép millióinak ezektől feltételezett jóléte az uralkodók családi összeköttetéseitől és személyes hiúságától függjenek; biztositani akarták magukat az emberek oly események ellen, minő a nantesi edictum visszavonása volt, ezen önkényes törvényváltoztatás, mely több százezer békés polgárt hazájából számüzött; beleuntak az emberek a despotismusba, melyet bármely parányi tisztviselő az állam nevében kénye-kedve szerint gyakorolhatott; mindenki eltürhetlennek találta azon állapotot, melyben csak egy „lettre de cachet“ volt szükséges, hogy a közjó ürügye alatt szabadságától megfosztassék, s melyben a király részéről olykor szilárd törekvés mutatkozott a közterhek kisebbitésére — mit a forradalom kezdetében XVI-dik Lajos példája is mutat, — de az egyesnek nem volt módja arról meggyőződni: vajjon elkövettetett-e minden, hogy a királyságnak e szándéka teljesüljön? Ezen bajok orvoslását várta a nép az uj alkotmánytól. A forradalom millió meg millió hive nem eszmékért, hanem állapota javitásáért küzdött, s a nagy esemény minden bizonynyal elmarad, ha valaki megjósolta volna nekik, miszerint ezen bajok jó nagy része meg fog maradni, csak azon különbséggel, hogy az álamhatalom nem isten kegyelméből való király, hanem a többség nevében fog gyakoroltatni, azon többség ne-

vében, melyhez külön mindenik egyes is tartozhatik, de a melynek határozataira, közvetlenül, semmi döntő hatást nem gyakorolhat.

Azon institutiók, melyekkel az éjszakamerikai szabad államok látták el magukat kevéssel azelőtt, biztositották mindazt, amire a franczia nép áhitozott, s a miért fegyvert fogott: nem, hogy valósítsa nehány ideolognak álmait, hanem hogy Anglia és Amerika institutióit vivja ki magának. A törekvés oly czél felé volt irányozva, melyet mindenki elérhetőnek gondolt, mert egyes népek által az már éreretett (*n*).

A franczia forradalom, hogy az angol és éjszakamerikai szabadság eredményeire szert tehessen, épen ellenkező ösvényen indult, mint a melyet ezek követtek (*o*). Miután Francziaország története csak a királyság s az aristocratia által gyakorolt elnyomásról szólt, s miután más részről a tapasztalás a népuralom árnyoldalát még nem tüntette fel: minden törekvés a királyság s az aristocratia megszoritására s *a népakarat absolutismusának* megalapitására volt irányozva. Oly állapotok létesitésére, melyek keresztyén civilisatiónk postulatumainak látszottak, azon elvek állittattak fel, melyek szerint az egyénnek teljes alárendelésén sarkalló ókori államok kormányoztattak (*p*). Bámulhatjuk-e, hogy a franczia forradalom nem felelt meg azon reményeknek, melyekkel a nép nagyobb és józanabb része kezdetét látta?

A mult század nagy forradalmának ezen iránya a dolog természetében fekszik. A tétel, hogy az emberi

ész mindig antithesisekben működik, soha sem valóbb, mint midőn a népek gondolatainak menetére alkalmaztatik, s a történetek mindenik korszakában azt találjuk, miszerint hibás állapot soha sem javult meg a nélkül, hogy előbb némi időre épen az ellenkező hibába ne estek volna az emberek; de szintoly természetes az is, hogy *a korlátlan felségjog* midőn egyes fejedelemtől a nép többségére szállítatott át, nem vezethetett azon eredményekhez, melyek csak a korlátlan felséghatalom megszoritásának eredményei lehetnek, *és hogy a többség absolutismu a ugyanazon bajokat idézte elő, melyek szükséges eredményei minden, bárki által gyakorlott absolutismusnak.*

KÜLÜGYEK.

Semmi kétség, hogy ott, hol a korlátlan népfelség elve uralkodik, a monarchának családi kötelékei és személyes hajlamai csak parányi befolyással lehetnek a nép külügyeire; de vajjon e körülmény egymaga már elégséges biztosíték-e a külügyek óvatos kezelésére nézve? Nincsenek-e a népnek is hajlamai és ellenszenvei? nincsenek-e azoknak is szenvedélyeik, kik a népet vezérlik? — mert a nép bármely körülmények között mindig vezettetik: csakhogy a vezetők hol általa választatnak, hol a sors által állittatnak élére, hol meg maguk rántják magukhoz a vezérletet, — s e vezérek nem ismerik-e a dicsvágyat és saját érdekeiket? nem kényszerittetnek-e gyakran, ha állásukat meg akarják

őrzeni, mint Pericles arra, hogy a nép szenvedélyeit és nagyravágyását felhasználják, — vagy a tüzet, mely hatalmukat könnyen veszélyeztethetné, külháború által oltsák? Nem jár-e nagy nehézségekkel a külügyeket a nép akaratának nyilvánitása szerint, azaz: a legnagyobb nyilvánossággal vezetni, ha más államokban ez nem történik, melyek épen ezért minden idő tapasztalásai szerint, e tekintetben nagy előnynyel birnak? *(q)*

TÖRVÉNYHOZÁS.

A népfelség uralkodása alatt a törvények rögtöni módositása sem függ a koronának hatalmától. Az adózási rendszer nem változtattatik meg mától holnapra *annálfogva*, mivel valamely mindenható ministernek ez ugy tetszik. Nem fog ezer meg ezer család koldusbotra juttattatni *azért*, mivel egy nagy pénzbölcs, ki valamely nagy urnak kegyeiben áll, nemzetgazdászati nézeteit gyakorlatilag megkisérteni akarja: de vajjon ritkábbak lesznek-e a változások s következményeik kevésbé kártékonyak, ha, a mit előbb a cabinetben volt szokás elhatározni, a piaczon tárgyaltatik? Nagyon csalódnánk, ha hinnők, hogy a nép ritkábban szokta használni korlátlan hatalmát a törvények változtatására, mint a fejedelmek. Egyben minden ember hasonlit egymáshoz: a változás utáni esengésben; — hiszen e szükség érzete egyike azon emeltyűknek, melyek a haladást bármiben lehetségessé teszik, és e szükség arány-

lag inkább érezteti magát a néppel, miután az természetesen kevésbé elégszik meg állapotával, és a törvények másitásától több hasznot remélhet a maga számára, mint a korlátlan király.

Az ellenvetés, hogy nagyon kivánatos, miszerint a törvények mindaddig változtattassanak, mig a többség érdekeinek megfelelnek, még azon esetre is csak némi alapossággal birna, ha feltehetnők, hogy a többség mindig helyesen fogja fel saját érdekeit. Ez esetben oly törvények, melyeknek fentartását a többség vagy az egész nép érdeke kivánná, nem fognának változást szenvedni. De ha figyelmünket a jelen államok anyagi érdekeire forditjuk, meg fogunk győződhetni, hogy e tekintetben csak egy van, mi az egész nép átalános szükségeként tünik fel, — az: *hogy az állam valamennyi érdeket egyaránt oltalmazzon.* A mi az egyes érdekeket illeti, azok közül talán egyetlen egy sem tekintethetik a többség érdekének. Még a földmivelői érdek is ugyszólván mindenütt kevesebbségben van. S ahol különben van a dolog: ott a tulajdonos, a bérlő s a napszámos érdekeire oszlik. Oly változás, mely például a földmivelő osztályok állapotát lényegesen sujtaná, a többieknek, azaz a többségnek, mindig pillanatnyi előnyöket látszik igérni, s ezek, ha szerét tehetik, azon lesznek, hogy ezen előnyökhöz jusssanak; az iparos pedig nem veheti rosz néven a mezei gazdának, ha ez a vámjegyzék azon pontjánál, mely az iparos sorsa felett talán határoz, oly ellenséges indulatot tanusit iránta, amilyennel ő még csak imént a mezei gazda

irányában viseltetett: — és mind ennek az az eredménye, hogy végre valamennyi érdek egyaránt sértetik, s hogy a sok változás miatt a fejlődés, mely a létező viszonyoknak egy bizonyos állandósága nélkül nem képzelhető, lehetlenné válik.

A KÖZIGAZGATÁS.

Ha figyelmünket az alkotmányos államok közigazgatására irányozzuk, azt találjuk, hogy a *korlátlan* népfelség elve itt is ugyanazon következményeket vonja maga után, melyek átalán véve minden korlátlan kormányforma eredményei gyanánt tekinthetők.

A bureaucratia gonosz hatásáról annyit beszéltek és irtak már, hogy e tárgynak fejtegetését feleslegesnek tartom. Miután az egyes polgár épen a közigazgatás által jön érintkezésbe az állammal, a közigazgatási rendszer egyetlenegy hiánya sem kerülheti ki a közfigyelmet, s ezer meg ezer ember már annálfogva, hogy ez által polgári bátorságát tanusithassa, minden irnok tévedéseit és kicsapongásait keményen szokta megróni. A nép az alsóbb foku tisztviselőkkel körülbelől ugy bánik, mint bántak volt hajdanában azon gyermekekkel, kik a királyfiak mellett neveltettek, s kik, valahányszor ezek oly valamit követtek el, mi büntetést látszott érdemelni, derekasan megpaskoltattak. A magasabb tisztviselők a közelégedetlenség nyilatkozásának ezen módját magukra nézve igen kényelmesnek találhatják,

s igy történt, hogy a közvélemény felszólalásai a bureaucratia visszaélései ellen — természetesen csak annyiban, amennyiben e megrovások az alsóbb ágakra szoritkoztak — még korlátlan kormányformáju államokban sem tiltattak el. E panaszokra nézve nem kell megfeledkeznünk, hogy a bureaucratiának valamennyi baja nemcsak korlátlan monarchiákban létezik, hanem átalában az *absolutismus* eredményei — akár a király, akár a nemesség, akár az összes nép nevében gyakoroltassék az absolutismus; s hogy tehát ennélfogva a *korlátlan* népfelség elvének létesitése által azon bajok, melyeknek a bureaucratia az egyes polgárokat kiteszi, nem szüntethetnek meg, sőt annálinkább szaporodnak, minél következetesebben vitetik keresztül a népfelség elve.

Minden absolutismus, természeténél fogva, az összes kormányhatalomnak központositása felé törekszik. Ez nemcsak lételének, hanem mindazon előnyöknek is alapfeltétele, melyek a korlátlan kormányformának tulajdonittatnak. Az igazgatás egysége, a gyorsaság és egyformaság, melylyel minden rendszabály végrehajtatik, az innen származó hatalom a külfölddel szemközt s a belső rend oly dolgok, melyek csak a kormány egész hatalmának központositása által érethetnek el. Rómában szintugy mint Chinában, a vaticánban azonképen mint a czár-udvarnál, egy véleményben vannak ez iránt. A velenczei tanács szintugy mint Richelieu és XIV. Lajos, a franczia convent azonképen mint Napoleon nem vonták kétségbe e tételt, és minden korlátlan hatalom,

— akár önzésből, akár a nép érdekében, — mindig a lehető legnagyobb központositás felé törekedett.

Valamint ezen törekvés közös minden korlátlan kormányformával, ugy következményei is az egyes polgárra nézve azonosak, bármily nevet viseljen a hatalom mely az országot központilag kormányozza. — Következményei:

az egyesnek gyámság alatt tartatása oly dolgokra nézve is, melyek az állam érdekeivel nincsenek közvetlen kapcsolatban;

külön tisztviselő-kar alakulása, melynek tagjai azoktól, a kiknek igazgatása alá helyezvék, tökéletesen függetlenek, mig másrészről tiszti előljárójuknak vakon engedelmeskedni tartoznak;

átalános tespedés a közigazgatás minden ágában, vagy örök változás minden haladás nélkül: a mint t. i. a központi hatalom változatlan marad, — avagy változást szenved. A legnagyobb önkény minden tisztviselőcske részéről, vagy pedig — hogy a polgárok oltalmaztassanak — egy sereg formaság, mely még az önkény súlyánál is inkább nehezedik mindenkire;

a felelősség elve gyakorlati alkalmazásának nehézsége, miután a magasabb állásu tisztviselő az általa elkövetett hibákat azzal mentheti, hogy parancsait az alatta szolgálók félreértették, s ezek meg azzal védhetik magukat, hogy ők engedelmességgel tartoztak fölebbvalóiknak. Az egyes polgár, ha a közigazgatás őt kárba ejtette, ily kormányrendszer alatt csak nehezen nyerhet elégtételt, részint azért, mert ezt rendesen ná-

lánál jóval magasabban álló egyéneken kellene keresnie, részint meg azért, mert egyátalában nem lehetséges más elégtétel, mint az illető tisztviselőknek birói elmarasztása, s ehhez annyi bizonyiték kivántatik, mennyit az egyes a testületi szellem által pártfogolt tisztviselő-kar ellen ritkán képes felhozni, azt nem is emlitve, hogy a tisztviselők tévedéseiből vagy ügyetlenségéből származó hibák a dolog természeténél fogva csaknem kivétel nélkül büntetlenül maradnak.

Mindamellett, hogy a hivataloknak minél alkalmasabb egyének általi betöltése mind az államra, mind az egyes polgárra nézve a legnagyobb fontosságu dolog, *mégis azok, kiktől a kinevezés függ, rendesen nem képesek maguknak a kinevezendő egyének tehetségeiről elégséges tudomást szerezni (r).* Azután a központilag igazgatott államokban a tisztviselők állása olyan szokott lenni, mely könnyen kihágásokra és visszaélésekre vezeti őket. A teljes függetlenség azok irányában, kik felett hatalommal bir, s a fölebbvalójátóli függőség szükségkép befolyással vannak a tisztviselőre, és könnyen előidézik mind az uralkodás mind a szolgaság büneit. — Végre a központositás következménye:

az ügyek tetemes szaporodása, mely a szünetlen és mindenre terjeszkedő ellenőrködésből származik és a közköltségek rendkivüli növekedését vonja maga után.

Ezek eredményei bármely központositásnak: ahhozképest, a mint az egészet vezető hatalom inkább vagy kevésbé felel meg feladatának. Ezen bajok nagyobb vagy kisebb sulylyal nehezednek az egyesekre, de egészen

nem hárittathatnak el, s akár monarchiai, akár aristocratiai, akár democratiai legyen a központi hatalom, az nem változtat a dolgon. Valamint a központositás az absolutismus következménye, ugy a tisztviselői uralommal járó bajok a központositásból származnak, és ezen bajok egynémelyike még sulyosabb alakban tünik fel ott, hol a korlátlan hatalom a népfelség nevében gyakoroltatik. Alkotmányos államokban a változó ministeriumok növelvén a közigazgatás változékonyságát, a ministernek ritkán van elégséges ideje, magának alsóbb tisztviselői tehetségeiről alapos tudomást szerezni; s a mi végre a költségpontot illeti, azt tapasztaljuk, hogy a chinai birodalom közigazgatási költségei, — ámbár China tizszer nagyobb Francziaországnál, — tizedrészét sem teszik a franczia központositás költségeinek.

Nézzük most: mily befolyással van a korlátlan népfelség elve az egyén szabadságára, s mindenkinek valamennyi közteherben egyaránt részeltetésére.

EGYÉNI SZABADSÁG.

A hol korlátlan hatalom létezik, ott az egyén szabadsága puszta véletlen, és nem az alkotmány következménye, sőt az egyén személyes szabadsága azon mértékben fogy, melyben az alkotmány céljának megfelel, azaz: azon mértékben, melyben a kormányzó hatalom valósággal korlátlan. Miután pedig minden

absolutismus annál erősebb, minél inkább nemcsak physicai erőn, hanem a polgárok meggyőződésén is alapszik, s miután a zsarnokság csak ott lehet tökéletes, ahol becsület dolgának tartja az egyes, magát neki alávetni, ezen viszony pedig sehol sem létezik oly mértékben, mint ott, hol a kormányhatalom a felséges nép nevében gyakoroltatik: ez okoknál fogva a személyes szabadság sehol sem korlátoltabb, mint ily államokban. E tekintetben még a kelet despotiai birodalmai sem képeznek kivételt; minthogy Chinában például gyalázatnak tartatik ugyan a császár akaratának ellene szegülni, és minden absolut államban a felségsértés a legmegbecstelenitőbb büntettnek mondatik; de egyes despota soha sem bir mégis oly hatalommal alattvalóinak tetteit és szavait minden pillanatban ellenőrizni, és a korona parancsait végrehajtatni, a minőt a mindenütt jelenlevő és mindenható felséges nép az egyes polgár irányában gyakorolhat (*s*).

Felesleges volna példákat felhoznom, mert e tétel maga a dolog természete által igazoltatik, s nincs eset, melyet ellene felhozhatnánk. Akár az ó-kor összes történetét tekintsük, mely a népfelség elve következményeinek legjobb bizonyitékául szolgálhat, akár azon rövid időt, mely közben ez elv alkalmazást nyert napjainkban: mindig azt fogjuk találni, hogy a korlátlan népfelség életbeléptetése okvetlenül az egyéni szabadság megszoritásához vezet.

De mikor szükséges, hogy az egyéni szabadság áldozatul essék a közjónak! — igy kiáltanak fel, — s

talán igazuk is van; habár nem igen tudom felfogni, hogy mi legyen hát ezen közjó, hacsak nem valamennyi egyesnek jóléte, s hogy mint érezheti magát jól valaki, ha a legfőbb jót, az egyéni szabadságot nélkülözni kénytelen. A közjó neve alatt alkalmasint az anyagi jóllétet értik; s miután ennek egyik alapfeltétele az, hogy az állam az egyén szerzeményének minél csekélyebb részét emészsze fel, nagyfontosságuvá válik e kérdés: mennyiben eszközöltethetik a korlátlan népfelség elvének alkalmazása által nagyobb államokban a közgazdaság egyszerüsitése s a közköltségek és kiadások minél szükebbre szoritása?

A KÖZTERHEK.

Elméletileg e kérdés olyannak látszik, melyet megoldani könnyü.

Miután alkotmányos államokban a közkiadások nyilvánosan kezeltetnek, s mindenki, mihelyt akarja, ezek minden ágáról magának tudomást szerezhet, s miután ily államokban minden polgár egyaránt részt vesz a közterhek viselésében: természetes, hogy a közkiadások megszoritása mindenki előtt egyaránt kivánatos. Ezen következtetés oly világosnak látszik, hogy a népfelség elvének átalános elfogadása talán ennek köszönhető. Azon ország, mely XIV-dik és XV-dik Lajos hiuságos pazarlásait látta, pénzügyének tökéletes bomlását még csak az által remélé kikerülhetni, ha azt ön-

maga kezeli, s ez uton egy második Versailles épitését s a trianoni mulatságok ismétlését lehetetlenné teszi.

Mikép történhetett, hogy az eredmény e tekintetben sem felelt meg a várakozásnak, s hogy a közterhek nem fogytak, hanem növekedtek?

A fönebb érintett következtetés helyessége elméletileg nem vonathatik kétségbe, de *egyes tételei* a korlátlan népfelség elve szerint kormányozott *nagyobb államokban* meg nem állanak, még pedig azért nem:

mivel a közkincstár nyilvánosan kezeltetik ugyan, de az egyes polgár mindemellett nem képes magának e tárgyban kielégitő tudomást szerezni;

mivel továbbá — csak nagyobb államokról szólunk — *a terhek nem sujtják egyaránt a polgárokat;*

mivel végre a közterhek leszállitása, egyenkint véve e terheket, nem áll egyaránt mindenkinek érdekében.

Nézzük csak, mint kezeltetik alkotmányos államokban a közkincstár, s állitásaimat igazolva fogjuk találni.

A budget nyilvánosan tárgyaltatik, a zárszámadások megjelennek nyomtatásban, a hirlapok által vizsgálat alá vonatnak, és szerfelett nagy kiadások ellen átalánosabb, legalább hangosabb a panasz, mint az alkotmánynyal nem biró államokban; de vajjon hányat fogunk találni, p. o. a 34 millió franczia polgár között, ki időt vesz magának, vagy képességet érez magában, az 1500 millió francra menő budgetet átvizsgálni és azon tételeket kijelölni, melyeknél megtakarithatna valamit az állam? Külön mindenik polgárnak joga van

hozzá, a népképviselőnek épen kötelessége. Nézzük, mint gyakoroltatik e jog, mint teljesittetik e kötelesség?

Azon országokban, hol a kormány legparányibb hibája sem marad megrovás nélkül a sajtóban, ott a hirlapok hasábjai csak igen ritkán nyilnak meg e nagyfontosságu kérdésnek: kivéve, ha a pénzügyi zavar épen tetőpontjára hág, vagy ha a közkincstár kezelésének fejtegetése izgatási eszközül használtathatik valamely minister ellen. A budget az ülés végnapjaiban üres padok előtt tárgyaltatik, és jaj azon szónoknak, ki a részletek tömkelegébe ereszkednék: csendre nem igen tarthat számot, figyelmes kihallgatásra épen nem, ámbár mindenki tudja, hogy a közkincstárnál — azonképen mint a magánbirtoknál — csak ugy lehetséges valamit meggazdálkodni, ha a parányinak látszó egyes kiadásokat figyelmesen mérlegezzük; nagyobb tételeknél gyakran nem igen eszközöltethetvén megszoritás. S honnan e közönyösség, ha forrása nem a tehetetlenség érzetében rejlik, mely nemcsak az egyest, hanem a törvényhozást is megszállja, midőn testes budget megbirálására hivatik fel?

Az állam számadásai megszüntek hét pecsét alá zárt könyv lenni, mint akkor volt, midőn a franczia udvar kiadásai a veres könyvbe jegyeztettek. A könyv nyiltan fekszik előttünk, de hét ivrétű kötetből áll, s igy, ki érez magában erőt és hivatást e könyv tanulmányozására, hogy még azon esetre is, ha hibákat találna benne, semmi hasznát se lássa fáradságának, miután

másoknak ugyanazt kellene tenniök, hogy nézeteinek helyességéről meggyőződhessenek, s miután ennyi buzgóságot a közjó érdekében a törvényhozás többségétől nem várhatni? A tárgyalás ennélfogva nehány átalános ellenvetésre szoritkozik. Minden törvényhozásban vannak egyesek, kik kötelességöknek ismerik, ülésről ülésre a pénzügyministernek egypár gonosz órát, vagy egykét keserü napot szerezni; s ha ez megtörtént, a törvényhozás egészen, vagy némi levonással megszavazza a budgetet, — amint tudniillik kisebb vagy nagyobb bizalommal viseltetik a ministerium iránt, — nem mert a pénzügyet inkább vagy kevésbé jól kezelte, hanem mert politikai eljárása volt nagyobb vagy kisebb mértékben a közönség inyére. Egy pár ezer franc titkos kiadás, — e téren foly le rendesen az ügytárgyalás, s az emberek ugy látszik, nem is sejtik, hogy a titkos költségeknek legnagyobb, legnyomasztóbb tétele azon felesleges kiadásokban áll, melyekről magának a ministernek sincsen tudomása. Az állam kimerithetlenül gazdag. A népnek korlátlan joga van az állam összes kincse fölött intézkedni; a képviselő testület az egész nép akaratának képviselője, s igy a közkiadások növelése ellen épúgy nem lehet kifogása senkinek, mint nem az ellen, ha egy véghetetlenül gazdag embernek a maga feleslegéből nagyobb összeg pénzt tetszenék kiadni!

Gyakorlatilag tehát nem való, hogy már annálfogva, mivel alkotmányos államokban a közkincstár nyilvánosan kezeltetik, annak egyes ágairól elégséges tudomást szerezhet magának mindenki. Valamint az

emberi szem nem képes egyszerre száz mértföldnyi területen végignézni, habár más akadálylyal nem találkoznék, mint önön gyengeségével: épen ugy lehetetlen a polgárok jóval nagyobb részére nézve alkotmányos államokban — a közkincstár jelen kezelésmódjánál fogva — ez ügynek tiszta felfogása. Az egyetlenegy előny, melyben a nyilvánosság őket részesiti, annak átlátása, miszerint még mindig nem fizetnek annyit, hogy azt nem lehetne felszámitani.

Nem állithatni továbbá, hogy amely államban korlátlan népfelség uralkodik, ott valamennyi közteher mindenkit egyaránt ér. Az eszköz, mely ezen teljes egyformasághoz vezethetne, még nem találtatott fel, s örökké változván a birtok, és egymásra hatván az egyesek viszonyai, nem is fog az egyhamarjában feltaláltatni. Miután p. o. a fekvő birtoknak oly megadóztatása, mely középszerü jövedelemre alapitva, helyes viszonyban áll azon adófajokhoz, mik más iparágakat érnek, termékeny évben igen könnyü, s mostoha évben csaknem leróhatlan teherré válhatik; — miután továbbá oly közvetlen adónem, mely az ipar valamely ágára, sőt talán valamely fényüzési czikkre oly czélzattal vettetett, hogy a gazdagabbak sujtassanak általa, közvetve épen a munkások legszegényebb osztályát érheti: nem igen remélhetjük, hogy az egyaránti megadóztatás rejtélye valaha meg fog oldatni. Komolyan nem is szokták e feladat megfejtését megkisérleni. A történettudomány bizonyságot tesz, miként adó dolgában az emberek — egyes tudósok kivételével, — soha sem törekedtek egyformaságra;

hanem az uralkodó felek mindig azon voltak, hogy az adónak jóval nagyobb részét elháríthassák maguktól. Valamint egykoron a nemesség törvényhozói befolyása által tökéletes, vagy legalább részbeni adómentességet szerzett magának: ugy törekszik a democratia jövedelmi és progressiv adók segélyével szintazon czél felé. Az eljárás és egyenlőtlenség azonegy, s ennek mértékeül elv gyanánt fogadhatjuk el, hogy az adóztatási egyenlőtlenség annál nagyobb, minél nagyobb az állam és annak kiadásai, — már azért is, mivel igen nagy állami kiadások csak közvetett adónemek által fedeztethetnek, melyeknél az egyenlő felosztás alig lehetséges ; már pedig ezen elv az ujkor alkotmányos államaira alkalmazva, nem szolgálhat annak bizonyságául, hogy ezen államokban a közterhek egyenlően volnának felosztva.

Első pillanatra ugy tetszik, hogy, habár egyenlőtlenül van felosztva az adó, mégis annak leszállitása mindenkinek egyaránt érdekében áll, mivel senki sem egészen adómentes, s ennélfogva mindenki érzi az adó leszállitásának hasznát. Bármi valónak látszassék e tétel, még sem kell csodálkoznunk, hogy alkotmányos államokban, hol a közterhek leszállitása a többségtől függ, épen az ellenkezőt tapasztaljuk. Ennek okát abban találjuk, hogy az adó leszállitása *átalában véve* csak az *egyes* kiadások leszállitása által érethetik el, s hogy a király dijának s a magasabb tisztviselők fizetéseinek kivételével *csak igen kevés állami kiadás van, melynek leszállitása számos egyén érdekeinek sértése nélkül eszközölhető volna.*

Emlitettük fönebb, hogy a központositás szükséges következménye az absolutismusnak. Minél korlátlanabb az államot kormányzó felséghatalom, annál inkább közvetlenül tőle kell minden kormánycselekvésnek kiindulni, annál inkább háttérbe kell vonulni a *Selfgoverment*, az önkormányzás elvének: még pedig annálfogva, mivel a korlátlan kormány, saját biztosságának érdekében, vonakodik a fontos ügyeket kezéből kibocsátani, a kevésbé fontosokat pedig nem bocsáthatja ki kezéből; miután, ha valamennyi fontos ügy az állam kezében központosittatott, nem találkozik alkalmas ember, ki a többinek kezelését magára vállalná.

Eszerint minden korlátlan állam — a dolog természeténél fogva — teljes gyámság alá helyezi az egyes polgárt; sőt, mi több: kötelessége ezen czél felé törekednie, minthogy ily viszonyok között mindenütt, a hová az állam hatalma ki nem terjed, anarchia uralkodik, s bármi súlyos legyen például a chinai kormány, mégis elsőséget érdemel azon viszonyok fölött, melyekkel más keleti birodalmakban találkozunk, ahol az absolutismus nem terjeszkedett ki mindenre. A népfelség absolutismusa szintazon törvényeknek van alávetve, s ha mindjárt az utopisták követelései, kik a népfelség elvét egész szigoruságában szeretnék alkalmazni és semmiféle következményétől nem rettennek vissza, az álmok országába utasittatnak, s habár a józanok nem állitják, hogy a népfelség elvének alkalmazása körül a logicai következetességet addig kell fűzni, miglen az állam külön mindenik egyesnek öltözetéről is gondoskodott:

mégis abból, ami eddigelé a franczia földön ez irányban történt, láthatni, hogy hová visz bennünket az ár; és ebből azt is megmagyarázhatjuk, mint történhetik az, hogy midőn a budget a nép által határoztatik meg, a kiadások mégis nemhogy fogynának, hanem napról napra nagyobbakká válnak.

Az ujabb államok budgeteiben előforduló összes kiadások két osztálybeliek.

Olyanok, melyek természetöknél fogva az állam kiadásainak tekintendők, és ennélfogva, — bárminő legyen az alkotmány, — mindig előfordulnak. Ezekhez mindazon kiadások tartoznak, melyek az állam adósságra, a hadi és tengeri erőre, a szolgálati személyzet fizetésére fordittatnak;

és olyanak, melyek csak azért váltak állami kiadásokká, mivel az állam a nyilvános élet azon ágainak kormányzatát is magára vállalta, melyek *szoros értelemben véve nem illetik az államot:* ezekhez tartoznak a vallásgyakorlatot, az iskolákat, az utakat, az épületeket, az alsóbb rendőrséget, az igazságszolgáltatás és közigazgatás egy részét illető kiadások, szóval, azon költségek, melyek szigoruan véve a municipalis élet, a vallási felekezetek, vagy magán egyesületek körébe esnének.

Ha a közkiadások első osztályát veszszük tekintetbe, itt is tetemes növekedést fogunk találni, mely nagyrészt annak tulajdonitandó, mert a közkiadások növekedése néha nemcsak nem kártékony azoknak érdekeire nézve, akik mint a nép képviselői a budget felett határoznak, hanem több esetben érdekökben áll, miután

ők a közkiadások növekedése által magukra és a hozzájok közelállókra nézve sokkal többet nyernek, mint amennyit a közadó növekedése által veszithetnének. Aki ez iránt meggyőződést akar magának szerezni, kisérje figyelemmel azon tanácskozásokat, melyek az államadósság kamatainak lejebbszállitását vagy a közhivatalok szaporitását tárgyalják [1]).

Ha figyelmünket a közkiadások második osztályára forditjuk, látni fogjuk, hogy a növekedés szükséges volta magában a dolog természetében rejlik.

Először : *mivel minden központositásnak számos közbeneső lánczszemre és mindenüvé kiterjeszkedő ellenőrködésre van szüksége*, a mi sok költséggel jár.

Vannak ugyan, kik épen az ellenkezőt állitják, s kik a központosításban gazdálkodási eszközt látnak, de ez csak annyiban áll, a mennyiben a központositás az ügyek egyszerüsitését vonja maga után. A gyár — mondják — annál olcsóbb áron adhatja el termékeit, minél nagyobb; de ez csak bizonyos határpontig való. Ha oly vidék, mely gabnáját eddigelé száz vizi malmon

[1]) A korlátlan népfelségnek, midőn valamit épittett, szintugy megvannak fényüzési szeszélyei, mint XIV. Lajosnak Versaillesben ; s bármi haszontalan tisztség volt a grand-veneuré s más, a forradalom által eltörlött hivatalok, mégis talán nem csalódom, ha mondom, hogy Francziaország uj budgetében is található egyes tételek, melyek hasonló haszontalanságu hivatalokra tetemes összegeket pazarlanak évenkint. Az alkotmányos absolutismus is szükségesnek véli a fényüzést, habár ennek gyakorlati haszna egyedül abban állana, hogy a felség hatalmára és nagyságára emlékeztessen mindenkit.

— miknél a mozgató erő csaknem semmibe sem került — őrölteté, rögtön a lisztet kirekesztőleg egy óriási gőzmalomban készittetné, ez eljárásban kétségtelenül senki sem fogna gazdálkodást látni. S ez áll az államra nézve is, ha ez oly ügyeket vállal magára, melyeknek kezelése előbb parányi költségbe került.

Másodszor: *mivel azon kiadásoknál, melyek szigorúan véve a község, a megye, a vallási vagy másnemü társulatok körét illetik, ezek jóval nagyobb igényekkel állanak elő, ha ezen kiadásokat az állam vállalta magára. A község, ha önállólag rendelkezik, soha sem veszti szem elől a költségpontot, s ennélfogva gazdálkodik; de ha az állam a vállalkozó, akkor kivánatainak tökéletes kielégitését követeli tőle*, még pedig annál sürgetőbben, minél csekélyebb saját terhének növekedése azon előnyhöz képest, mely a közbudget ily szaporitásából reá háramlik.

Ime egy példa ez állitás bebizonyitására.

A cultus s a közoktatás állami ügyeknek nyilvánittattak, s az állam a vallásfelekezetek és tanintézetek vagyonát államvagyonnak nyilatkoztatván ki, magára vállalta a kötelességet, hogy ezentul az iskola és egyház szükségeiről gondoskodni fog. Vegyük kezünkbe bármely ország budgetét, hol ez történt, s lássuk, nem növekedtek-e folytonosan a közkiadások ez ágban? még pedig azért, mivel az állam irányában oly igények merülnek fel, melyek különben elmaradtak volna, s mivel azon gazdálkodási rendszer, mely a közvetlen kiadásnál zsinórmértékül szolgál, az államhoz nem illőnek

tartatik. A franczia forradalom számtalan izben vallástalanságról vádoltatott, pedig a cultus azóta jóval nagyobb költségébe kerül az államnak. Ugyanez áll az utakra, a középületek minden fajára, sőt még a törvénykezési és közigazgatási tisztségekre nézve is, melyeknek gyarapitása vagy egy helyről a másikra áttétele oly mértékben lett közkivánat tárgyává, hogy a ki hatalmas vesztegetési eszközzel akar élni, az választás alkalmával igéretet tesz a választóknak, miszerint, ha magukat ő általa képviseltetik, bizonyos ut, bizonyos épület szükséges volta mellett fog nyilatkozni, vagy sürgetni fogja, hogy a választó kerületnek magasabb tanintézet, törvényszék stb. szavaztassék meg. Miután a közterheknek egyes községnek adott kedvezésből származó növekedése csak azon arányban éri a községet, melyben vagyona az összes államéhoz áll; holott gyakran az egész előny, vagy annak legalább jóval nagyobb része kirekesztőleg reája háramlik, a község magaviselete igen természetes. Nem tagadhatni, hogy ezen számvetés nagy csalódáson alapszik: mért a község, melynek érdekében az állam kiadásai növeltetnek, utóbb más községek hasznára szintazon módon vonatik teher alá; de nem tagadható, hogy a mely országban az állam tulságos központositás által az összes közigazgatást magához rántotta, ott ily törekvés átalánossá válik, ami a közkiadásoknak csaknem végnélküli növekedéséhez vezet.

Minden község, ha valamit, ami a közkincsre új terhet ró, czélba vesz, óhajtását csak a parlamenti több-

ség hozzájárulásával érheti el, még azon esetre is, ha az, amit óhajt, a község gyarapulására szükséges, sőt az összes államnak is tetemes hasznára válik; s igy, miként ne törekednék az, aki — bár mit mondjon a törvény — nemcsak az egész népet, hanem különösen választóit képviseli, minden módon arra, hogy magának e hozzájárulást biztositsa, és miként ne élne e végre a legtermészetesb eszközzel, igérvén, miszerint képviselőtársainak is hasonló szolgálatot fog tenni, s tevén e szolgálatot mindaddig, miglen a közkincs egyes községek érdekében ily engedményezések által, melyekkel az illető képviselők a köznek rovására egymást megajándékozzák, mindinkább megterheltetik és végre, az állam oly részeiből kiinduló panaszok, melyek az engedményezések e kölcsönösségénél eddig kevesebbet nyertek, az által némittatnak el, hogy ama nagylelküség reájok is árasztatik, s igy a szerfeletti megterhelésért járó kárpótlás mindig a közterhek szaporitásában kerestetik.

Szivesen elismerem, hogy mindezek csak visszaélések az alkotmányosság mezején; nem tagadom, hogy minden képviselő, ki magát bizonyos választóság és nem az összes nép képviselőjének nézi, vét az alkotmány szelleme ellen, s hogy az államok azon organisatiója, melyet a franczia forradalom kezdeményezett, csak akkor czélszerü, ha a középkori kupakhazafiság helyére a való hazaszeretet lépett. De hiszem azt is, hogy semmi sem áll annyira utjában a viszonyok helyes felfogásának, mint, ha megfeledkezünk a dolgok valóságos helyzetéről, s a jelenkor szükségei helyett utopiai álmokkal

bibelődünk. Minthogy tehát félszázad óta az átalános tapasztalás arra mutat, hogy a közkiadások mindazon államokban, melyek a francziához hasonló alkotmánynyal birtak, növekedésnek indultak, s miután ezen növekedés arányban áll a rendszerül elfogadott központositás nagyobb vagy kísebb mértékével: vakmerőség nélkül állithatni, miként korlátlan népfelség elve szerint kormányzott államokban az egyes polgár nincsen biztositva az iránt, hogy közterhekkel csak annyiban fog terheltetni, amennyiben ez az állam fentartására elkerülhetlenül szükséges. Sőt ha nem elvont eszmék, hanem a tapasztalás nyomán indulunk, s ha okoskodásunkat tényekre épitjük, be kell vallanunk, hogy, miután bármely absolutismus s ennélfogva a népfelségé is magában foglalja a központositás szükségét, s miután a központositás növekedése s a közterhek szaporodása egyenes arányban állanak egymással: az egyesre nehezedő közterhek szükségkép annálinkább fognak növekedni, minél tökéletesebb alkalmazást nyer a korlátlan népfelség elve.

Foglaljuk össze röviden a mondottakat.

Azon elemek, melyekből összes polgárosidásunk alakult, az egyenlőség s az egyéni szabadság eszméit idézték elő.

Összes polgárisodásunk ezen eszméken alapszik, és minden haladás csak egyesek önálló munkásságának eredménye.

Minthogy tehát az igyekezet, a divatos értelmökben vett szabadság és egyenlőség elveit létesiteni nem egyéb,

mint törekvés, az állam egyetemi jogosultságát az egyéni jogosultság helyébe léptetni, azaz, az uj kor államait az ókor alapelveihez képest átidomitani.

Ezen törekvés czélja nem érethetik el a nélkül, hogy egyszersmind a haladás alapfeltétele, és vele valamennyi egyesnek jóléte ne semmisittessék meg, s igy bármi üdvösek lehetnek az emberiségre nézve ily átalakulás végeredményei, mig nem létesülnek, állásával és viszonyaival megelégedve nem érezheti magát senki.

Ugyanezt mutatja a tapasztalás.

Ezelőtt a népfelség hatalmának élvezete a franczia alkotmány által a vagyonosbakra szorittatott. A fejenkinti szavazásjog véget fog vetni a kedvezményeknek, melyekben a vagyonosabb osztályok eddigelé törvény szerint részesültek: vagy — ami még valószinübb — a munkásokra fogja átszállitani e kedvezményeket. A mennyiben mindazáltal csak azon hatásról van szó, melyet a korlátlan népfelség elve azon osztálybeliekre gyakorlott, kik e jogban részesülnek, annyiban némi világosságot vetnek a közelebb lefolyt idők eredményei a jövendőre is.

Ha azon alkotmány, melynek pajzsa alatt — mint az 1830-diki chartának egyik meleg bámulója mondá — az államban létező valamennyi ügy kormányzás tárgyává lett[1]) Francziaországot oda vezette, hogy az —

[1]) Dans le régime selon la charte il n'y a rien, qui ne rentre dans la masse de choses gouvernables. *„Hello du regime constitutionell.“*

M. Chevalier szavaival élve[1]) — jelenleg sem saját munkája, sem kereskedés által nem képes a lakosainak fentartására szükséges kellékeket előállitani; ha még csak azon osztályok jólétét sem volt képes előmozditani, melyeknek e charta kirekesztőleg kedvezett; ha a franczia földbirtokos, ki a beruházásokra szükséges tőkét 10% kamat mellett is csak alig-alig szerezheti meg, a termesztést nem gyarapithatja; ha az iparos, a gyártulajdonos, azonképen mint béresei, — száz meg száz törvényes korláttól körülfogva, — tehetségeiket szabadon nem használhatják, s az angollal és amerikaival szemközt olyasmit éreznek, mintha kezeik békóban volnának, holott az, akivel versenyezniök kell, mindkét karjának szabadon hasznát veheti; ha a Francziaországra nehezedő átalános nyomor és tehetetlenség ezen osztályokat is sujtja[2]): akkor, — kérdem, — mint várhassuk, hogy a fejenkinti szavazás joga az összes népet azon jólétben és megelégedésben részesitendi, mely még azoknak sem jutott, akik eddigelé e joggal kizárólag birtak, s kik ezt mások érdekeinek tekintetbe vétele nélkül önmaguk hasznára aknázhatták ki?

Valamint két külön érdeknek összhangzása, mint d'Argenson mondja, azon ellentétből származik, melyben mindakettő egy harmadik irányában áll: ugy származik, Rousseau szerint, az összesség érdekeinek összhangzása azon ellentétből, melyben az összeségnek

[1]) „Revue de deux mondes, 15 mars 1850." Le rapport de la commission sur l'assistance et la prévoyance publique.

[2]) M. Chevalier a fönebb idézett munkában.

érdekei mindenik egyesnek külön érdekeivel állanak[1]). Ha tehát az alkotmány olykép van szerkesztve, hogy azon tusában, mely az összeségnek és minden egyesnek külön érdekei között foly, az egyesnek érdeke szükségkép mindig legyőzetik; miként érezze ez magát megelégedve ily viszonyban? Igaz, neki joga van a választási működésben részt venni, s ő az év bizonyos napjaiban, midőn e jogot gyakorolja, azon mindenható erő részecskéjének tarthatja magát, melynek feltétlenül van alá vetve. Neki is van egy órája, midőn urat játszhatik; de helyzete ilyenkor csak olyan, mint az ókor rabszolgáié, kik a saturnáliák napjaira szabadon bocsáttattak, kik egy pár óra hosszáig még az uralkodás gyönyörében is részesültek, s kik ekkor Krétában megfenyithették még uraikat is, — de a boldogság nehány rövid percze mulva a kegyetlen elnyomatás állapotába hanyatlottak vissza.

Az, ami után korunk a szabadság és egyenlőség neve alatt államainkban törekszik, nem egyéb, mint valósitása azon elvnek, mely már Rousseau által feállittatott: *miszerint személyét és összes erejét mindenki a közönség akarata legfelsőbb vezérletének köteles alávetni, hogy azt, amiről a társadalomba léptekor lemondott, mint az egésznek egyik része visszanyerje.* [2])

Ilyen állapot csak azon esetre elégitheti ki a népet, ha sikerült az elvnek *tökéletes* valósitása. Oly állam,

---

[1]) Contrat Social L. I. Ch. III. Note.
[2]) Contrat Social L. I. Ch. VI.

mely minden egyesnek viszonyait szabályozni képes, tartozik is azokat szabályozni; ha az egyesnek tevékenységét paralysálta, tartozik róla gondoskodni.

Addig, mig a jelen társadalom fenáll, mely azon alapszik, hogy mindenki magáról és övéiről gondoskodjék, addig azon elvek, melyek a többséget képessé teszik minden pillanatban mindent felforgatni, s melyek nem engedik, hogy az egyes bármily állapot fenmaradására számot tarthasson, — csak köznyomort vonhatnak maguk után.

Forduljunk most ismét a nemzetiség fogalmához.

JEGYZETEK A VI. FEJEZETHEZ.

(*a*) Majdnem átalános tapasztalás a világtörténetben, hogy a legtöbb alkotmány, — bármi nagy hibái voltak legyen is — mindig akkor enyészik el, ha fenállása az állampolgárok nagyobb részének anyagi jólétével összeütközésbe jön; s az alkotmány romjain mindig csak az képes uj hatalmat alapitani, ki ezt az állampolgárok érdekeinek biztositására tudja felhasználni. A franczia forradalom számos adatot nyujt e tétel igazolására. Valamint a 89-diki első nagy forrongást nem az oeconomistáknak és encyclopaedistáknak, hanem azon controleurs géneraux és más közigazgatási hivatalnokoknak tulajdonithatni, kik, amit amazok a fenálló viszonyok hiányairól irtak, gyakorlatilag bebizonyiták: ugy a következő kormányok közül is a császárságig, mindenik azon bukott meg, hogy nem volt képes az anyagi jólét iránti igényeket kielégiteni, s maga Napoleon, ki kezdetben hatalmát nagyrészt a nép anyagi érdekeinek oltalmára alapitá, elveszté e hatalmat, mihelyt az az anyagi érdekekre veszélyessé vált. Hasonló tapasztalatokat nyujt Róma története. Ha körülményesebben tanuljuk a korszakot, melyben a köztársaság elenyészett, meg kell győződnünk, mikép Augustus uralma csupán azért lett tartós, mert véget vetett azon folytonos anyagi szenvedéseknek, melyek alatt előbb a római nép minden osztálya sínylett, és tudott, a korábbi időkhöz képest, némi átalános jólétet teremteni. E nélkül szintoly mulékony fogott volna lenni az ő hatalma is, mint Pompeiusé és másoké, kik azelőtt egy ideig korlátlan hatalommal uralkodtak a köztársaság fölött. — Azonban egy-

átalában nem állitom, hogy valamely államforma fenállása *kizárólag* azon biztosságtól függ, melyben az anyagi érdekeket részelteti. Minél magasabb fokán áll valamely nép a miveltségnek, annál nagyobb befolyást gyakorolnak az erkölcsi szükségek is cselekményeire. S ha a kormány elbizottan megsérti egy népnek jogfogalmait: ez esetben aránylag miveletlenebb népek közt is tapasztaljuk, hogy nem csupán anyagi, hanem szellemi tekintetben is vannak bizonyos határok, miket a földnek egyetlen hatalma sem hághat át büntetlenül, habár a sértett érzületért pótlékul a legnagyobb anyagi előnyöket ajánlaná is. Mert, noha minden nép visszaóhajtja a forradalmak által vesztett anyagi hasznokat: ezen epedés egyet sem tartóztatott még vissza soha.

(*b*) Az eszme, miszerint minden egyesnek csupán az államhatalombani részvétében áll a polgári szabadság, egyátalában nem uj. Amit Hermann „Lehrbuch der griech. Staatsalterthümer“ §. 51. a görög államalkotmányok jelleméről átalában mond, az az ókor minden *régi* államszerkezetére nézve igaz. Mindenütt ugy tekintetett az állam, „mint a szabadok községe a végett, hogy teljes önelégültséggel éljenek; az állam körén kivül nincs önálló élet, és épen mivel a polgár azt, amit élvez mind az államnak köszönheti, egyszersmind köteles annak föl is áldozni mindenét.“ Ez eszme az életből fejlődött ki az ókor népeinél; egész polgárisodásuk eredménye oly régi mint államaik, s azért sokkal nagyobb befolyást kelle gyakorolnia az összes életre, mint nálunk, hol a tudomány vitte be ez eszmét az életbe, s hol oly alkotmányokba illesztetett az be, melyek egészen más, sőt ellenkező eszmék alapján fejlődtek ki. Mindazáltal még az ókor története is igazolja, mennyire nem képes az elv: *hogy az egyes az államnak mindent feláldozni tartozik*, megsemmisiteni azon befolyást, melyet az egyesek érdekei a cselekményekre gyakorolnak. Hiszen Spartában is, hol Lykurg törvényhozása az egyes polgároknál külön érdekek keletkezését lehetőleg gátolta, s hol mindenkinek gyakorlatilag át kelle látnia az államjólétének azonosságát a magáéval, — még itt

is egészen betelt a jóslat: *„kincsvágy rontandja meg Spártát."* S az egész ó történet mennyi számtalan példát mutat a legvirágzóbb időszakból haszonlesésre s aljas önzésre, minővel alig találkuzunk napjainkban, vagy legalább nem oly leplezetlenül. Nem hiszem, hogy korunkban valaki legjobb barátja előtt is oly vallomásokat tenne, mint Cicero Atticusnak: „Legem consules conscripserunt, qua Pompeio per quinquennium omnis potestas rei frumentariae toto orbe terrarum daretur: altaram Messius, qui omnis pecuniae dat potestatem, et adiungit classem et exercitum, et maius imperium in provinciis quam sit eorum qui eas obtineant. Illa nostra lex consularis nunc modesta videtur; *haec Messii non ferenda.* Pompeius illam velle se dicit, familiares hanc. Consulares duce Favonis fremunt; nos tacemus, *et eo magis quod de domo nostra nihil adhuc pontifices responderunt."* Cic. ad Attic. L. IV. ep. I. Hasonló nyiltságra, melylyel önzésöket többször dicsekedve bevallják, számos adatot találunk az ókor története lapjain. Midőn például Epikrates az athéni nép előtt vádoltatott, hogy a persa királytól ajándékot fogadott el, minden szégyen nélkül megvallá, s állitá, hogy azt igen democrata eszköznek tartja, meggazdagitani a polgárokat, ha évenkint a helyett, hogy archonokat választanak, mindig más szegény democrata polgárt küldenek követül Persiába. stb.

Okos dolog-e korunkban mindig csak a közjóról beszélni s nem lenni figyelemmel arra, minő befolyást gyakorolnak az állam intézményei sok egyesnek személyes jólétére? Kétségkivül azon állam volna legboldogabb, hol minden egyes az egésznek javát mindig eléje tenné saját érdekének, de ha ez eszmény elérhető, az csak ott lehetséges, hol az állam az egyesek jólétére legtöbb figyelmét forditja. Azon mértékben növekedik a polgárerény, minél ritkábban vannak kitéve az egyesek sulyos kisértetnek a köz- és magánérdekek összeütközése által.

(*c*) Tittmann az ó és ujabb kor államai közti különbséget (mire nézve ismét meg kell különböztetni a legujabb kort, midőn az állam körüli fogalmakra nézve visszatértek ismét az

ó-kor elveihez) igen jól jellemzi, mondván (griech. Staatsverfassungen 15. l.) hogy az állam az ujabb időkben inkább az egyesek biztosságát tűzte czélul, mint a görögöknél volt, hol a törekvés inkább az egész, az alkotmány és egyenlőség biztositására volt irányozva. Róma sem különbözik e tekintetben a classicus ó-kor más államaitól. Sőt valamint a római államban látjuk az ókor fogalmait legnagyobb tökélyre jutva: azon nézet sem jutott sehol oly átalános jelentőségre, miszerint az egyesnek legfőbb erénye, minden egyénit, legszentebb érzeményeit is feláldozni az állam jólétének. Tanusitja ezt az idősb és ifjabb Brutus példája. Azon állás, melyet a vallás az ókor népeinek életében elfoglalt, egészen megfelelő volt az érintett nézetnek. Itt sem az egyes kielégitésére, hanem kizárólag az egész jólétére volt tekintet. S azért az ókori államokban az állam és egyház között lehetlen vala minden összeütközés, vagy legalább mindig az elsőnek részére kelle eldőlnie.

Az egész ó-kort, de különösen Rómát igen diesérték vallásos türelmeért; körülményesebb vizsgálódás azonban mindenkit meggyőzhet, hogy a köztürelem, melyben Róma minden cultust részesite, nem valami magasabb foku felvilágosodásnak, vagy emberiség iránti különös tekintetnek tulajdonitandó, mint főleg a XVIII. században álliták, hogy a keresztyénség ellen valamit felhozhassanak. Róma története elég adatott nyujt, miszerint idegen isteni tiszteletek behozatala itt is nemcsak megtiltatott; sőt iratoknak vallásos okokból elnyomása és nyilvános megégetése is fordul elő. Livius L. XL. cap. 29. A különbség az ó- és uj-kor közt csupán abban áll, hogy mig ma a vallás az államtól függetlennek hirdettetik: Rómában a vallás is alá volt vetve az államnak, s annálfogva idegen istenek és szertartások bevitele a senatus jogai közé tartozónak tekintetett, és ha vallásos szokások fölött vitály keletkezett, a népet illette a határozás*), ami által szükségkép a legnagyobb egység származott az állam és az egyház között.

*) Lásd Livius L. XXXVIII. c. 51.

(*d*) A rabszolgák állása az ó-korban szükséges eredménye azon elveknek, miken akkor az egész állam nyugvék, s azért mindenütt egyforma. Ha Thukydidesben (L. IV. c. 80) olvassuk, mint tudták a spártaiak nyakukról lerázni a helóták egy részét, hogy midőn Pylos az ellenség kezében van, zavarokat ne támaszthassanak; ha látjuk Aeschinesnél (Timarchban), hogy különös magyarázatra volt szükség az athéni nép előtt, megértetni, miszerint igazságos a törvény, mely egy gyalázatos bünnek rabszolgákon elkövetését is tiltja; ha szemléljük Plutarchban (in Catone maiore C. XXI.) mikép bánt rabszolgáival e hires római (Cato); vagy Tacitusban (Annal. L. XIV. 42.) a senatusnak Pedanus Secundus megöletése feletti tanácskozásait olvassuk, midőn négyszáz ártatlan rabszolga kivégzése azon hideg megjegyzéssel indokoltatik: „Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur“: ezekből mindenki meggyőződhetik, hogy a rabszolgákkali bánásmódra nézve – legalább a jogfogalmakat illetőleg, — az ókori államok közt nem volt semmi különbség; s hogy nem csupán Rómában volt elismerve a törvény: „Impudicitia in servo necessitas, in libero officium, in ingenuo flagitium est.“

Juvenal versei*), sőt Pedanius Secundus idézett esete is, midőn a nép az ártatlan rabszolgák kivégeztetését meg akará akadályozni, mutatja, hogy a keresztyén időszámlálás kezdete után, csakhamar némi változás következett be a rabszolgákkali bánásmódot illetőleg a közvéleményben, de az állam, mig keresztyénivé nem lett, szigoruan ragaszkodott mindig ugyanazon elvekhez.

(*e*) Miután Mózes törvénye a zsidó népnek az egyptomi

*) Pone crucem servo. Meruit quo crimine servus
Supplicium? Quis testis adest? quis detulit? audi
Nulla satis de vita hominis cunctatio longa est.
O demens! ita servus homo est? Nihil fecerit: esto.
Sic volo, sic jubee, stat pro ratione voluntas.
Sat. VI. 210.

fogságból szabadulása után nem sokára adatott, s e nagy törvényhozó egy, számra nézve csekély népnek önálló lételét csak akkor hitte biztosithatni, ha képes vala lángoló lelkesedést ébreszteni keblében a szabadság iránt. Mózes törvényeiben mindenütt a szabadságot látjuk a jog alapjául elismerve. Jehova megszabaditá a népet s Izrael csupán az ő alattvalója, „Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Aegyptiorum, ne serviretis eis et qui confregi catenas cervicum vestrarum ut incederetis exacti. Levit. XXVI. 13. *Mei enim sunt servi filii Izrael,* quos eduxi de terra Aegypti Ibid. XXV. 55. S miután egy nép sem ragaszkodott oly szilárdul nemzeti törvényhozásához: a szabadságra hivatás öntudata szintén sehol sem tartatott fen, kivált oly hosszas elnyomás után, mint e népnél. Olvassuk Sámuel szavait, melyekben a népet inti, ne válaszszanak királyt (Regum. I. Cap. 8.) s ugy találjuk, mikép a szabadság alatt, mire a vallásukhoz hű zsidóknak törekedniök kelle, nem csupán nemzeti függetlenség értendő. E függetlenségért egy nép sem mert többet és pedig majd mindig szerencsétlen harczokban; egy irodalomban sem találjuk több bizonyságát a szabadságért lángoló lelkesedésnek, mint a prófétàk irataiban. „Numquid servus est Izrael?" (Jeremias II. 14.) ez a vezéreszme, mely e szerencsétlen nép egész történetén végig vonul.

A szabadság érzete rendületlen volt a zsidó népnél, mert mély vallásos meggyőződésen alapult: azonban ez érzet közös volt az ó korban más népekkel is. Másként áll a dolog azon elvekre nézve, melyeket a zsidó törvényhozás, az idegeneket és rabszolgákat illetőleg, felállíta. E tekintetben nemcsak az emberiség pálmája illeti a zsidókat az ókor minden más népe fölött: hanem azon emberségesb nézetek alapját is ők veték meg, melyeket a keresztyénség később átalános gyakorlati elismerésre juttatott. Vessük egybe a rabszolgaságra vonatkozó törvényeket: „Cum tibi venditus fuerit frater tuus Hebreus vel Hebrea, et sex annis serviverit tibi, in septimo anno dimittes eum liberum. Deut. XV. 12. — Non eum opprimes servitute famulorum; sed quasi mercenarius et colonus erit.

Levit. C. XXV. 39. 40. — Et quem libertate donaveris, nequaquam vacuum abire patieris; memento quod et ipse servieras in terra Aegypti. Deut. XV. 13. 15. — Vessük össze ezeket az idegenekkel való bánásmódot illető intézkedésekkel: Si habitaverit advena in terra vestra, et moratus fuerit inter vos, — sit inter vos quasi indigena, et diligetis eum quasi vosmetipsos, *fuistis enim et vos advenae in terra Aegypti.* Levit. CXIX. 33. 34. — Aequum iudicium sit inter vos, sive peregrinus sive civis peccaverit. bid. XXIV. 22.: s az idézetekből is meggyőződhetünk, hogy sem Róma, sem Görögország nem állott oly közel korunk humanitásához; s a zsidó törvényhozás ez emberiebb szellemét a fogság alatt szenvedett nyomorra való visszaemlékezésnek tulajdonithatjuk.

(*f*) A zsidók vallása Rómában nem tartozott az üldözöttek közé. Mig hittanaik, kevéssel a köztársaság bukása előtt, a birodalomban sőt Rómában is kezdettek terjedni: mások megvetéssel tekintettek a zsidóságra. Valamint Cicero, ugy Tacitus is barbara superstitio névvel illeté a zsidó vallást, követői mindazáltal nagyobb számmal tartózkodhattak magában Rómában is. (Cicero pro L. Flacco. C. XXVIII. Sveton. Caes. C. LXXXIV.) Ha változtak e tekintetben később a nézetek, s a keresztyéneket, kik a zsidókkal hosszas ideig felcseréltetének, a legkegyetlenebbül üldözék: nem hittürelmetlenségnek kell azt tulajdonitani, hanem azon meggyőződésnek, hogy a keresztyénség által felállitott alapelvek a római birodalom fenállásával össze nem egyeztethetők. Csak igy lehet felfogni, hogy a keresztyének épen Róma legjobb császárai, egy Traján, Adrian, Antonius Pius és Marc Aurél alatt szenvedtek legnagyobb üldözéseket. S azért a keresztyének is mindig azt igyekeztek mutogatni üldözőik ellenében, miszerint vallásos fogalmaik az államra nem veszélyesek. „Semmit sem tettem a császár vagy köztársaság érdeke ellen, sőt valahányszor kötelességem ugy kivánta, mindig védelmökre keltem“: igy menté magát H. Victor a praefectus előtt; s hasonló értelemben szól a többi egyházi atya is. S midőn, a mit annyira előreláttak,

végre bekövetkezett s Róma menthetlenül bukásnak indult: ekkor is elismerteték, minő befolyással valának e részben a keresztyénség fogalmai. Erre vonatkoznak Rutilius panaszos verssorai:

Atque utinam nunquam Judaea subacta fuisset
Pompeii bellis imperioque Titi!
Latius excisae pestis contagia serpunt
Victoresque suos, natio victa praemit.

(*g*) A monda, miszerint Romulus az által népesité meg városát, hogy menhelyt nyitott mindenki számára, Alba lakosainak átköltözése Rómába és sok egyéb példa bizonyitja, mikép a haza fogalmát Rómában már a legrégibb időktől fogva az állam fogalmával és nem valamely különös nemzetiségével kapcsolák egybe. Később midőn a mindig szerencsés háboruk által egyre nagyobb számu idegen jött Rómába, s ott felszabadítás utján a polgárjogokban részesültek: a főváros népessége is egyre vegyesebb lett, s a köztársaság egyik fényes korszakában nem ok nélkül lehete kiáltani a forumon egybegyült római néphez: „Taceant, quibus Italia noverca est. Non efficietis ut solutos verear quos alligatos adduxi.“ Miután nemcsak az összes italiai szövetséges népeknek, hanem az ugynevezett Gallia Cisalpina lakosainak is megadatott a polgárjog, s Caesar Hispaniában azon városok lakosait is megajándékozá vele, melyek hozzá hivek maradtak, sőt később a siciliaiakat is: e polgárjog, mint kölönös nemzetiségi jelleg, elveszté minden jelentőségét még mielőtt a császárság Afrika és Ázsia lakosait, s az északi barbarokat seregestől felvette volna a római polgárok sorába.

(*h*) Bár Róma teljes mértékben érte el századokon keresztül követett czélját, s a legnagyobb kiterjedés mellett is öszszetartó létegnek mutatkozik, melynek szilárdsága csodálkozásra indit: ha mindazáltal az eszközöket vizsgáljuk, melyek akkor egy erős központi hatalom alapitásához a kormányoknak rendelkezésére állottak: ugy találjuk, hogy Róma az egységes

állam föltételei körül egészen más nézetekből indult ki, mint minők korunkban divatoznak. A köztársaság idejében Róma azon városoknak, melyeket a római polgárjogban részesite, nemcsak azon jogot, hogy elöljáróikat választhassák, hanem saját törvényeiket is meghagyta.*) — (Legalább Beaufort, République Romaine Vol. V. p. 221 azon nézetben van, melyet Schlosser is pártol „Univ. Über die Geschichte der alten Welt," hogy az oly municipiumok, melyek a római intézményeket nem örömest fogadák el, egész belszerkezetöket megtarthaták.) Mindazon népek, melyek az ugynevezett italiai jogban részesültek, megtarták saját közigazgatásukat és törvényeiket; sőt Itáliának görög városai is, mivel Róma ellen felkeltek, legyőzetvén sulyosan lakoltak ugyan, azonban, — miként Strabo irja, — nem vesztették el görög intézményeiket. S miután a császárok kényuralmának alá volt is vetve a római birodalom: nem történt e kormányelveken semmi változás. Nemhogy veszélyt láttak volna a római császárok a municipalis szerkezetben az állam egységére nézve: sőt számos kényszeritő törvény által igyekvének azt fentartani.

Diocletian óta minden városban volt a város tekintélyesb polgáraiból egy gyülekezet (számra különböző, leginkább 100 tagból), mely ordo decurionum, Ordo, Curia vagy Senatus nevezet alatt, a belügyek vitelével volt megbizva. E curiának vagy születés által, mint egy decurio fia, vagy választás utján lehetett valaki tagja. A curia határozatainak végrehajtása szintén választott tisztviselőkre (magistratus II. vagy IV. viri) volt bizva; s az ily curiák hatásköre meglehetősen ki vala terjesztve. Ők gondoskodtak a városban az adókivetésről és beszedésről; s e fölött néha a hadi készületekre ügyelés is rájok bizaték, s gondjaik közé tartozott a seregek élelmezése és ellátása is. Maguk kezelték a város belügyeit. Birói itéleteiktől (s illetőségük a polgári ügyekben elég terjedt volt) egyenesen a tar-

*) Csak hűtlenség vagy elpártolás miatti büntetésből kormányoztattak egyes városok római praefectusok által.

tomány elnökéhez volt fölebbvitel. A rendőrséget az irenarchok és stationaerek stb. által kezelék.

Ki e fontos tárgy körül körülményesebb ismeretet akar szerezni, olvassa Savigny-től: Geschichte des röm. Rechts és Fauriel-től a Hist. de la Gaul meridional első kötetét. Lásd továbbá: Roth, de re municipali Romanorum; és Raynouard, Hist. du droit municipal en France.

(*i*) A codex Theodosianus számos törvényt foglal magában, melyekből láthatni, hogy a municipalis hivatalok elfogadása sulyos tehernek tekintetett, mely alól mindenkép igyekeztek magukat kivonni. „Destitutae ministeriis civitates, splendorem quo pridem nituerant, amiserunt; plurimi siquidem collegiati, cultum urbium deserentes, agrestem vitam secuti, in secreta sese et devia consulerunt." Cod. Theod. *De his qui prop. Condit. reliquerunt.*

Curiales, qui ecclesiis malunt servire quam curiis, si volunt esse quod simulant, contemnunt illa qua subtrahunt; nec enim eos aliter nisi contemptis patrimoniis liberamus. Quippe animos divina observatione devinctos non decet patrimoniorum desideriis occupari. Cod. Th. lib. 12. tit. 1. de decur.

Quidam ignaviae sectatores desertis civitatum muneribus, captant solitudines ac secreta, et specie religionis cum caetibus monazontum congregantur. Hos igitur atque huiusmodi intra Aegyptum deprehensos per Comitem Orientis erui e latebris consulta praeceptione mandavimus, atque ad munia patriarum subeunda revocari. Ibid.

Curiales omnes iubemus interminatione moneri, ne civitates fugiant aut deserant, rus habitandi causa; fundum quem civitati praetulerint scientes fisco esse sociandum; eoque rure se esse carituros, cuius causa impios se, vitando patriam, demonstrarunt. Ibid. lib. 12. tit. 18. si curiales etc. — E törvények nagy száma tanusitja, mikép minden szigor mellett sem érték el általok az ohajtott czélt. Egyszersmind azonban látjuk ezekből, mi komolyan voltak rajta a császárok, hogy a municipalis intézmények fentartassanak a városokban, épen

mivel belátták, miszerint általok nem veszélyeztetik az, a mi az állam egységének fentartására lényeges. Kétségkivül ez intézmények sem voltak képesek biztositani a polgárok érdekeit közigazgatási intézmények által: a mi ugyan nem maguknak az intézményeknek, hanem a kényuralomnak tulajdonitható. Mi méltó tárgy gondolkodásra, főleg ha megfontoljuk, hogy azon polgári szabadság nagy része, mely a római birodalom romjain keletkezett, az érintett alapokból fejlődött ki.

(*k*) Honorius és ifjabb Theodosius császároknak az Arlesben székelő galliai praefectushoz 418-ban kibocsátott leiratában következő rendeltetik: „Tudtul kell adni minden közhivatal által kitünő férfiunak, nagyobb földbirtokosnak és biráknak a tartományokban, hogy minden évben augusztus és szeptember indusa közt Arles városában gyüljenek egybe közös tanácskozásra. A távolabb provinciák, azon esetre, ha a birák mulaszthatlan foglalkozásuk miatt akadályoztatnak, követek által képviseltethetik magukat e gyülésen. A meg nem jelenők aránylagos pénzbüntetésben marasztaltatnak el."

(*l*) Ugy hiszem, hogy azon határtalan bámulat oka, melylyel a régi kor polgárerényei iránt viseltetni szokás, nagyrészt abban keresendő, miszerint az állam és az egyesek java között akkor létezett szoros összeköttetés nem vétetik eléggé figyelembe. — Oly korban, midőn mindenki csak annyiban tarthatott igényt bármi jogra, mennyiben az állam polgára volt, s a haza elvesztével teljes jogtalanság sőt rabszolgaság állapotába sülyedt; hol az egyéni vagyon birtoka az állam fenállásától függött, s minden ami ennek számára szereztetett, bár egyenetlenül felosztva, mégis mindig minden egyesnek javára szolgált; hol a szegényebb polgár az állami terület kiterjesztését saját anyagi helyzete javulásának volt kénytelen tekinteni, mivel általa nemcsak teljes adómentességre, hanem a meghódított terület egy részletére is számithatott, miután az mint ager publicus, állami jószággá vált; hol az állam, néha ingyen s csak mindig felette csekély árakon osztott élelmi szereket a népnek, s hol a nyilvános játékok iránti gond, mikben ő in-

gyen vehetett részt, egyike volt a legfontosabb állami ügyeknek; hol a haza iránti nagyobb érdemek az egyesnek nemcsak utat nyitának a hatalomhoz és dicsőségre, hanem egyuttal legjobb módjai valának a meggazdagodásnak: ott nagyobbnak kellett lenni, minden egyes ragaszkodásának az államhoz, s ott szükségképen a közjóérti legnagyobb áldozatok számosabb esetét találandjuk. Azonban mégis csalatkoznánk, ha ezeket a közszellem magasabb fokának tulajdonitanók: sőt inkább ennek oka abban fekszik, miszerint az ó kor államaiban az önzés és honszeretet indokai, melyek ujabb időkben oly gyakran léptek ellentétbe, csaknem mindig közremunkálának egy czélra. — Schlossernek, nézetem szerint, teljesen igaza van, midőn (Univ. Übers. der Geschichte d. Alterthums II. 2. 451.) állitja, hogy a római aristocratia épen az erkölcsi korcsosodás időszakában volt nagy és fényes; az emberiségnek s tehetségeinek oly oldalát tünteté fel, mely soha, sem azelőtt, sem azután nem volt oly nagy és dicső. Azonban nézetem szerint csalódás volna ebből azt következtetni akarni, hogy: *erkölcsi romlottság és szellemi s tettbeli nagyság az emberek között elválhatlanok.* Róma azon korszakának története ellenkezőleg azt tanusitja, mikép oly viszonyok, melyek által az egyesnek java az állam javához van kötve, még erkölcsileg romlott korszakban is, a polgárerények csodáit képesek eszközölni. Ezen tan fontos minden időkre. Mert csak azon állam nyugszik valódilag szilárd alapokon, amelyben nemcsak az erényes, hanem minden okos ember a közügynek épségben tartásában kénytelen látni élete legfőbb feladatát.

(*m*) Blanc Lajosnak teljesen igaza van, midőn (Pages d'hist. de la Rev. Ch. II.) állitja, hogy a reform egész választmánya „sans pousser droit aux conclusions souveraines du socialisme en acceptait, du moins les premisses.“ Tovább kellett volna mennie, ugyanazt mondania a „National“ egész pártjáról. Hol a nép arról győződött meg, miszerint anyagi előnyei biztositásának és szaporitásának egyedüli módja csupán abban áll, hogy átalában részt vesz a törvényhozási választá-

sokban, s hol e törvényhozásra ruháztatik a legkorlátlanabb rendelkezési jog valamennyi ügy felett, — ily állam gyakran kénytelen oly helyzetbe jönni: „quum mixtis omnibus et moderatore uno carentibus tantum quisque saperet, quantum erranti populo persvaderi poterat."

(*n*) „Tout le monde voulait un peu plus d'indépendance, et se placer dans une situation plus douce, mais il serait difficile peut-être de citer un seul homme utilement occupé qui eut la pensée de détruire, ou même de changer la monarchie": igy nyilatkozik Beaulieu, (Int. p. 32) a francia forradalmat megelőző hangulatról. Midőn később meggyőződének a létező viszonyok fentarthatlanságáról: Anglia és Északamerika példája volt, melynek befolyásával az alkotmányozó gyülés törvényhozói működésének folyama alatt félreismerhetlenül találkozunk. Ugy látjuk, miként mindazon férfiak, kik a forradalom kezdetén a legnagyobb befolyást gyakorlák, vagy nyiltan Anglia intézményeinek utánzása mellett nyilatkoztak; mint: Clermont-Tonnerre, Virieux, Bergasse Malouet, Lally Tolendal s mások, vagy pedig mint p. o. Liancourt, Lafayette, Pelletier, de St. Fargeau, Bailly, Sieyes, Thouret stb. democraticus alkotmányt, minő Amerikában létezett, akartak kiküzdeni honuk számára; s attól csak annyiban tértek el, amennyiben e mellett a királyság és a társadalmi viszonyok fentartását lehetségesnek hivék.

(*o*) Az angol alkotmány fényes eredményei igen gyakran tulajdonittattak két oknak: annak, hogy ezen alkotmány által a monarchicus, aristocratikus és democraticus elv tökéletes egyensulyba hozatott, és továbbá, hogy benne a törvényhozó, a birói és a végrehajtó hatalom szigoruan el van különitve. Nyugodt vizsgálat mellett ugy találjuk, hogy az alkotmány a dicsért előnyök egyikével sem bir. Minden tökéletes egyensuly csak a legtökéletesebb tespedéssel egybekötve gondolható. Angliában, történelmének különböző időszakaiban mindig a monarchicus, aristocraticus és democraticus elv gyakorolt felváltva túlnyomó befolyást, s a hatalmas szigetország fejlődése ezen

elemek felsőség utáni folytonos küzdelmének tulajdonitható, és nem azok egyensulyának. Épen oly kevéssé lehet szó a hatalmak teljes elkülönitéséről oly államban, hol az esküdtszéki intézmény által a birói eljárások legfontosb része a nép által gyakoroltatik, hol a végrehajtó hatalom eszközei a törvényhozásnak felelősek, s hol a király, mint a végrehajtó hatalom feje, a parlament összehivása s feloszlatása, felsőházi uj tagok kinevezése s a törvényjavaslatok szentesitése körüli jogai által a törvényhozásra oly nagy befolyást gyakorol. — Ha az egész népélet eredményeit az állam alkotmányának, — jóllehet ez is csak a nép egyénisége által nyer még fontosságot, — akarjuk tulajdonitani, akkor az angol üdvös eredmények inkább ellenkező okokból lesznek származtatandók. Épen mivel az angol alkotmány által sem a democraticus, sem az aristocraticus, sem a monarchicus elv a nyilvános hatalmak egyik ágából sem volt kizárva, s mivel ezek, — a törvényhozó, a birói és a végrehajtó hatalom — soha sem voltak oly szigoruan elkülönitve, hogy egyik vagy másik, önkörében, *önkényes* hatalmat gyakorolhatott volna, vagy röviden mondva: *mivel az angol alkotmány egy egészen absolut hatalom fenállását az államélet minden körében lehetlenné tette,* csak ezen körülménynek köszönheti szabadságát és nagyságát Anglia. — A nép nézetei az állam vezetésére nem mindig valának azon befolyással, melynek — mint ezt a gabonatörvények változtatása mutatja — mai nap egy államférfiu, egy párt sem mer ellenállani, s csak egy félszázaddal kell hátrább tekintenünk, hogy meggyőződjünk: mennyivel hatalmasabb volt akkor a korona befolyása, melynek alkotmányos állása külsőleg azóta bizonyosan nem változott; de miként most, daczára a nép akarat elismert hatalmának, ennek bármennyi zajjal összekötött egyszerü nyilatkozata nem elég arra, hogy egy törvény azonnal megváltoztattassék: szintugy talált a királyi hatalom akkor is, midőn még csaknem absolutnak látszék, — mindenkor bizonyos korlátozásokra, és épen ez által lőn az alkotmány az egyéni szabadságnak védfalává, és ismét ez által alapjává a

minden oldalróli fejlődésnek a tudomány és anyagi haladás terén.

Hasonló előnyöket találunk — bár csekélyebb mértékben — az északamerikai alkotmányban. A mit Angliában a történeti jog iránti tiszteletnek köszönhetni, mely t. i. a népet mindenkor arra birá, hogy az akadályokat, mik utjában álltak, nem rombolá le, hanem megkerülé: ugyanaz eszközöltetik Északamerikában a szövetségnek ugyanannyi, majdnem független államra lett eredeti felosztása s a térviszonyok által. Mindaddig, mig a szövetségnek államokra osztása fenáll, s a népség azok nagyobb részében oly ritka maradhat mint most, Amerikában a tökéletes democratiának elvileg fenállása nem fogja az egyesek egyéni szabadságát veszélyeztetni.

(*p*) A classicus ókor utánzása utáni folytonos törekvés, melylyel a franczia forradalom lefolyása alatt sok szónoklatban, a legtöbb végzésben, minden köztársasági ünnepélynél találkozunk, s melynek nemcsak a legfontosb köztársasági intézmények (tribunatus, consulatus, vének tanácsa stb.) egész tartományok (La république ligurienne, cisalpine, parthenopienne stb.) elnevezését, hanem több Brutust, Timoleont, Caesart és Pompeiust is köszönhetünk, ki jelenleg nagy nevének pályáját kalmárboltban vagy egy szegény hivatalszobában végzi be — ezen törekvés, ha csupán ily dolgokra szoritkozik vala, egészen ártalmatlan maradt volna. — A mit a köztársaság e tekintetben tett, csupán folytatása XIV. Lajos fáradozásainak. Róma uralma után annak szabadsága hozatott rococoszerüen szinpadra; a lovag csizmákban megjelent Gracchusok és Brutusok méltó követői azon Numa Pompilius és Caesaroknak, kik alonge-parókákban tapsoltattak meg. — De hogy ha vizsgáljuk a befolyást, melyet az ókor történetének egészen hibás felfogása, a franczia forradalom által átalánosan követett irányra gyakorolt; ha látjuk, hogy a római és görög hősök példája mentségül idéztetett minden gyilkosságnál, melyre nézve politikai ürügy használtathatott, hogy minden undok tény, mihelyt az ókor történetére lehetett vele hivatkozni, erényül

állittatott fel, hogy rablás és lopás, gyilkosság és megvesztegetés azonnal igazoltnak tekintetett, mihelyt valamely classicus iró az ókor valamely ugynevezett nagy férfiáról hasonlót beszélt el: — át fogjuk látni, hogy azon mód, melyszerint a XVIII-dik században az ókor történetével nagyobb részt foglalkoztak, az izlés elrontásánál többet tett; s hogy az encyclopaedisták nézete, minélfogva a történeti eredmények alapos kiismerése fölöslegesnek tekinteték: „comme étant seulement d'une nécessité convenue, comme une des sources les plus ordinaires de la conversation, en un mot, comme une de ces inutilités si nécessaire qui servent à remplir les vides immenses et frequents de la Société“*), s a történetet, csupán hogy bizonyos állitásoknak ut nyittassék, szándékosan meghamisiták, hogy ezen nézet nemcsak a tudománynak, hanem Francziaországnak egész fejlődésére nézve felette káros volt.

Ami a franczia forradalomra nézve a classicus ókor története volt, az korunkra nézve a franczia forradalomé. Miként akkor Rómával foglalkozott a képzelődés, ugy foglalkozik most Párissal, s a convent és constituante hősei háttérbe szoriták azokat, kiknek életét Plutarch irta meg. A gyakorlati eredmények, miket a forradalmi történet tanulmánya, ami korunkra nézve előhozott, egészen hasonló szellemüek, s pedig azért, mivel a történet ezen részével épen olyképen foglalkozának, mint a mult században az ókor történetével. Kitünő irók egész sora, — kik között Sieyes áll első helyen — a legragyogóbb szinekben festé le előttünk az uj kor ezen legnagyobb eseményét. Az utóbbi bámulatos világossággal — mely egyébiránt csak arról győzött meg, mikép sok látszik világosnak a nélkül, hogy igaz lenne — bizonyitgatá mindannak szükségességét, a mi a forradalom alatt történt; mások Robespierre becsületességét mely abban állott, hogy *pénz által* nem volt megvesztegethető, Danton óriás alakját, a terroristák tiszta lelkesedését rajzolták s művészek gyanánt a kezökbe akadt sárból isteni alako-

*) D'Alembert: Reflexions sur l'historie.

kat teremtének, az elkövetett iszonyuságokat majdnem mindnyáján ugy tudák előadni, mint szükséges roszat, mint oly dolgokat, melyek megmenték Francziaországot, mig annyira jutának, hogy — ámbár, Amerika felszabadulása, s az 1830-ki és 48-iki franczia felkelések tanusága szerint épen a franczia forradalomtól tanulhatták volna meg, mikép a szabadságérti harcz csak akkor vezet czélhoz, ha emberileg folytattatott — teljes komolysággal állitanák, miszerint a szabadságnak vérrel kell termékenyülni; bizonyságul oly forradalomra hivatkozván, mely Napoleon dictaturájára s a Bourbonok restauratiójára vezetett. — Ugy hiszem ideje volna, hogy azok, kik a franczia forradalom leirását tűzik feladatukul, végre belássák, mikép van még egyéb feladata is minden irónak, mint csupán szép és olvasott könyvet irni. — Korunk romantikája azon szemrehányással illettetett, hogy tulságosan foglalkozik borzadalmas események rajzaival, s ez által károsan hat az erkölcsre. Véleményem szerint a regények között mindig azok valának a legveszélyesebbek, melyeket történetnek neveztek, s oly rajzok, mik által az olvasó érzelmét eltompitják az iszonyu ellenében, távolról sem lehetnek oly káros hatásuak, mint midőn azt, a mi magában borzasztó, szépiteni s kellemessé tenni iparkodunk.

(*q*) Nem a népfelség elvének alaki elismerése által tétetik lehetlenné az állam külügyeinek czélszerü vezetése. Hol a népfelség nevében semmi más nem vétetik igénybe, mint, hogy az államügyek ezen része a közbizalmat biró férfiak által vezettessék, kik cselekményeikért szigoru számadásra vonathatnak, ott a népfelség elve, — mint ezt az ujkor több alkotmányos államának példája bizonyitja — az állam külviszonyaira nem gyakorland káros befolyást. Az államügyek ezen részének vezetési módjára kétségtelenül nagy befolyásu már maga az elv elismerése, s azon szükségesség, minélfogva minden tanácskozás, legalább miután befejeztetett, nyilvánosság elé hozandó. Az alkotmányos államok diplomatiája mellőzni kénytelen számos eszközt, melyek különben mesteriek gyanánt bámultattak; egyébiránt épen a nyilvánosság, mely az alkotmányos államok

képviselőinek külországok ellenében ravasz mesterfogások alkalmazását lehetlenné teszi, nyujt ezeknek mindenkor oly erőt, mit különben nélkülözni volnának kénytelenek. Másként áll a dolog, midőn a nép jogának nevében, a külügyek valóságos vezetésére közvetlen befolyást vesz igénybe. Azon állam, hol ez történik, külügyi viszonyait illetőleg más államok irányában mindig a rövidebbet huzza, s a democrata kormányalaknak leggyöngébb oldala*) sehol sem fog inkább nyilatkozni, mint ott s akkor, ha egy democraticus államnak más államhoz való viszonyait veendjük vizsgálat alá. Hogy a jelenkorból ne idézzek példákat, csupán Athén külügyeinek — macedoni Fülöp korában — vezetése módját emlitem. — Amint nem volt soha nép, mely átalában véve a mivelődés magasabb fokát érte volna el, mint az athéni : szintugy nem volt a legfőbb szónoki tehetséggel egyesült státus férfiui képesség és igaz honszeretet soha oly mértékben feltalálható, mint Demosthenesben; s mégis elismerendi mindenki, aki előtt az ókor története nem titok, miszerint a macedonok királya törekvéseinek czélját, az egész Görögország feletti — legalább — tettleges hegemoniáját csupán Athén eszélytelen politikájának köszönheti.

(*r*) Ha tekintetbe veszszük azon okokat, melyek azon, csaknem minden alkotmányos állam ministereire ruházott jognak, minélfogva valamennyi nyilvános hivatalt ők töltenek be, támogatására felhozatnak: el kell ismernünk, hogy ez ellen elméletileg keveset lehet szólani. Egy minister sokkal magasabb polczon áll, semhogy különösen az alsóbb hivatalok betöltésénél mellék érdekek által engedné magát vezettetni. Arról, aki a közigazgatás egyik ágának élén áll, fel kell tennünk, hogy ismeri a szolgálatra szükséges tulajdonokat. S mikép hozattassék az igazgatásba a szükséges egység, hogyan

*) Numerantur enim sententiae, non ponderantur: nec aliud in publico consilio potest fieri, in quo nihil est tam inaequale, quam aequalitas ipsa: nam cum sit impar prudentia, par omnium jus est. Plin. Ep. II. 12.

lekessen a minister felelős, ha parancsainak végrehajtóit nem ő nevezheti ki? Mindezen okok ellenében nem lehet egyebet felhozni, mint azt, hogy ezek mellett két dologról feledkezének meg:

1. Hogy nemcsak személyes, hanem politikai okok is vannak, s hogy a közigazgatás sokkal gyakrabban szokott szenvedni azon befolyás alatt, mit az utóbbiak, mint amelyet az előbbi okok gyakorolnak a hivatalok betöltésére.

2. Hogy a ministerek, daczára összes mindenhatóságuknak s felelősségüknek, mindig csak emberek maradnak, s ugyanazért a szolgálathoz megkivántató tulajdonokat a legpontosabban ismerhetik, anélkül, hogy mégis tudnák: vajjon e tulajdonok azon több ezer egyénben, kiket életökben soha, vagy csak félórára láttak, feltalálhatók-e?

Ki valaha oly helyzetben volt, hogy nagyszámu hivatalt egyszerre kelle beföltenie, nem fogja kétségbe vonni ez állitás helyességét s bevallandja, hogy az alsóbb hivatalok betöltésénél, minden lelkiismeretessége mellett, vagy körzetének tudomására, vagy az ugynevezett jó szerencsére volt kénytelen magát bizni. — Gyakran mondatott, hogy a tömegekben sajátságos ösztön rejlik, mely őket a választásoknál vezérelni szokta, s el akarom ismerni, hogy ezen eset előfordul néha egyéneknél is, még pedig azon perczben, midőn ministerekké neveztetnek ki; de különben ezen tüneményt átalánosnak nem tartom.

Valamint a legtöbb alkotmányos államban a népfelség nem egyéb fictio juris-nál, s a nép akarata az ügyek, legalább a külügyek vezetésére épen semmi befolyást nem gyakorol: hasonló alapokon nyugszik mindaz, a mit a ministerek átalános kinevezési joga mellett fel lehet hozni; s ugyanazért a kormány felelőssége mindenütt, hol csupán a *minister felelős,* szintén csak fictio juris-sá vált. Mert habár a legnagyobb jogtalanság volna, a ministert minden általa kinevezett kormány-közegért felelőssé tenni: meg kell vallanunk, hogy a jogtalanság ezen neme még sehol sem követtetett el.

(*s*) Ha Francziaország történetét tekintjük a convent kezdetétől Robespierre bukásáig, át fogjuk látni, hogy az állami korlátlan hatalom soha egy zsarnok által sem vétetett oly mértékben igénybe, mint akkor a többség nevében történt. — Chaumette szavai: „Le peuple sera notre dieu, il ne doit pas y en avoir d'autre“ némelyek előtt tán akkor is vétkeseknek tetszhettek, midőn kimondattak, s mégis ezen egész időszakban oly morált követtek, mely nem volt egyéb, mint kifolyása e hitvallásnak. A keresztyén cultus iránti eljárás, az eskü, mely Francziaország többsége vallásfelekezetének papjaitól követeltetett: „je jure devant le magistrat du peuple, duquel je reconnais la *toute-puissance* et la souverainité, de ne jamais me prévaloir des abus du métier sacerdotal, auquel je renonce“ stb. — Danton martius 10-ki hires beszéde, mely mint a forradalmi szónoklat remeke szokott csódáltatni, s az abban előforduló iszonyu szavak: „Le salut du peuple exige de grand moyens et de mesures terribles. — *Soyons terribles* pour dispenser le peuple de l'être; organisons un tribunal, *non pas bien,* cela est impossible mais le moins mal qu'il se pourra, àfin que le *glaive* de la loi pèse sur la tête de tout ses ennemis“; — a joggyilkosságokra (Justizmord) való felszólitások, melyeket a közjóléti bizottmány az orange-i népválasztmánynak adott utasitásul: „la preuve requise pour la condamnation sont tous les renseignements *de quelque nature qu'il soient* qui peuvent convaincre un homme raisonnable et ami de la liberté“ stb. A gyanúsok törvénye (lois des suspects), melyhez csak Chaumette nyujthatott méltó commentárt, s melyben egyszersmind az akkor divatos igazságszolgáltatás elveit kimondva találjuk: „on répète sans cesse aux juges: Prenez garde, sauvez l'innocence, et moi je leur dis au nom de la patrie: Tremblez de sauver un coupable. N'aye de l'humanité que pour la patrie. — Oublie que la nature te fit homme et sensible. *L'humanité individuelle est un crime*“ stb. — szóval, minden, mit ezen évek története felmutat, legvilágosabb bizonyságul szolgál arra, miszerint az egyes zsarnok-

sága soha sem emelkedék azon fokra, s igényeit soha sem hirdeté oly szemtelen vakmerőséggel, mint ez ama korban Francziaországban történt, hol — hogy Brissot szavaival éljek — a népfelség elve tekintetett minden cselekmény egyedüli alapjául: „parceque avec ce mot on commande à son grè de Saint-Barthelemy et qu'on peut voler impunement les propriétés nationales et particuliéres.“

Mindezen tények gyakran lőnek megemlitve, hogy viszszaijesztési eszközül szolgáljanak a szabadságra törekvéseknél s el kell ismerni, hogy ennek okai nagy részben maguk a szabadság védői. Mig az absolut monarchiának egy okos barátja sem fogja helybenhagyni Macchiavelli elveit, vagy dicsérni II. Fülöp németaiföldi politikáját: addig a másik részen azt hiszik, hogy a szabadság ügyének javára dolgoznak, midőn a nevében elkövetett gyalázatos tetteket kimenteni iparkodnak, és cselekményeket, melyek ép előmozditák a polgári szabadság pusztulását Francziaországban, mint Alba kegyetlensége Németalföld elvesztését Spanyolországra nézve, a szabadság megőrzése tekintetéből szomoru de szükséges eszközökül hirdetnek. Valamint a polgári szabadság jótékonyságára nézve átalában a történet mutatja fel a legjobb bizonyitványokat: szintugy állithatni ezt a franczia forradalom történetéről is; de csak ugy, ha igazi alakjában vétetik tekintetbe s elismertetik, hogy az későbbi stadiumaiban nem szabadságérti harcz, hanem csupán az alsóbb osztályoknak az államhatalom utáni küzdelme volt s hogy annálfogva a belőle származott minden borzasztó következmény nem a szabadság birásának, hanem azon merőben önkényes államhatalomnak tulajdonitandó, melylyel mindig a legkiméletlenebbül éltek a tömegek, melyek szenvedélyekre inkább, érzésekre kevésbé fogékonyak mint az egyesek.

VII. FEJEZET.

Ha a nemzetiségre törekvések a czélt, melyet kitüztek, elérnék is, az europai emberiséget nem elégitenék ki.

Korunk legsajátságosabb jelenségei közé tartozik, hogy a nemzetiség eszméje, mely a mult században ugyszólván egészen feledékénységbe merült, most előtérre nyomult, és nagyobb befolyást gyakorol Europa valamennyi államára, mint e napiglan bár mikor.

És mégis, ha nyugodtan vizsgáljuk ez ügyet, lehetetlen meg nem győződnünk, hogy a nemzetiség eszméje nem birt soha gyengébb alappal a népek viszonyaiban, mint jelenleg.

Mindazon okok, melyek a nemzeti egyéniségek fenállásának támaszul szolgálnak, részint egészen megszüntek, részint napról napra gyengébbekké válnak.

A leghatalmasabbik — *a fajok különbfélesége,* — mely a nemzeti elkülönitésnek physicai alapul szolgál, Europában, — a parányi zsidó nép kivételével, — öszszes jelentőségét elvesztette. A népvándorlások, s még inkább a keresztyénség, mely a törvényes házasság lehetőségét valamennyi keresztyén nép között elvül állitotta fel, csaknem végkép eltörlötték Europában a faj-

különbséget. A connubium joga, mely az ó-kor államainak eszközül szolgált, hogy magukat néha még legközelebbi szomszédaiktól is elkülönithessék, s melyért annyi vita, és értekeződés folyt le, kiveszett a politikából, és egész Europát — kivált azon részét, mely a nemzetiség eszméje mellett most páratlan buzgalommal küzd — vegyes fajok lakják (*a*).

Az egyes nemzetiségek különállásának fentartására, az ó-korban talán a fajok különféleségénél is hatalmasabb eszközül szolgált a *vallás*. Az ó-kor törvényhozóinak feladata nemcsak abban állott, hogy a közélet formáit s az egyes polgár jogait és kötelességeit az állam iránt meghatározzák. A polgár összes létét akarták felkarolni. Az erkölcsiség s kivált a vallás az állam köréhez tartoztak. A családfő jogai és kötelességei, azonképen mint a vallási szokások, a polgárságból származtak. Azokra nézve, kik ennek körén kivül maradtak — a rabszolgákat értem — az erkölcsiség s vallás parancsai egyaránt érvénytelenek voltak (*b*).

Minthogy tehát az ó-korban az állam eszméje azonos volt a nemzetiségével, vagy, helyesebben szólva, minthogy ez utóbbi fogalmat jelen divatos értelmében az ó-kor nem is ismerte (*c*) ennélfogva azon esetekben, midőn különféle nyelvü és származásu népségek külön államokba voltak osztályozva, a vallás is szükségkép befolyással volt nemzeti sajátságaik megőrzésére, és egyedül a vallás e befolyásából magyarázhatjuk ki: mint történhetett, hogy idegen elemektől körülfogott egyes gyarmatok, mint például Marsilia, a görög gyarmatok

Italiában stb. stb. mindamellett, hogy gyakran érintkeztek szomszédaikkal, nemzetiségöket — jelen értelmében véve e szót — fentartották (*d*).

Mióta a keresztyénség átalánossá vált, a vallás a nemzeti különállásnak nem szolgálhat eszközéül. Az ujabb időben még a vallásfelekezetek különfélesége sem: miután azokat, kik vallásukhoz ragaszkodnak, a keresztyén vallás helyes felfogása, a többieket az indifferentismus nem hagyja türelmetlenekké válni, s miután a hivők a testvéri szeretet parancsát látják a vallásban, a hitetlenek pedig oly értéktelen valamit, mi egyátalában nem szolgálhat alapul semmiféle állami institutiónak (*e*).

A faj s a vallás különféleségén kivül az érintkezések ritkaságában kell keresnünk a nemzeti különállás fentartásának egyik alapokát. Most már megszünt ez is. Előbb mindenik nép elszigetelve állott: szünetnélküli hadviselések és száz meg száz akadály és nehézség, melyek az utazásoknak gátul szolgáltak, még a szomszédokat is távol tartották egymástól. A tudomány csak keveseknek jutott osztályrészül; a kereskedés a szükségesebb czikkekre szoritkozott; a népek egyedül a csatamezőn ismerkedtek meg egymással, — és igy természetes volt, hogy mindenik megtartotta a maga sajátságait. Még az azonegy törzsből származott népek is, ha több államra oszlottak, idegenekké váltak egymás iránt ily viszonyok között. Az egykor közös eszméket mindenik a maga módja szerint fejlesztette ki, mindenik sajátságos erkölcsöket és szokásokat vett fel, mindenik

szánakozással tekintett a másiknak előitéleteire, melyekben annál több hóbortosságot látott, minél inkább elütöttek az övéitől. A nyelv is változásnak indult észrevétlenül, s hol előbb csak egy uralkodott, most tizféle szójárás kapott lábra, melyek egyre távolabb estek egymástól, s e szerint uj eszközül szolgáltak szülőjöknek, az állami szakadásnak, hogy magát fentarthassa.

Jelenleg ez tökéletesen megváltozott.

Vasutaink áttörték a válaszfalat, mely hajdanában a népeket távoltartotta egymástól. A nemzeti erkölcsök és szokások lassankint eltünnek; naponkint száll egy-egy előitélet sirba; s valamint a vihar szárnyain haladó gőzkocsin az utas megfeledkezik a távolságról, mely őt hazájától elválasztja: ugy messzefekvő országokban is napról napra kevesebbet lát, a mi őt ama távolságra emlékeztesse. Az erkölcsök és szokások mindinkább hasonlókká válnak s hovatovább honiabbnak látszik az idegen föld.

Mindazon okok közül, melyeken a nemzetiségek különállása alapult, még csak kettő állott ellen eddiglen a népek folytonos érintkezésének, s általuk, ugylátszik, nem is fog soha egészen megsemmisittetni. Értem a *nyelvkülönbséget s az előkor emlékeit.*

Mi a nyelvet illeti, ez egymaga még nem képez nemzetiséget. Egyike az a nemzetiség fentartására szolgáló eszközöknek, minthogy általa egy nép elszigeltetik a másiktól, s önálló fejlődésre kényszerittetik: de a nemzetiség nem rejlik a nyelvben, hanem az imént emlitett önálló kifejlődésben, ez pedig a nyelvkülönbség

által napjainkban kevésbé van biztositva mint bármikor volt. Soha sem tulajdonitottak az emberek nagyobb fontosságot a nyelvnek, mint jelenleg. Itt minden külön szójárás érvényességre törekszik jutni, s külön irodalmat, külön nagy jövendőt akar magának alkotni; ott épen ellenkező törekvéssel találkozunk, s mindazon idiomáknak, melyek a tudományos nyelvészet szerint azonegy nyelvtörzshöz tartoznak, egy roppant egészbe olvasztása, s ezer év óta különvált száz népnek egybeforrasztása czéloztatik. Németek és szlávok egyre kutatják valamennyi nemzet szótárait, hogy bennök testvéreket találjanak maguknak, s ha a tudósok még sokáig követik a jelen irányt, maholnap a Luther által leforditott biblia alkalmasnak fog találtatni a perzsák számára, s a görög kormány fel fog hivatni, hogy nyilatkoztassa ki Athent a nagy Szláva székvárosának, mert hiszen be van bizonyitva, hogy Homer tót nyelven irta a maga Iliasát [1]). Nyugodt megfontolás után azonban azt fogjuk találni, hogy a nyelv, mint eszköz, valamely

[1]) Adelung, Mithridatesében, kétszáz huszonegy gyökszót sorol elő, melyek a Parsisból vétettek; a határozatlan végzése, — ten, den; szintén ugyanaz, ugy parsis nemszó és előrag — der, bi, gi, — a német der, be, ger-nek felel meg. — Dankovszky azt mutatta meg, hogy az Ilias versei csupa tót szavakból állanak. A dolog félig sem oly bámulatos, ha meggondoljuk, hogy Xilander (Sprachgeschichte der Titanen) 2500 mandzsu szót hasonló számu görög szavakkal összehasonlitva, és az előbbi nyelvnek grammaticáját és syntaxisát megvizsgálva, azon nézetet fejezi ki, hogy a mandzsu nyelv nem egyéb egy primitiv görög dialectusnál.

nép különállásának fentartására csak annyiban bir fontossággal, a mennyiben a nyelvkülönbség egyszersmind az eszméknek és nézeteknek némi sajátságos fejlődését feltételezi, amit napjainkban már épen nem állithatni. Jelenleg szavak dolgában rendkivüli puristák az emberek; de az eszmékben és nézetekben egyetemiségre törekesznek. A polgárisodásban egy nép sem akar a másik mögött maradni s a többieket megelőző népeknek mind jelességeik mind tévedéseik átszivarognak társaikra. Sand-féle regények szláv és német dialectusokban iratnak, Byron világfájdalma valamennyi népnek közbiztokává lett, s nyelvről nyelvre fordittatik minden eszme. Birhat-e vajjon fontossággal a hangok különféleségе, ha a nyelvek összessége ugyanazon eszmék és nézetek terjesztésére szolgál, ha minden igazság egy év lefolyása alatt, s minden tévedés még hamarabb bejárja a világot, s a különféle nyelvek nemhogy különféle polgárisodásoknak szolgálnának eszközül, de még sajátságaikat is az egy szóhangon kivül mindinkább elvesztik, s mert idegen eszmék kifejezésére használtatnak, maholnap még syntaxis dolgában sem fognak önállósággal birni?

A nyelvbeli különbség hatalmas eleme a nemzeti külön állásnak, s gyakorta a legmostohább befolyásoknak is huzamosan áll ellen, de mégsem győzhetetlen; és számos, részint nagy, részint a műveltségnek viszonylag magas fokán álló népnek nemzetisége még e tekintetben is elveszett. Hová lett a nagy pelasgi népnek nyelve? hová mindazon népek nyelvei, melyeket Róma

magának Italiában alávetett? Alig mult egy százada, hogy Poroszországban több szláv dialectus kiveszett, és szemeink láttára egyre tovább s tovább terjed az északfranczia nyelvjárás, ellenállhatlanul szoritván vissza a többieket, melyek vele még imént a mai Francziaország területében osztoztak.

És hányszor történt ilyesmi oly esetekben, melyekről a tudomány nem bir számot adni? — Valamint régi épületekben gyakran egyes köveket találunk, melyek formájuk szerint itélve, hajdanában más épülethez tartoztak; ugy legdivatosabb szavaink között is vannak olyanok, melyek valamely rég kihalt nyelvnek maradványai. A legkülönfélébb nyelvek egyes szavai között találtató hasonlatosság gyakran a népek rokonságát bizonyitja, de e hasonlatosság szintannyiszor oly örökség maradványa, mely egy rég kihalt nyelvből több népre szállott át. Minden nyelv, mely valamely, nem épen műveletlen népnek tulajdona, a dolog természeténél fogva számos nyelvjárás gyüjteléke, melyekkel a kisebb törzsek éltek, mielőtt egy néppé olvadtak össze. A polgárisodás kevesbitette a népek számát, ugyanez történt — csak kissé lassabban — a nyelvekkel is.

S fogja-e vajjon *az előkor emléke*, a visszapillantás ama szebb multra, midőn az egyes nép még külön történettel birt, a dolgok természetes folyamát megakaszthatni? Képes lesz-e az ilyes emlékektől lángra gyuló érzelem a nemzeti különségeket fentartani, midőn annyi gyakorlati ok ezeknek megsemmisitésére egyesül?

Távol legyen tőlem, hogy azt, aminek sulyát nem

lehet számba venni, súlytalannak tartsam. Én meg vagyok győződve, hogy egy népdal olykor nagyobb befolyással volt egyes állam sorsára, mint a legfényesebb államtani elméletek, s hogy a tudomány aknáiból felhozott helyes elvek is csak az által lesznek értékesekké, ha hisz bennök a nép, és igy népérzelemmé váltak; de midőn a nép érzelmeire történik hivatkozás, akkor, ugyhiszem, tisztában kellene lennünk aziránt: vajjon csakugyan olyanok-e ez érzelmek, minőknek azokat hirdetni szokták? És e kérdés nyugodt megfontolása mindenkit azon meggyőződéshez vezet, hogy a népnek érzelmei és emlékei korunk nemzeti törekvéseit nemcsak nem segitik elő, sőt akadályozzák.

A nép, mint felség, más fejedelmek sorsában részesül. Ha Rousseau joggal vádolja Grotiust s másokat, hogy a királyi hatalom körét csak azért vonták oly tágasra, mivel a nép nem osztogat hivatalokat és nyugpénzeket: ugy azt is állithatni, hogy mióta e viszonyok változtak, a népnek is vannak Grotiusai. Amely hatalom valaha emberek felett uralkodott, hizelkedőkben sem szükölködött, s valamint az ember nem mindig azért hajlik meg, mert valamit keres, ugy nemcsak a haszonlesés, hanem gyakran a megalázkodás szüksége, melyet némely emberek magukban éreznek, nemzik egy bizonyos faját a hizelkedőknek. Valamint a királyságnak, ugy a népnek is mindenhatóság, hibázhatlanság és feleletre vonhatlanság tulajdonittatott, a népet is a fenyitő törvények oltalmazzák, és sokszor megelőző sajtóvizsgálat útján a hizelkedők híven gondoskodtak arról, hogy

kellemetlen igazságok hallása őt nyugalmában ne zavarhassa. Nézeteire és érzelmeire nézve sem jár jobban a korlátlan felségjoggal biró nép, mint koronás elődei.

Valamint despotiai államokban, hol az uralkodónak érzelmei döntő befolyással vannak az állam politikájára mindig találkoznak emberek, kiknek szokásuk ez érzelmekre hivatkozni: ugy nem hiányoznak a korlátlan democrat államokban sem oly egyének, kik a nép érzelmeinek és nézeteinek hirdetésével külön mesterséget űznek; és a nép ezen udvaronczai és kamarásai által kürtölt hirek époly selejtesek, mint azok, melyek a fejedelmek udvaraiban szárnyra kelnek, s ha valaki talán kétségbe akarná vonni, az udvarok és piaczok tányérnyalóinak tökéletes hasonlóságát, annak ajánljuk, kisérje figyelemmel azokat, kik a nép érzelmeire és nézeteire hivatkoznak.

S hogy is alapulhatna például az a nép érzelmeiben és nézeteiben, a mit egyesek a nemzetiség nevében igénybe vesznek? Itt egy századok óta fenállott ország feldarabolása, ott összeenyvezése számos tartománynak, melyek előbb önállással birtak. Oh, igen! az előkor emlékei jóval szentebbek a nép előtt, mint azoknak hinni tetszik, kik bölcseségökben tabula rasanak nézik az államot, melyen logicai erőködéseik épülete fog majdan emelkedni. Valamint a dal s a rege, ugy gyökereznek a népnek érzelmei is a mult kor emlékeiben, s a világon nincsen hatalom, mely képes volna a népet az emlékektől megfosztani. A nemzetiség érzelme is mélységes gyökeret vert a nép kedélyében. Valamint hiven

ragaszkodik az atyák nyelvéhez és erkölcseihez, ugy dicső tetteik emlékét sem engedi magától elvitatni, s ez emlék neki, kinek ősei ama tettek alkalmával míndöszsze is csak véröket ontották, talán szentebb, mint azoknak, kik akkor egyszersmind nemességre és birtokra tettek szert. De ha a történetek könyvében nincsen egyetlenegy fejezet, ha a nép szájában nincsen egyetlenegy rege, mely a nemzetiség elvének nevében felhordott követeléseknek alapul szolgálhatna, ha korunk ezen igényei ellentétben állanak az összes multtal: — lehet-e, szabad-e akkor ez irányban a nép érzelmeire hivatkozni?

S tagadhatni-e ezen állitásomat?

Nevezzetek nekem egy országot, melyben az, amiért a népet mult emlékei által lelkesiteni akarják, valaha létezett volna! Nevezzetek nekem egy korszakot, melyben Olaszországban az idegen uralkodás elleni gyülöleten s az önállóság utáni hatalmas törekvésen kivül, melylyel mindenik város egyéniségét fen akará tartani, még más, az összes néppel közös érzelem is jelentkezett volna; mutassátok nekem a multban az egységes Németországot, melyet most ujjá akarnak alkotni; jelöljétek ki az időszakot, sőt, többet mondok, hallassatok velem legalább egyetlenegy valóban népszerü regét, mely szerint valamennyi szláv törzs valaha szövetkezett, vagy külön mindenik népfaj, mely Magyarországot lakja, önállósággal birt volna, — s akkor hinni fogom nektek, hogy a nemzetiségek nevében általatok minduntalan ismételt követelések csakugyan a népek érzelmei-

17*

ben gyökeredznek. De mindaddig, mig felhivásomra adósok maradtok a válaszszal, mindaddig — bármily zajt csináljon körülöttem valamely népség, bármint hányja vesse magát — csak a kolomposok vágyait olvasom ki az összes eljárásból, kik a jelenneli elégedetlenségökben szemeiket a jövőre függesztik, s kik igen helyesen cselekesznek, ha a népben lelkesedést akarnak felkölteni aziránt, amiben boldogságának alapját látják; de akiknek nem kellene a nép érzelmeire hivatkozniok: mert ez annyi, mint önmagukat is, másokat is csalni.

Csak ha valamennyi emlék széttépetik, ha mindaz porba rántatik, amit a nép szentnek tart, ha szemfényvesztő hitegetések következésében a nép lelkületének összes iránya megváltozott, csak akkor remélhetitek, hogy arra, amit most az ő nevében követeltek, békén ráálland; és valamint joggal állithatni, hogy napjainkban mindazon okok, melyek a nemzetiségek elkülönzését régebben támogatták, részint megszüntek, részint sokat vesztettek fontosságukból: ugy nemkevésbé helyes azon állitás is, miként épen a nép érzelmeiben és nézeteiben rejlik azon követelések legnagyobb akadálya, melyekkel egyesek a nemzetiség nevében fellépnek.

Valamint a physicai világ változatlan törvények szerint tovább fejlődik, hol megrázkodtatások között — hegyeket emelvén a tűzerő, — hol fokonkint és észrevétlenül; — valamint tengerek visszavonulnak, korallszigetek támadnak s a megváltozott műveltségi viszonyok magát az éghajlatot is zordonabbá vagy enyhébbé teszik: ugy halad előre szünetnélküli fejlődésben az

emberiség, anélkül, hogy e haladásnak törvényei változást szenvednének. Minden időkor rendkivülinek látszott azoknak, kik benne éltek; nagyobbnak vélték a többieknél: mert közelebb állott hozzájok; vagy aljasnak tartották: mert szemök nem birván a határ széleig látni, nem sejditették, hogy az, ami nekik lapálynak tetszett, hasonló Ázsia fensíkjaihoz, melyeknek magassága számos bérczet halad fölül. De ha lefolyt az egyes időszak, csak az összes fejlődés egyik szükséges lánczszeme gyanánt tünik fel, és sehol félbenszakadás nem mutatkozik a történetben. Gátat nem ismerő rohammal halad előre korszak korszak után, s a rövid nyugalom perczei csak arra látszanak szánva, hogy gyorsabb haladáshoz uj erőt lehessen gyüjteni; az elporló polgárisodás anyagul szolgál a műveltség egy magasabb fokának, s ezer csermely és patak nevét veszti ugyan, de csak miután a vizét egy nagyobb folyam medrébe öntötte, hol uj név alatt hatalmasabban tovább zúg. Az emberiség eddigi haladásának alaptörvényei nem fognak egy rövid időszak által megczáfoltatni, s ennélfogva a legnagyobb bizonyossággal jósolhatjuk, hogy egyes nemzetiségek, melyek most öntudattal lépnek fel, talán hamarabb, mint hinnők, különállási követeléseikről le fognak mondani, s unokáink a nemzeti jogosultság nevében inditott vitákban, melyek századunkat jelenleg izgatják, ugy hiszem, csak a vizbehalónak minden tárgy után hiu kapkodását fogják látni.

A jelenkor valamennyi nemzeti mozgalmának valóságos alapja nem a nép emlékeiben és nézeteiben, hanem a közelebb lefolyt század eseményeiben rejlik.

A XVIII-dik században, számos ok összehatásának következtében, a nemzetiség fogalma lényegesen gyengült. Valamint ezen korszak ugynevezett nagy philosophusai — kiknek érdemök abban állott, hogy az igazságnak tért nyissanak, ha nem voltak is képesek ezen igazságot formulázni, — valamint, mondom, a mult század philosophusai a középkori vadság egyik maradványát látták a nemzeti előszeretetben: ugy törekedtek a kormányok is kivétel nélkül ezen nézet terjesztésére. Miután a XVIII. század legtöbb állama különféle nemzetiségek töredékeiből állott, melyek az egészbe való bekebleztetésök előtt saját jogokkal birtak: a monarchiának érdeke ugy kivánta, hogy a lehetőségig eltöröltessék minden, ami az embereket e hajdani állapotra emlékezteté. Valamennyi udvarnál, honnan az akkori időnek müveltsége részben kiindult, azon voltak a hatalmasok, hogy bizonyos átalános formákra tehessenek szert, melyek XIV-ik Lajos által hozattak divatba; a nemzeti sajátság legfőlebb abban állott, hogy az udvari egyenruhának szabása és egyes czifraságai némileg a nemzeti öltözetre emlékeztették a nézőt. Kamarássá, titkos tanácsossá, e vagy ama rend vitézévé válhatni, dicső dolognak tartatott: de legdicsőbbnek mégis minél kevesebbé hasonlitani a néphez. Nemzetiségére senki sem lehet büszke, ha némi jogot vagy előnyt nem köszön neki és ezért azon század, melyben az absolutismus teljes érvényességre jutott, szükségkép veszélyezteté a nemzetiség eszméit. Adjuk hozzá, hogy azon osztályok, melyek legalább némi befolyással birtak min-

dig, s melyek mindenütt legközelebb állván a királyi székhez, földieiknek példányul szolgáltak, *a papság és a nemesség* oly institutiókban gyökereztek, melyek a külön nemzetiség körén kivül esnek. A clerusnak közös egyesülési pontja a pápaság volt. A nemesség számára némi közösség rejlett a lovagság eszméjében még akkor is, midőn ez már nem birt nemes, nagyszerü jelentőségével, s az egyranguság fogalma valamennyi ország nemességeit szilárd kötelékkel füzé együvé, szilárdabbal mint az, mely az egyes nemest saját nemzetéhez lánczolá.

De valamint a XVIII-dik század átalános viszonyainak kell tulajdonitanunk, hogy a nemzetiség fogalma egy ideig nem volt befolyással az eseményekre: ugy a jelenkor nemzeti mozgalmai nagyrészben az ama viszonyok által előidézett ellenhatásnak tulajdonithatók.

A korlátlan királyság alapja nem ismertetett többé jogszerünek. E jogszerütlenség bebizonyitására igen természetesen felhivattak a nemzeti előjogok is, melyek a mindenki által érvényesnek ismert történeti jogon fenekeltek. Mióta a nép hősileg követelte vissza jogait, az emberek épen ugy dicsőségnek tartották a néphez tartozni, mint előbb a nemesség közé erőködtek tolakodni. Valamint hajdanta az udvar szolgált utánzás tárgyául, s uton utfélen francziául szólottak az emberek: ugy most a nép erkölcsei váltak tisztelet tárgyává. Ezeket utánozni, az atyák szokásaihoz ragaszkodni, volt a jelszó. Még nem régiben tizenhat ősét, külön czimerét, s a szineket, melyekbe a ház

szolgái öltözködtek, emlegette mindenki, s most csak a hazának czimere, csak a népnek történetei jöttek szóba.

Elmult a kor, midőn csak az mondhatá magát az állam polgárának, aki a nemességhez tartozott, s most nemességét mindenki abba helyezte, hogy egy bizonyos államnak polgára. Szóval az aristocratiai érzelmek, — melyek nem oly természetelleniek mint hiszszük, — mert a történet minden korszakában találkozunk velök, — a hazafiság határai közé vonultak. Cromvell szavai, melyeket a polgárháboru kezdetén mondott: „hogy azt igen jól tudja, mit nem kiván; de azt még nem tudja, mit kiván,“ egészen illenek az első franczia forradalomra s az utána következett összes időkorra is. A közelebb lefolyt félszázad története átalános *ellenhatás* históriája. Ez áll a nemzeti mozgalmakra nézve azonképen, mint a többiekre. Aki magának számot igyekszik adni azon tüneményről, hogy ott, hol szabadság létezett, s az egyesnek a nyelv körüli egyéni jogai semmiféle rövidséget sem szenvedtek, a nemzeti mozgalom elmaradt: holott azon államokban, hol az egyéni szabadság e tekintetben valamely kiváltságos osztály vagy a kormány által megszorittatott, a buzgalom a polgárháboruig csigáztatott fel, — az nem fogja kétségbe vonni állításunkat.

Valamint a gondolkodás kételylyel vagy tagadással kezdődik, ugy veszi kezdetét ellenhatással az állami élet körében minden haladás; de valamint kételkedés és tagadás nem képesek kielégiteni a gondolkozót, ugy

nem érzi magát kielégitve a nép, ha elérte czélját azon törekvéseknek, melyek egyedül az érintett ellenhatáson alapulnak. A győzelem pillanata mindig szerencsés pillanat, de ha nincsenek igenleges (positiv) eredményei, az áldozatok emléke mindig túléli a diadal örömét. Amennyiben tehát a nemzeti törekvések jelenleg csak ellenhatás eredményei, annyiban diadaluk sem fog tartós kielégitéssel járni.

De hallom az ellenvetést, hogy az, a miért a nemzetiség nevében foly a küzdelem, igenleges (positiv) oldallal is bir. Habár a jelenkor valamennyi mozgalmának egyedül azon ellenhatás szolgált is volna okul, mely az egyesnek nyelvbeli szabadságát korlátozó viszonyok ellen volt irányozva, — és habár ezen mozgalmak, — amennyiben eddig csak nemleges czéljokat érték, — egyedül azon nemleges eredménynyel birhatnak, hogy az elégedetlenségnek egyik oka megszüntik; mégis ezenkivül igenleges czélja is van minden nemzeti törekvésnek, s ez az, melynek elérésétől várhatjuk az emberiség kielégitését.

Főnebb láttuk, hogy minden nemzeti törekvésnek végczélja az uralkodás; *) feltéve, hogy ezen czélnak elérése csakugyan kielégiti a népeket, — ámbár a legnagyobb uralmu népek története nem igen láttatja ve-

---

*) Merem állitani, hogy amennyiben a nemzeti törekvésnek czélja nem az elnyomatástól megszabadulás, azaz, amennyiben az nem az ellenhatás szüleménye, más oka egyátalában nem is lehet, mint az uralkodásra törekvés.

lünk a megelégedés képét, — annyi mégis áll mindenesetre, hogy ezen megelégedésben legfőlebb azon néhány nép részesülhet, melyek ily uralomra szert tenni, s ezt fentartani képesek. Ily népek száma pedig viszonylag csekély levén, természetes, hogy azon megelégedésben, mely a nemzetiség elvének diadalából keletkezik, csak a kisebbségnek lehet része, s a többiek ugyanakkor annál boldogtalanabbaknak érzendik magukat, minél élénkebb volt törekvésök, külön nemzetnek ismertetni. A szerencse által felkarolt nép pedig azon pillanatban, midőn czélját éri, azaz: melyben az uralkodásra szert tett, talán megelégedést érzend, de ezen megelégedés már nem alapszik a nemzetiség elvén, miután ezt, mihelyt győzött, az állam fogalma szokta felváltani, s miután a hódító nép Rómában szintugy, mint másutt, vagy nem ügyel többé az állásra, a honnan hatalmának épülete keletkezett, vagy épen felbontja azt. (*f*)

Valamint szokás politikai vitáknál a történetből merített okokat azon megjegyzéssel visszautasitani, hogy „nagyon régi időkre hivatkozánk": ugy, ha valaki a jövőről ugy szól mint bizonyos előzmények szükséges következményéről, kész a válasz: „a jövő még nem érkezett meg, s csak azért állittatik fel egyelőre, hogy a bölcsek az önalkotta agyrémen erejöket és ügyességöket kitüntethessék." Ezuttal sem fog elmaradni a megjegyzés. Nézetem túlságosnak fog mondatni, s lesznek kik értésemre fogják adni, hogy a nemzeti törekvések czélja csak az *egyenjoguság*, s hogy mihelyt ez elérve

leszen, tökéletes megelégedést érzend mindenik nép, a világ pedig a szabadság, egyenlőség és testvériség teljes élvezetében a boldogságnak lehető legnagyobb fokát érendi el.

Én más nézetben vagyok. Ha valamely nép bizonyos elv nevében győzött, akkor valószinüséggel csak azt jósolhatni, hogy győzelmét a legtúlságosabb következményekig fogja kibányászni. *Ha népről van szó, akkor az, a mire vágyódik, sohasem kereshető az ugynevezett kellő középben, hanem mindig a szélsőségekben; és* valamint a világtörténetben nincs példa, hogy valamely nép, midőn hatalmát alkalmazásba vette, minden visszaéléstől szerencsésen óvakodott volna, kivéve, ha az igazságra kényszerittetett: ugy nem hiszem, hogy azon esetre, ha a nemzetiség elve még további mozgalmaknak alkalmul szolgálna és győzni találna, egy harmincz millióból álló nép megelégednék vele, ha jogosultságra nézve egy sorban állhat a csak három millióból álló néppel; valamint a reformatio idejéből nem mutathatni fel példát, hogy valamely vallásfelekezet beelégedett volna a közös szabadsággal és egyenlőséggel, melyért küzdött, ámbár a reformatio az egyesnek szabad meggyőződése iránti tiszteleten alapszik.

De tegyük fel, hogy nézetem hibás. Tegyük fel, hogy valamennyi nemzeti törekvés csak az egyenjoguság elérését veszi czélba, s hogy ennek kivivása után kielégitve érzendi magát minden nép. Meddig fog, vajjon, e megelégedés tarthatni? Kétségtelenül csak addig, mig az egyenlő jogosultság fenáll.

Már pedig a nemzetiségek ezen egyenjoguságával ugy van a dolog, mint átalában az egyenlőséggel. Könynyü kimondani az elvet, könnyü ezt törvényben formulázni, könnyü e törvényt az alkotmány alapjának nevezni; de a gyakorlati életben csakhamar előáll a kivitel nehézsége, s valamint, mig erőinek szabad hasznát veheti az egyén, a legtökéletesebb törvényes egyenlőség mellett sem akadályozhatni, hogy a képességek különfélesége az állások különféleségét ne keletkeztesse; és valamint ezen ténynek megismerése csakhamar elenyészteti a megelégedést, melyet az egyes a törvényes egyenlőség elvéből merit; ugy történik ez a népeknél is, sőt még jóval nagyobb mértékben: miután bármi nagy legyen egyeseknél az erőkülönbség, ez még sem hasonlittathatik össze azzal, mely nép és nép között mutatkozik, ahol, elvonatkozva egyes nemzetiségek magasabb képességétől és műveltségétől, a különböző számviszonyok minden valóságos egyenlőséget lehetetlenné tesznek.

Valamint tehát ott, hol az egyéni egyenlőség elve a megelégedés feltételéül állittatott fel, s hol ez oknál fogva ennek valósitása tűzetett ki főczéljául később minden törekvésnek, szükségképen a törekvés keletkezett, *ezen egyenlőséget a szabadság rovására létesiteni:* ugy fog, — még pedig szükségképen, — ezen követelés, ha egész nemzetiségek nevében állittatik fel, hasonló eredményeket vonni maga után; minthogy a nemzetiségek egyenjogusága, mely ama megelégedést nemzendi, szintén csak addig állhat fön, mig neki a sza-

badság feláldoztatik, az t. i. ami nélkül jelen műveltségünknél a megelégedés még csak nem is gondolható.

Akár tehát nehány népnek uralkodása, akár mindnyájának egyenlő szabadsága vétetik fel a nemzeti törekvések czéljául: egyik esetben sem fog az elv diadala megelégedést nemzeni.

Valamint a szabadság és egyenlőség elve, a szokott értelemben véve hatalmas emeltyűül szolgált mozgalmainknál, s tökéletesen megfelelt czéljának: *azt, ami fenáll, lerontani:* ugyanezt állithatjuk a nemzetiség elvéről is. Hirdetni ez elvet, annyi volt, mint fegyvert irányozni az állam ellen, s mélyebb sebeket semmi más fegyverrel sem lehetett volna rajta ejteni; de a ki hiszi, hogy ez elv gyógyitani is fogja a sebeket, csalatkozik. — Soha sem sikerült, — mint Guizot helyesen mondja, — azoknak, kik valamely forradalmat elkezdettek, azt bevégezni. Ugyanezt mondhatni az elvekről is. A hadijelül használt szó sohasem fog formulául szolgálni a békének, és csak ha a kedélyek megnyugtatvák, fejlődhetnek ki a jelenkor harczaiból oly viszonyok, melyek az emberiségnek megelégedést szerzenek.

JEGYZETEK A VII. FEJEZETHEZ.

(*a*) Korunk egy nagy tudósa sok ócsárlásnak tette ki magát, azon állitása által, miszerint Morea jelenlegi lakosai nem a régi hellenektől származnak; s mégis, ha Európa mostani lakosainak eredetét vizsgálnók, csaknem minden országban hasonló eredményre bukkannánk. Bármi compactnak tünjék is fel előttünk a francia nemzetiség; mégis a népnek csak igen csekély része számithat frank származásra, sőt tán egész Francziaországban sem található egyetlen egyén sem, kiben a hóditó vére tisztán maradt volna fön, s daczára minden erőködésnek, ezen országban mai napig sem sikerült még a nemzeti különbözésnek csak külső jeleit is eltörölni. — A német nép nagy része, mely napjainkban a német egységért lelkesül, elismert tót származásu. Angliát vegyes nép lakja. Italiában, még a római köztársaság elpusztulása előtt nyomatott el az ős lakosság azon rabszolgák által, kiket a világot uraló nép a föld minden részéről összehordott; Rómában magában a szabadosok fiai s unokái uralkodtak; Caesar óta még a senatusban is ültek oly férfiak, kiken első pillanatra feltünt barbár származásuk; s ennélfogva, — már ha a lombardok, normannok, stb. későbbi hóditásait nem is veszszük figyelembe — fajegységről itt sem lehet szó. Ugyanazt lehet mondani Magyarországról is. Csak egymással karöltve járó rosz akarat és bámulásra méltó tudatlanság nézheté a nép nemes és nemnemes részei közt létezett viszonyt egy kiváltságos faj általi elnyomásnak, a többi faj ell nében. Valamint a magyar törzs legnagyobb része, — a mennyiben a paraszt osztályhoz tartozott, — a középkori törvényhozás minden korlátozását szenvedni volt kénytelen; nem volt egy nemzetiség sem a nemesi jogok birtokából ki-

zárva, és ezen kedvező állás nem szoritkozott csupán egyes egyénekre, hanem rusznyákok, románok és horvátok époly tömegesen részesittettek abban, mint a magyarok; míg a nagyobbrészt városokban lakott német népesség, — valameddig Magyarországon még rendi elkülönitések léteztek, — egészben véve, politikai és társadalmi tekintetben sokkal kedvezőbb viszonyoknak örvendett, mint a magyar néptörzs. Atalában kevés vidéket találunk Magyarországon, hol a népesség származását bizonyossággal lehetne meghatározni. Valamint a legujabb időben nemcsak egyes családokat, hanem egész falukat is találunk, hol a német vagy szláv nyelv a magyar által szorittatott háttérbe: ugy lehet korábbi időkből a magyar nyelvnek más nyelv által elnyomatását a legnagyobb hitelességgel történetileg bebizonyitani; csupán a különböző nemzetiségek szóvivőinek neveire kell tekintenünk, hogy meggyőződjünk, miszerint minden táborban vannak olyanok, kiknek származásuknál fogva tulajdonképen azon nemzetiség ellenei közé kellene tartozniok, a melyért küzdenek.

(*b*) A régi kor vallásai is nagy befolyást gyakoroltak az erkölcsök szeliditésére. A vendégjogszentsége, az oltalmat keresők jámbor félénksége, a templomok és szentségek menedékjoga, a hirnökök vallásos tisztelete, azon szokás, minélfogva az egyezkedések valamely istenség oltalma alá helyeztettek, s mindenek előtt a nyilvános játékok, melyek szomszéd népek között a békés közlekedés eszközeiül szolgáltak, szintugy hoztak egyeseket mint egész népeket kölcsönösen közelebb egymáshoz. A régi kor ama szigoru jognézetéhez, melynélfogva minden idegen ellenségül tekinteték, az emberiség érzete csatoltatott. Egyébiránt nagyon csalatkozik, aki az ókor vallásainak e részbeni befolyását a keresztyénségével akarná összehasonlitani; még pedig három oknál fogva:

1) Mivel minden vallás csak annyiban gyakorolhatott befolyást a különböző állami népjogok állására, a mennyiben benne több helyi cultus egy nagyobb istenrendszerré olvadt

össze, és mivel e szerint ezen befolyás mindig csak kis körre volt szoritva.

2) Mivelaz ókor egy vallása sem törekedett, miként a keresztyénség, egyetemiség után, s mindenik bizonyos államnak a fenállásához volt kötve.

3) Mivel az ókor vallásai, a keresztyénséghez képest nagyon keveset foglalkoztak az erkölcsiséggel.

(*c*) Az egész ókor azon nézetét: *miszerint a jogok és törvények csak azokat védik, a kiket köteleznek, azaz ugyanazon állam polgárait, s hogy átalános jogok és kötelességek, mikre az idegen és rabszolga is igényt tarthat, nincsenek:* az ókornak egy vallása sem igyekezett megváltoztatni,

Görögország népessége csak idő multával a kölcsönös közlekedés emelése s biztositása, egyes hatalmasok tulnyomósága és a barbarok elleni közös ellenzék által kezdé magát nemzetnek érezni: ez is csupán erkölcsi kötelék vala, mely inkább eszmében, mint valóságban létezett; politikai tekintetben az elkülönités nem szünhetett meg, anélkül, hogy egyszersmind a görög életelv fejlődése, mely épen ezen higyel önállóságon alapult, meg nem akadályoztatott volna. (Hermann: „Lehrbuch der griech. Staatsalterthümer".)

Ugy vélem, hogy Olaszország lakosai, kik közös nemzetiségök nevében most egység után törekednek; erkölcsökre és szokásokra nézve, sőt nyelv tekintetében sem állanak közelebb egymáshoz, mint a régi korban Róma lakosai Latium és Italia más tartományainak lakosaihoz állottak; s mégis bizonyosan egy római sem állitotta volna akkor, hogy Italia azon népeivel, kiket Róma uralma alá hajtott, ugyanazon nemzetiséghez tartozik.

(*d*) Görögország gyarmatai függetlenek voltak az anyaállamtól, s ez — kevés esetet kivéve — soha sem avatkozott belügyeikbe; s az egyedüli kötelék, mely által az anyaállam nemzetisége a gyarmatokban századokig fentartatott, a természetes kegyeleten kivül, a vallás közösségében állott. A tűz, melyet a gyarmatosok a prytanaeumból hoztak magukkal, a régi is

tenségek, kiknek szobrait templomaikban felállitották, ama jog és kötelesség, melynélfogva az anyaváros szent ünnepein résztvehettek, ez utóbbinak azon joga, melynélfogva a gyarmatokbani főpapi hivatalt ez töltheté be, s ha ezek uj gyarmatvárosokat akartak alapitani, ennek vezéreül saját polgárai egyikét küldhetéki, mindez az anya- és leányváros közti közérzületet még akkor is ébren tartá, midőn ez amattól legnagyobb távolságra telepedett le, vagy amazénál sokkal nagyobb hatalomra vergődött.

(e) Lásd az V. fejezet *(g)* jegyzetét.

(f) A világtörténet által igazolt köztapasztalás, miszerint nemzetisége érdekeit azon perczben, melyben uralomra vergődött, minden nép mindig uralma érdekeinek rendeli alá. Ez utóbbiak teszik szükségessé, hogy a győző és legyőzöttek közti éles ellentétek mielőbb kiegyenlittessenek, s ugyanazért minden uralomra vergődött nép mindent el fog követni, hogy a nemzetiségi különbség közte, s a meghóditott nép között megszünjék; egyébiránt ebből épen nem következik, hogy az uralkodó nép a meghóditottak nemzetiségét a magáéba beolvasztani legyen kénytelen. Sok esetben épen az ellenkező történik. Eldöntő itt mindig csak azon körülmény, vajjon a beolvasztás munkája, mely uton történhessék *könnyebben?* Ha az uralomra vergődött nép számra csekély, vagy ha a miveltség sokkal alacsonyabb fokán áll, akkor az ő saját nemzetisége fog lassankint a meghóditott népébe, vagy egészen, vagy legalább nagyrészben beolvadni, s ez — miután hóditó népeknél csaknem mindig mindakét körülmény előfordul — a legközönségesebb eset. Erre nézve például szolgált csaknem minden nép, melyek a római nyugati birodalom egyes tartományait hóditották meg. Chinában a mandjurok stb.

Ha a hóditó nép száma nagy, ha a meghóditottak apróbb népségekre oszolvák, vagy a győzőhez képest a míveltség igen alacsony fokán állanak, akkor az ellenkező történik.

Ha ama két körülmény, mely meghatározza, vajjon a

győző nemzetisége a legyőzöttébe, vagy ez amabba olvadjon-e bele? egymással ellentétben áll, azaz: ha a hóditók száma csekély, s a meghóditott nép míveltségi állapota alacsonyabb, mint a győzőé, vagy megforditva: akkor a beolvasztás munkája a győzőnek minden erőködése daczára sem fog sikerülni.

Azonban itt rendesen nem a szám dönt, hanem a míveltségi állapot. Midőn két nemzetiség érintkezik, a győzelem csaknem mindig annak részére hajlik, mely a kifejlődés magasabb fokát érte el.

Hogy erről meggyőződjünk, csupán a római nemzetiség terjeszkedésére kell pillantanunk. Ámbár nem volt nép, mely más népeket felolvasztani jobban értett volna, mint a római, a római nemzetiség expansiv ereje mégis megtörni volt kénytelen Görögország magasabb polgárisultságán, s ama rendelet, melynélfogva a római tanácsbelieknek a görögök között is a latin nyelv használata volt meghagyva, Görögországban sem latinságot nem hozott elő, mint Galliában is Hispániában, sem pedig a római miveltebb osztályoknak lassankint görögösödését meg nem akadályozhatá.

VIII. FEJEZET.

Az eszközökről, melyektől az államok bajainak orvoslását várjuk.

„Mirabeau, Barnave, Napoleon, Lafayette, mind a négyen szintazon szomorú érzelmekkel multak ki. Mindenikök csalódott reményeiben, s hivé, hogy egész működése haszontalan volt. Mind a négyen egyaránt kétségbe estek ügyök diadala, s a jövendő felett. Lajos Fülöp király tizenhét évig uralkodott, nekem szerencsém volt tizenegy évnél tovább ministerének lennem; ha isten bennünket holnap magához szólit, fogunk-e hazánk alkotmányos életének jövendője iránt megnyugtatva bucsút vehetni e világtól?" — e szavakkal nyitja meg Guizot a francia democratiáról irt munkáját. — Hogy ő ezen kérdésre munkája végén megnyugtatva válaszol: magában értetik. Oly férfiu, mint Guizot, ki tizenegy évig adott irányt hazájának, nem fogott volna előállani e kérdéssel, ha, mint választ, csak kétségbeesését mondhatná ki. Korunk más kormányférfiai, — sőt valamennyi szintily tisztán látja be a veszedelmeket, melyek a társadalmi rendet fenyegetik, s ha ezek még

nem hárittattak el, legalább javaslatokban nem szükölködünk.

Többek véleménye szerint államaink bajai a jelenkor társadalmi viszonyainak szükséges következményei, s csak ezekkel együtt szünhetnek meg. „Mindaddig, mig a *szabad verseny elve,* — az egyéni szabadság és összes társadalmi rendünk ezen szükséges következménye — fenáll, szó sem lehet javulásról. Ez oknál fogva egészen uj társadalmi rendről kell gondoskodni. Mily mértékben kelljen e nézeteket gyakorlatilag alkalmazni, ez iránt, ildomosságuk fokához képest, a tanácsadók eltérnek egymástól, de az alapgondolat mindnyájoknál azon egy, s a communismus legvadabb formájában szintugy mint a socialismus, midőn rendszerét a lehetőségig a fenálló rendhez igyekszik idomitani, mindig azon meggyőződésből indulnak ki: *hogy a jelenkor szenvedésein csak összes társadalmi viszonyaink átalakitása segithet.*

Mások ugy vélekednek, hogy a társadalmat fenyegető veszélyek nem a szabad verseny elvének, s nem összes társadalmi szerkezetünknek tulajdonitandók: szerintök minden bajnak forrása inkább abban rejlik, hogy azon elvek, amelyeken társadalmi rendünk alapszik, hibásan, vagy legalább nem kellő következetességgel alkalmaztatnak; a gyógyszer tehát nem alkotmányos formáink megsemmisitésében, hanem inkább ezeknek czélszerü átidomitásában keresendő.

A communismus és socialismus törekvéseinek birálata kelleténél tovább vezetne el azon czéltól, melyet e

munka irásánál magam elé tűztem. Azért ezt másokra bizom, s csak azt jegyzem meg, hogy az összes társadalmi rend tökéletes átalakitása nem nyugodt reform által, hanem csak erőszakos felforgatások egész sora által eszközölhető; és ha csakugyan azon szomoru meggyőződéshez jutottunk, miszerint a világ oly ponton áll, hogy a tökéletes átalakulás szükségessé vált, egyszersmind át kell látnunk, hogy emberi ész nem határozhatja meg előre azon képleteket, melyek a jelen polgárisodás romjai felett egykor emelkedendnek.

E helyütt csak azon javaslatokkal fogunk foglalkozni, melyek szerint a létező bajok gyógyszere nem az összes társadalmi szerkezet átalakitásában, hanem ennek czélszerü megváltoztatásában keresendő.

Bármi különbözők legyenek e javaslatok, mégis három főfajra oszthatók.

Némelyek azon meggyőződésből indulnak ki, hogy azon események, melyek a közelebb mult időben annyi államot megrenditettek, *csak* azért következtek be, mivel az alkotmányos formák *alkalmazásánál* bizonyos *hibák követtettek el;* amiből az következik, hogy a jövendőnek veszélyei csak a fenálló rend *javitása* által hárittathatnak el. S ez azon nézet, melyet főleg Guizot fejtegetett a democratiáról irott munkájában.

Mások azt állitják, hogy miután a népfelség elvének diadala többé kétségbe nem vonható: valamennyi

veszély csak a választási jog helyes rendezése által kerültethetik ki.

Mig egyesek, — elfogadva Lamartine nézetét, — azt vitatják, hogy miután a korlátlan népfelség elve az örökös királyságéval világos ellentétben áll, valóságos megnyugvás csak az által eszközölhető, ha a népfelség eszméje, minden következésével elfogadtatik: azaz, ha államaink respublikai formákban szerkesztetnek.

Vizsgáljuk közelebbről e nézeteket.

Nem akarok itten itéletet hozni Guizotnak azon nézete felett: *) *hogy Francziaországban jelenleg csak két párt létezik: a legitimistáké s az 1830-diki monarchia hiveié, melyek körül a nép nagy tömege ide s tova ingadozik, és hogy mindazok, kik e pártok egyikéhez sem tartoznak, az anarchia emberei, és csak azért mutatnak hajlamot a respublica iránt, mert gyülölik a szilárd és rendezett kormányformákat, s azt hiszik, hogy szándékuk létesitésére a respublicának hasznát vehetik.*

Guizotnak mindenesetre igaza van, midőn állitja, „hogy *a társadalmi helyzeteknek,* a birtok, a képesség és a munka sokfélesége által előidézett *különbözősége* oly tény, melyet semmiféle alkotmány sem ignorálhat

*) „De la démocratie en France". Paris, chez V. Masson 1849. Ch. V. p. 92.

büntetlenül; hogy a hajdani aristocratia, a középosztályok, és a nép nem semmisíthetik meg egymást kölcsönösen; s hogy ennélfogva ugy kell szerkeszteni a kormányt, miszerint benne a nép mindezen osztályainak hely jutván, mindenik kielégitve s mindenik korlátolva érezze magát". Guizot helyesen emeli ki a legujabb franczia alkotmány alaphibáját, mondván: *) *hogy ebben a polgár egyéni szabadsága szemben áll a nemzet számszerinti többségének mindenható akaratával, s hogy benne a despotismus elve csak a lázadás joga által van korlátolva*". Lajos Fülöp ministere, kit az 1848-diki forradalom Francziaországból számüzött, másoknál inkább átlátta: mily veszedelmek környezik a nép nyugodt fejlődését, ha egy város többsége minden pillanatban az összes állam sorsa felett intézkedhetik, s az ország polgárainak összeségét arra kényszeritheti, hogy e határozatot vagy gyáván elfogadja, vagy ha beleszólási jogához ragaszkodik, azzal csak lázadás utján élhessen. De ha kérdjük: mik tehát a nagy kormányférfiu véleménye szerint az eszközök, melyeknek segélyével e baj jövendőre orvosolható? válaszát alig mondhatjuk megnyugtatónak.

„Mindenekelőtt szükséges, hogy azon két nagy párt, mely Francziaországban a hatalomra juthat, egymást ne üldözze és egymásnak megsemmisitésére ne törekedjék, hanem a rend és béke valamennyi elemével kezet fogva, a democratia fékezését és szabályozását

*) Ch. III. p. 43.

tűzze ki czéljául, hogy a democratia legyen az államban *sok*: de *ne minden*, hogy mindig magasabbra emelkedhessék, másoknak lerántása nélkül, s hogy rést is, korlátokat is találhasson mindenütt". *)

„A democratiával ugy kell bánni, mint a hollandiak bántak a tengerrel, midőn hazájokat ennek hullámaitól kiküzdötték, s kik óvatosan gondoskodtak, hogy a csatornák soha be ne duguljanak s a gátak ne döntethessenek fel az ár által".

S mily eszközök segélyével érhetni el e czélt?

„*A kormány ne legyen az egyetlen hatalom* (pouvoir unique). Szükséges, hogy az államot alkotó elemek mindenike külön legyen képviselve a fő kormányhatalomnál; és valamint a birtokos és értelmesb osztályoknak külön befolyás biztosittatik az állam legmagasabb köreiben, ugy a közigazgatás alsóbb köreiben se mulasztassék ez el. Ha gondoskodtunk arról, hogy a különböző elemeknek necsak névszerint jusson hely a kormánynál, hanem hogy képességgel is birjanak illető helyeiket megvédeni és tökéletesen betölteni, akkor nincs miért aggódnunk Francziaország jövendőjén. *Csak még a családi élet eleven érzelmére*, azaz, a háziasság hajlamára és erkölcseire van szükség, józan politikai tapintatra, mely abban áll, hogy mindenki nyugodtan foglalja el helyét s szabályszerüleg minden erőszakoskodás nélkül járjon el politikai szerepében, és *buzgó vallásosságra*, — és ekkor Francziaország diadalmasan fog megállani azon harczban, melyet valamennyi gonosz

*) Ch. VI. p. 123.

szenvedély és őrült eszme nevében vívnak ellene, a becsületes emberek gyengesége által segélve".

Ha Guizot philosophiai nyelvét átforditjuk a szokásos politikai nyelvre, akkor azt értjük ki belőle, hogy Francziaország jövendője biztositva lesz, ha a legmagasabb hatalom az államban nem, mint jelenleg, egy korlátlanul uralkodó gyülekezetre, hanem egymástól független és természetöknél fogva különböző, több rendbeli elemre bizatik. Erős királyság, vagy legalább ezt kipótló legfelsőbb magistratura, — önálló felsőház, — és választás utján alakult képviselő kamara: ez az, ami Francziaországot megmenthetné. Miután Guizot a befolyást, melyre a democratia a közelebb mult események erejénél fogva szert tett, teljes mértékben elismeri, azt kell hinnünk, hogy nézetei a választási jog feltételei iránt változást szenvedtek. E szerint többekre terjesztetik ki e jog, de mégis feltételekhez kötve, még pedig olyanokhoz, melyek nagy részben az egyén szorgalmától függnek, *hogy egyre magasabbra juthasson a nép, a felsőbb osztályok lerántása nélkül.*

Szóval, Guizot a jövendőnek üdvét azon institutiókban keresi, melyek Franczíaországot harmincz év lefolyása alatt anyagilag hatalmasan fejlesztették, s melyeknek gyengéi részint azáltal volnának elháritandók, hogy a társadalom democratiai elemeinek szabadabb hatáskör nyittatik, részint azáltal, hogy a rend természetes őreiként tekinthető osztályok ne álljanak harczban egymással, hanem az alkotmány körül gyülekezvén, ezt az anarchia ellen megvédjék. E czél elérésére

ez osztályoknak nemcsak az állam felsőbb köreiben, hanem — miután a szerfeletti központositás még Guizot nézetei szerint sem felel már meg Francziaország jelen szükségeinek, — a községi élet terén is külön befolyás volna biztosítandó.

Hogy egyébiránt Guizot az iránti nézeteit: mily befolyással legyen a kormány az összes államra? módositotta ugyan, de lényegökben nem változtatta meg, kiviláglik abból, hogy mindjárt munkájának második fejezetében élesen nyilatkozik azok ellen, kik a kormány működését szabad államokban korlátolni akarják. Szükségesnek mondja, hogy a kormány necsak a rosznak, hanem a rosz elvének is, necsak a rendetlenségnek, hanem az ezt nemző szenvedelmeknek és eszméknek is *mindenütt* az egész államban elejét vegye. — A községi életnek nyitott nagyobb kör ennélfogva csak igen csekély mértékben fogná korlátolni azon központi hatalom befolyását, melynek tiszte: *mindenütt* a rend zászlójával előlépni. *)

Hogy oly következetes kormányférfiu, minő Guizot, aki hazáját tizenegy évig bizonyos institutiókkal kormányozta, s azt ezen időközben virágozni látta, még most is bizalommal viseltetik ezen institutiók iránt, melyek nem az ország akaratából, hanem ennek elle-

*) Guizot e nézeteit nemcsak munkájából a franczia democratiáról, melynek sok helye — ez levén az átalánosságok természete — sokféleképp magyaráztathatik, hanem a valricheri választókhoz intézett leveléből, munkájának ezen commentárjából is meritettem.

nére döntettek fel egy város lakosságának kevesebbsége által, az szintoly természetes, mint az, hogy ő ezen nézetét nyiltan s világosan bevallja. Ő az maradt, aki 1820-ban volt, midőn egyik munkájában, melynek most már nincs annyi olvasója mint érdemlené, világosan kimondá abbeli meggyőződését: *) hogy az 1789-diki forradalom nem volt egyéb harcznál, melyet Francziaországban két, egymással tizenhárom század óta szemben álló nép vívott, s melyben azok, kik századokkal ezelőtt legyőzettek, végre diadalmaskodtak. A nép (vagy inkább a tiers état) akkor Francziaország birtokába helyezé magát. E birtokát elismerte a charta és joggá emelé. A király e szerint, midőn a chartát elfogadta, az uj hóditók főnökségét s a kötelességet vállalta magára: a forradalom foglalmányait mindenki ellen és kivált azok ellen megvédeni, akikről valószinüséggel fel lehetett tenni, hogy a forradalmat meg fogják támadni; mert általa megbuktattattak. Ez volt Guizot nézete akkor; nyilt férfiassággal kimondta ő azt, s egész politikai pályáját ezen eszme létesitésének szentelte, mint ki az 1830-diki forradalom kitöréseig fáradhatlan buzgalommal küzdött azért, hogy a középosztályok azon hatalomnak tettleges birtokába jussanak, melyet 1789-ben maguknak kivívtak, s ki a juliusi forradalom után, mint minister és a kamarának tagja, ritka kitüréssel s önmegtagadással mindent elkövetett,

*) Du gouvernement de la France depuis la restauration. Paris, chez Ladvocat. Ch. I.

hogy a középosztályok az általok valahára élvezett hatalom birtokában maradjanak. Most, midőn a dolgok állása megváltozott, s Francziaországban a középosztály közt és azok közt tört ki a harcz, kiknek segélyével a középosztály hatalomra jutott, — jól illik a következetes országférfiu multjához, hogy nézetét ismét oly tisztán és határozottan mondja ki, mint akkor tevé, és hogy épen ő, ki a tiers-étatnak, midőn az a régi privilegiált osztályok ellen küzdött, egyik legjelesebb bajnoka volt, most a tiers état-t s mindazokat, kiknek jóléte a jelen társadalmi viszonyok fenállásától függ, figyelmeztesse arra, miként csak azon esetre fognak diadalmasan megvívhatni, ha a korábbi politikai meghasonlást feledve, szilárdul szövetkeznek. De bármennyire tiszteljük e férfiu nagy belátását, bármi jól essék oly korban, midőn a híres emberek szabaditékkal látszanak birni összes életök meggyőződését megtagadni, olyan kormányférfiuval találkoznunk, aki a legfelsőbb állásban is lealacsonyitva látná magát, ha azt nem *saját* eszméinek nevében foglalhatja el: kötelességünk mégis megvallani, hogy javaslatainak kivihetősége iránt vele egy véleményen nem lehetünk.

Akármint itéljünk a februári forradalom felett, s bármi nagy mértékben mozditotta is azt elő egyesek hiusága, másoknak gyávasága, s a nagy tömegnek politikai közönyössége: annyi bizonyos, hogy *a forradalom megtörtént,* és hogy megtörtént, hogy a kisebbség, sőt mint állittatik, Páris lakosainak parányi kisebbsége képes volt nemcsak megváltoztatni, hanem felforgatni

is azon alkotmányt, melyhez, állitólag, a franczia népnek nagy többsége ragaszkodott, hogy csekély néptöredéknek majdnem küzdelem nélkül sikerült egy dynastiát a királyi széktől megfosztani, respublikai formát léptetni a monarchia helyébe, sőt oly pályára lépni, mely szükségkép Francziaországnak tökéletes társadalmi átalakitására vezet, hogy mindez egy nap alatt történt, és akkor, midőn az ország tizenhét év óta oly alkotmány birtokában volt, aminőben Guizot a békés jövendő biztositékait szemléli, s midőn az állam kormánya oly férfiura volt bizva, ki a fenálló rend érdekében az alkotmányos eszközöket tudta is, merte is alkalmazni. — Mindez tény, melyről sem azok, akik a jövendőtől rendet és biztosságot követelnek, sem elleneik, kik a társadalom uj megrohanásaihoz készülnek, nem feledkeztek meg. Ki hinné, hogy a juliusi alkotmány megujitása amazokban a jövendő iránt bizodalmat, ezekben azon meggyőződést gerjesztheti, hogy a közrend felforgatására irányzott minden kisérlet ezentul haszontatan erőködés leend. — Hisz nemcsak az 1848-diki év tapasztalásai, hanem a juliusi forradalom is ellenkezőt bizonyitnak.

Hallom a felkiáltást: „az idő megváltozott, — az emberek beleuntak a forradalomba“. — Ha forradalmat, ha társadalmi forradalmat akartok, — gúnyolódik Thiers-a tulajdonról irt munkájában, *) — hatvan évvel korábban kellett volna születnetek, akkor volt alkalom

*) De la propiété. Par M. A. Thiers. Ch. I.

dicsőséges, igazságos társadalmi forradalomhoz. Most elmult az ideje.

Igaz, hatvan év óta hatalmasan változott a világ. Számos csalódás, mely akkor az egész világot mozgalomba hozta, elenyészett, s az emberiség csalódásait mindig ujakért cseréli be, melyekhez szintazon vak bizalommal ragaszkodik; de ne ámitsuk magunkat. A természet ugy hozza magával, hogy az ember inkább érzi a fáradalmat, ha megállt, mint ha még mozgásban van, vagy hogy legalább a fáradság érzetéről világosabb tudattal bir, és ennélfogva csak gyönge biztositéka a rendnek az a meggyőződés, hogy azon nép, mely annyi belháborun keresztül ment, szükségképen nyugalom után vágyódik.

Minden forradalom, akár sikerüljön akár nem, mindig uj mozgalmak csíráit hagyja maga után; az első esetben: mert reményeket ébreszt, a másodikban : mert számos kebelben hátrahagyja a bukás emlékét. S vajjon annak tudata, hogy a nagy forradalom, mely hatvan évvel ezelőtt Francziaországot megrázkodtatta, nemcsak politikai, hanem a szó való értelmében társadalmi volt, nem győzheti-e meg azokat, kik ily forradalom után vágyakodnak, törekvéseik kivihetőségéről?

Kétségtelenül észszerübb volt az a feladat, melyet az első forradalom magának kitűzött. Oly czél felé tartott, melyet más népek részben már elértek, s melyen túltört ugyan, de mégis ugyanazon irányban. A vele járó társadalmi felforgatás azonban, ha ezt az akkor fenállott renddel összehasonlitjuk, nem volt kisebb an-

nál, mely jelenleg a socialistai és communistai elvek nevében czéloztatik. Tökéletes egyenlőség a törvény előtt, valamennyi viszonynak teljes átalakitása, Francziaország politikai osztályozásától kezdve a legparányibb súlyig és mértékig; minden állásnak megmásitása 1788-ban épen ugy hiú ábrándnak tekintethetett, mint most Fourier vagy Cabet utopiái. Aki akkor azt állitotta volna, hogy Francziaországban csaknem az öszszes birtok más kezekbe fog átmenni, s hogy ezen nagyszerü fosztogatás nemcsak a későbbi törvényhozások által meg fog erősittetni, hanem az ország anyagi jólétét, mely a birtok szentségével oly szoros kapcsolatban áll, még növelni is fogja, akík akkor ily állitásokkal felléptek, egy ideig örjöngőknek, az emberi társaság ellenségeinek tartattak. És mégis mindez megtörtént. — Én egyátalában nem akarok párhuzamot vonni az első franczia forradalom eszméi, s azok között, melyek most harczban állanak a társadalommal. Senki sem lehet nálamnál inkább meggyőződve a socialistai és communistai elvek kivihetetlenségéről; de ne feledkezzünk meg arról, hogy saját eszméit senki sem szokta kivihetlennek tartani, s hogy szemben azokkal, kik mindazt ami fenáll, tökéletesen átalakitani törekszenek, igen fonákul cselekszünk, ha őket arra emlékeztetjük, miszerint alig hatvan évvel ezelőtt hasonló nagyságu átalakulás történt.

Az akkori állapotot nem lehet a jelennel összehasonlitani, — mondja egy némelyik olvasóm? Amit azon forradalmi férfiak követeltek, követelték azt az emberiség örök, elidegenithetlen jogainak nevében. Huszon-

négy millió franczia állott akkor a királyság, s nehány kiváltságos osztály ellenében. — Ami az ellenvetés első felét illeti, arra emlékeztetem az olvasót, hogy napjaink legmerészebb követelései szintén az örök jog nevében lépnek fel, s hogy mindenkor épen azt követelték vissza az emberek a nép elidegenithetlen tulajdonaként, amit sohasem birt a nép. Az ellenvetés második részére nézve ismétlem, hogy nagyon csalódunk, ha azt hiszszük, miként a kiváltságok megszüntetése által az akkori Francziaország lakosainak csak egy kis része szenvedett anyagi veszteséget. A veszteség milliókat ért, s az eszköz, mely által a forradalom legtöbb s legnagyszerübb rendszabálya foganatosittatott, nem a többség természetes hatalma volt, mely ama rendszabályok hozatalát önön érdekében követelte, hanem egy gyakran csekély, de szilárdul összetartó kisebbség, mely uralkodott az összes nép felett, mig ennek nagy többsége bámulva nézte, hogy mi történik az ő nevében.

Az optimismusnak kormányférfihoz nem illő fokára van szükség, elhinnünk: hogy Francziaország nem fog uj forradalmat kezdeni, mert kifáradt. A kérdés csak az: vajjon jobban fog-e ellenállhatni a társadalom a megtámadásnak, ha a korábbihoz lényegben hasonló alkotmánynyal látjuk el?

Igenis, jobban fog ellenállhatni, — ugy mond Guizot. Ha a nagy pártok, melyek között Francziaország fel van osztva, — a legitimisták, s a juliusi monarchia hívei, — ha mindazok, kik szivökön viselik a társadalom fentartását, a rend megtámadói ellen szövetkez-

nek: akkor, — feltéve, hogy nem késnek vele, — a nehéz teher alatt gyakran roskadozni fognak, de törekvésök, isten segitségével, elvégre mégis győzni fog; e phalanxon, ha összetart, nem vehet erőt az anarchia. [1]) De vajjon oly valószinü-e ezen összetartás, hogy Francziaország jövője iránt, ha az ettől függ, nyugodtak lehetünk? Nem kell-e arra figyelmeztetnünk a nagy kormányférfiut és történetirót, hogy az évezredek eseményeiben nyilatkozó emberi természetről megfeledkezett?

Vannak pillanatok, midőn ily szövetkezés nemcsak lehetséges, hanem valószinü is. A harcz pillanatában, a veszély perczeiben nagy érdekek közössége által minden egyéb tekintet háttérbe szorítható, s ha az *egyetem* fenmaradása hozatik kétségbe, akkor *lehetséges,* hogy rövid időre minden pártkülönbség megszünik; ámbár az első franczia forradalom történetéből láthatni, hogy ezen tétel sem való mindig és mindenütt, s hogy vannak pártkülönbségek, melyek semmi érdekközösség által sem egyenlittethetnek ki. *(a)* Egyébiránt Guizot helyesen jegyzi meg, hogy visszonyaink között nem elégséges a pillanatnyi szövetkezés, tartósnak kell e szövetkezésnek lenni, el kell ennek a nem szünő veszélyeket mindig kész védelem által háritani, és azon lenni szakadatlanul, hogy az ár, a csatornákat el ne iszaposítsa, a gátakat meg ne rongálja. S vajjon remélhetjük-e ezt?

[1]) De la démocratie. Ch. VIII.

Nem akarom példáimat a rég mult időből szedegetni, ámbár a történetből kivonható tapasztalatok mindig ugyanazok maradnak. Aki előtt ismeretesek Róma agrariai mozgalmai, tudni fogja, hogy e mozgalmak nem indultak ki azoktól, kik a liciniusi törvényeknek hasznát vehették. A Gracchusok előtt, s a Gracchusok után sokan találkoztak, kik — részint nemes indokokból, mint ők, részint mert a nagyravágyás érdekei jelesebb egyéniségeknél fölülhaladnak minden más érdeket, — munkásak voltak oly mozgalmaknál, melyek ellentétben állottak anyagi előnyeikkel. De forditsuk csak az ujabb időre figyelmünket, forditsuk azon országra, melynek jövője a mostani rend fentartásánál leginkább érdekelt osztályoknak összeműködése által biztositandó.

Vajjon visszatartóztatták-e a tizennyolczadik században Francziaország aristocratiáját az anyagi érdekek attól, hogy ne álljon olyan mozgalomnak élére, mely veszélyeztette összes tagjainak előjogait s anyagi jólétét ? vagy visszavonult-e a középosztály a legujabb mozgalomtól, mely felsőbbsége ellen van irányozva? s nem látjuk-e a mozgalmat jelenleg is oly férfiak vezérlete alatt akiket, — ha a párt, melynek élén állnak, győzni találna, — csak veszteség érhet?

Ezen emberek személyes hiúság, uralkodásvágy és gyávaság által tereltettek a lázadás zászlaja alá, — igy hangzik a válasz. — Ám legyen ; ha mindjárt erős meggyőződésem szerint még a legőrültebbnek látszó ügy védői között is mindig fölös számmal találtattak

olyanok is, kík nemes indokokból vesznek részt a küzdelemben. De feltéve, hogy a jelen esetre vonatkozólag ez nem állána: vajjon nem fog-e jövendőben is a személyes hiúság és az uralkodásvágy befolyással lenni az emberek eljárására? vajjon nem fog-e a gyávaság ezentúl is mint eddigelé, többeket arra birni, hogy mindig azon felekezethez csatlakozzanak, melynél bukás esetében viszonylag csekélyebb veszedelemnek lesznek kitéve? s vajjon hogyan remélhetjük oly felekezetek egyesülését, amelyek félszázad óta szemben állottak egymással, s közös anyagi érdekeiken kivül, most sem kapcsoltatnak együvé semmi kötelék által?

De a veszély most nagyobb, mint volt századok óta. — Megengedem ezt is. Azon pillanatban, midőn a tulajdon, midőn maga a társadalom veszedelemben forog, történhetnek rendkivüli dolgok; de mi fog történni akkor, ha a legnagyobb, a legijesztőbb veszedelem perczei elmultak? Nem fognak-e akkor a felekezet kebelében létező véleménykülönbségek ujra mutatkozni, s nem fog-e a társadalmi harcz bevégzése után a politikai küzdelem uj erővel kezdődni, mely közben mindenik párt ismét azoknál keresendi szövetségeseit, akik ellen az imént fegyverben állott?

Politikai pártok legfölebb ott ildomosak, hol a politikai élet egy kiváltságos osztálynak kevés számu tagjaira szoritkozik. Nagyobb tömegek, ha mindjárt a legtöbbet adózókból állanak is, nem szoktak ildomosak lenni. De tegyük fel, hogy ezen axioma a jelen esetben kivételt szenved; tegyük fel, hogy az

átalános veszély érzete, mely Francziaország birtokos osztályait most megszállotta, tartóssá válik, s jövendőben is összeforrasztja valamennyi felekezetet; tegyük fel, hogy a legitimisták, philippisták és bonapartisták, azok, kik a forradalom előtt monarchisták, s azok kik republicánusok voltak, a multnak legtúlságosabb bal- és jobboldala, a szigoru catholicismus felekezete, s azok, kik hitetlenségről vádoltatnak; hogy mindezek hatalmas phalanxxá egyesülnek, hogy ezen egyesség nem fog vezérszerepért támadó viták által felbontatni; hogy ezen többségnek semmi része sem fogja a maga viszonylagos erejét arra használni, hogy a ministeriumokat csak saját árnyéklatának embereivel töltse be, — tegyük fel, szóval, a hallatlant, a millenium kezdetét a birtokos osztályok körében, melylyel a személyes ellenségeskedés megszünik, s csak a közért él mindenki: minők lesznek ez egyesség következményei? minőknek kellend azoknak lenni?

Szép feladat a veszélyeztetett társadalmat és műveltséget megvédeni; de hihető-e, hogy fognak találkozni, a kik elgyötörjék magukat az ujra meg ujra előforduló bajokkal, a mikkel — Guizot nézete szerint — az állam oltalma jár, ha e sisyphusi munkán kivül találnak czéljaik elérésére más eszközt? fogna-e vajjon a higgadt hollandi nép, mely példaképen állittatik elénk, szünet nélkül csatornáinak tisztitásával és gátjainak kijavitásával foglalkozni, ha más módon is megmenthetné hazáját a fenyegető ár ellen: ha, például, oly eszköz állana rendelkezésére, melynek segitségével az

ország összes felszine oly magasra emeltethetnék, hogy lakosainak már nem kellene tartaniok a tenger hullámaitól? A hollandi nép, — ugy hiszem, — ha mindjárt veszélylyel és erőfeszitéssel járna is ez eszköz, örömmel fogna hozzá a nagy munkához, melylyel magát az apró, de szünni nem akaró bajoktól megmenthetné. S nem tehetni-e hasonló eljárást fel azok részéről, akiket Guizot most arra lát hivatva, hogy a társadalom termékeny mezejét az árként rohanó democratia pusztitásai ellen megvédjék? Mi az, ami szünet nélküli fáradozásaikat a társadalom érdekében szükségessé teszi? Nemde, a sajtónak visszaélései, a politikai egyesületek veszélyessége, az államhatalomnak rendelkezésére álló óveszközök gyengesége, szóval, a korlátokat nem ismerő, tehát könnyen szabadossággá fajuló politikai szabadság? S vajjon nem fogják-e a Guizot által emlitett szövetséges osztályok egymásnak mondogatni: „jobb neki mennünk a sajtónak, és szabadságát egészen elkobozni, mint a rosz sajtó hatását jó szellemü munkák által folytonosan paralyzálni; kevesebb fáradsággal jár, a bizonyos irányban működő politikai társulatokat egytől egyig elnyomni, mint annyi társulat felett szünetlenül őrködni; nagyobb nyereséget igérő intézkedés, az államhatalmat óvó-eszközökkel ellátni, mint ezeknek hiányát az egyes polgárok folytonos munkássága által pótolni?"

„A birtokos osztályok sohasem fognak lemondani a szabadságról". — Igen, ezt én is hiszem; de ha arról nincs szó, hogy ők is megfosztassanak a szabadságtól,

ha az, ami előbb közszabadság képében állott fön, kiváltság formájában biztosittatik az egyesnek: nem fogják-e ezen kiváltság birtokosai, ezt a közszabadság ellen szintugy oltalmazni, mint a korábbi kiváltságos osztályok, melyek talán nem voltak nemesebbek; de annyi bizonyos, hogy nemtelenebbek sem voltak azoknál, akik most helyeiket elfoglalják, s elődeik állásaival elődeik minden hibáját is magukévá teszik.

„De a birtokos osztályok ildomossága nem engedi, hogy ilyesmit megkisértsenek". — Ismétlem, az ildomosság nem olyan tulajdon, amelyet tömegeknél fel lehessen találni, még azon esetre sem, ha e tömegek csupa házbirtokosokból állanának. De hát csakugyan oly eszélytelen volna érdekeik szempontjából ez eljárás, amilyennek látszik?

Ha Guizot csaknem harmincz évvel ezelőtt a forradalmat harcznak mondá, amelyben Francziaország régi urai legyőzetvén, az országot a polgári rend foglalta el, s akkor, midőn még valószinünek látszott, hogy a korábbi birtokosok ujra kezökbe kerithetik a foglalmányt, — felekezetét éberségre, szilárd összatartásra intette: kétségtelenül helyesen cselekedett. De a tiers-étatnak 1830-diki tökéletes diadala után uj ellenségei támadtak. Találkoztak, kik anélkül, hogy Guizotra hivatkoznának, az ő eszméit tovább füzték.

„Az első forradalom harcza volt az, amelyben ti, középosztálybeliek, győztetek. Elfoglaltátok magatok számára az országot, s 1830-ban megoltalmaztátok korábbi birtokosai ellen; adjátok ki most a mi ré-

szünket, vagy ami még jobb, — adjátok ide az egészet: mert mi vagyunk az erősebbek, s ha jó szerével nem álltol rá kivánságunkra, kényszeriteni fogunk".

Ezen okoskodást oly alaposnak fogják találni az illetők, a mily alaposnak látta Guizot-ét a tiers-état. Azon párt, melynek kebeléből az 1848-diki forradalom kiindult, ezt igen következetesen oly győzelemnek tekintheti, mely által Francziaországot a középosztályoktól elnyerte, s vezérei azon píllanatban, melyben felekezetök állását a korábbi birtokosak szövetkezése által veszélyeztetve látják, joggal ismételhetik Guizotnak 1820-ban közzétett e nyilatkozatát: „A közelebb mult forradalom harcz volt Francziaország birtokáért. Mi győztünk, mi foglaltuk el az országot. Az általunk beigtatott kormány, tisztének elvállalása által egyszersmind kötelességet vállalt magára, foglalmányunkat megvédeni; mi őt egyesülésünk, szilárd összetartásunk által kényszeriteni fogjuk kötelességeinek teljesitésére". S vajjon a franczia nép alsó rétegei nem fognak-e hallgatni e szavakra már csak azért is, mivel a népnek természetes bizalmatlankodása mindig más czélt fog a magasabb osztályok ily frigyének tulajdonitani, mint az alkotmány fentartását.

Azon pillanatban, midőn a birtokos osztályok egy seregbe fognak egyesülni, más tömör hatalommal állandanak szemben, amelyhez azokon kivül, akik a fenálló hatalmat fel akarják dönteni, még azok is szövetkeznek, akik a szabadság érdekében lépnek ki a síkra. — Ha a birtokos osztályok nekikészülnek a csatának,

bizonyosak lehetnek arról, hogy azt elkerülni nem fogják, — s vajjon eszélyes-e részükről ez esetben az ellenséget azon fegyverek birtokában hagyni, amelyek őt veszélyessé teszik? vajjon józan eljárás-e, azt, akit ellenségnek tartunk, s akinek támadásai ellen mindegyre folytattatnak a készületek, legyőzetése után régi helyzetébe visszaállitani, hogy uj támadásra kepesebb legyen? Vannak állások, melyeknek birtokában csak azon esetre maradunk, ha megsemmisitjük az ellenfelet. Csak oly hatalom, amely igen erősnek érzi magát, nyujthat alkalmat a legyőzött ellenségnek arra, hogy őt ujra megtámadja.

Guizot ezt igen jól látja, mondván: hogy a legfőbb államhatalom felosztása csak azon esetre válhatik hasznossá, ha azon elemek, amelyek között az felosztatik, nemcsak névszerint foglalnak helyet a kormányban, hanem erős alkatuknál fogva képesek is e helyet valósággal betölteni. *) „Midőn az alkotmányos monarchia Francziaországban őszintén óhajtatott, — folytatja Guizot, — akkor ennek védői a királyság számára ószerü történeti alapot, — a felső kamara számára öröködést, az alsónak számára közvetlen választást, — kivántak, s kivánták ezt nem azért, mert a tudományos elmélet ugy akarja, s mert példa van rá; hanem azért, mert szükséges, hogy a legfőbb állami hatalmak erővel és élettel biró lények, s ne hivságos szavak és árnyak legyenek“. **)

*) De la démocratie. Ch. VI.
**) Ugyanott.

Az emberek most kevésbé őszinték, mint voltak akkor, midőn Malouet, Clermont-Tonnerre, Mounier s ezeknek összes pártjok nyiltan kimondá meggyőződését, hogy Francziaország csak az angol mintára szerkesztett alkotmány utján boldogulhat. Most a törvényhozók esküdöznek, hogy nem akarnak idegen ország példája nyomán indulni, sőt egyes eltérések által takargatják a hasonlóságot, mely az általok inditványozott alkotmány és Angliáé között létezik, oly eltérések által, melyek gyakran szerfelett kártékony hatással vannak az alkotmányra. Pedig, bizony, akkor sem vesztették szem elől példányukat, midőn attól eltértek, s valamint a juryben, mely most csaknem valamennyi alkotmányos ország törvénykezési rendszerében feltalálható, angol eredetü institutiót látunk — habár a német föld tudósainak sikerült is ennek csíráival a régi germánok ítélő piaczain találkozni: ugy azon elvek, melyeken az angol alkotmány alapszik, a királynak sérthetlensége, tanácsosainak felelőssége, a két-kamara rendszer, a szabad sajtó stb. azonképen járták be a világot, mint a franczia tricolore. Nem az a kérdés: vajjon más államé után képeztetett-e az illető alkotmány? hanem az: vajjon bir-e az illető ország az alkotmány foganatositásához szükséges elemekkel? S ha Francziaország jelen helyzetét figyelemre veszszük, látni fogjuk, hogy ezen ország egyátalában nem bir azon elemekkel, amelyek megkivántatnak a Guizot által óhajtott alkotmányhoz.

Francziaország visszatérhet a monarchiai alkot-

mányhoz, — s talán vissza is térend. A monarchiai hatalom nagy jogokkal ruháztathatik fel, — a császárság bebizonyitotta, hogy a népek soha sem vetik oda könnyebben szabadságukat, mint ha éveken át küzdöttek érette: de ki hinné, hogy, — ha mindjárt a Bourbonok idősb ága helyeztetnék is vissza a királyi székre, — a franczia királyság ószerü történeti alapját visszanyerné? ki hiszi, hogy, ahol a királyság ezelőtt félszázaddal a vérpadra hurczoltatott, sőt mi több, gúny tárgyává tétetett és porba tiportatott, ott a királyság formájával annak lényege is helyreállittathatik?!

Francziaország, súlyos tapasztalásai után, hitetlenné vált a szabadság dolgában, s ha a respublicai alkotmány honositásának második kisérlete sem Találna sikerülni, meglehet, hogy huzamos időre ellöki magától e kormányformát. De ne ámitsuk magunkat: a *respublica elleni reactio még nem királyság.* Az ujból alakitott korona, habár a régi aranyból s a régi drágakövekből szerkesztetnék is össze, nem a régi szentség egyszersmind; a bibor nem takarja el az emberek gyengéit oly nép szemében, mely annyi vállról lerántotta már e diszt; s bármint erőködjenek az emberek, igaz, hogy alkothatnak igen hasznos institutiót: az, kit majd királynak neveznek, mint a sereg feje, mint azon osztályok képviselője, melyek őt méltóságával felruházták, lehet erős és hatalmas; de nem lesz olyan király, aminő IV. Henrik volt. A királyság ereje a legitimitáson alapszik, a befolyás, melyet gyakorol, a nép azon hite által van feltételezve, hogy a királyi hatalom bizonyos

személylyel lényeges kapcsolatban áll; ahol ezen hit hiányzik, ott a királyság már nem bir valóságos alappal, ott „imperium“ az, melynek anyagi ereje engedelmességre készt: vagy „népmagistratura“, mely kénytelen hódolni a közvéleménynek. Ily királyság vagy magához fogja rántani az összes államhatalmat, vagy gyengébb, mintsem önálló hatalomképen a többiekkel versenyezhessen.

Itt nincs helye amaz igen fontos kérdés bővebb tárgyalásába ereszkednünk: miért volt azon két rendbeli forradalom, melyen Anglia a XVII-dik században keresztülment, kevésbé kártékony befolyással a királyság eszméjére? Aki ismeri mindkét ország történetét, s egyes külső hasonlatosságokat látván, nem feledkezik meg a dolgok lényegéről, könnyen felfogja az angol és a franczia forradalom közötti különbséget. Népmozgalmak, melyeknek egyike történeti jogok helyreállitását, másika philosophiai fogalmak létesitését tűzte ki magának czélul, melyeknek egyikében a királyság küzdött és megbukott, másikában önmaga felett kétségbeesve magát magadá, — ily mozgalmak, — bármi nagy legyen a hasonlóság, mindkettőjök legszélsőbb felekezetei között, — szükségkép különféle eredményekhez vezetnek. Az angol forradalom politikai forradalom maradhatott, a francziának társadalmi forradalommá kellett válni. S ami a királyságot illeti, ez Angliában, legyőzetve bár, mégis egy pillanatig sem szükölködött párt nélkül. A „cavalier“-k nem politikai institutioért, hanem személyért küzdöttek, nemcsak a közjó, hanem

a *jog* nevében is. Cromwell egy időre földhöz vágta Anglia koronáját, de nem bitorlotta, s habár a lord-protector lényeges szolgálatokat tett hazájának, mégis az angol történet legdicsőbb időszaka nincsen a forradalom emlékeivel összeforrasztva, mint ezt Francziaországban látjuk.

Kelleténél tovább vezetne el czélunktól, ha az angol és franczia forradalmat itt közelebbről összehasonlitanók; e helyütt elégséges felállitanunk a tényt, hogy a királyság eszméje Francziaországban nem fort egybe oly erősen az állam eszmejével, mint Angliában, s e tényt senki sem fogja tagadni. Oly országban, ahol legitimitás, quasi legitimitas, s a dicsőség legitimitása együtt és egyszerre léteznek, ahol három praetendens család közül mindenik némi történeti jogot követel magának, ott a legitimitás fogalma elvesztette varázsát. A királyság nem érzi magát biztosnak: mert érzi, hogy nem sarkallik a nép hitében, s habár helyreállittatnék is, már annálfogva sem felelne meg tökéletesen feladatának, mivel — Guizot helyes észrevétele szerint, — *nehéz a kormánynak azon körből kimozdulnia, amelyből származott,* [1]) és mivel az uj királyság Francziaországban most csak forradalomból származhatik.

Az pedig épen nem tartozik a lehetőségek körébe, hogy Francziaországban oly hatalom alkottassék, amilyen Angliában a felsőház. — Az angol felsőház állása, — fogja talán némelyik olvasóm mondani, — a XVII. századbeli nagy forradalom által nem semmisült meg,

[1]) De la démocratie en France. Ch. III.

sőt, épen ellenkezőleg, megerősödött általa. Francziaországban, — ahol az ország történeteivel oly szoros kapcsolatban álló régi nemesség maradványai a császárság idejében több hős családdal megszaporodtak, — mi oknál fogva volna lehetetlen az angol pairség példájára oly institutiót képezni, amely által a franczia társadalom ezen elemeinek különös befolyás jusson a törvényhozásra?

Szabadjon e fontos tárgynál még egy izben visszatérnem az angol és a franczia forradalom között létező különbségre, főleg a nemesség viszonyainak szempontjából.

Már emlitettem, hogy ezen forradalmak kiindulási pontjai lényegesen különböznek egymástól. Angliában a parliamenti jogok visszaszerzése volt a *czél;* Francziaországban az états-généraux régi jogai csak *ürügykép* használtattak. Anglia a Tudorok és Stuartok uralkodása alatt mindinkább korlátolt *régi jogért* küzdött: Francziaországban, ahol a forradalmat valamennyi államhatalom központositása megelőzte, s ahol az élet nem érezte az egyéni szabadság szükségét, — mert az emberek már egy századnál tovább hozzászoktak minden kormányrendelet előtt térdet hajtani, —: itt a szabadság neve alatt a hatalombani részeltetésért folyt a harcz.

Miután az angol nép régi jogáért nyult fegyverhez, a nemesség szükségképen élén állott a népnek: mert hiszen senki sem fájlalhatá annyira a régi jogok vesztését, mint épen a nemesség; s miután a Hanpde-

nek nemcsak mint átalában a népjogok képviselői, hanem ugyis, mint saját osztályuk előharczosai léptek fel, nem egyedül a közvéleményben, hanem osztálytársaik nevében is támponttal birtak. — Francziaországban a nemesség azon része, mely sorompóba lépett a népért, nemcsak önön érdekei ellen küzdött, — ezekről a dicsőség kedvéért könnyen mond le a nemesebb kebel, — hanem családjai, barátai, sőt összes multja ellen kénytelenittetett nyilatkozni. Egyesek ellenállhatlan meggyőződésök erejénél fogva ingadozás nélkül jártak el e pályán, s én örömest elismerem, hogy az első franczia forradalom alatt a nemesség számos tagja tiszta lelkesedésből ragaszkodott a népmozgalomhoz: de a többség más indokokból, — kivált hiúságból, — csatlakozott hozzá, s midőn csalódását belátta, szükségkép azon volt, hogy természetelleni állásából kibontakozzék. A franczia nemesség a forradalom kezdetétől fogva visszás állásban volt. Hogy szerepéhez hű maradhasson, nemcsak érdekeiről, hanem a barátság, a családélet legnemesebb érzelmeiről is le kellett mondania, — s a visszás állások mindig védhetlenek szoktak lenni: nemcsak azért, mert az ily állásban levő könnyen eltéveszti irányát; hanem kivált azért, mert visszás állásban nem tarthatunk számot bizalomra.

A nép szükségképen önző. Azok, akiket a nyomor arra kényszerit, hogy csak magukról s övéikről gondoskodjanak, mindenkitől a legnagyobb áldozatokat követelik, anélkül, hogy az áldozóban nemes indokokat tennének fel; s a nemes, aki a közjó érdekében vagyo-

nát és állását feláldozza, rendesen ugy jár, mint azok, akik valamely ázsiai fejedelemnek ajándékot hoznak. A kényur csak hatalmának elismerését látja az ajándékban, s nem hiszi, hogy hálával tartoznék érette.

Ha Francziaországnak érdekében állott, az angolhoz hasonló alkotmányt nyernie, akkor e czél nem vala azon uton elérhető, amelyen megkisértetett. Csak ha a nemesség azon erélyességgel védelmezi állását, amelylyel megtámadtatott, — csak azon esetre válhatott volna felsőház lehetségessé Francziaországban. Francziaország ezen institutiót csak alkotmányának elleneitől nyerhette volna. Semmi párt sem állithat fel korlátokat önmagának, és Mounier, Lally-Tolendal s mindazok, kik valamely mozgalomnak minden elvét elismerve, csak alkalmazásukat akarják mérsékelni, szóval, az alkudozás emberei csak ott birhatnak befolyással, ahol vita van, vagy az legalább lehetséges; mert különben a nép mindig azokat követi, akik legtovább mennek.

Mily következményei lettek volna a nemesség erélyes fellépésének Francziaországban? lehetséges volt-e ily fellépés? ki tudná ezt most megmondani! Ha fontolóra veszszük, ami Francziaország egyes részeiben, — névszerint a Vendeéban és Bretagneban, — később történt, valószinünek látszik, hogy a nemesség nagy befolyással lehetett volna az események fejlődésére: nem azért, hogy a régi állapotot fentartsa, s a reformot akadályozza; hanem hogy részt vegyen benne, és megvesse saját politikai jövőjének alapját. — De bármi fogott volna történhetni, annyi bizonyos, hogy a nemes-

ség annak megkisértése helyett üdvét az emigratióban kereste, s ez által minden születési aristocratiának leghatalmasb támaszát, — a hazafiságot, — elvesztette, hogy a nemesség különvált hazájának történetétől, s a nép nélküle haladott előre félszázadon keresztül. A nemesség helyet fogott azok sorában, kikkel szemben Francziaország legszebb babérait kivivta, — ki fogja az elszakitott köteléket, a felbomlott viszonyt ismét helyreállithatni?

Ha volt valaha ember, aki értett hozzá: hogyan kell institutiókat szilárd alapon alkotni, — Napoleon ez az ember volt. Senki sem érezte élénkebben a rend szükségét, — s mi több, — senki sem fogta fel helyesebben a rend alapfeltételeit. A dicsőség, melylyel hazáját elárasztá, érdemének csak egy részét képezi. Napoleon államot épitett a romokból, melyeket talált, s bármily itéletet hozzon a jövő életének nagy *pillanatairól*, midőn diadalmas sereg élén Európa legrégibb államainak fővárosaiban tanyát ütött: tevékenysége *egészben véve* mindig bámulat tárgya fog maradni a gondolkozó szemében; mert nem a pusztitásnak, hanem a felépitésnek volt az szentelve. Napoleon megkisérlette öröködési aristocratiát alapitani; Napoleon mindent elkövetett, hogy Francziaország régi nemességét, mely részben hajlott hozzá, fölemelhesse elnyomattatásából, s a forradalom által támadt hézagot uj nagy nevekkel betölthesse. Ő ezt nem tette az alkotmányos rend érdekében, hanem, mert veszélyesnek látta, oly országban, hol a trón öröködésen alapszik, az öröködés elvét, a maga-

sabb társadalmi állás ezen előfeltételét csak a koronára szoritani: mert hitte, hogy a trón talán magasabbnak fog látszani, ha egy nagy síkra állittatik, s hogy biztosabb talapzaton fog nyugodni, ha fokonkint emelkedő pyramis épittetik alapjául. Napoleon az öröködési nemesség institutióját ujjá akarta alkotni a monarchia érdekében, — de nem sikerült neki. S higyük-e, hogy amire a nagy Caesar akkor, midőn akarata korlátlanul uralkodott Francziaország felett, nem volt képes, hogy azt Francziaország most, miután két uj forradalmon átesett, az átalános izgatás közepett és szemközt a szabad sajtóval, keresztül fogja vihetni?! —

Vagy azt hiszszük talán, hogy azon régi aristocratia, mely Francziaországban a forradalom által tönkre jutott, mely Angliában oly szilárdul áll fön, s melyből Európa többi államában legalább még egyes büszke maradványokat látunk, törvényhozások akaratának vagy királyok parancsainak köszöni alakulását? — A történetből tudjuk, hogy a királyság, habár a nemesség élén állott, századokig folytonosan a vazallok jogainak megszoritására törekedett. Az összes középkori törvényhozás Európának csaknem valamennyi országában nem egyéb szakadatlan erőfeszitésnél, melynek czélja az volt, hogy a nemesség az állam többi tagjával polgári jogaira nézve egy fokra helyeztessék, — és a nemesség hatalma mégis fenmaradt, s fenmaradt azért, mert nem törvényeken, hanem a dolgok természetén sarkallott, s mert oly hatalmat, amely földbirtok, a legfőbb hivatalok viselése és fegyverforgatás által meg-

szilárdult, királyi rendeletek segitségével, — kivált ha a nép ellenszenve is hozzájok járul, — lassankint aláásni igen, de egyszerre feldönteni nem lehet.

A valódi hatalmak, melyek az államnak támaszul szolgálhatnak, *önmaguktól keletkeznek, s minthogy minden valóságos hatalom, melyet az állam nem alkalmaz, mindig ellene fordul:* a törvényhozó helyesen cselekszik, ha ezeket az állam épületébe beilleszti: de ily hatalmakat teremteni, vagy abba, amit a viszonyok s egy század eseményei tönkre juttattak, uj életet lehelni, erre a törvényhozás nem képes. A népek mindenhatósága olyan, mint az egyes embereké: sokat ronthat, de nem teremthet.

S vajjon hol keressük a francczia társadalomban azon elemeket, melyekből önálló aristocratiát alkothatni?

Miután, Guizot nézete szerint, Francziaország érdekében van, kiegyenliteni azon meghasonlást, mely a legitimisták és az orleanisták pártjai között létezik, az uj aristocratia elemeit mindkét pártban egyaránt kell nyomozgatni: nehogy az aristocratia alkotása által ama meghasonlás még növekedjék, s ha mindjárt a hajdani Francziaország, s a császárság egyes nagy nevei kivételképen soroztatnának is a felsőház tagjai közé, annyi bizonyos, hogy átalában véve a vagyon szolgálna a képességnek feltételeül.

Francziaország jövendő aristocratiája azokból fogna állani, akik eléggé ildomosak vagy szerencsések voltak annyi bomlás közepett nagy vagyonukat megőrizni, vagy nagy vagyonra szert tenni. — Én ugyan egyáta-

lában nem tartozom azok közé, kik a birtok aristocratiáját szörnyetegnek tartják, s benne iparüző századunk gyalázatát látják, : sőt meggyőződésem az, hogy minden aristocratia nagyobb vagyonnal kezdődött: — akár fekvő birtokon, mint például, a középkorban Európa legtöbb államában, akár más értékeken alapittatott meg hatalma, amire Velencze s nehány kereskedelmi respublica mutat példát, — de meg vagyok győződve arról is, hogy azon eredmények, melyekre aristocratiai institutiók segitségével szert akarunk tenni, nem keletkezésök első pillanatában, hanem csak megszilárdulásuk után mutatkozhatnak, s jelen korunk nem olyan, melyben ily institutiók halk megerősödése valószinünek látszhatnék. A franczia forradalom valamennyi eredménye közül egy sem hatotta át annyira a nép erkölcseit és szokásait, mint a polgári törvénykönyv; s lehetetlen feltennünk, hogy a franczia nép rá fog állani arra, hogy egy politikai institutio alakithatása kedvéért az öröködési törvényeket illetőleg bizonyos osztályokra nézve kivétel tétessék, amely az öröködésen alapuló felsőháznak szükséges alapfeltétele, de amely egyszersmind a francziák nagy többségének jelen nézeteivel éles ellentétben áll.

Azon elemek sorában tehát, melyek között, Guizot nézete szerint, a legfőbb államhatalom felosztandó, jelenleg csak egy: a democratiai bir erővel.

A democratia ujra behozhatja Francziaországba a monarchiai kormányformát, két kamarára oszthatja a törvényhozást, s az egyiknél királyi kinevezést, vagy

magasabb censust állapithat meg; de mindezen államhatalmak nem önmagukon, hanem azon democratián sarkallanak, melynek korlátozása váratik tőlük, s ez oknál fogva nélkülözik az első feltételt, hogy a legfőbb hatalom felosztása megfelelhessen czéljának: azt, t. i. hogy (Guizot szavaival) *a főhatalom különféle elemei tökéletesen betöltsék azon helyet, melyet az ország kormányánál elfoglalnak;* és igy az, ami Angliában a békés fejlődésnek egyik fő momentuma, Francziaországban jelenleg csak utópiának tekintethetik. A két nagy párt közötti egyességben pedig pillanatnyi expedienst, s mert a veszedelem nagy, igen czélirányos politikai tactikát láthatni ugyan, de nem oly valamit, amire az ország jövendője alapittathatnék.

A családélet iránti élénk hajlam, politikai józan ész és belátás, s végre azon befolyás, melyet a vallás a népre gyakorol, szintén nem rögtönöztethetnek egyes törvények által. Az alkotmány nagyhatásu lehet ez irányban is: de oly viszonyok, melyek mellett a birtokosok és nembirtosok között kitört harcz ezentul is fenmaradna, — és ki nem látja át, hogy a birtokos osztályok frigye a harcz okát és szükségét nemcsak eloszlatni nem, de sőt még nevelni fogná? — a vallásosság és családélet iránti hajlam előidézésére eszközül nem szolgálhatnak; oly alkotmány pedig, mint a franczia, melynél a politikai élet minden fontosabb möködésében kirekesztőleg a központi hatalom jár el s járand el, — Guizot nézete szerint ezentul is, — nem fogja soha azon politikai józanságot keletkeztetni, mely csak a politikai

tapintatukat gyakorlat által növelhető népeknél találtathatik fel.

A politika, melynek segitségével befejeztetnek a forradalmak, azonegy azzal, melynek alkalmazása az államokat fentartja, — ezen szavakkal rekeszti be Guizot az „Angol forradalom története" elé tűzött vezérszavát. Ki viseltessék tehát Francziaországban bizalommal oly rendszer iránt, amely mellett ez ország harminczhárom évnyi időközben kétszer rendittetett meg alapjában, s amely nem engedé, hogy még oly kormányférfiak is mint Guizot, a fenállónak teljes felforgatását gátolhassák?

JEGYZET A VIII. FEJEZETHEZ.

(a) Hogy több példát ne emlitsek, csupán a royalisták viseletét a nemzetgyülésen emlitem fel, különösen akkor, midőn az alkotmányi törvényjavaslat került vizsgálat alá. A haza veszélyeit már a szélső pártok is tisztán belátták, és sokan azok közül, kik azelőtt csak a monarchiai hatalom gyengitésén dolgoztak, az alkotmány hibái iránt nem voltak elfogultak, s készek bizonyos pontokat megváltoztatni; Barnave, Duport és Lameth meggyőződtek, miszerint magukat s eszméiket csak akkor menthetik meg, ha a király védőivel szövetkeznek azon párt ellen, mely — mint Barnave mondá — egy kormány sem szeret „parceque tout ce qui fixe la machine politique tout ce qui est l'ordre public, tout ce qui à chacun ce qui lui appartient, tout ce qui met à sa place l'homme probe et l'homme honnête, l'homme improbe et le vil calomniateur lui est odieux et contraire“; — s mégis minden inditványuk visszautasittatott, s a royalisták befolyása az alkotmány vizsgálatával csupán Malouet egy beszédére szoritkozott, melyben ez az egész alkotmánymű ellen óvást tett. — Nagy politikai izgatottság korszakaiban még az egyesek cselekményei is kevésbé vezettetnek érdekeik, mint szenvedélyeik által (például szolgál erre többi között azon tény, mikép Páris maire-jévé választatása alkalmával Péthion az udvar által, természetesen titkon, Lafayette ellenében pártoltatott.) Egész pártoknál ez természetesen még inkább történik.

IX. FEJEZET.

Valamint a tizenhatodik században az összes keresztyén emberiséget a vallásbeli átalakulás eszméje foglalta el, s valamint akkor művészet és tudomány, minden nép és a kornak minden kitünő egyénisége azon nagyszerü mozgalom körébe ragadtatott, mely az uralkodók palotáiban, s az egyszerü földmivesek kunyhóiban egyaránt tölté el a kedélyeket: ugy foglalkodtatja napjainkban egy eszme a világot, s mint akkor a vallás, ugy most az állam átalakulása azon kérdés, melynek megoldására korunk egész tevékenysége felhasználtatik. — Ahol ezen főkérdés iránt véleménykülönbség létezik, ott a hazának fogalma háttérbe vonul, a barátság és a vér kötelékei széttépetnek; s valamint a vallási háboruk idejében, ugy most ugy látszik, mintha Európa népei a műveltség pályáján hátrálnának, azon nagy ugráshoz készülvén, melylyel átjuthassanak a tátongó őrvényen, amely most távol tartja őket üdvöktől.

A socialismus és communismus eszméi, mely elvek hirdetése most annyi aggodalommal, reménynyel tölti el az embereket, még nagyobbá teszik a hasonlóságot. A reformatió legtúlságosabb felekezetei hasonló tanokat

hirdettek az egyenlőségről, s álmaikat épen ugy isten országa kezdetének mondották, mint ezt mai nap hallhatjuk. A jelen kor mozgalma azonban lényegesen különbözik egy pontra nézve a tizenhatodik század vallási mozgalmaitól. *A tizenhatodik században a pártokat elvek választották el egymástól; jelenleg az elvek átalánosan elismertetnek, s csak alkalmazásuk iránt térnek el egymástól a vélemények.*

A tizenhatodik században elvek körül forgott a harcz, mindenik párt saját zászlaja alatt tört saját czélja felé. Jelenleg ugy látszik, mintha az elvekre nézve mindnyájan megegyeztek volna egymással.

„Mi a *szabadságot* és *egyenlőséget* akarjuk: semmi egyebet, mint mindnyájunk szabadságát és egyenlőségét; — igy szól az egyik rész, — nézzétek csak az alkotmányt, melyet constituantunk adott, benne alkalmazva találjátok ez elveket.

„Mi is akarjuk a *szabadságot* és *egyenlőséget*, — kiált fel a másik rész, — magatok is láthatjátok, hogy az általunk octroyált alkotmányok tökéletesen elismerik ez elveket". — A felállitott elvek helyességéről, ugy látszik, mindenki meg van győződve. Még a fogalomra nézve is nagy az egyesség, mely a „szabadság" és „egyenlőség" neve alatt értetik.

A ki restelli végig olvasni mindazon alkotmányokat és alkotmányocskákat, melyek a közelebb mult években keletkeztek, s a különben irodalmi termékek dolgában oly szegény kornak irodalmi műveiként tekinthetők: az vegye kezébe az 1849. decz. 6-án Porosz-

országban octroyált alkotmányt, és vesse egybe Francziaország respublicai alkotmányával, s a legnagyobb hasonlóságot fogja találni a kettő között. Amaz a királyság teljes győzelmének, emez a democratia diadalának köszöni lételét, s a szabadság és egyenlőség elve el van mégis mindkét alkotmányban egyaránt ismerve: mindkettőjökben azon egy értelme van a szabadságnak és egyenlőségnek; mindkettőjök által az állam, nagy ügyesen, olyképen szerkesztetik, hogy a főváros lázadásának mindig az összes ország forradalmává kell válni, és gondoskodva van mind Poroszországban, mind Francziaországban arról, hogy ez mindig csak a felséges nép nevében történhessék. (*a*) Ha látjuk, hogy még a királyság is, a diadal pillanatában, ugyanazon elvekre kénytelenittetik alapitani hatalmát, amelyek fegyverekül szolgáltak ellene: el kell ismernünk, hogy a világ soha semmiféle tárgyra nézve sem volt annyira egyértelemben, amilyen egyértelmünek látszik most ez elvek iránt.

A dolgok ezen sajátszerü állása a legáltalánosabb harcz közepett, ezen tökéletes egyetértés a főelvekre nézve, — amiről az ember nem tudja, mit lásson benne, a világtörténet legnagyobb csalódását-e, vagy legóriásabb hazugságát? — szükségkép lényeges befolyással van összes fejlődésünkre:

Az eredmény tekintetében. Daczára a jelenkor és a reformatió százada közt létező analogiának lényegesen fog mégis különbözni egymástól a végeredmény. Minthogy a reformatió harcza elvharcz volt, egy párt

sem semmisithette meg ellenét egészen. A tekintély elve, s a szabad vizsgálódásé a katholicus és protestáns egyházban most is azonképen állanak szemben egymással, mint ellentétők első pillanatában; mindkettő kölcsönösen folytonos hatással volt egymásra: harczuk azonban ugy nem eredményezte az emberi észnek tökéletes meghódolását az egyházi tekintély alá, mint nem az egyházi *közösség* teljes megszünését; pedig az egyiknek, vagy a másiknak be kell vala szükségkép következni, ha tökéletesen megsemmisitette volna vagy a tekintély elve, vagy a szabad vizsgálódásé ellenfelét. *Oly mozgalom, melyben ugyanazon elvek mindenki által elismertetnek, elkerülhetlenül ezen elveknek korlátlan diadalához, azaz legtúlságosabb következéseik alkalmazásához vezet.*

A küzdő felek kölcsönös állását illetőleg. Különféle elvekért küzdő felekezetek szenvedélyesen gyülölhetik s üldözhetik egymást, de egyikök sem vetheti meg, egyikök sem absorbeálhatja a másikat. De ha a küzdő felek az elvekre nézve megegyeznek egymással, akkor azon fél, mely az elveket nagyobb következetességge alkalmazza, ellenét nemcsak gyülöli, hanem meg is veti; s miután, ha valamely elv alkalmazása forog szóban, az egyesség csak a legnagyobb következetesség által tartathatik fön: a kevésbé következetes szükségkép szétmállik s összeroskad.

Végre azon *tér tekintetében, melyen a harcz lefoly.* — Ha az elvekre nézve megvan az egyezés, vagy ha

az emberek legalább ugy szólnak, mintha az egyezés meg volna, — ami politikai vitáknál az eredményre nézve egyre megy, — miután soha párt titkos tanának nyilvános győzelmet nem szerezhet: akkor csak az elvek alkalmazása körül folyhat a küzdelem, s azon indulatosság, melylyel korunkban valamennyi részletkérdés minden párt által tárgyaltatik, szükséges következménye az elvek iránti megegyezésnek, s csak ennek tulajdonitható az is, ha a választási jog bizonyos intézkedéseiben az egyik fél panacaeát lát minden baj ellen, a másik pedig a polgári szabadság végveszélyét látja azokban.

Aki szükségesnek tartja egy korlátlan központi hatalom létezését, annak szemében csak egy kérdés bir gyakorlati fontossággal: az t. i. hogy mily alkotásu legyen e központi hatalom?

Ha a szabadság és egyenlőség csakugyan egyedül a választás és választathatás jogában állanak, akkor igen következetes eljárás az: ha egy rész ezeknek bármely korlátozását a szabadság és egyenlőség megbuktatásának tekinti, s a másik e jogok czélszerü szabályozásában a rend elégséges biztositékát találja. Hogy e nézet tévedésen alapszik, azt most be akarom bizonyitani. A tárgy fontossága szolgáljon mentségemül, ha bővebben szólok felőle.

Mindazon javaslatok, melyek a választási jognak szabályozása iránt tétettek, négy fő fajra osztályozhatók:

az általános vagy fejenkinti választásjog, közvetlenül gyakorolva;

a fejenkinti választásjog, közvetett módon alkalmazva;

a bizonyos vagyonhoz kötött választásjog;

a fönebbiek vegyületéből származó választásjog, mint azt például a porosz alkotmányban találjuk.

Lássuk most a választásjog ezen fajait közelebbről és egyenkint.

Az általános választásjog közvetlenül gyakorolva.

Sok fényes szójárás pazaroltatott már azon tétel bebizonyitására, hogy a fejenkinti választás kétségbevonhatlan jogelven alapszik, melynélfogva a jog eszméjével nem fér össze, hogy valaki csak azért, mivel a másiknál szegényebb, megfosztassék oly jogtól, melynek gyakorlatára szoritkozik az egyénnek összes alkotmányos szabadsága. A fejenkinti választásjog ellenei pedig azon elvből indulnak ki, hogy az állam legfontosabb ügyeinek eldöntését ügyetlen kezekre bizni nem tanácsos, nem szabad.

Mindkét nézet, véleményem szerint, tévedésen alapszik.

A fejenkinti választásjog némi feltételekhez van kötve még azon államokban is, melyekre ezen institutio czélirányosságának bebizonyitására hivatkozni szoktak. Az asszonyi nem s az életkor bizonyos fokozatai mindenütt ki vannak rekesztve; a legtöbb országban

azok, kik a lefolyt évben köz segélyre szorultak, — tehát bizonyos polgárok *csak szegénységök miatt,* — távol tartatnak a választásjog gyakorlatától. E szerint az állam joga, hogy a választási képességet bizonyos feltételekhez kösse, ezen országokban sem vonatik kétségbe. Másrészről a census elve nem zárja ki a jogegyenlőség elvét, mely szerint mindenki, ha a törvényesen kijelölt feltételeknek eleget tesz, az állam más polgáraival tökéletesen egyenlő választásjogban részesül. S ennélfogva azt mondhatni, hogy a szigoru jog szempontjából a fejenkinti választásjog ellen, — mint ez a legtöbb országban gyakoroltatik, — szintazon kifogásokat tehetni, melyek a census elve ellen tétetnek. A kérdés mindkét esetben az: vajjon védelmezhető-e a jogegyenlőség korlátozása ezen korlátozás szüksége által?

Nem kevésbé hibás azok nézete, kik a fejenkinti választásjog ellen annálfogva nyilatkoznak, mivel ez által az állam kormánya olyanoktól tétethetik függővé, akik arra nem képesek. Mert: először, azon állitás, hogy ama kétszázezer választó, ki Francziaországban igen magas census mellett, a politikai jogok gyakorlatában részt vett, az állam vezérletére képes volt, — ezen állitás mondom, csak jámbor hazugság, vagy tökéletes ignorálása a tényeknek; — s továbbá, azon kérdés: kit illessen az állam kormánya? nem a nagyobb képességnek, hanem csak a jognak vagy a hatalomnak kérdése.

A kormány mindig azt illeti, akit a dolgok természete, vagy az emberek jogfogalma erre kijelöl. Ahol

nem találunk átalánosan elfogadott jogfogalmakat, melyek szerint a kormány csak egy bizonyos személyt, vagy testületet illet, ott a hatalom bir eldöntő erővel, s valamint monarchiában a törvényes uralkodó nem foszthatik meg királyi székétől csak azért, mert más, az uralkodásra képesebb egyén található: ugy a democratia elismert joga sem támadtathatik meg hasonló okokkal. Ha a tömeg az állam ügyeinek vitelére képtelen, — amit józanul senki sem tagadhat, — ebből csak az következik, hogy magunkat a szójáték által, mely szerint a nép maga ellen semmit nem tehet, elámitani ne engedjük, és ott is, hol a nép uralkodik, az egyeseket, sőt magát a népet institutiók által biztositsuk az uralkodó hatalom rögtönzései ellen. A tömegek képtelensége csak annyit bizonyit, hogy tökéletesen democratiai államok sem lehetnek el alkotmány nélkül, mely megvédi mind az államot, mind az egyeseket a hatalom képtelensége és szenvedélyei ellen. Ennél egyéb nem következik belőle, s aki a tömegek képtelenségében okot lát arra, hogy ezek politikai jogokat ne élvezzenek, az, — ha következetes akar lenni, — ez alapon más kormányformáknál, például a monarchiánál is tartozik kimondani e tilalmat, és ez uton majd el fog érkezni Plató utopiájához, mely szerint az állam csak bölcsek által kormányzandó.

Minthogy a választásjog sehol sem alkalmaztattatik, — sőt talán nem is szándékozik azt senki alkalmazni, — azon átalánosságban, melyet az egyenlőség elve követelne, ha annak minden következését szigoru logi-

kával levonjuk; az elvbeli tárgyalás e tekintetben fölösleges. Szintily czéltalannak tartom a nagy tömegek választási képtelenségéről több szót vesztegetni, miután elméletileg e kérdés el nem dönthető.

Minket csak azon kérdés érdekelhet: *vajjon megfelel-e a fejenkinti közvetlen választásjog azon czélnak, amely általa eléretni szándékoltatik?* vagy, miután e czél nem lehet egyéb annál, *hogy az állam a többség akarata szerint, vagy legalább azok által kormányoztassék, akik a többség bizalmát birják;* vajjon nyujt-e a fejenkinti közvetlen választásjog biztositékot e tekintetben?

Az ujabb kor valamennyi alkotmánya átalánosan elismeri e két elvet:

1) *Mindenik képviselő nem választóinak, hanem az egész népnek képviselője, s ennélfogva nem is köteleztethetik külön utasitás által.*

2) *A képviselő nem az egész nép, hanem csak egyes választó kerület többsége által választatik.*

Lehet-e azt az egész ország képviselője gyanánt tekinteni, ki annak csak század, vagy ötszázad része által választatott képviselőül?

A nép felhatalmazottjának tekintethetik, igen. Az összes nép jogosithat valamely választó testületet arra, hogy ötszáz teljhatalmu küldöttje közül egyet ő nevezhessen ki. Az ilyképen választott az összesség *hatalmának*, de nem az összesség *akaratának* képviselőjévé válik.

E szerint, valamint a nép képviselői közül egy sem

tekintheti magát a nép többsége választottjának, sőt igen kevesen hízelkedhetnek maguknak csak azzal is, hogy névszerint ismeretesek a nép többsége előtt; — természetes, hogy az ily képviselőkből álló kamarának többsége nem tekintethetik az ország többsége képviselőségének. Az ellenkezőt csak fictióból, még pedig csak oly fictióból állithatni, melynek valótlansága mindenkinek szemébe szökik. *)

A befolyás, melyet bizonyos átalános eszmék az államra gyakorolnak, hasonlit a légkörhöz, melynek láthatlan hatásától a termés minősége gyakran még inkább függ, mint a földtől; s igy a fejenkinti választásjog is, mint bizonyos fogalmak jelszava, s az egyenlőség és szabadság elveinek érzéki képlete, a népek legnagyobb kincsének mondathatik: ha mindazáltal e jog által azon gyakorlati eredményhez akarunk jutni, hogy a nép valóban kivánságához képest, vagy azok által, kik az összes nép bizalmát birják, kormányoztassék, akkor oly csalódásnak engedjük magunkat oda, amely, ha nyugodtan fontolóra veszszük e tárgyat, nyomban eltünik.

*) Tegyük fel, hogy a kerületek száma 100-ra megy, 4000 választóval mindegyik. Tegyük fel, hogy 51 kerületben a követek 2500-ból álló több séggel választatnak 1500 ellenében, holott 49 kerületben a választások 3500-ból álló többséggel történtek 500 ellenében. Ez esetben amaz 51 követre 127,500, a 49-re pedig 171,500 szavazat jutott: azaz, a törvényhozás többsége a választók kevesebbségét képviseli. S hány ily példára hivatkozhatnánk, s hányszor emlegetik a kevesebbség szónokai, hogy ők képviselik a nép többségét!

Ama czél elérésére nem elégséges, hogy mindenik polgár részt vegyen egy képviselő választásában. Valamint Francziaország legujabb alkotmányának szerzői, kik a közvetlen fejenkinti választás elvét másoknál következetesebben alkalmazták, szükségesnek vélték, a végrehajtó hatalmat az *összes nép* választásából keletkeztetni: ugy kellene, — ha a törvényhozás közvetlen választása szintoly gyakorlati fontossággal biró tárgynak tekintetik, mint az elnök választása, — eszközökről gondoskodni, melyek az összes törvenyhozást az összes nép választásából keletkeztessék, azaz: melyeknél fogva minden egyes polgár minden képviselőnek választásában részt vegyen.

Mi módon lehetne ezt elérni?

A franczia törvény azon intézkedése, mely szerint mindenik választó az illető megye valamennyi követének választásához járul szavazatával, tekintethetik választási fogásnak is; azt mindazáltal nem tagadhatni, hogy a választók igy több befolyással birnak a törvényhozás irányára, mint a mennyivel birnának, ha mindenikök csak egy képviselő választásához járulhatna. De ezen intézkedés a czél elérésére korántsem elégséges, Az egyes vagy a többség, midőn tizenöt vagy husz képviselő választásában vesz részt, nagyobb befolyást gyakorol ugyan a törvényhozásra, mint ha választási joga csak egynek választására szoritkoznék: azonban, ha tekintetbe veszszük, hogy a franczia törvényhozás 750 tagból áll, ama befolyást mégis viszonylag csekélynek kell mondanunk. Ezen intézkedés még nem segit az uj

respublicai alkotmány lényeges baján. Oly elnök, ki hét millió szavazat által választatott, s ki magát a valóságos többség egyedüli képviselőjének tekintheti, az, — ha a törvényhozó testület többségével ellenkezésbe jő, — szintoly nehezen fog engedni, ha e többség mindenik tagja egy egész megye szavazatai által választatott, mint ha csak egy választó kerület által küldetett volna a törvényhozás teremébe. És nem mutatkozott-e már ezen kisérlet is, mely Francziaországban az egyes választó befolyásának növelésére tétetett, igen kártékonynak? A tapasztalás bizonyitotta, hogy még a legműveltebb választó testületek is, teszem a párisi, nem képesek feladatuknak megfelelni, ha egyszerre 15—20 képviselőt kell választaniok, s hogy ez által a véletlen, vagy egyes felekezetek tevékenysége határoz. S mennyivel nagyobb mértékben fogna ez bekövetkezhetni, ha külön *mindenik* egyes a törvényhozás *valamennyi* tagjára szavazna.

Az 1793-iki alkotmány által javaslott intézkedés hatásos voltát kétségbe vonni nem lehet. Ha minden törvény kötelező ereje a népnek az ősgyülésekben kijelentett helyeslése által van feltételezve, akkor a nép valóban gyakorolja felségjogát, s a korlátlan „veto“ alkalmazásában biztosabban jár el, mint bármely király; de akkor joggal kérdezhetni: hogy mire való tehát a több száz személyből álló törvényhozás? s vajjon nem lehetne-e a végrehajtó hatalmat azon törvények javaslatba hozatalával megbizni, melyek csak az összes nép elfogadása után válnak érvényesekké, — ki-

vált ha a végrehajtó hatalom is, — ami ily viszonyok között magában értetik, — a népnek közvetlen választásából keletkezett?

Ha ez nem tetszik, s ha mégis azt akarjuk, hogy a törvényhozás ugyanazon mértékben az összes nép kifolyása legyen, melyben a franczia respublica elnöke magát az összes nép választottjának tekintheti: akkor — miután az egész nép többsége több száz név közül össze nem pontosulhat, — a fönebbi szándék csak az által érethetik el, ha a törvényhozó hatalom egy vagy csak egynehány személyre, mint az óvilágban Solonra, vagy a decemvirekre, bizatik.

Fejenkinti választás által egyre bizott végrehajtó hatalom. Három vagy öt tagból álló törvényhozó hatalom, hasonló uton választva.

A végrehajtó hatalom, feljogositva a törvényhozás feloszlatására, — a törvényhozó hatalom feljogositva az elnök felfüggesztésére, ugy hogy a két hatalom között jelentkezett meghasonlás mindkét esetben uj választás által intéztetnék el: ez az egyetlenegy mód, mely által a közvetlen választásjog czélját el lehetne érni.

De biztositva volna-e ilyetén alkotmány mellett a polgári szabadság, — nem fogna-e mind a két hatalom inkább a nép rovására szövetkezni, mint a népre hivatkozni, mig végre nem maradna egyéb hátra, mint forradalom utján küzdeni az önalkotta zsarnokság ellen? — az egészen más kérdés. Csak annyi bizonyos, hogy azon esetre, ha a törvényhozás a közvetlen fejenkinti választás által valóban azokra szándékoltatik bizatni,

kiket az *összes* nép bizalma e végre kijelöl, — ez csak a fönebb emlitett módon eszközölhető; s hogy mihelyest dictatori hatalommal ruháztatik fel a törvényhozás (s ez valamennyi ujabb alkotmánynak alapeszméje), sokkal eszélyesebb dolog öntudattal menni eléje a dictatura veszélyeinek, mint collegialis személyiséget bizni meg a korlátlan hatalommal, oly személyiséget, melynek irányát előre senki sem mondhatja meg, oly többséget, melynek egyes tagjai feleletre nem vonathatnak és számuk által még a közvélemény irányában is biztositva érezhetik magukat.

A közvetlen fejenkinti választásjog ellen felhozatni szokott okok másnemüek. Az abban rejlő ellenmondás, hogy az egyes képviselő, ki csak egy választó kerület többsége által választatott, mégis az össszes nép, azaz, olyanok képviselőjének is tekintetik, akik őt nem választották, — ezen ellenmondás nem igen emlegettetik, sőt az illetők hiszik és vallják, hogy a népfelség elve a fejenkinti választás gyakorlata által tökéletesen valósultnak tekinthető; csak a kivitel gyakorlati nehézségein akadnak fen, csak ezeknek eloszlatását óhajtják. Lehetséges-e oly választás, melyben milliók vesznek részt az állam nyugalmának veszélyeztetése nélkül? — igy kiáltanak fel; gondolható-e, hogy miután valamennyi ország népességének tetemes része még igen alacsony müveltségi fokon áll, a fejenkinti választás közbejöttével derék népképviselők, — olyanok, aminők a köznek érdekében kivánatosak, — választathassanak?

Az elv fentartására, s az emlitett bajok megelőzé-

sére a többfoku választás hozatott inditványba és vétetett alkalmazásba.

Forditsuk most figyelmünket ezen annyi magasztalással elhalmozott választás-nemre.

A fejenkinti választásjog közvetett módon alkalmazva.

Az eszme, mely a közvetett vagyis a többfoku választás rendszerének alapul szolgál, — a következő :

Minthogy a népképviselők választása pártküzdelmeknek alkalmul szolgál, azért a közvetlen választásjog, ha igen nagyszámu választók bizatnak meg gyakorlásával, veszedelemmel fenyegeti a köznyugalmat. Ezenkivül nagy tömegekről fel sem tehető, hogy meg tudnák itélni: mily tulajdonokkal kell birnia a népképviselőnek? Miután tehát egy polgár sem fosztathatik meg a jogtól, egyaránt osztozkodni a többiekkel a törvényhozás választásában, — mert különben megsértetnék az egyenlőség elve, — s miután, mint mondatott, a nép átalában véve nem bir ugyanannyi képességgel, hogy a népképviselőben megkivántató tulajdonokat megitélhesse, de igen könnyen kijelölheti azokat, akik bizalmát birják, s ama tulajdonok megitélésére nálánál alkalmasabbak: legczélirányosabb, ha a nép csak bizonyos számu választók kijelölésével bizatik meg, akik aztán, vagy ismét nehányat körükből biznak meg a választással, vagy maguk járnak el benne. Ezen intéz-

kedés által megmentetik a népfelség elve, s egyszersmind a fejenkinti választásjoggal járó veszedelmek is kikerültetnek. A választók választása oly csekély érdekü dolog, mely az állam nyugalmát nem veszélyeztetheti. S a választások is jobbak lehetnek, miután a dolgok természeténél fogva a választott választók nagyobb része a művelt és vagyonosabb osztályokhoz fog tartozni.

Régi divat a politikában: elismerni az elvet, és alkalmazásakor nyakát szegni. Solon ideje óta ritka törvényhozó vonakodott hasznát venni e fogásnak, s már a római történetből láthatjuk, mint lehet az átalános egyenlőség elvét elismerni, és mégis azzal egészen ellenkező eredményekre tenni szert. Nem akarok itt arról szólani, vajjon, — ha a közvetett választással csakugyan az szándékunk, hogy a képviselők választása gyakorlatilag a müveltebb osztályokra bizassék, — nem volna-e tanácsosabb ezt nyiltan bevallani, s az alkotmányban bizonyos tulajdonokat jelölni ki, melyekkel a polgároknak birniok kell, hogy választók lehessenek. Tapasztalásból tudjuk, mily veszedelmes dolog a néppel elhitetni, hogy több joggal bir, mint amennyit neki gyakorlatilag engedni akarunk. Ily fogások csak a törvényhozó gyengeségét bizonyitják, anélkül, hogy eléretnek a czél: mert a mi elvben megadatott a népnek, ez azt elvégre mindig legvégsőbb következtetéseiben alkalmazza. De ismétlem, nem akarok most e felett itéletet mondani, kivált miután a közvetett, vagy a többfoku választás egész elmélete oly tételeken alapszik,

melyek közül egyetlenegy sem állja ki a higgadt megfontolás próbáját.

Nem igaz, hogy a választók választása nem okoz izgalmat, s hogy ennélfogva fölöslegesekké válnak e rendszer mellett azon óvatossági rendszabályok, melyek a közvetlen választásnál sokszor elkerülhetetlenek.

Nem igaz, hogy a polgároknak a választások iránti közönyössége az államot nem veszélyezteti.

Nem igaz, hogy könnyebb dolog választót mint képviselőt választani.

Nem igaz, hogy a közvetett választás által ugyanazon eredmények éretnek el, melyek a census által.

Nem igaz, végre, hogy a közvetett választás rendszere megóvja a népfelség elvét, vagy legalább elhiteti a néppel, hogy meg van ez elv óva.

Nagy tévedés hinnünk, hogy a közvetlen választások alkalmával (ha nagy a választók száma) keletkezni szokott izgalom *azon fontosságnak* tulajdonitandó, melylyel egy törvényhozási tagnak közvetlen választása bir. Az izgalom csak a jog gyakorlatának módjától függ, s valamint bizonyos rendszabályok által, — minők a titkos szavazás, vagy a falusi községeknek lakhelyökben, a városiaknak pedig kerületenkint szavazása, — kikerülhető: ugy bizonyosan előáll az a közvetett választásnál is, ha például a törvény ugy rendelkezik, hogy a választók a polgárok összessége által felkiáltás utján választassanak. A tömegek ösztönszerüleg érzik, hogy hatalmuk a physicai erőben áll, s elleneiket igen szeretik hatalmuknak ezen kétségbevehetlen alapjára emlé-

keztetni. Ezerekből álló kevesebbség, — ha nem ismeri is a franczia forradalom történetét, — tudja, mily befolyást lehet gyakorolni terrorismus által s hajlandó lesz ezen sajátságos meggyőződési eszközét, mely inkább cselekvényekben mint szavakban áll, ellenein azonképen megkisérteni a választók választásánál, mint ha közvetlen választás végett gyülekezett volna együvé. Választásoknál nem a tárgynak valóságos fontossága izgatja fel a kedélyeket, hanem az a fontosság, amely neki tulajdonittatik; mindenekfölött pedig a diadal utáni vágy. Továbbá az sem áll, hogy a nép nem lát soha fontos eljárást a közvetett választásnak jogában; mert ha mindjárt mondathatnék is, hogy a nép, midőn választókat választ, nem képes felfogására ezen cselekvény fontosságának, melytől a képviselők választása, s igy az összes törvényhozás iránya függ: léteznek minden alkotmányos élettel biró államban pártok, melyek a népet ezen cselekvényének következései iránt felvilágositják; és valamint például Francziaországban a conventnek közvetett módon eszközlött választása rendkivüli érdekkel kisértetett a nép részéről: ugy bármely más közvetett választás a legnagyobb izgalmat okozhatja mindig, valahányszor azt egy tevékeny politikai párt szükségesnek véli nézeteinek keresztülvitelére.

De tegyük fel, hogy ez nem fog történni. Tegyük fel, hogy a politikai pártok, melyek léteznek minden alkotmányos államban, nem lesznek azon, hogy a hatalmat magukhoz rántsák, s a választásokat saját elveik értelmében igazgassák; tegyük fel, hogy a népnek a

választások fontosságáról meggyőzésére tett minden kisérlet hajótörést szenved a nép közönyösségén: mit nyer ezen esetben az alkotmányos élet? Vajjon nem veszélyezteti-e ezen közönyösség nemcsak a szabadságot, hanem az állam nyugalmát és fenállását is sokkal nagyobb mértékben, mint a közvetlen választás miatt időről időre keletkezhető nagyobb izgalom? S lehet-e kétségünk az iránt, hogy ezen közönyössége a népnek eszközül fog használtatni, vagy a kormány vagy egyes pártok által, czéljaik foganatositására, a szabadság és közrend érdekeinek ellenére is?

A népfelség elve el van ismerve. Az ország képviselői, — legalább fictione juris, — a polgárok összessége által választatnak, s végzéseik, — ha mindjárt a jogosultaknak egy tizedrésze sem járult volna is a választáshoz, — az összes felséges nép nyilatkozásainak tekintendők. Tegyük fel, — ami az érintett közönyösségnél fogva igen könnyen történhetik, — hogy egy tevékeny párt kezébe keriti a többséget, s a legtevékenyebb pártok olykor-olykor legveszedelmesebbek a közrendre nézve; tegyük fel, hogy ily párt a nép nevében végzéseket hoz, melyek az ország érdekeit veszélyeztetik: mi fogna történni ez esetben? Ha ezen felekezet egyetért a koronával, vagy ha maga a korona használta fel a népnek átalános közönyösségét: akkor nem marad egyéb hátra a népnek, mint a forradalom; még pedig nemcsak a kormány ellen, hanem önön képviselői ellen is. Ha a korona nem ért egyet e felekezettel, akkor a törvényhozó testület feloszlatásához

kell nyulnia. De a törvényhozó testületnek feloszlatása csak a közvetlen választásnál tekinthető a népre való hivatkozásnak, mely azáltal, hogy képviselőit ujra megválasztja, vagy másokat választ, határozottan nyilatkozik a korona, vagy előbbi képviselői mellett; — a közvetett, vagy többfoku választás bonyolódott működésénél ez lehetetlen, s bármennyire értsen egyet a nép a koronával, még sem áll hatalmában ezt szavazatai által tanusitani. A koronának azonképen mint a népnek csak egy lehetőség marad fön: vagy az alkotmányt egészen megszüntetni, vagy épen azon irányban módositani, amelynek kikerülésére fogadtatott el a közvetett választás.

Azon okoskodás, hogy a nép nem bir képességgel képviselőinek választására, de hogy igen jól ki tudja jelölni azokat, akik erre képesek, oly állitás, melynek támogatására nehéz volna okot felhozni, talán azon egynek kivételével, hogy a választók választásánál elkövetett hiba nem von maga után annyi balkövetkezményt, mint ha az a képviselőválasztásnál követtetik el, s ezen ok is csak látszólagos: miután a választók választásánál elkövetett számosabb hiba végre hasonló eredményhez vezet, s miután a közvetett választásnál ily hibák a dolog természeténél fogva gyakrabban fordulnak elő, részint azért, mert a kevésbé fontosnak tekintett ügy mindig kevesebb figyelemmel és lelkiismeretességgel kezeltetik, részben meg azért, mert a népképviselőben megkivántató tulajdonok épen ritkaságuk miatt a népnek bizonyos egyéneket mintegy előre jelöl-

nek ki, holott azon tulajdonok, melyek a választóban kerestetnek, sokkal kevésbé tünvén fel, nehezebben ismertetnek meg. Vajjon találkozik-e csak egy is olvasóim között, aki, ha kérdeztetnék, mit tart könnyebbnek: egy oly férfiu kijelölését-e, kit képviselőül alkalmasnak tart, avagy husz egyén megnevezését, akikre a választást jó lelkiismerettel bizná? — találkoznék-e, mondom, csak egyetlenegy is, aki habozás nélkül nem nyilatkoznék az első mellett? Pedig épen az ellenkező képességet teszszük fel a népben; mintha abból, hogy a népet képtelennek nyilatkoztatjuk oly választásmódra, amelyre magunkban képességet érzünk, annak kellene következni, hogy a mire magunkat képteleneknek ismerjük, tőle az kitelik.

Semmi kétség, hogy a közvetett választás ellen irányzott ezen okoskodás csak annyiban alkalmazható, amennyiben az egyes választótól, — a divatos eljárás szerint, — egy egész névsor kivántatik. Oly intézkedések által, melyeknélfogva az elsőfoku választók azon száma, melyre egy-egy másodfoku választó esik, — teszem 10 vagy 20 — külön választó collegiumot képezne, s csak egy másodfoku választót nevezne ki, — könnyebbé válnék ez ügy kezelése az elsőfoku választókra nézve, s a választás kevesebb szemfényvesztéssel járna. De elvonatkozva attól, miszerint ez esetben alig kerültethetnék ki, hogy azon 10 vagy 20 választó, kik maguk közül egy másodfoku választót neveznének ki, ezt utasitás által meg ne kössék, s hogy e szerint a közvetett választás végeredménye épen nem ütne el a

közvetlen fejenkinti választás eredményétől, — azonfölül még oly bonyolódott e választásnem, minden egyes választás verificatiója annyi nehézséggel jár, hogy csak tömérdek időpazarlással vétethetnék alkalmazásba. S végre, az egyes polgárnak választásjoga ezáltal oly minimumra szállittatnék le, hogy ezen választásmód szükségkép mindenütt csak részvétlenségre találna.

Baraute, ki „Questions politiques" czimü munkájában a többfoku választás rendszere mellett nyilatkozik, oly véleményben van, hogy ezen választásmód hiányainak kikerülésére legtanácsosabb a nemzet képviselőinek választását a községek elöljáróira bizni, miután ezek már annálfogva, mivel a községi ügyek kezelésére hivattak, olyanoknak tekintendők, akik községök bizalmát nagy mértékben birják. — Azon nehézségen kivül, mely ez intézkedésnél a számviszony különbségében rejlenék, mely szerint az elsőfoku választók közvetett befolyásukat a népképviselet választására gyakorolnák, — mert a községi elöljárók száma a lakosok összességéhez képest különböző, — még egy nagyfontosságu kérdés volna itt eleve megfejtendő: az t. i. hogy czélszerü-e az összes törvényhozási választást egyetlenegy polgárosztályra bizni, amely, bármi különbözők legyenek is több tekintetben érdekei, mégis, amennyiben csak községi elöljárókból áll, némi közös érdekekkel is birna, miket kirekesztőleges választásjoga által támogatni fogna. Végre, ha a községi elöljárók egyszersmind a törvényhozás választóivá lesznek, ez kétségtelenül az ő választatásukra is befolyással

lenne, mely aligha fordulna hasznára a községi ügyek igazgatásának.

S vajjon nem különös fogalomzavar-e az, ha napjainkban a népnek, mint különös fajnak, tulajdonairól vagy képességéről tétetik szó, mintha ez valamely külön eszköz segitségével megmérhető volna? Mióta a nép felségessé vált, sokan szeretnek ismerésével dicsekedni. Vannak, kik a népnek csak szenvedéseit ismerik, és a szegény napszámost látva, ki sápadt arczczal szövőszékéhez lánczolva, száraz kenyerét is alig birja megkeresni, az egész népet e szerencsétlenben találják; mások meg nem győzik a nép idylli boldogságának bájos képét festegetni; vannak, kik a népnek csak hősi bátorságát ismerik, melylyel a szabadságért vérét ontja, s erejének érzetében inkább pusztit, mint kincseket gyüjt magának; mások irigy és háladatlan szörnyeteget látnak a népben, szellemet, mely mindig tagad, de ellentétben a Goethe által emlitettel, akkor is, midőn jót akar, csak roszat mivelhet. A német közmondás: hogy az emberek a sok fa miatt nem látják az erdőt, semmire sem illik oly nagy mértékben, mint e nézetekre. Az egyik csak a nyomoru bokort, a másik csak a büszkén emelkedő tölgyet látja; de van-e aki elmondhatja, hogy a végtelen egészet ismeri? — Mindnyájan halljuk a hatalmas zugást, midőn a vész a sudarakat mozgásba hozza; de van-e, aki mondhatja, hogy ő érti e szózatot? van-e, aki azzal dicsekedhetnék, hogy ő ismer minden virágot, ismeri mindazon rothadtságot, melyeket az erdő árnyéka eltakar? A nép ezen átalá-

nos jellemzései rhetori gyakorlatoknak megjárják, s én a nagy tömegnek, vagy, helyesebben szólva, a mindenkori többség erényeinek és fényes tulajdonainak legtúlságosabb rajzolatán sem akadok fön. Annyi ember érez ellenállhatlan szükséget magában a hajlongáshoz és hizelkedéshez, hogy természetesnek találom, ha, mihelyest a nép busásabban fizethet a hizelkedésért mint mások, azonnal terem egész sereg sycophantája. De midőn institutiókról van szó, akkor nem kellene ezeket ilynemü költészeti leirásokra alapitani, kivált akkor nem, midőn, mint például a közvetett választás tárgyában, tapasztalatok kinálkoznak, s midőn ezen elméleti tétel helyett: hogy a nép ugyan nem ért hozzá magának képviselőket választani, de annál képesebb azokat kijelölni, akik e tulajdonnal birnak, — e választásfajnak számos példáját hozhatjuk fel.

De nem szólanak-e ezen rendszer mellett az eredmények? igy hangzik megjegyzéseimre a válasz; — nem ismerjük-e a vagyonosabb és magasabb osztályokra szoritott választásjog következményeit? — hiszen a nép mindig azokat fogja választóinak nevezni, kik műveltség és vagyonosság szempontjából megelőzik a többieket, — s ennek gyakorlati eredménye az, hogy az öszszes politikai befolyás azon osztályok kezébe kerül, amelyeknek azt bizonyos minőségek felállitása által biztositani kellene.

Ezen állitás valónak látszik: de csak félig való. A többfoku választás rendszere több izben kisértetett meg, s eredménye, igenis, az volt, hogy a kinevezett válasz-

tók nagyobb részben a művelt osztályokhoz tartóztak; de ha tovább megyünk s kérdezzük: hogy a művelt osztályok *melyik* részéből valók voltak? azonnal meggyőződhetünk azon véghetlen különbségről, mely eredmények dolgában a többfoku választás rendszere, és a bizonyos tulajdonokhoz kötött választásé között létezik.

Ahol a választás joga bizonyos qualificatiókhoz van kötve, ott a polgároknak semmiféle osztálya sem rekesztetik ki egészen e jognak gyakorlatából. Ha ezen qualificatiók czélirányosan vannak felállitva, azaz, ha a tulajdon, a jövedelem, s bizonyos társadalmi helyzetek számára, melyek már magukban ugy tekinthetők, mint a szükséges képesség biztositékai, különféle választásjogi feltételek fogadtattak el, mint ez már nagyrészt Angliában történt: akkor oly választási törvényre tehetünk szert ezáltal, melynek következtében a polgároknak egy osztálya sem záratik ki az ország képviseletéből. Még ott is, ahol ez nincsen igy, s ahol a polgárok minden osztályának számára azonegy adó mennyiség állittatik fel képességül: a nép szegényebb osztályai nincsenek ugyan képviselve; de érdekeik mégis képviselvék *mindemellett*.

Sokan támadták meg az 1848. előtti franczia választási törvényt, s — meggyőződésem szerint, — igen helyesen. Minden institutió, mely a nemzet többségének nézeteivel ellenkezésben áll, s mely ennek folytonos izgatására ürügyül szolgál, magában hibás, kivált ha általa egyszersmind aránytalanul csökkentetik azoknak száma, kik az alkotmány természetes védőinek tekint-

hetők. Ennek bizonysága a közelebb mult forradalom. De csalódás abban keresnünk a franczia választási törvény hiányát, hogy a franczia kamarákban a magas választási census miatt a *szegény ember* érdekei nem voltak képviselve. Hiszem, hogy igen czélirányos izgatási eszköz, a gazdag s a szegény emberek érdekeit egymástól elkülöniteni, s azon okoskodással élni, hogy miután a törvényhozás csak a vagyonos osztályok képviselőiből áll, ezek csak a vagyonosak érdekeit képviselhetik. De az érdekek ezen felosztása, közelebbről tekintve, *alaptalannak* mutatkozik.

Az érdekek azonossága nem függ a vagyonosság fokától, hanem attól, vajjon ugyanazon viszonyok között éretik-e el a vagyonosság fentartása és öregbitése; és valamint józanul föl nem tehetni, hogy azok, akik többféle forrásból évenkint ezer forintnyi jövedelemmel birnak, már ez oknál fogva azon egy törvény mellett fognak szavazni: épugy létezhetik érdekazonosság olyanok között, akik igen különböző jövedelemmel birnak. Oly törvény, mely a földművelés rovására kedvezne az iparnak, a dolog természeténél fogva, elleneztetnék mindazok által, kiknek jólétök a mezei gazdaságtól függ: valamint másrészről a gyáriparral foglalkozók, — a gazdag gyártulajdonos azonképen mint a szegény napszámos, — egyesülni fognának oly törvény hozatalának akadályozására, mely a gyáripar kárával legyezgetné a mezei gazdaságot. *Az érdekek különfélesége nem a vagyon, hanem a foglalkozás különfélesége által feltételeztetik.* Ha máskülönben volna, akkor az alkotmá-

nyos élet szükségkép a szegényebb osztályok tökéletes elnyomásához, vagy a gazdagabbak kifosztásához fogna vezetni; — holott még Francziaországban is, mióta alkotmányos institutiókkal bir, épen ellenkező eredményt tapasztalunk, a népesség valamennyi osztályának vagyona tetemesen növekedvén épen annálfogva, mivel az igen hiányos választási rendszer daczára is az ország valamennyi érdeke volt képviselve *).

Máskülönben van a dolog a többfoku választás rendszerével. Természetes — s a tapasztalás is arra oktat, — hogy azok, akik a nép által választókká neveztetnek, (olyan egyének kivételével, kiknek rendszeres foglalkozásuk a politika, s kik mintegy versenyeznek megválasztatásukért) azon osztályokból valók, melyek hivatásuknál és állásuknál fogva közelebb állanak a néphez, s erre ez oknál fogva nagyobb befolyással birnak; holott másrészről egész polgárosztályok, melyekhez, — ha csak mulólag is, — nincsen bizalommal a nép, a választatásból egészen kirekesztetnek; s e szerint épen az megy veszendőbe, ami a képviseleti

*) Bizonyos érdekek első pillanatra csak a szegényebbeket látszanak illetni. Például: a szegények közsegélyezése, a főéletszükségekre rovott közvetett adók lejebbszállitása, a fényüzési adók öregbitése, stb. De közelebbi szemügyre vétel kimutatja itt is a csalódást. A választási jog tágitása szükebbre szoritotta a közsegélyzést Angliában. Az élet főszükségeire rovott közvetett adók mindazokat érdeklik, akik munkásokat tartanak. Igen magas fényüzési adók ezer meg ezer szegény munkást foszthatnak meg keresetüktől stb.

rendszer előnyének tekintetik, az t. i., hogy minden érdeknek akad képviselője. Azon kamara, mely bizonyos számu politikai izgatókon kivül, falusi papok, csaplárosok, serfőzők és tisztviselők által választatik, történetesen megfelelhet feladatának: de semmi esetre sem tekintethetik az ország valamennyi érdeke képviselőjének.

Ehezképest a többfoku választás által eléretni szándékolt előnyök közül csak egyetlenegy marad hátra, az t. i., hogy a népfelség elve tökéletesen kielégittetik általa.

Ha ezen tétel csak tisztán elméletileg állittatik fel: nem akarom tagadni. — Az elméletben igen természetesnek látszik, hogy miután az összes nép azon befolyását a közügyekre, melyet maga nem gyakorolhat, egyes polgárokra szállithatja a népfelség minden csonkitása nélkül, ezt a választás jogával szintugy teheti. — Ha tudjuk, hogy a római imperatorok kezdetben zsarnok hatalmukat a lex regiában kijelentett népfelségre alapitották; ha arra emlékezünk, hogy Napoleon, négy millió francziának szavazatára támaszkodva, magát a nép egyedüli képviselőjének mondá, s aranyain még sokáig ott állott a „republique française“ felirás, és hogy elméletileg semmit sem hozhatni fel ezen felfogás helyessége ellen: akkor a többfoku választás azon előnyében, hogy általa egy elméleti elvnek elég tétetett, nem fogunk szerfelett sokat látni. Hobbes a népfelség elvéből az egyesnek vagy egy testületnek korlátlan hatalmát szintoly következetesen származtatta le, mint

Rousseau azon elveket, melyek lehetetlenné tesznek minden rendezett államot. — Szivesen elismerem a többfoku választás ezen előnyét. De az állam institutióinak czélja nem az, hogy bizonyos elméleteknek megfeleljenek; és ha a nép hevesen követeli a népfelség elvét, s ha a kormányok ezt elismerik és valósitására törekszenek, akkor ez a fogalomnak egyátalában nem a szépsége, hanem gyakorlati haszna miatt történik.

Alkotmányos formák igen sok helyen a népeknek szellemi és anyagi fejlődésére kedvezőknek bizonyultak be. (*b*) De csalódunk, ha ezen eredményeket csak a formáknak tulajdonitjuk. Az alkotmányos élet formái sincsenek hiányok nélkül. Sőt azon esetre, ha valamely állam kifejlődése csak a jó kormánytól függne, a korlátlan monarchia, melynek élén kitünő király áll, többet tehetne a közjóért, mint bármely többségbeli kormány. Az alkotmányos formának ereje kettős meggyőződésen alapszik: a *népén,* hogy a törvények az ő érdekében vétetnek alkalmazásba, s hogy saját művét tiszteli azokban; és a *kormány* azon meggyőződésén, hogy ezen törvények fentartásánál az összes népnek, vagy legalább a többségnek közremunkálására számot tarthat; s ezen kettős megggyőződésből származik, a népnél: a *törvénynek tiszteletben tartása,* a kormánynál: *az erejében bizás,* még pedig oly mértékben, minővel korlátlanul kormányzott államokban csak igen ritkán, s ha a nép a míveltségnek már bizonyos fokára jutott, épen soha sem találkozunk. Csak alkotmányos

formák segitségével válik lehetségessé, hogy a kormány magát a polgári szabadság megszoritása nélkül erősnek érezhesse, s hogy a nép meg legyen győződve szabadságáról és kormányának erejében ne lásson okot gyanakodásra. De ha a nép közönyösséggel viseltetik alkotmányos jogai iránt, ha azon meggyőződésből indulva ki, hogy a választók nevezésének joga a törvényhozás irányára befolyással nem lehet, idejét a választásnál vesztegetni nem akarja, s inkább dolga után lát, — fogja-e a nép ez esetben is akaratának kifolyását látni a törvényben, fogja-e magát erősnek érezni a kormány aféle parliamenti többség által, mely olyas választásokból eredt, amelyekben a jogosultaknak talán egy tizede sem vett részt ?

Igaz, hogy az ekkép választott kamara is lényeges szolgálatokat tehet az országnak, hogy magas fokán állhat a köztiszteletnek, s hogy az ily népképviselők által támogatott kormány is erős lehet; de valamint ezt nem annak köszönhetni, hogy a törvényhozás az összes nép választásából indult ki, ugy a kormány hatalma nem alkotmányos állásából származik, hanem a korona által gyakorlott befolyásból. A kormány hatalmát azon körülmény, hogy a kormány alkotmányos, nem erősiti, és minden alkotmány, mely a kormányra nézve nem hatalom forrása, béke napjaiban akadály, nehéz pillanatokban veszély. Miután pedig a kétfoku választás rendszere által igen gyakran egyike sem éretik el azon előnyöknek, melyeket az alkotmányos formák az államnak nyujtanak, holott a korlátlan népfel-

ség elvének félreértéséből számazó balkövetkezések e választásmód által sem kerültetnek ki: ezen institutiónak szükséges eredménye, hogy vagy a nép — ha t. i. felségjogának elvéhez ragaszkodik, — azon lesz, miszerint elvégre ennek gyakorlati elismerését is kivivja; vagy pedig azok, kik a gyakorlati hatalmat kezökben tartják, ezt arra fogják használni, hogy a veszedelmes elvtől is menekülhessenek.

S e kettős lehetőségből magyarázhatjuk meg magunknak az előszeretetet, melylyel a többfoku választást épen a legtulzóbb pártok magasztalják. Az absolutismus szintugy, mint a legszélsőbb democratia ezen rendszerben csak átmeneti pontot látnak saját nézeteikhez. Épen mert a többfoku választás a népet nem elégitheti ki, mindenik párt, mely a fenálló viszonyokon változást akar tenni, e választásmódnak hasznát veheti, csak az nem, aki szilárd viszonyok megalapitására törekszik.

A tapasztalás majdnem mindenütt, ahol a közvetett választás eddig megkisértetett, bebizonyitotta nézetünket. Bármennyire magasztaltatott ezen institutió a fejenkinti választás védői és csaknem valamennyi communista és socialista iskola által, és bármily rokonszenvvel nézte a franczia respublikának első consula a Siéyes által ajánlott mesterséges választási módokat, melyeknek segitségével a franczia nép összessége több retortán keresztül végre az egy „nagy választóvá“ sublimálandó vala: gyakorlatilag a közvetett választás mindig csak átmenetel volt a közvetlenhez legnagyobb áta-

lánosságában, s az ezen átalánosságból származó valamennyi bajhoz; vagy pedig eszköz volt a legtökéletesebb politikai részvétlenség nemzésére, az absolutismus, s a vele járó uj forradalmak előidézésére. A nép csak annyiban ragaszkodik valamely eszméhez, amennyiben ez gyakorlatilag hasznavehető alakot ölt magára. A nép nem szeret Sancho Pansaként helyet foglalni oly asztalnál, melyen arany tálakban a legizletesebb étkeket rakják eléje azon feltétel alatt, hogy mindnyáját érintetlenül hagyja; a nép nem szereti, ha felségesnek mondatik, ha egyszersmind olykép bánnak vele, mint a boldog emlékezetü német császárral, ki annyi hatalmat adott másoknak, hogy nem maradt egyebe mint a dicsőség: minden hatalom forrásául tekintetni. A nép a gyakorlati hatalommal akar birni, s ha ezzel nem birhat, akkor hiúságos politikai ceremoniákkal sem akar bibelődni, s ezen tapasztalás, mely a közvetett választás tekintetében eddigelé sehol sem hazudtoltatott meg, alkalmasint ezentul is valónak fog mutatkozni, mert ez institutiónak eddigi eredményei a dolog természetének, nem egyes esetlegességnek tulajdonitandók.

Forduljunk most azon elvhez, mely szerint a közelebb mult idő nagy eseményei elött a választásjog Európának majdnem valamennyi alkotmányos országában gyakoroltatott, s mely a minapi tapasztalások daczára a rend leghatalmasabb, sőt egyetlenegy panaceája gyanánt tekintetik többek által még jelenleg is.

A bizonyos censushoz kötött választásjog.

Már főnebb megjegyeztetett, hogy, mig ott is, hol az átalános választásjog elvileg ki van mondva, az összes nőnem, azok, kik közpénztárból alamizsnát húznak, sőt a szolgák is a választásjog gyakorlatából kirekesztetnek: addig csalódáson alapszik legnagyobb része azon elméleti okoknak, melyeket a választásjognak a census által korlátolása ellen felhordani szokás. De még ezen elméleti okok sem birnak döntő erővel.

A census védői nézeteiket nem a többet adózók valamely külön jogára alapitják minőre a franczia forradalom előtt a nemesség hivatkozott. Miután a tökéletes jogegyenlőség elvét a census védői sem tagadják, ilyenről szó nem lehet. Kitünő szellemi képesség sem vétetik ezen osztályok számára senki által igénybe, és ama tizenhetedik századbeli franczia jogtudósnak okoskodása, ki az elme élét a jobb eleségtől származtatja, melylyel bizonyos osztályok táplálkoznak, ugy hiszem, jelenleg nem fog senki által a többet adózók előjogának megállapitására felhasználtatni *). Ez áll a bizalomra s

*) Francziaországban a nemnemes csak öt évi tanulmány után graduáltatott; a nemesnél három év elégségesnek találtatott. Thierriat „traité de la noblesse“ czimü munkájában ennek okát ekkép adja: „Soit que le droit nous ait estimés plus aptes à comprendre les sciences que les ignobles, parceque la chasse nous étant permise, nous mangeons plus de perdrix et autres chairs délicates qu'eux, ce qui nous rend un sens et une intelligence plus déliés que ceux qui se nourissent de boeuf et de pourceau“.

a tiszteletre nézve is, melylyel a nép bizonyos osztályok iránt viseltetni szokott. Oly országokban, hol a nemesség hivatásának megfelelt, sőt ott is, hol magaviselete nem volt a legdicséretesebb, a hosszu megszokás a nemesség mellett némi előitéletet keletkeztetett; a többet adózók osztályáról ezt nem mondhatjuk. Meglehet, hogy az, amitől a választási census elvénél fogva a politikai jogok gyakorlata függ, azaz *a birtok*. hasznosabb érdemek által szereztetett meg, mint azok voltak, melyekért századokkal ezelőtt a közvitéz lovaggá emeltetett, — de hiába, a mai nap vagyonosainak jogosultsága még csak tegnapról való, s a mód, melylyel szemeink láttára kerültek sokan a többetadózók osztályába nem oly fényes, hogy a nép igazolva látná általa azon magasabb jogosultságot, amelylyel ezen osztály felruháztatott. — A censusnak alapja nem a gazdagabb osztályok különös jogában, hanem azon jótékony hatásban keresendő, melyet ezen institutió a közjó előmozditására gyakorolni képes, és minthogy a törvény, melynélfogva a politikai jogok gyakorlata bizonyos birtokhoz van kötve, a nemesség öröködési jogánál észszerüebbnek mondatik, szükséges, hogy a census haszna nem jogi, hanem tisztán észbeli okok által bizonyitassék be.

Ily ok kettő lehet:

a) hogy az állam fentartása a többet adózóknak inkább áll érdekökben;

b) hogy azok, műveltségöknél fogva a közügyek vezérletére alkalmasabbak.

A mi már az első okot illeti, az nemcsak tévedés, hanem még akkor is, ha nem lenne az, inkább azon institutiók ellen szolgálna bizonyitékul, melyeket a censussal védelmezni akarunk.

Tévedés, hogy az állam fentartása kevésbé fekszik a nép érdekében, mint a többet adózókéban. Vegyünk fel bármily eseményt, mely az államot alapjában megrenditi, vagy azt csak rövid időre is megzavarja és fejlődését gátolja, s azt fogjuk találni, hogy ez a nép szegényebb osztályait sokkal nagyobb kárba ejti, mint azokat, akikről mondatik, hogy ez események kikerülése kizárólag az ő érdekökben fekszik. Kinek vetései tapostatnak el, ha ellenséges erő szállja meg az országot? kinek kunyhói gyujtatnak fel? kinek vagyona megy veszendőbe anélkül, hogy magát azon gondolattal vigasztalhatná, miszerint szenvedéseiben részt veend a világ, és bámulandja az állhatatosságot, melylyel nyomoruságát elviselte? — nemde a népé, nemde azoké, kik a válastásjogtól megfosztatnak; mert reájok nézve az állam jó és balszerencséje egyiránt közönyös dolog! Vegyük figyelemre az államok jövedelmeit. Vajjon van-e csak egy állam is, melyben e jövedelmek nagyobb része közvetlenül, vagy közvetve nem a *szegényebb osztályoktól* szedetnék be, kikre nézve az adónak bármi parányi növekedése mindig sokkal nyomasztóbb, mint a vagyonosokra nézve. A közrendnek minden bomlása, a legkisebb bizonytalanság, mely a tőkepénzest jövedelmének egy vagy két százalékától fosztja meg, ezer napszámos-

családot juttat koldusbotra, s a jólét, mely ily zavarok után bekövetkezni szokott, a vagyonosok veszteségét megtériti, de sohasem azokét, kik nehány nap alatt megfosztattak minden eszköztől, melylyel magukon később segithetnének. Ki merné tehát állitani, hogy a közrend fentartása nem fekszik a nép érdekében; sőt ki merné tagadni, hogy azon esetre, ha e tekintetben különbséget kellene tennünk osztály és osztály között, akkor azokat, akiknek érdekeik kevésbé vannak a közjóléttől függőben, sőt gyakran ellentétben állanak vele, a többetadózók soraiban kell keresnünk. Az élet első szükségeinek megdrágulásából, s az államnak financziai bajaiból merithető előnyök ismeretével nem bir a nép, de birnak vele azok, akiket e miatt senki sem akar a választásjog gyakorlatától megfosztani

„De a nép nem látja at, hogy érdekei azonosak az államéival. A népet nyomorusága teszi közönyössé a hazának java iránt, szegénysége nem engedi, hogy egyeben, mint önszükségeinek kielégitésén törje a fejét, s igy történik, hogy a szegényebb osztályok öntudatlanul és nem ritkán oly hiszemben, hogy saját javukat mozditják elő, oly cselekedetekre szánják el magukat, melyek az állam jólétét s ezzel saját magukét is aláássák".

Mindez már számtalanszor állittatott, s mind ennek a jobb emberek is hitelt adtak, — de vajjon, mily bizonyitékok hozattak fel mellette?

Én nem tartozom azok közé, kik az erényben oly tulajdont látnak, melylyel csak azok birnak, kiknek

más tulajdonuk nincsen, s én nem tudok a szegénység és vagyonosság közötti határszélekben az embernek jó és rosz tulajdonai között vont határszéleket látni. Rosz szolgálatot teszünk a népnek, ha azt folyvást jó tulajdonainak emlegetésével mulattatjuk, s egy részről erkölcsi önmegelégedést csepegtetünk belé, másrészről hajlamot, anyagi viszonyai ellen harczra kelni. Ha a társadalom vagyonosabb és szegényebb osztályai között erkölcsi szempontból, az utóbbiak dicsőségére, különbség létezik, akkor e különbség nem a tettekben és érzelmekben, hanem inkább abban keresendő, hogy azok akik magasabban állanak, nagyobb kötelességekkel tartoznak. Én szivesen elismerem a vagyonosbak azon elsőségét, hogy őket illeti, polgártársaiknak mindenben, mi az állam javára czéloz, például szolgálni; de ha valaki a felséges tőkepénz iránti tiszteletében, s azon felszines műveltség bámulásában, melylyel a vagyonosabb osztályok birnak, annyira megy, hogy a hazaszeretetet, a közjóérti áldozatkészséget kirekesztőleg ezen osztályoknál keresi, akkor kezembe veszem a történetet, és kérdem: ennek melyik lapján találhatni bizonyitékot ilyen leverő állitásnak támogatására?

Nézzünk közelebbről bármily országot, vizsgáljuk minden időkor eseményeit: mindig és mindenütt ugyanazon elszántságot, bátorságot, melyet a magasabb osztályok az ország védelmében mutattak, fogjuk találni a népnél is; — s ha gyalázat s végbukás ért valamely nemzetet, ennek oka nemcsak a népben, hanem a tár-

sadalom magasabb rétegeiben is, s itt talán még inkább mint amott, keresendő. Honnan fogjuk ezt magunknak megmagyarázhatni, ha nem ismerjük el, hogy a nép szintugy, vagy talán inkább érzi érdekeinek azonosságát az államéival, mint a vagyonosabb osztályok.

„Az ujabb időben nem annyira külső mint belveszedelmek fenyegetik az államot, s épen ezeknek kikerülése szándékoltatik azáltal, hogy minden politikai befolyás kizárólag a vagyonosabb osztályok számára vétetik igénybe. A kinek nincs vagyona, az nem gondol a csend és rend fentartásával, mert nem veszit, csak nyerhet forradalmak által. Ily embereket az állam nem ruházhat fel befolyással ügyeinek kezelésére. A tapasztalás arra oktat, hogy épen a birtoktalanok szoktak eszközül szolgálni minden felforgatási pártnak czéljai kivitelére; nem kötelességünk-e az által kelni a szabadság s a közjólet oltalmára, hogy azokat fosztjuk meg a választásjogtól, kik csak önön kárukra élnének vele?“

Ezen ok kétségen kivül a legfontosabb mindazok között, melyekkel a választási census védelmezői élni szoktak; de sokat veszit bizonyitó erejéből, ha a *census általi képesültséget* nem keverjük együvé oly dolgokkal, melyek attól lényegesen különböznek.

Hogy minden nagyobb államban vannak egyének, kik veszély nélkül a választásjoggal meg nem bizhatók, az nem szenved kétséget. Ezért a legkorlátlanabb egyenlőség védelmezői is bizonyos feltételeket állitanak fel, melyeknek betöltése nélkül a választási jog nem

gyakorolható. Bizonyos életkor, becstelenitő büntett által nem mocskolt hirnév, szabott időhosszig folytatott tartózkodás azon helyen hol a választási jog gyakorlatba veendő, oly feltételek, melyek közül legalább az egyik vagy másik feltalálható mindenik választási törvényben. Tehát nem az a kérdés: szükséges-e bizonyos tulajdonokat kijelelni, melyekkel annak birnia kell, ki a választási jogot gyakorolni akarja? hanem az: *lehet-e a választásijogot attól feltételezni, hogy valaki bizonyos mennyiségü adót fizet?* s ha ez a kérdés, akkor a census mellett felhozott főnebbi ok egyáltalában nem bir bizonyitó erővel.

Habár állana is az, hogy a közbiztonság fentartása csak a vagyonosoknakfekszik érdekében, mi épen annyi mint azt állitani, hogy a kinek nincsen vagyona, annak esze sincsen, *) ebből legfölebb is az következnék, hogy azok, *kiknek épen semmiök sincs*, kirekesztendők a választásijogból, s ha ily hermeneutica mellett észszerüebbnek látszik is a census elve, másrészről megszüntetettnek általa mindazon eredmények, melyek miatt ezen elv pártoltatik.

A középkorból az ingatlannak — nevezetesen a földbirtoknak — sajátságos tisztelete maradt reánk, s ezért még azok is, kik más vagyonfajoknál a választás-

---

*) Akik csak azért vesznek részt valamely forradalomban, hogy zsákmányra tehessenek szert, azoknak száma kétségkivül, bármily közigazgatási forma mellett, aránylag igen kicsiny.

jogot csak a vagyonosabbakra akarják szoritani, gyakran igen parányi földbirtokban is elégséges biztositékot látnak. Amennyiben a kisebb földbirtok rendesen azoknak kezében van, kik maguk foglalkoznak telkeik mivelésével, e nézetet helyesnek tartom. Nincs osztály, melyre az állam ügyeinek elintézését nyugodtabban bizhatjuk, mint a földmivelő osztály, még pedig nemcsak azért, mivel ez átalában véve az erkölcsiség magasabb fokán áll, hanem azért is, mivel folytonos foglalkozás, és azon körülmény, hogy az egyesek némi távolságra laknak egymástól, tetemesen akadályozzák azon hatást, melyet a demagogiai fogások nagyobb tömegekre gyakorolni szoktak. Tisztán mint birtokot tekintve azonban nem állithatni, hogy jelen korunkban a földbirtok a vagyon többi nemétől lényegesen különbözik. A franczia forradalom óta hozott törvények e birtokot is megfosztották az ingatlanság attributumától; s ha ugy vélekedünk, hogy a birtok bizonyos mennyisége a birtokos rendszeretetéről tanuságot tesz, akkor nagy tévedés ezen hajlamot nagyobb mértékben tenni fel a földbirtokosnál, mint a fekvő birtok értékével felérő pénzösszeg tulajdonosánál, — sőt a vagyonnak e két neme közül az utóbbi még inkább buzdit a fenálló rend oltalmazására, mert minden zavar először is a tőkét veszélyezteti, sőt néha épen megsemmisiti.

A census elvének oly alkalmazása, mely szerint minden, bárminemü vagyonnak legcsekélyebb mennyisége is képesit a választásjog gyakorlatához, ugyanazon eredményekhez vezet, melyeket a fejenkinti választás

idéz elő, sőt czélszerübb nálánál az utóbbinak a személyes tulajdonokból kiinduló bármely korlátozása is: mert a kijátszása nehezebb. A census barátai ily intézkedésben legfölebb eszközt láthatnak arra, hogy az adón alapuló választási képesség elve elfogadtatván, idővel magasabb census hozathassék be, s vajjon hol van a határpont, melynél a birtok megszünik azon tulajdonnal birni, hogy általa a fenálló rendhez kapcsoltatunk?

Mi biztosit bennünket a forradalmi láz ellen? Talán csak oly vagyon, melytől 300 francnyi adó jár, mint a restauratio hitte, vagy olyan, amelyért 200 francnyi adó fizettetik, minő a juliusi forradalom után állittatott fel választási censusul? Mit kell adó minimum gyanánt felállitani; a marque d'argentot-e, mely körül a constituante idejében oly hévvel folyt a vita, vagy pedig a három napi munkabért? Mondjatok nekem oly mértéket, mely nem tartathatnék szerfelett magasnak, vagy szerfelett alacsonynak, mely ellen azoknak, kik azt majdnem elérték, nem volna joguk panaszt emelni, akár azért rekesztettek legyen ki a választásból, mert csak 290 francot fizettek, akár azért, mert az általok fizetett adó csak harmadfél napi munka bérével ér fel.

Vagy talán a tapasztalásra hivatkozhatunk? „Az államot meg kell óvni a forradalmaktól, s ennélfogva azokra kell bizni a hatalmat, akik, például, száz francnyi adót fizetnek. Nem szavaz-e a nép socialista és communista jelöltekre? nem épit-e torlaszokat? nem válnék-e minden forradalom lehetetlenné, ha a társadalom

szegényebb osztályai ezt nem támogatnák? s nem csinálja-e mindig a nép a forradalmakat?" — igy szólnak.

Az utóbbi állitást ugy nem akarom tagadni, mint nem azt, hogy Nagy Sándor nem fogta volna Ázsiát, Napoleon nem fogta volna Europát meghódithatni, ha a nép által nem támogattatnak vállalatukban; de ha e miatt azon osztályoknál, melyek a census által a választásjogból kirekesztendők, különös forradalmi hajlamot teszünk fel; ha azt vitatjuk, hogy a nagyobb adót fizető polgárok a dolgok természeténél fogva a forradalom ellenei, akkor oly valamit állitanak, aminek az összes történet tapasztalásai ellentmondanak.

Nem volna nehéz, a forradalmak hosszu során végigmenvén bebizonyitanunk, hogy az ó-világ legtöbb forradalma, azonképen mint a középkoréi, olyanok által készittetett elő, kezdetett meg és hajtatott végre, akik viszonylag igen magas census mellett a választók sorába tartoztak volna.

Az ókor története, kivált Rómáé, igen sajátságos módon tárgyaltatott, főleg Francziaországban. Valamint XIV. Lajos korában az örök városra ruháztattak mindazon tulajdonok, melyekkel a versaillesi udvar birni látszott: ugy örömest kereste a forradalom saját tetteinek igazolását az ó-korban, magára alkalmazva mindent, ami a plebejusok érdekében vagy plebejusok által vitetett véghez. A görög és római nevek és czélzások nagy száma, melyekkel a forradalom folyama alatt találkozunk, bizonyságul szolgál állitásomnak; s habár többen kisérlették meg az ujabb időben e tévesz-

mék helyreigazitását, ez mindeddig nem sikerült, miután egy jeles férfiunak a mult évben megjelent munkája a communismus veszélyeit azon analogiából akarja magyarázni, mely a gracchusi agrariai törvények és a communismus között létezik. Aki nem épen felületesen ismerkedett meg Róma történetével, az át fogja látni, hogy a nép, midőn a forradalom idejében monsieur és madame Veto-ról szólott, egy hajszálnyival sem követett el nevetségesebb dolgot, mint vezérei, kik a Gracchusokat és a Brutusokat a sansculottok közé számitották. A római polgárjognak korlátlan kiterjesztése épen a császárok idejében, — akiknek legfőbb törekvésök bizonyosan minden forradalom elkerülésére vala irányozva — Julius Ceasar egész eljárása, s az, hogy az Augustusok folytonosan a senatus befolyásának megsemmisitésén dolgoztak, világosan mutatják, hogy a hatalom akkor a fennállónak megtámadását máshonnan várta, nem a nép alsóbb rétegeitől.

A középkorról felesleges volna itt bővebben szólanunk. Oly korban, melyben csak a társadalom magasabb osztályai voltak felfegyverkezve, melyben a birtoktalanok alig állottak közvetlen érintkezésben az állammal, és a királyi hatalomban, mely akkor egymaga képviselte az államot, egyedüli oltalmukat látták: ily korban nagyobb mozgalom nem indulhatott ki az alsóbb osztályoktól, s a nép, a mennyiben forradalmakban részt vett, csak akarat nélküli eszköz gyanánt tekinthető; és ez oknálfogva a királyság az egész középkoron keresztül mindig kedvezett az alsóbb osztályok-

nak, s az első commune, (az első nemnemes község) alakitásától kezdve II. József idejéig mindig azon volt, hogy ezeknek segedelmével a társadalom magasabb osztályainak hatalmát döntse meg.

Az ujabb időben ép azon országban, ahol jelenleg a rend barátai a bizonyos censustól feltételezett választásjogot a forradalom elleni panaceának hirdetik, három nagy forradalom folyt le, s mindahárom a polgárok azon osztályától indult ki, mely bármi magas census mellett is választásjoggal birt volna; 1789-ban a nemesség azon része, mely a tiers-étatval szövetkezett, 1830-ban kizárólag a bourgeoisie, 1848-ban ismét a bourgeoisie és a párisi népnek egy része csinálták volt a forradalmat; s e szerint lehet-e a történet tapasztalataira hivatkozni, midőn annak bebizonyitása kisértetik meg: hogy a birtoktalanoknak politikai jogokban részvéte a forradalmak egyik főokát képezi.

Miután minden forradalom — a mennyiben az nem egyesek nagyravágyásának a következése, — vagy onnan ered, mert bizonyos osztályok nem foglalják el azon helyzetet az államban, amelyre magukat jogosultaknak vélik, vagy pedig onnan, mert az állam institutiói többeknek érdekeivel ellentétben állanak: a dolog természeténél fogva a forradalmak többnyire azon osztályok által támogattatnak, melyeknek érdekeire az alkotmány változtatása nagyobb befolyással lehet, és tévedés, ha ezt a nemzet vagyontalan osztályairól teszszük fel. Mert ha elvonatkozunk is attól, hogy ez osztály már állásánál és csekélyebb műveltségénél fogva

semmi alkotmányforma mellett sem tarthat számot a közügyek vezérletére : ezen osztály az alkotmány bármely változtatása által anyagilag közvetlenül csak igen keveset nyerhet *) s ez okból ilyetén események iránt mindig többségében közönyösnek mutatkozik, s tulzás nélkül állithatni, hogy a forradalmakat nem annyira a vagyontalan többség cselekedetei idézik elő mint inkább azon apathiája, melylyel az állam változásait türi.

Máskép állana a dolog, ha valamely ország oly szembeszökőleg volna a kevésbé vagyonosok elnyomására szerezve, hogy ezek végre, nyomoruságuk érzetében, a fenálló rend megsemmisitésére minden eszközhöz; tehát a választásjoghoz is nyulnának. De ki fogná a census szükségét államainkban ily okkal támogatni? Hisz ha elismerjük, hogy az átalános szavazatjogot census által korlátolni azért szükséges, mert alkotmányaink a szegényebb osztályok elnyomására szervezvék, s igy csak ezeknek kizáratása által tartathatnak fön : nem a census, hanem épen az átalános választásjog szükségét bizonyitottuk be.

A census mellett felhozatni szokott valamennyi ok közöl tehát csak egy marad hátra, az t. i. hogy *a nagyobb birtok oly müveltségi fok biztositékául szolgál, mely a politikai jogok gyakorlatára szükséges.*

Szokás, politikai kérdések tárgyalásánál bizonyos szavakat oly átalánosságban venni, hogy azok, ugy szól-

*) In principatu commutando civium nil praeter domini nomen mutant pauperes. *Phaedrus.*

ván, megszünnek értelemmel birni. Valamint a manna, melylyel Izrael népe a pusztában táplálkozott, az egyesek kivánságához képest más más izzel birt: ugy a polit kai tudományok avar mezején tévelygők ezreit azáltal elégitik ki, hogy olyatén lelki táplálékot nyujtanak nekik, melynek szedése közben mindenki azt gondolhatja magának amire épen kedve van. Ezen kifejezés *„politikai képesség“*, melyet annyiszor hall az ember, midőn a censusról szólnak, sziutén e beszédczafrangokhoz tartozik. Ha azon osztályok politikai képtelenségét akarják bebizonyitani, melyek a census által a választásjogból kiszorittatnak, akkor a politikai képesség fogalma alatt mindazon tulajdonok értetnek, melyek az állam *valóságos igazgatásához* megkivántatnak, s ezeknek hiányát a szegényebb osztályoknál nem nehéz bebizonyitani. De a kit előitéletek nem vakitottak el, az el fogja ismerni, hogy ujabb államaink szerkezete mellett, a képesség ezen magasabb foka a többet adózóknál sem találtatik fel, s hogy ép oly fonák dolog volna a birtokban látni ezen képesség garantiáját, mint ha a bizonyos hivatalok elérésére szükséges közvizsgálat oly törvény által pótoltatnék ki, melyszerint a hivatalra vágyó csak azt tartoznék bebizonyitani, hogy bir némi előlegesen megállapitott jövedelemmel.

Alkotmányos országokban nem azért bizatnak meg számosan a választás jogával, mivel a választásjog nagy szám által czélszerübben gyakoroltatik; egyesek vagy kevesen alkalmasint jobban járnának el e tisztben mint százezerekből álló gyülések, melyekben gyakran

csak a vakeset határoz; de az ok azon igen helyes nézetben keresendő: *miszerint a végre, hogy a törvények a lehető legnagyobb tiszteletben álljanak, hozatalukkal azokat kell megbizni, akik legnagyobb mértékben birják a közbizodalmat.* Ehezképest a kérdésre: vajjon a választásijogot bizonyos censushoz kell-e kötni? csak ugy felelhetünk, ha előbb az iránt jöttünk tisztába: valószinü-e, hogy ezen az uton oly népképviselethez jutunk, amely birja a közbizodalmat? Oly kérdés, melyre amugy átalánosságban felelni nem lehet, mivel az a bizodalom, melylyel a többet adózók választottai az összes nép szemében birnak, nem ezen osztályok magasabb miveltségétől és értelmiségétől. hanem azon állástól függ, amelyet polgártársaik között elfoglalnak.

Azt nem lehet mondani, hogy a többet adózók választásából kiindult törvényhozás már származásának módja miatt nem birhatja a közbizodalmat, s ez oknál fogva nem felel meg czéljának. Valamint a fejenkinti választásjog nem nyujt kezességet, hogy a törvényhozás fogja birni a közbizodalmat, s Francziaországban számtalanszor felhozatott a jelen legislative ellen is, hogy többsége az ország többsége képviselőjének nem tekinthetik, s nem tarthat igényt a közbizodalomra: ugy látjuk Anglia példájából, hogy valamely nép összessége erősen ragaszkodhatik törvényhozásához, ha mindjárt ennek választásában csak azok vettek részt, kiket szabott census arra képesitett. De épen oly képtelen az ellenkező állitás is.

Azon elméleti okok közül, melyek a census rend-

szere mellett felhozatnak, egy sem bir tehát érvényességgel előttünk.

Magában véve a census, a tulajdonnak jelen viszonyai között, midőn Európa valamennyi országában majdnem az összes fekvő birtok adósságokkal van terhelve, még csak a vagyonosság mérőjéül sem szolgálhat.

A dolog természete, s a tapasztalás azt mutatja, hogy nemcsak a vagyonosak osztálya igyekszik fentartani a közrendet, sőt hogy a közrend igen gyakran azok által veszélyeztetik leginkább, kik magasabb census mellett sem záratnak ki a választásból.

Végre az egyesek vagyonossága nem tekinthető miveltségők mérlegének, s addiglan, mig a birtok s a birtokosoknak személyes tulajdonai nem állanak arányban egymással, azaz, mig az öröködési jog meg nem szüntetett, s az elv: á chacun selon sa capacité á chaque capacité selon ses oeuvres átalános elfogadást nem nyert, — addiglan nem is fog a miveltség mérőjéül tekintethetni. E szerint semmivel sem kisebb tévedés a censusban a rend elveinek panaceáját látni, mintha a fejenkinti választásjogból egyik vagy másik elmélet bizonyos diadalát akarnók következtetni. Valamint jelenleg oly törvényhozást látunk Francziaországban, mely a fejenkinti választásjogból indulva ki, nagy többséggel fogad el minden rendszabályt, melyet a rend érdekében inditványozottnak vél: ugy azon törvények, melyek a közrendet veszélyeztették, (s a census csak a törvényhozásra lehet befolyással) nagyrészt olyanok által ho-

zattak, akik törvényhozói tisztöket a többet-adózó osztályok választásának köszönhették.

A census hatása gyakorlati kérdés, s ez okból a különféle országok különböző viszonyaihoz képest más más megfejtést nyer. Átalában véve csak két tétel nem szenved kétséget :

a) hogy a magasabb census egymaga ugy nem képes az államot erőszakos megrázásoktól megóvni, valamint a fejenkinti választás által a magasabb állásu osztályok befolyása nem semmisül meg;

b) hogy a census elve csak azon esetre felel meg kitüzött czéljának, ha nem ellenkezik a közvéleménynyel, s ha azok, akik a többet adózók által választattak, az öszszes nép többsége által képviselőkül ismertetvén el, a törvényhozás rendelkezései tiszteletre tarthatnak számot. —

Napjainkban annyit irtak az emberek a pénznek befolyása ellen, s az egyenlőség elvében annyian látják az állam legfőbb czélját, hogy sokan a választásjog minden korlátozását, ha ez a birtok szempontjából történik, a természettörvénynyel ellenkezőnek tartják. Ehez képest, vagy oly csekélységben állapittatott meg a census, hogy ezen intézkedés szükségképen czélját tévesztette, — mire példa a választási reform Franczia-országban — vagy pedig, ha a vagyonosabb osztályok túlnyomó befolyása üdvösnek találtatott, ennek biztositása oly eszközök segitségével kisértetett meg, melyek — legalább elméletileg — kevésbé látszanak a korlátlan egyenlőség elvével ellenkezni; s igy keletkezett

azon választási rendszer, mely Poroszországban nyert alkalmazást.

A porosz választási törvény.

Azon kérdés: mily eredményei lesznek valamely választási törvénynek? elméletileg meg nem fejthető. Itt az egyes állam viszonyaitól függ minden. A fejenkinti választásjog, mely Francziaországban a stabilitással megférhetlennek tartatik, több schweiczi cantonban épen ellenkező következményeket vont maga után, s oly institutiónak mutatkozott, mely nemcsak az erőszakos felforgatásnak, hanem még a mérsékelt reformnak is akadályul szolgál. — Ez áll a titkos szavazásról is. Cicero ebben egyik főokát látta a respublica bukásának. Sokan a szabadság fentartásának egyedüli eszközét keresik benne, s pedig majd azért mert oly államokban, melyekben hatalmas aristocratia létezik, a választók függetlensége ennek befolyásától csak ez uton bizsitható; majd épen az ellenkező okból, mert ott ahol a választónak szabadsága a tömegek terrorismusa által veszélyeztetik, a titkos szavazásban látják az egyedüli módot, mely által a kormány s a társaság magasabb osztályai az őket megillető befolyást megtarthatják.

A porosz választási törvény felett is csak az hozhat itéletet, ki ezen államnak viszonyait tökéletesen ismeri, és én nem tartom magamat illetekésnek annak eldöntésére: czélszerü volt-e alkotni a jelen porosz választási törvényt; csak azon kérdést tüzöm ki magamnak, vajjon oly választásmód, melynél, mint a

porosznál, a két szélsőségnek, azaz: a fejenkinti választásjognak és a vagyonosabb osztályok kiváltságának közvetitése czéloztatik, s a mely az uj kor és a római comitia centuriaták elveit egy institutióba olvasztja, fogna-e más országokban is czéljának megfelelni?

Meggyőződésem szerint ez nem várható, sőt valószinüséggel föltehetni, hogy ezen egymással ellenkező elveken alapuló törvény még kevésbé fog megfelelni a közvárakozásnak, mivel oly institutio ellen, melynek alkotásakor minden ellenvetésnek lefegyverzése czéloztatik, egyszersmind mind azon okok is szólnak, amelyek külön mindenik választási mód ellen felhozhatók.

A porosz választási törvény szerzői kettős feladatot tüztek ki maguknak. Azon voltak, *hogy meg ne sértsék a jogeggenlőség elvét,* és azon, *hogy biztositsák a társadalom vagyonosabb osztályainak túlnyomó befolyását.* Ennek eszközlésére mindenki felruháztatik választási joggal, hanem e jog gyakorlata közvetett módon történik, s az egyes polgárosztályok által kinevezendő választók választásánál a vagyonosabbaknak nagyobb befolyás biztosittatik.

Világos, hogy e választásmód mellett nem szólanak azon okok, melyeket a census mellett szokás felhozni, s nem szólanak azok sem, melyekkel a közvetett választás elve támogattatik.

A censusnak az az alapeszméje, hogy az állam csak azokat bizhatja meg a választás nagyfontosságu jogával, kikről fölteheti, hogy e jogot az állam javára gyakorolni képesek lesznek.

A porosz választási törvény *mindenkinek képességét elismeri.*

A közvetett választás alapelve a jogegyenlőség. A porosz választási törvény a vagyonnak nagyobb befolyását akarja a közvetett választás által biztositani.

Nem kell-e — legalább átalában véve — feltennünk, hogy oly törvény, mely bizonyos elveket elismer ugyan, de mely azokat alkalmazás közben megsérti, ellenei között fogja látni mindazokat, kik ez elveket veszélyeseknek ismerik, mind pedig azokat, akik meg vannak azok helyességéről győződve? Amazokat azért, mert tudják, hogy a mely elv elméletben elismertetik, annak gyakorlati foganatositása szükségképen megkisértetik legszélsőbb következményeig is; ezeket pedig azért, mert követelik, hogy miután elveiket elismerte az állam, ez elvek gyakorlati következményei se utasittassanak vissza. Nem kell-e legalább az utóbbit feltennünk, miután — bizony — nem valószinü, hogy a fejenkinti választásjog barátai oly választásmóddal meg fognának elégedni, mely az egyenlőség elvét mindannyiszor sérti meg, valahányszor alkalmazásba vétetik?

De azon hatása sem lehet a porosz választási törvénynek, hogy általa a vagyonosabb osztályok túlnyomó befolyása biztosittatik. A kik valaha tettleges részt vettek választásokban, tudják, hogy az egyesek által gyakorlandó befolyás nem határoztathatik meg eleve törvények által, s hogy abból, mert A. tiz választóra, B. ötre és C. csak egyre szavaz, még korántsem következik az, hogy A. kétszer annyi befolyással lesz a vá-

lasztásra mint B. és tizszer annyival mint C. — Választáskor az egyének befolyása tevékenységöktől és összetartásuktól függ. Hogy a szorgalomnak, a birtoknak s az értelmiségnek természetes befolyása biztosittassék, erős meggyőződésem szerint, nem institutiókra van szükség, hanem egyedül nyugalomra, s ekkor az államélet ezen tényezőinek túlnyomó befolyása önmagától alakul. De habár más nézetből indulnánk is ki, s ha e végre külön institutiókat látnánk szükségeseknek, még ez esetben is czélszerütlennek mutatkoznék minden oly rendszabály, mely azokat, akik a szorgalom, a birtok s az értelmiség képviselőinek tekintendők, háromfelé osztályozza, s ezáltal surlódásokat idéz elő közöttük, melyeket az elégedetlenek mindig a fenálló rend ellen használnak fel.

Fogjuk össze röviden a mondottakat.

Figyelemmel kisértük a választás különböző módjait, s ugy tapasztaltuk, hogy sem a *mellettök,* sem az *ellenök* felhozatni szokott okok nem döntők azon átalánosságban, mely nekik tulajdonittatik.

Minthogy a fejenkinti választásjog minden megszoritás nélkül senki által nem vétetik igénybe, és az egyes képviselő nem az összes nép többsége, hanem csak egyes választó kerület által választatik, s igy a fejenkinti választásjog nem nyujt semmi biztositékot a nép többségének aziránt, hogy az állam ügyei olyanok által fognak igazgattatni, kik az összes nép bizodalmát birják: világos, hogy mindaz, amit a fejenkinti válasz-

tásjog mellett elvi szempontból felhozni szokás, nem bir érvényességgel.

Ugyanez áll azon okokra nézve is, melyekkel a *közvetett választásjog támogattatik.* Nem lehet arra biztosan számot tartani, hogy a választók választása izgalom nélkül fog lefolyni. Az egyetemes részvétlenség veszedelmesebbé válhatik az államra nézve, mint az izgalom legmagasabb foka. Több választó választása sokszor nehezebb feladat, mint egy képviselőnek választása. Végre, tévedés azt hinnünk, hogy a népfelség nevében nyilatkozó követelések a fejenkinti, de közvetett választás elve által kielégithetők.

A *census* mellett felhozatni szokott elméleti okok hasonnemüek. Sem azon állitás, hogy a közrend és és közbíztonság fentartása csak a vagyonosabb osztályok érdekében van, sem ama másik, hogy a vagyon az egyén gondolkodásmódjának és képességének mérőjéül szolgálhat, nem bizonyittathatik be akár az elmélet, akár a gyakorlat utján.

A porosz választó törvény egymással ellenkező elveken alapszik, s az egyik része mellett küzdő okok ugyanazon törvénynek más intézkedései ellen szólanak.

De valamint e választás különböző módjai *mellett* nem hozhatni fel oly okokat, melyek ellen alapos ellenokokat találni nem lehetne, ugyanazt mondhatjuk azon ellenvetésekről is, melyek a választás egyes módjai ellen hozatnak fel.

Az ókor, s ujabb időkben Amerika és Schweicz megmutatták, hogy az állam kormányzása a közvetlen fejenkinti választásjog által talán még gyakrabban kerül a legjobb kezekbe, mint ott, ahol a nép nagyobb része minden befolyástól ki van rekesztve; — továbbá nem tagadhatni, hogy senki elismert jogától nem fosztathatik meg csak azért, mert más valaki nálánál képesebb.

A közvetett fejenkinti választásjog mellett is hozhatni fel példákat, s a minapi tapasztalások Francziaországban megmutatták, hogy a nép a kétfoku választásban nemcsak nem látja az egyenlőség elvének megsértését, hanem törvény nélkül is ezen módon veszi gyakorlatba felségjogát.

Elvileg semmit sem hozhatni fel a census ellen, ami nem szólana egyuttal mindazon választásmódok ellen is, melyek a nőnemet s bizonyos kor- és polgárosztályokat kirekesztenek a választásból. Gyakorlatilag több országban üdvösnek mutatkozott e választásmód.

Még a porosz rendszert sem lehet feltétlenül kárhoztatni, mielőtt gyakorlati eredményeit ismerjük.

Ha már most a választásjog *összes* kérdésére pártszenvedély nélkül egy pillantást vetünk, meg fogunk győződni:

a) hogy bármi különféle választásmódok hozattak is javaslatba eddig, egy eszmén alapszik, s egy czél felé törekszik valamennyi.

Az eszme, mely alapjául szolgál minden választási rendszernek, azon meggyőződés, hogy a polgároknak

nagy száma nem levén alkalmas a közügyek vezetésére, mindnyájának joga egy kisebb számra átruházandó.

A czél pedig, melyet minden választási törvény által elérni akarunk, kettős.

Eszközt keresünk benne, mely által szabadságát az egyes a hatalom önkénye ellen oltalmazhassa;

s biztositékot arra, hogy az állam ügyei a többség érdekében s az egésznek javára kezeltessenek.

Azok, akik a fejenkinti szavazatjog mellett nyilatkoznak, *inkább* az első, — azok, kik a censust védik, *inkább* a második szempontból indulnak ki, de ez is, amaz is közös czélja mindkettőjöknek; s elvileg az eszközökre nézve sincsen különbség; mert mindakét rész elismeri, hogy a választás hatása kivált három dologtól függ: — attól

1-ször, hogy független és a választásra alkalmas választók találtassanak;

2-szor, hogy a választási cselekmény olykép intéztessék el, miszerint tévedésnek és szenvedélyeknek a lehetőségig csekély tér jusson, s a közcsend semmiféle veszélynek ne tétessék ki; végre

3-szor, hogy az államhatalom a legképesebbekre, vagy legalább azokra ruháztassék, akik a közbizodalmat leginkább birják.

Ha már most a választás valamennyi faját nyugton mérlegezzük, azt fogjuk találni, hogy

b) egyikök sem felel meg valósággal a kitűzött czélnak.

Minden választási törvénytől legalább annyit kellene követelnünk, hogy általa a hatalom olyanokra ru-

háztassék, akik a választók többségének bizodalmát birják, s nem tagadhatni, hogy egy választásmód sem létezik, amely magában véve csak eziránt is kellő biztosságot nyujtana.

A többségek nagy tiszteletben állanak napjainkban, — és méltán. Én a vox populi vox Dei-féle elvnek nem vagyok bámulója, s habár minden többség több értelmiség egyetértéséből alakul, nem tartom azt a valónak kinyomozására alkalmasabb eszköznek mint az egyesnek értelmiségét. Oly esetek ritkák, midőn nagy gyülekezetekben sikerül a magasabb értelmiségnek magához emelni az alantabb állókat. Rendesen le kell ereszkednie hozzájok, s ilyenkor a többség végzései nem a magasabbra emelt, hanem az alantabb álló értelemnek jellegét viselik magukon. A többségek még semmiféle erkölcsi vagy tudományos igazságot nem találtak fel, s rendkivüli fontosságu pillanatokban a többségek, tehetetlenségök érzetében, maguk is birnak annyi belátással, hogy egyeseket ruháznak fel eldöntő hatalommal. Példákul idézhetők azon régi és ujabb népek, melyek egyeseket biztak meg a törvényhozás tisztével, és valamennyi respublica, melyek közül egy sem nélkülözte bizonyos rendkivüli esetekben a dictaturát.

De a többségeknek két lényeges előnye kétségbevonhatlan:

1-ször, hogy eszközt nyujtanak az állam kormányzóinak a polgárok nézetei kitudására, ami minden czélszerü kormányzásnak egyik legfőbb s legnehezebben kielégithető szüksége ;

2-szor, hogy a többség kormánya azon meggyőződést nemzi a polgárokban, miként az állam az ő érdekökben kezeltetik. És miután a törvények hatalma nem elméleti tökélyüktől, hanem attól függ, hogy vonakodás nélkül fejet hajtson nekik mindenki; miután továbbá az államviszonyok inkább az által nyerik szilárdságukat, mivel tökéleteseknek tartatnak, mint azáltal, mert valóban tökéletesek: ezen meggyőződés egyike az állam leghatalmasabb biztositékainak.

De ezen kettős előny csak azon esetre remélhető a többség befolyásától, ha a hatalom, melylyel a többség a közügyek vezérletére jogilag bir, általa *tettleg* gyakoroltatik is; s tagadhatjuk-e, hogy miután szabadságukban áll a választóknak jogukkal élni vagy nem, nyugalmas korszakokban a közönyösség, rendkivüli izgalom pillanataiban pedig a félelem azt eredményezik, hogy a legfontosabb végzések a többség nevében ugyan, de gyakran viszonylag csekély kisebbségek által hozatnak?

Nem szándékom ezen állitást számos példával támogatni. A közbámulás, midőn valamely választásban a jogosultak nagyobb számmal vesznek részt, világos bizonyságul szolgál az állitásnak; valamint az is világos, hogy valahányszor a szavazatok száma, mely a diadalmas jelöltre esik, kisebb a jogosultak azon számánál, kik nem vettek részt a választásban, mindannyiszor a többség akarata szükségképen bizonytalan. A főhiba tehát, mely mindenik választási törvényben találtatik, s melynél fogva e törvények nem felelhetnek meg czéljoknak, abban áll, hogy a kormányférfiak a szabad vá-

lasztást csak jognak tekintvén, megfeledkeznek arról, hogy e jognak gyakorlata az egyes polgárra nézve *kötelesség* is a szó legszorosabb értelmében. Mindaddig, mig a választási törvények csak arról gondoskodnak, hogy azok, kik e jogot gyakorolják, azt az állam nyugalmának háboritására ne forditsák, bizony csak annyit tettek, mint aki elégségesnek tartja oly törvény hozatalát, amely nem engedi, hogy a fegyveres erő az állam ellen fordithassa fegyvereit, de a mely nem gondoskodik arról, *hogy ezen fegyverek az állam oltalmára szolgáljanak*; sőt még nagyobb hibába estek, mivel a választásjog, bármi nagy legyen azoknak száma, kik nem élnek vele, mégis gyakoroltatik, s ez által oly institutio hamisittatik meg, mely az állam egész szerkezetének alapul szolgál.

A választási törvények ezen hiányán könnyü segiteni, de más nagyobb hiba rejlik államaink organisatiójában.

Tegyük fel bár, hogy lehetséges oly átalános szabályokat alkotni, melyek által a választók függetlenségét és értelmiségét mérlegezhetni, — a mire, ugy gondolom, kevés kilátásunk van, — ez esetben is a függetlenségen s az értelmiségen túl van még valami, amitől a választás czélszerüsége még nagyobb mértékben függ, mint ama két tulajdontól. S ez: *a választók jó szándéka e tulajdonokkal csak az állam érdekében élni,* — amit csak azon esetre tehetni fel a többségnél, ha az állam érdekei nemcsak nem állanak ellentétben az egyesekéivel, hanem még arról is van czélszerü intézkedések által gondoskodva, *hogy az egyes nem egyedül az állam közbejöttével mozdithassa elő az őt legközelebbről illető érdekeket.* Hol az

egyesnek valamennyi érdeke a közigazgatás kezébe adatott, ott, — néhány római jellem kivételével — mindenki azon eszközt, melylyel a közigazgatásra befolyhat, azaz, választásjogát mindenekelőtt saját érdekeinek előmozditására fogja használni, s igy a közérdekeket alárendelni saját érdekeinek. Miután pedig a jelenkornak valamennyi állama közt egy sem felel meg e kellékeknek: azon körülmény, hogy czélirányos törvény által a választásjog viszonylag független és értelmes választók kezébe adatott, még nem biztositja e jognak az állam érdekében alkalmazását.

Ha, végre, azt tennők fel, hogy ezen hiányok, melyek részben a fenálló törvényekből, részben államaink összes organisatiójából származnak, tökéletesen orvosolhatók:

c) még ez esetben sem lehetne a lehető legjobb választási törvény által elháritani azon veszélyeket, melyek az államot fenyegetik, még pedig három oknál fogva nem, melyek oly világosak, hogy minden további fejtegetésöket fölöslegesnek tartom.

1-ször. Több százra menő képviselőnek azon egy időben választásánál nem függ minden a választók akaratától, hanem igen sok a vakesettől.

2-szor. A választók legfőlebb is a személyeket határozhatják meg, melyek képezendik a törvényhozást, de nem az irányt, melyet ez követni fog. Ha tehát kirekesztőleg olyakból állana is a törvényhozás, akiket e végre a többség bizalma kijelölt, még nem következnék szükségképen az, hogy a közügyek a többség aka-

rata szerint fognak kormányoztatni. Mindenik képviselő először is önmagát képviseli, s ha utasitás által megkötve nincs, s feleletre nem vonathatik, megbizóinak azon kivánságait, melyek önön érdekeivel ellentétben állanak, nem fogja mindenben követni. — Végre

3-szor. Minden választási törvény csak a törvényhozásra lehet befolyással. Miután tehát korunk veszélyei nem a törvényhozások által elkövetett hibákból erednek, s a köznyugalom nem törvények által zavartatik meg, hanem az által, hogy a népképviselet törvényes hatalmát a tömegek nem tisztelik: e veszélyeknek az, hogy a törvényhozás jó kezekre bizatott, még nem fogja elejét venni.

Minden idő tapasztalása arra oktat, hogy a képviselő gyülések nem annyira választóik nézeteit szokták képviselni, mint inkább azon mediumot, melyben működniök kell. Ha olykép alakittattak, hogy a főváros népessége, vagy ennek valamelyik töredéke, közéjök és az ország közé nyomulhat, az ily gyülekezetek mindig a fővárosban uralkodó szellemet képviselik, bármily elvek nyomán szerkesztetett is a választási törvény. És ez oknál fogva mindvégig csalódás marad azt hinnünk, hogy valamely ország politikai állapotának javitása a választó törvény igazitása által eszközölhető. A választási jog helyes gyakorlata egészséges politikai viszonyoknak eredménye, de nem forrása.

Jegyzetek a IX. fejezethez.

(*a*) Hasonlitsu k össze a porosz állam számára 1848. decz. 6-án adott alkotmányt, különösen a 4—8, továbbá a 11, 19, 24, 27—31, 34. 42. 59. 66. 67. 71. 82. 83. 88—100 §§-ait Francziaország legujabb köztársasági alkotmányával, s meg fogunk győződni, hogy a mindkét alkotmánynak alapul szolgáló elvekre nézve a kettő között egyátalában semmi különbség sincs. — Igy p. o. a porosz alkotmányban, — ámbár az egy örökös monarchiának szilárditásául octroyaltaték, — épen ugy gondoskodtak arról, hogy az átalános egyenlőség csupán földbirtokra alapitott aristocratia keletkezése vagy fentartása által ne veszélyeztessék, mint a francziában; sa 38-ik §. által családi hitbizományok alapitása megtiltatott; sőt mi több: kimondatott, miszerint minden már fenálló családi hitbizomány a törvény rendeleténél fogva szabad birtokká változtattassék át. A két alkotmány között létező hasonlatosság még részletekre is kiterjed; igy (84. §.) Poroszországban a második kamara tagjainak tiltatik az állami pénztárból járó utiköltségekről és napidijakról lemondani. — Mindkét alkotmány egy, az állam középpontjába állitott *egészen absolut hatalmat* teremt, mely Francziaországban egyedül a souverain népnek, Poroszországban ennek s a királyságnak nevében kezeltetik. Poroszországban ugy mint Francziaországban csak kevesen záratnak ki az ezen legfőbb államhatalomban részesülésből, de mindkét államban csupán a választási s választathatási jogra szoritkozik ezen részesülés; minden egyébben az állam absolut parancsának van az egyén alávetve. Francziaországban a törvényhozás többsége minden rendeletének, Poroszországban valahány-

szor a királyság a két kamara többségével megegyez. A két alkotmány egyikében sem bir a kisebbség, sőt még a nép többsége sem oly eszközt, mely által a törvényhozásnak egy, alakilag törvényes határozatát, habár ez által az állam java s minden egyesnek szabadsága nyilvános veszélynek tétetnék is ki, törvényes módon legalább csak elhalasztani is képes volna.

(*b*) A politikai szabadságra törekvés m egtámadásánál használtatni szokott igen kedvencz állitás az, hogy annak jótékony következményeit még eddig egy gyakorlati tapasztalat által sem lehet igazolni. — Ha a politikai szabadság alatt csupán az állam azon szerkezetét értjük, melyet magának Franczia-ország adott s mi többiek utánoztunk: akkor nem mondom ugyan, hogy az eddigi hatvan éves tapasztalatok nem elegendők, egy ezen kormányforma feletti itélet megállapitására; ámde másként áll a dolog, ha politikai szabadság alatt az állam azon intézményeit értjük, melyek által az állam tagjainak, egyéni szabadságuk s érdekeik biztositására a törvényhozásban s a közügyek igazgatásában eldöntő befolyás alapitatik meg. Ez értelemben véve a politikai szabadságot, nemcsak nem nélkülözünk tapasztalati adatokat, sőt nem ismerek elvet, melynek igazolására a történet soha egymásnak ellent nem mondó tények oly sorozatát mutatná fel, mint azt, *hogy a polgári és politikai szabadság az emberiség szellemi és anyagi fejlődésére nézve mindig kedvező volt.* — Nem szükséges visszatérnünk Róma és a görög szabad államok történetéhez; az egész keresztyén polgárisultság lefolyása ugyanannyi bizonyitványát nyujtja a szabadság jótékony következéseinek mint az ókoré, s pedig nemcsak egyes országokban, hanem kivétel nélkül mindegyikben. Mert ha Schweicz és Anglia, hol az anyagi jólét és a mivelődés a politikai szabadsággal együtt mindeddig folytonosan fejlődött, ha Spanyol- és Olaszország, hol a politikai szabadsággal a miveltség és anyagi jólét is, mely által azelőtt más országokat felülmultak, rögtön félbeszakasztatott, tanuságot tesznek a politikai szabadságnak ezen orszá-

gokra gyakorlott befolyásáról, hasonló tények más országokban is merülnek fel.

Azon sajátságos állásnál fogva, melybe a középkorban a városok helyeztettek, Európa minden országának lakosai azon különös helyzetben voltak, miszerint azok legnagyobb része mindenütt egészen absolut uralomnak maradt alávetve, mig lakosainak másik kisebb része, a városi polgárok, a politikai szabadságot gyakran tetemesb mértékben élvezé. Mig köröskörül a legnagyobb önkény uralkodott, városa körében a polgár csaknem minden alkotmányos jogot élvezett: résztvett az állam vezetésében, elöljáróinak választásában, törvénykezésben, az adókivetésben, sőt még a törvényhozásban is, miután mindaz mire országos törvények hiányzottak, az egyes városok statutumai szerint intéztetett el. S ha ezek szerint bármely országban az ezen jogokkal biró népesség állapotát a többi lakoséval összehasonlitjuk, bizonyosan senki sem fogja tagadhatni, hogy az, mind a szellemi mind az anyagi fejlődés tekintetében, szabadsággal nem biró kortársaik állapotánál kedvezőbb volt. Sőt azon elismert tény, miszerint a polgárisultság mindenütt csak a városok kebeléből eredt, valószinűvé teszi, hogy a középkor sötét barbárságában sinylenék maig is minden ország, ha az önkény ezen chaosának közepette a szabadságnak e menhelyei nem léteztek volna.

X. FEJEZET.

A köztársasági államszerkezet, mint eszköz a társadalmat fenyegető veszélyek meggátlására.

Egy nép sem annyira democrata, hogy nagy eseményeknél az egész dicsőséget, vagy a gyalázat egész terhét ne vetné mindig egy embernek vállaira. A triumphator közt, ki a győztes sereg élén halad a Capitoliumba és azon boldogtalan között, akit egy egész nép átka sújt, a különbség csak abban áll, hogy a diadalmenetnél soha sem hiányzik a gúnyolók és rágalmazók serege: mig az, aki mindnyájáért áldozatul szemeltetett ki, többnyire hiában várja a részvétnek, vagy mentségnek csak egy szavát is.

A franczia februári forradalom is tanusitá ezen tapasztalati tényt. Bármennyire sérti némely kis néptribunok hiuságát: tagadhatatlan marad mégis, hogy Lamartine neve volt az, mely Francziaországban s egész Europában hónapokig a köztársaság jelszavaként tekintetett. A nagy eseménynek az első lendületet nem ő

adta, ő lelkiismeretesebb és eszélyesebb volt, hogysem ily felelősséget magára vállaljon *), s lehet, hogy az ideiglenes kormány névjegyzéke, — mint L. Blanc állitja **) — a „Reforme“ szerkesztői hivatalában csakugyan már készen volt, mielőtt a maconi követ magát a köztársaságra elhatározta; de a jövő kor a nemes költő nevével kötendi össze a februári forradalom emlékét, s azok, kik meg akarják őt fosztani e dicsőségtől, büszke öntudattal ugy vélekedvén, hogy „hangjaikat el lehet némitani, de tollaikat összetörni nem“ ***) tapasztalni fogják, hogy az idő nem szokott egy tollat sem összetörni, de annál többet elfujni.

Nagy események soha sem tulajdonithatók egyeseknek. A leghatalmasabbnak befolyása is csak annyiból áll, hogy a népet némely eszmékért lelkesiti, érzeményeit vagy szenvedélyeit felizgatja. S miután azon gyakorlati befolyás, melylyel bizonyos fogalmak az életre birnak, s azon irány, melyben a nép érzeményei és szenvedélyei tettekké válnak, a népnek oly *pillanatnyi érdekeitől* függnek, melyeket egy ember soha sem változtathat meg: nagy eseményeknél csak arra szoritko-

* Pour prendre la responsabilité d'un peuple, il faut être un scélérat, un fou, ou un Dieu. — Lamartine. Hist. de la Révol. de 1848. T. I. p. 170.

**) Louis Blanc: Pages d'histoire de la Rév. de février 1848. Ch. II.

***) Qu'on étoufferais ma parole, on ne brisera pas ma plume. L. Blanc. i. h.

zik az egyes ember befolyása, hogy ő adá meg azoknak az első lendületet. Ha egyszer mozgásban van a szikla, sebességét és irányát saját súlya és a mélység, melybe rohan, határozza.

Lamartine, mint mondám, még csak erre sem tarthat igényt.

A februári forradalom inditó oka egy ellenzéki maneuvre volt, melyben Lamartine épen oly kevéssé vett részt, mint a kormányzás bármi részében 1830 óta. Miként történhetett, hogy, miután a nép győzött, egyszerre minden ajak Lamartine nevét hangoztatá, s hogy azon férfiu, ki soha sem vadászta a nép kegyét, kiben — mint L. Blanc mondja, — egy néptribun minden tulajdona hiányzott, hivatásának érzetében mintegy önmaga állitá magát az állam élére, s hogy csaknem kizárólag érctelen szavának hatalma által százezereket volt képes megnyugtatni?

Ha az okokat keressük, melyeknek Lamartine állását köszönheté, csak egyet fogunk találni.

Képviselője volt ő azon sokakkal közös meggyőződésnek, hogy Francziaországnak több mint félszázados bajai csak ugy szüntethetők meg, ha az államnak oly kormányforma adatik, mely megegyez azon elvekkel, a melyekért Francziaország 1789 óta küzdött, azaz: ha Francziaország, miután a köztársaságnak minden alapját kiküzdé, végre köztársasággá alakittatik.

„Histoire des Girondins" czimü munkájának egy figyelemreméltó helyén *) világosan kimondá Lamartine

*) I. kötet 79 lap.

ezen meggyőződését; s ez volt ami meghatározá a februári forradalom irányábani állását, *) s ami által szükségképen vezetőjévé kelle válnia oly mozgalomnak, amelynek, miután minden fenállót lerontott, teljes győzelmére nem kelle egyéb, mint egy határozott czél.

Távol legyen tőlem azt állitani, mintha a februári forradalom előtt Lamartinenak meggyőződése a franczia nép többségének lett volna a meggyőződése. Egy 35,000,000 emberből álló nemzetnél minden forradalom előtte, ugy mint utána, a többség meggyőződése, mindig a fenálló intézmények mellett szól, s Lamartinenak bizonyosan igaza van, midőn állitja, hogy a februári esemény előtt a nemzet roppant többsége a Lajos Fülöp alatti alkotmányos monarchiát óhajtá. De miután ez ledőlt s a király futása után senki sem tudá mi jöjjön a régi rend helyébe, ahoz fordult szükségkép mindenki, aki határozottan kijelölé a czélt, mely elérhetőnek látszék. Átalános határozatlanság pillanataiban mindig annak jut a vezéri szerep, aki szilárd meggyőződéssel bir. Valamint a megdagadt folyamár oda ömlik, ahol nyilást talál: ugy rohan a tőmeg felizgatott árja azon pontokra, mik a pillanat szorultságában legelőbb biztatják szabadulással, különösen ha ezen menekülési ut oly irányban nyílik meg előtte, mely felé magát természetszerüleg vonzatva érzi.

A köztársasági államforma azon osztályok között melyeknek mivelődésére az ókor tanulmánya közvetett

*) Lásd mindazt, mit L. az ő „Histoire de la revolution de 1848" czimü munkájában mond.

vagy közvetlen befolyást gyakorolt, mindig számos bámulóra talált.

Igy volt ez Francziaországban is.

Mint Lamartine, ugy mások is meg valának győződve, hogy a köztársasági államforma, azaz: a népeknek saját belátásuk és saját akaratuk szerinti kormánya végczélja minden polgárisodásnak s egyedüli eszköz arra, hogy a nép mindazon nagy igazságokat, miket elismert, törvényeiben valósithassa *); s a dolgok természetében rejlett, hogy ezen párt befolyása a februári forradalom után Francziaországban nagyobb volt, semmint az a számok arányából megmagyarázható.

Ereje, de egyszersmind gyöngesége is a monarchiai elvnek, hogy az mindig egyéniséghez van kötve. Ahol a legitimitás kérdése vitatás alá nem kerül, — s mindenki aki a monarchiai elv mellett nyilatkozik, egész igyekezetét oda kénytelen irányozni, hogy a korona bizonyos kijelölt főre tétessék, — ott a trón védei közt bizonyos egyetértés támad, melyre a különféle módon valósitható respublicai forma pártolói számot nem tarthatnak. De ahol a legitimitás kérdése nincs tisztába hozva, s a monarchiai forma hivei, mint Francziaországban, három pártra oszolnak, ott a monarchiai elvet fentartani óhajtók száma már csak azért sem nyujt biztositékot, mivel épen a monarchia barátai mulékonynak tartják a respublicai formát, s ugyanazért, ha már a királyságot nem adhatják a meggyőződésük szerint egyedül jogosult személynek, ideiglenesen örömestebb csatlakoznak a köz-

*) L. e. I. köt. 165. l.

társasági mozgalomhoz, mely által reményeik kevésbé veszélyeztettetnek, mint ha a királyság másra ruháztatnék.

A februári események sem valának alkalmasak arra, hogy a monarchiai forma iránt eddig táplált bizalmat erősitsék. Sem ezen institutio vak imádása, sem valami különös szeretet nem volt az, aminek Lajos Fülöp 1830-ban trónját köszönheté. Amit a monarchiától kivántak, nem volt egyéb, mint, hogy erős támasza legyen a társadalomnak; de miután az nem felelt meg a várakozásnak, s csaknem küzdelem nélkül, a társadalmat azoknak hagyta zsákmányul, kiket elébb maga nyilatkoztatott annak legveszélyesebb elleneiül, akkor a monarchia önmaga czáfolta meg a legfontosabb okokat, melyek felhozattak védelmére. A királyságnak villámháritónak kell vala lennie, mely a társadalmat a menykő csapásaitól megőrizendi; a februári forradalom alatt mindenki meggyőződött, mikép az arany korona csak diszitmény volt, mely magához vonzá a villámot, anélkül, hogy megmenthette volna az épületet pusztitó hatásától. A februári forradalom utáni viszonyok közt Lamartine meggyőződése *), miszerint 1789-ben a köztársaság behozatala Francziaországnak kevesebb áldozatába került volna, mint a dynastiák alapitására tett öt sikeretlen kisérlet, szükségképen meggyökerezett azokban is, kik azelőtt ily nézettől legtávolabb állának.

Akkor ugy tetszett mindenki előtt, hogy, miután a népfelség eszméje már ki van mondva, a nyugalom érdekében talán legczélszerübb, ha az a legtágabb értelemben

*) Girondins I. köt. 79. lap.

alkalmaztatik. Lamartine állitása, miszerint a nép, ha egyszer a trónt elfoglalá, nem egykönnyen hagyandja magát arról letaszittatni, legalább valószinünek tetszett. Most, miután a köztársasági forma, melyet Francziaország 1848-ban választott, sem az óhajtott ynugalmat, sem azon szabadságot nem adá meg az országnak, melyre annyi fáradságos küzdelem után jogositottnak érzé magát, sokan vannak ismét, kik ugyanazon bizalommal fordulnak vissza a monarchia felé, melylyel két évvel ezelőtt a köztársaságot óhajtották, s ismét hiszik, hogy, hacsak sikerült a trónt visszaállitaniok, a társadalmat fenyegető veszélyek époly biztosan lesznek elhárithatók, mint ezt mások a köztársaságtól remélék, s daczára minden csalódásnak remélik még most is.

Nézetem szerint mindakét vélemény hibás.

Valamennyi politikai kérdés között talán egy sem lőn gyakrabban és nagyobb hevességgel tárgyalva, mint az: vajjon a monarchiai vagy köztársasági forma méltóbb és üdvösebb-e egy polgárisult társadalomra? E kérdés vitatói kölcsönösen felhányták egymásnak mindazon hibát s bünt, melyek kezdettől fogva elkövettettek a monarchiákban s köztársaságokban *), s majd az egyik,

*) Vox erat prolata ore Marci Catonis Censores, Reges omnes de genere esse bestiarum rapacium. Ipse autem populus Romanus, qui per Africanos, Asiaticos, Macedonicos, Achaicos ceterosque a spoliatis gentibus cognominatos cives totum fere orbem terrarum diripuerat, qualis bellua erat?

Hobbes de Cive.

majd a másik állittatott fel az emberi boldogság s minden dicsőség eszményképeül, jóllehet minden időben voltak respublicák is, monarchiák is, melyek ama ragyogó képekkel merő ellentétben állanak.

E kérdés azon politikai kérdésekhez tartozik, melyek eldöntése körül legtöbb függ a háttértől, amely előtt megjelennek. Valamint azon ellenszenv, mondhatni gyűlölet, melylyel a királyságot tekintették sokan a mult század végén, csak a középkor összes viszonyai ellenében támadt ellenhatásnak s azon hibás nézetnek tulajdonitható, mely ama sötét kor iszonyainak okát az uralkodó kormányformában s nem a miveltség hiányában keresé: azon rövid tapasztalás, melyet Francziaország a köztársasági formával két izben tett, s mely az országnak oly nagy áldozataiba került: megannyi ellenségét nevelé a respublicanismusnak.

Szükségtelennek tartom tovább folytatni oly vitatást, amelyben attól függ véleményünk, vajjon egy teljesen erényes népnek, vagy egy valóban nagy uralkodónak hypothesiséből indulunk-e ki. A nehézség nem ezeknek elképzelésében, hanem inkább mindakettőnek meglelésében rejlik. Sem a monarchia, sem a köztársaság ellen *átalában véve* nem lehet okot találni, mit elméleti és gyakorlati szempontból époly fontos ellenokokkal meg nem lehetne czáfolni. (*a*) Azonkivül ott, hol az alkotmányos monarchia győzött, oly közel áll egymáshoz mindakét kormányforma, hogy alig lehet az egyik mellett valamit felhozni, a mit egyszersmind a másik mellett is ne lehetne felhasználni.

A kérdés, melylyel e helyen foglalkozunk, nem oly átalános természetü. Mi annak vizsgálatára szoritkozunk: vajjon az államnak olyan szerkezete mellett, a minőt Francziaország és nagy részben Európa más országai is elfogadtak, megmentheti-e az államot a monarchiai formának köztársaságivá, s ennek amazzá átváltoztatása a veszélyektől, melyek azt fenyegetik?

Lehetőleg rövid leszek.

Az összes történelem bizonyitja, hogy az államok kül- és belbiztossága, jóléte, fejlődése, sőt az egyes honpolgárok szabadsága is legkönnyebben ugy érhető el, ha az állam legfőbb hatalma *egy egyén* kezében központosul. Róma alkotmányának azon hibáját, hogy a legfőbb hatalom két személy között osztatott fel, veszélyek pillanatában a dictatura által tette jóvá. Hol ez nem történt, és az állam élére több személy állittatott, ott ez, — a római decemvirek és az athenei harmincz zsarnok uralkodásától kezdve egész a franczia directorialis szerkezetig mindenkor, — károsnak bizonyult be (*b*), és pedig nem csupán azért, mert ezáltal a statusegység képviselésére hivatott hatalomnál összeütközések támadnak, hanem azért is, mert ezen rendelkezés által nem valósitható két dolog, ami minden jó állami szerkezetnek lényeges kelléke.

Minden államnak mindenekelőtt *jelképre* van szüksége, amely képviselje egységét. Minél szabadabb, minél tágabb az egyesek önállóságának köre: annál kevésbé nélkülözheti ezt az állam. Az magában még nem elég, hogy az államegység érdekei képviselve legyenek, s ha vész fe-

nyegeti, megoltalmaztassanak: *hanem szükséges, hogy ezen egységnek öntudata is éberen tartassék.* De miután természetünkben rejlik, hogy az egység fogalmát semmi forma alatt sem képzelhetjük világosabban, mint az egyénben: az államegység fogalma is ennélfogva csak ott nyerhet könnyen érthető kifejezést, ahol az egy egyénben van megtestesülve; s ez által még kisebb államok is, ahol minden egyes képes az egyetemet, mint egészet, áttekinteni, bizonyos foku cohaesiót nyernek, amit különben nélkülözniök kellene. Nagy államokban, minők a korunkéi, hol az egészet, mint ilyet csak gondolni lehet, természetesen még inkább igy áll a dolog *).

Még fontosabb ok, melynél fogva mindig csak egy egyén kezébe lehet adni a legfőbb államhatalmat, a következő:

Az állam hatalma az egyes irányában oly roppant, hogy ez nem képes annak ellenállani. Ha tehát az egyes

*) Oly természetes, az államot mindig egy személyben megtestesitve gondolni, hogy a nép ott is mindig egy egyént szokott tartani a főhatalom valódi képviselőjének, ahol e hatalom a szabadság biztositása, vagy többek ambitiójának kielégitése végett, többekre ruháztatik. Ha nem akarna is egy sem azon tagok közül, kik közt a legfőbb hatalom meg van osztva, társai fölé emelkedni, (ami kétségtelenül a legritkább eset, miután az egyenlőség öntudata azoktól van legtávolabb, kik egy egész nép fölé vannak állitva) ha nem volt meg addig a kormányban a vetély, beviszi azt közéje a nép, midőn a legfőbb hatalom egyes tagjait részesiti kizárólag egész tiszteletében.

biztosságot akar találni az államban: ezen hatalom szükségkép határozott, változhatlan elvekhez kell, hogy kötve legyen, amelyeknek hódolni köteles ugyan mindenki, de ami által egyszersmind lehetségessé válik kikerülni minden összeütközést az állammal. Valamint a természet jótékonysága azon változhatlan rendtől függ, melyet ismervén, képesek vagyunk adományát felhasználni: szintugy van az államnak jótékony befolyása is feltételezve azon biztosság által, melylyel számithatunk minden előforduló esetben hatalmának gyámolitására. A csodálat, melylyel a népek még századok mulva is épen legszigorubb fejedelmeik iránt viseltetnek; a dicséret, melylyel a régi korban Draco véres törvényhozása elhalmoztatott, csak azt bizonyitja, hogy a legnagyobb rendszerüség szüksége az államban átalánosan el van ismerve, s hogy a népek minden időben átlátták, miként nem a szigor, hanem ennek csak azon neme, melyet előre látni nem lehet, tekintethetik valódi zsarnokságnak.

De a változhatlan renden kivül minden államnak még egy másik szüksége van, mely ezzel gyakran ellentétben látszik lenni, s ez az: hogy *az emberi érzelemnek adassék meg helye az államban*, hogy ez ott, a hová a törvény nem ér, ennek hiányát pótolja vagy túlságos szigorát enyhitse.

Bármint iparkodjunk is, a rend és szabályszerüség, melyet államban létesithetünk, soha sem érendi el azon tökélyt, melyet a természetben találunk. A legfőbb, amit emberi bölcseség alkothat, egy *gép*, mely *közönséges*

viszonyok között átalában megfelel feladatának, de feltartóztathatlan menetében az egyest, gyakran minden haszon nélkül, sőt az egyetem világos kárára elnyomja.

Amig az embert növénynyé, vagy legalább állattá, melynek csak élelemre, melegre van szüksége, lealacsonyitani nem sikerül, — ami által egy tökéletes államforma feltalálhatásának feladata mindenesetre tetemesen megkönnyittetnék, — mindaddig oly állam, melyben csak a gép szabályszerüsége található fel, az ember szükségeinek meg nem felelhet. Annak, ami az emberek cselekvényei s tevékenysége felett itélni akar, föl kell tudnia fogni érzelmeiket is; e nélkül az állam hatalma a kérlelhetlen végzet hatalmához hasonlit, melyet épen azért, mert kérlelhetlen, senki nem tart igazságosnak, s melynek épen csak azért vetjük alá magunkat, mivel e hatalmat megtörni lehetetlen.

Ujabb időben számos szózat emelkedett a kegyelmezési jog ellen. Ezen nézet okszerüen csak azoknál találhat pártolást, kik a létező törvényhozást tökéletesnek tartják, s meg vannak győződve, miként jobb, ha százan túlságosan büntettetnek, mint ha egy vétkes a büntetés alól kisiklik. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy e nézetben a többség nem osztozik, s hogy az, habár elméletben, — talán épen azért mivel eredeti, — sok pártolóra talál, gyakorlatban nem alkalmaztatik. Majd minden országban, — bármi szigoru legyen is különben a törvényhozás, — van valaki, ki a kegyelmezési joggal fel van ruházva; mindenütt, ahol ez nem történt, vagy ahol az illető ezen jogát használni nem

akarja, a merev törvényt az emberiség érzelmeinek rendeli alá a biró, — s vajmi ritkák az esetek, midőn ezen eltéréseket a szigoru igazságtól helyben nem hagyná a többség *).

Ha ugyanazon külső cselekmény a legkülönbözőbb indokokból veheti eredetét, s minden ember az alaki jog szükségességén kivül érzi a méltány szükségét is **), el kell ismernünk azon hatalomnak szükségességét is, mely a méltánytalanságot, a melyre egyes esetekben a törvény betűszerinti alkalmazása vezetne, megakadályoztatni képes. A kegyelmezési jog egyik postulatuma az érzelemnek, s ahol institutiókról van szó, mik által emberek kormányoztassanak, ezek épen oly fontosak, mint bármily postulatumai az észnek.

De nem csupán az egyesek iránti tekintet az, — bármi fontos ez már magában véve is ***), — ami ki-

*) A népszerüségnek azon magas foka, melylyel a jury mindenütt bir a népnél, mindenekelőtt annak tulajdonitható, hogy valamennyi törvénykezési forma között, (s az igazság földeritése tekintetében, ha csupán erről volna szó, kétségtelenül vannak ennél czélszerübb formák is,) az emberi érzelemnek egyiknél sincs nagyobb hatásköre, mint az esküdtszékek institutiójában.

**) Korunkban a gonosztevők iránti részvétet mindig gyengeség jelének szokás tekinteni; ez azonban sok esetben azon meggyőződésből származik, miszerint a szigoru igazság nem kielégitő s inkább egy magasabb jogérzet jelenségének tekinthető.

***) Az egyesnek minden sérelme, ha az államtól származik, legnagyobb fontossággal bir. Oly cselekmények, melyek

vánatossá, sőt szükségessé teszi, hogy az emberi érzelem befolyása az államban biztositva legyen; hanem magának az államnak érdekében is kénytelenek vagyunk szükségességét elismerni oly hatalomnak, amely számos esetben ellensúlyul szolgálhasson a tisztán anyagi érdekek ellenében.

Valamint az egyes, aki mindig csak anyagi érdekeire van tekintettel, a társaságban szüntelen alárendelt állást foglal el, amely elvégre kitűzött czéljának elérésében is gátolandja: igy van ez az államokkal is. Szükséges ugyan, hogy minden állam főkép polgárainak anyagi érdekeit törekedjék előmozditani; ez azonban nem lehet az egyedüli czél. Államoknak nem szabad a moral törvényeit megsérteniök, s ha állásukat más államok irányában nem akarják koczkáztatni, nem nélkülözhetik a *becsületérzést*, melynek mindent fel kell áldozniok az összeütközés pillanatában. S mondhatni, hogy egy oly állam sem foglalt el kortársai irányában kitünő állást soha, amelyben ezen érzet, gyakran a túlságig, tekintetbe nem jött volna.

Az azonban kétséget nem szenved, hogy érzelmekre a többségek kevéssé képesek. A többség képviselheti a a nép hatalmát, s ahol kevesekből áll, — mint az aristocratiákban, — benne az állam ügyeinek vezetésére

a többség érzését sértik, ellenzéket szülnek az állam ellen, mely épen azért, mivel nemes gerjelemből származott, mindenekfölött veszedelmes. Minden állam veszélyben forog, ahol azok, akik törvényei ellen vétnek, s rendeleteit tiszteletben nem tartják, ezt egy magasabb kötelesség érzetében teszik.

megkivántató legnagyobb intelligentia s tudomány is feltehető; de *valódi érzelem csak az egyesek kebelében lakik,* s valamint még a nép legjobbjaiból összeállitott testület sem képes az egyesnek kipótolni a lehetőséget, hogy midőn a törvény túlszigoru alkalmazása által magát sértve érzi, egyes embertársának érzelméhez folyamodhassék: ugy szintezt állithatjuk, — bár kisebb mértékben, — a becsületérzésről is.

Távol van tőlem azt állitani, hogy a népek a becsületérzet iránt nem fogékonyak. Hisz épen ezen érzelmen alapszik legnagyobb része azon lelkesedésnek, mit annyi népnél a nemzetiség körül tapasztalunk; mindazáltal meg kell vallani, hogy a nép, ha fontos anyagi érdekek kielégitése forog kérdésben, — különösen democratailag kormányzott államokban, — ezen pontra nézve gyakran kevésbé érzékeny, mint ahogy kivánatos volna, s hogy ha egyszer fel van a becsületérzése izgatva, csaknem mindenkor túl szokta haladni a kellő mértéket s midőn becsületének sokszor csak képzelt sérelmét akarja orvosolni, az önjólétnek és igazságnak minden más tekintetét háttérbe szoritja. (*c*) Ahol az állam egy személyben van képviselve, ott e két veszélytől kevésbé lehet félni.

Annak, ki az állam élén áll, érdekei bármi különbözők legyenek is egyéb pontokban a többség érdekeitől, a *becsület* pontjában tökéletesen ugyanazok. Személyes állása, nevének híre sokkal szorosabban van az állam becsületéhez csatolva, semmint minden sértést,

mely az államot éri, mindenek felett mélyen ne érezne; s azonkivül a felelősség érzete s erkölcsi és vallásos meggyőződése az egyest sokkal inkább képes visszatartóztatni, mint egy egész népet, hogy becsületérzése kielégitésében az igazság és eszély határait át ne hágja.

A mondottakból következik:

1) hogy azon kérdés: vajjon a monarchiai és respublicai két kormányalak közül az állam jólétére melyik kedvezőbb? nem oldathatik meg azon átalánosságban, mint ez rendesen történni szokott. Minden viszony között azt igényli az állam java, hogy élére *egy egyén* állittassék; de az, hogy erre örökös királyság vagy választott magistratura állittassék-e fel, attól függ, hogy az állam sajátságos viszonyai között melyik látszik leginkább czélhoz vezetőnek.

Oly államok, melyek a királyságnak köszönik eredetüket, — minő Európának csaknem minden állama, — egységök legjobb képviseletét abban találandják, ami ezen egységet szülé: *a királyságban.* Ahol az államot forradalmak teremték, s a jogszerüleg fenálló államforma a királyság ellen küzdött harczból támadt, ellenkező lesz az eset. Ugyanez várható ott is, ahol a királyság félreismeré hivatását, s legkedvezőbb állása daczára, sem a törvény kérlelhetlen szigorának enyhitőleg ellenébe álló emberi érzelmet, sem az állam becsületérzését nem birja képviselni.

2) hogy a monarchiai, vagy respublicai államforma következményeit egyes országban, különösen ha ez na-

gyobb, nem lehet a priori meghatározni. A köztársaság kérdése nemcsak hogy nem áll az átalános szavazatjog kérdése felett, — mint ezt Francziaországban állitják, — sőt inkább nincs egy sem, melynek eldöntése annyira az átalános szavazatjog alá tartóznék; miután a monarchiai, vagy köztársasági forma czélszerüsége attól függ: vajjon melyik által látja a nép az állam egységét jobban képviseltetve? s megjegyzendő, hogy itt, mint minden nagyobb fontosságu politikai kérdésnél, a nép többségének véleménye nem a szavazati szekrényből, h nem csupán a tapasztalásból ismerhető meg.

3) következik, hogy a monarchiai formának köztársaságivá s ennek viszont azzá változtatása által egyátalában csak azon bajai orvosoltathatnak az államnak, melyek a legfőbb hatalom szervezetével vannak összefüggésben. — Ha bármely ország egy a legfőbb hatalom birtoklása után vágyódó olygarchia által pártokra van szakadva, s azt tanitja a tapasztalás, hogy ott az államegység fogalma egy folytonosan változó legfelsőbb magistratura által nincs elegendőképen képviselve, vagy, hogy attól a következetesség azon foka, melyet az állami ügyek vezetése igényel, nem várható: akkor az ily országnak okvetlenül a monarchiai formában kell keresnie szükségeinek kielégitését. Épen ugy lehet ott, hol a koronát igénylő személyek fölött támadt vita lett szülő oka a viszálynak, a köztársaság legjobb, sőt egyedüli eszköz arra, hogy az állam nyugalma biztosittassék. Ahol azonban a társadalom bajai mélyebben feküsz-

nek, s a hibák, miket az állam élén veszünk észre, mint a fák csúcsainak kiszáradása, csupán az egészet fenyegető belső romlás előjeleiül tekinthetők : ott a monarchiai formának köztársaságivá s viszont változtatása által csak igen kevés siker érethetik el. Azon épületet, melynek szilárd alapja hiányzik, még senki sem menté meg az által, hogy uj zárkövet illesztett belé.

A francziaországi nagy politikai kisérlet következményeit senki sem képes előrelátni; de akár nyugalmat, akár uj viharokat érjen a köztársaság, annyi, — szilárd meggyőződésem szerint, — mindig bizonyos leend, hogy a nyugalmat épen ugy nem fogja köszönhetni a respublicai formának, valamint azt egy uj monarchia megalapitása februárban a fenyegető viharoktól megmenteni képes nem lett volna. Az alkotmányra ruházott respublicai forma ok és eszköz leend talán, a franczia állam szerkezetében létező hibák orvoslására; de ily reform nélkül, mely az állam egész szerkezetére kiterjed, Francziaország bajain épen oly kevéssé segithetett volna a királyság, mint nem segithetend a köztársaság, s minden szemrehányás, melylyel a respublica alapitói méltán illettethetnek, arra szoritkozik: hogy a bajok igazi okait ők épen ugy félreismerték, mint a többiek.

Oly társadalom, melynek uj alakban felállitásánál az egyes részeket összetartó tapasz fel van oszolva; melyben minden, ami nagynak látszott, megkisebbittetett, és ami szilárdnak mutatkozott s nem minden helyzetbe illett, megtöretett, — ily társadalom egye-

dül a forma által époly kevéssé nyerhet szilárdságot, miként egy omolvány tömeg, — halmoztassék bár fel gúla, vagy egyéb alakba, — nem képes ellenállani a viharnak és zivatarnak.

S ha a februári forradalomtól minden positiv hasznot meg akarunk is tagadni, senki sem fogja elvitatni, hogy a fönebbi tételt gyakorlatilag igazolá.

JEGYZETEK A X. FEJEZETHEZ.

(*a*) Minden, a mit az örökös királyság intézménye ellen átalánosan felhozni szokás, azon feltevésen alapszik, miszerint a királyság a benne *lehető* minden rosz következményt *valóban* előidézni is kénytelen. Elméleti czáfolatok helyett legjobb az örökös királyság elleneit Angliára figyelmeztetni. Véleményem szerint ezen állam, ahol az egyéni és politikai szabadság nagyobb mértékben létezik mint az ó-vagy uj kor bármelyik köztársaságában, legjobban meg fog győzhetni azon csengő phrasisok hamissága felől, melyekkel az örökös királyság oly gyakran megtámadtatott. — Azon okok közül, melyeket rendesen a köztársaságok ellen szoktak felhozni, itt csak egyet emlitek, még pedig azért, mivel annak alapossága néha még a köztársasági államforma barátaitól is elismertetik, s mivel az egy oly intézmény védelméül szokott használtatni, amely korunk legnagyobb köztársaságának szennyfoltját képezi.

„Quoi! la liberté ne se maintient qu'à l'appui de la servitude? Peut-être. — Il y a telles positions malheureuses où l'on ne peut conserver sa liberté qu'aux dépens de celle d'autrui, et où le citoyen ne peut être parfaitement libre que l'esclave ne soit extremement eslave. — Telle était la position de Sparte. Pour vous peuples modernes vous n'avez point d'esclaves mais vous l'êtes; vous payez leur liberté de la votre. Vous avez beau vanter cette préférence, *j'y trouve plus de lacheté que d'humanité.*" Ezek Rousseau szavai (Cont. soc. L. III. ch. 15.). Miként ő, ugy még nálánál is határozottabban állitotta a köztársasági államforma sok védője és ellene: *„hogy a politikai szabadság legfőbb foka, mint ez a köztársaságokban létezik, rabszolgaság nélkül lehetetlen.* Róma, Athén és a régi kor más köztársaságainak példája szolgál, szerintök, bi-

bizonyságaul ezen tételnek, mely által századunk rabszolgaságának respublicanus pártolói lelkiismeretöket megnyugtatják.

Az ókorban a rabszolgaság kényuri államokban is létezett. — Északamerikában a rabszolgaság nem a szabadsággal együtt vagy által származott, hanem még korábbi nemszabad idők hagyománya, melyet a szabadságháboru óta az unió államainak több mint fele magától eldobott a nélkül, hogy azért a politikai szabadságot vagy a jólétet látná veszélyeztetve. Minden kényuri államban még napjainkban is létezik a rabszolgaság, s akkor, midőn Európa minden monarchája olyannyira absolut vala, hogy bizvást a kényuri államokhoz számittathatott, azokban egy a rabszolgasághoz hasonló viszony létezett: az örökös jobbágyság (Leibeigenschaft), mely épen a politikai szabadsággal s általa szünt meg. — Mindez nem vétetik figyelembe; minden áron be akarnák bizonyitni, hogy a politikai szabadság rosz, vagy hogy a rabszolgaság szükséges, s Róma és Athén példája oly támpontul szolgál, melytől távozni nem akarnak.

„Chez le Grecs le peuple était sans cesse assemblé sur la place, il habitait un climat doux, il n'était point avide, des esclaves faisaient ses travaux, sa grande affaire était sa liberté.“ Igy irja le Rousseau Görögország szabadságát, s ebből azt következtetik, hogy minden államban kell oly embereknek lenni, akik, mig a souverain nép kormányoz, ennek számára dolgoznak s életszükségleteiről gondoskodnak.

Vagy más szavakkal:

hogy democrata államokban a népnek mindig kormányoznia kell;

hogy azok, a kik kormányoznak, az élet szükséges foglalkozásait nem végezhetik;

s hogy mindez legalább Rómában s Athenében igy volt.

Oly állitások, miket rövid gondolkozás után az ókor felületes ismerete mellett is hazugságoknak vagy üres értelmetlenségnek kell nyilatkoztatni.

Minden köztársaságban az államügyek nagy része mindig

hivatalnokok által végeztetett, kiknek irányában a nép csupán választási s feleletre vonhatási jogát tartotta fön. A hol ez — mint Rómában — nagyobb mértékben történt, s a bölcs alkotmány által a legtöbb tárgy, mely a nép szenvedélyeit felizgatni képes, ennek közvetlen befolyásától elvonatott, ott a köztársasági forma mindig legtovább maradt fön.

Nem igaz, hogy a római közügy azon időben, midőn Róma még erős és ép vala, a souverain népnek minden, vagy legtöbb idejét kormányzási ügyek által vette volna igénybe. A legtöbb római polgár magánügyeknek szentelé idejét. A korábbi egyszerűbb időkben a földmivelésnek, mely Cató könyvének tanusága szerint a legnagyobb figyelemmel kezeltetett, később a kereskedésnek és pénzüzletnek, mit az equesek tettek magukévá *); s annyira távol voltak a gyakorlati foglalkozásokat a politikai jogok gyakorlatával össze nem férőknek tartani, hogy inkább arra törekvének mindig: a politikai befolyás lehető legnagyobb részét miként lehetne a tribus rusticakra, azaz azokra ruházni, kik gyakorlati foglalkozásoknak szentelék magukat, mig a foglalkozásnélküli pórnép a tribus urbanakba soroztatott.

A rabszolgaság a római köztársasági alkotmányra nagy befolyással volt; azonban ez épen az ellenkezőjét mutatja annak, a miért fel szokott hozatni. Tanusitja ugyanis, miszerint Róma köztársasági formája azon mértékken lett tarthatlanná,

*) Cicero szavai: „Nolo eundem populum imperatorem et portitorem orbis terrarum esse"— épen a rómaiaknak ezen foglalkozások iránti hajlamát tanusitják. Régi irók, mint Xenophon, Cicero stb. egyes állitásainak, mikben hasznos foglalkozásokat szabad polgárokhoz nem méltóknak nyilatkoztatnak, tulságos fontosság tulajdonittatik; mert vagy csupán azt tanusitják, hogy korukban a szabad munka időszaka már háttérbe volt szoritva, vagy csak phrasisok, minőkben napjainkban is untig részesittetünk: hogy t. i. mesteremberek s azok, kiknek az élelmi kereset nem enged időt kiképzésükre, államügyekkel foglalzásra nem valók.

a melyben a rabszolgák száma szaporodott, *) s a foglalkozás nélküli polgárok kizárólag az államügyeknek szentelék magukat. **)

Athént illetőleg egészen hasonlót bizonyit a tapasztalás. Ezen állam története is azon mértékben válik dicstelenebbé, s a köztársasági intézmények ingóbbakká, amelyben a rabszolgaság növekedik s átalánosan ugy hiszem, hogy a görög államok alkotmányai, melyek annyi dicsőség után a legkedvezőbb viszonyok között oly hamar elvesztették szabadságukat, inkább szolgálnak példákul arra: mitől kelljen a szabadság fentartása érdekében óvakodnunk, mint arra: mit kelljen követnünk?

(*b*) Egyik legnagyobb veszélye minden uralomnak — legyen az monarchiai, aristokratai, vagy democratai — abban rejlik, miszerint állásukat igen gyakran hiszik veszélyeztetve, s biztosságukról gondoskodásukban minden más tekintetet mellőznek. Valamint a hipochonder képzelt bajoktól való félelmek által kinozza magát, orvosságokhoz folyamodik s nélkülözések által gyengiti magát mindaddig, mig végre egy gyakran gyógyithatlan bajt von magára, ugy látunk kormányokat, melyek nemlétező veszélyektőli félelmökben minden erőt és életrevalóságot elvesztve, a biztositásuk végett használt előző szerek által jutnak tönkre. — Ezen veszélyektől egy kormányforma sem ment, s a történetből egész sor monarchiát lehetne előszámlálni, melyek csak azért buktak meg, mivel biztositásuk érdekében hatalmukat egész a despotiáig terjesztették ki; egyébiránt ezen veszély democrat államokban még nagyobb. A fran-

*) A rabszolgaság veszélyét a régiek is nagyon jól belátták. „Quantum periculi immineret, si servi nostri nos numerare coepissent." Seneca „De clementia."

**) Vajjon azon időszak, melyről Varró irja: „plebs melius amat manus in theatro movere, quam in aratro" s midőn Rómában 300,000 embernél több szorult nyilvános segélyre, kedvezőbb volt-e a köztársaságra nézve, vagy előmozditá-e a közügy szilárdulását, hogy Márius — midőn fegyveres kézzel vonult be Rómába — egy sereg rabszolgát talált, kik által a polgárok legjobbjait leöletheté?

czia alkotmány 45. czikke,— melynélfogva négy év lefolyása alatt nemcsak az elnök és másodelnök, hanem azoknak minden rokonai hatodizig, ezen hivataloktól kizáratnak, s ama gyakori inditvány, hogy az elnöki hivatal, mint a köztársasági formára veszélyes, eltöröltessék — tanusitják, hogy korunk nagy köztársasága sem ment ezen bajtól. — Ennek oka abban rejlik, miszerint rendesen elfeledik, hogy egy kormánynak biztossága nem a megtámadás lehetlenségében, hanem a védelmezhetés eszközeiben áll, s hogy a megelőző eszközök tulbősége itt, mint mindenütt, csak azt gátolja tetteiben, akit védeniök kellene.

(*c*) Minden államnak észszerü czélja: az állampolgárok legnagyobb számának lehető legnagyobb jólétben részesitése. S miután demokrata államokban a legfőbb államhatalom a többség kezében van, s fel lehetvén tenni, hogy ez saját érdekében használandja fel hatalmát: nagy valószinüséggel állithatni, miszerint ily államoknak mindazon esetekben, melyekben a többség belátja a maga érdekeit, czélszerüen, azaz: az uralkodó többség érdekében kell kormányoztatni. Ez a democratai államformáknak legnagyobb előnye; egyébiránt a democratiákban található legtöbb hiány is ezen kutfőből ered. — Rousseaunak teljesen igaza van, midőn (Cont. soc. ch. III. pag. 7) a korlátlan királyság barátait azon szemrehányással illeti, miszerint fel szokták a fejedelmekben találni mindazon tulajdonokat, mikre szükségök van; de ugyanezt lehet mondani a democratia védőiről is. Valamint korlátlan monarchiában mindig bizton várhatni, hogy az uralkodó az állam érdekeit megóvandja, valahányszor az állam java az uralkodóéval azonos: szintugy föl lehet ezt tenni demokratiákban is; midőn azonban a többséget képező számos egyesnek érdekei az államéival, — habár csak külszinleg is, — ellentétben vannak, époly sikertelen lesz ezeket arra emlékeztetni, hogy az állam érdekei az övéikkel azonosak, s hogy annálfogva önjólétöket a közjónak kell alárendelniök, a mint hasonló emlékeztetések korlátlan monarcháknál, Rousseau állitása szerint, mindig eredmény nélkül alkalmaztatának. — Szükségképeni következménye

minden absolut hatalomnak — s ugyanazért nyilatkozott az ókor legnagyobb, s az ujkor legtöbb gondolkozó embere a vegyes államszerkezet mellett, — hogy mindenki, a kire ily hatalom ruháztatott, ezt saját érdekeinek előmozditására használja, s a democratiák e tekintetben épen oly kevéssé képeznek kivételt, hogy, mi több, — mint az összes történet tapasztalása tanitja — az uralkodó anyagi érdekei sehol sem tétetnek nagyobb nyilvánossággal valamennyi többinek eléje és sehol sem hozatnak, minden összeütközésnél, az emberiség legszentebb elvei az uralkodók anyagi előnyeinek áldozatul oly könnyen, mint épen a democratiában.

Egy korlátlan egyedur, — hacsak nem esztelen vagy szörnyeteg — sem tartja magát soha nemfelelősnek: az marad ő isten és lelkiismerete előtt, bármennyire felemelkedettnek higye magát kortársai fölött, a jövő itélete még kevés oly magas állásra nézve volt közönyös. A legkorlátlanabb monarcha is mindig ember marad, s valamint az emberi érzelem minden legkisebb nyoma szükségképen visszatartóztatja attól, hogy önérdekeinek mindent fel ne áldozzon, szintúgy hibáiban és gyöngéiben, félelmében s hiuságában is biztosíték rejlik hatalmának kiméletlen használata ellen. Tömegek, természetöknél fogva, nem felelősek. Valamint oly határozmányok, mikben ezerek vőnek részt, egyestől nem függnek egészen; épugy nem vállalja magára, ha azok teljesültek, egy egyén is a felelősséget. Az anyagi haszon, melyet elértek, közös marad; az erkölcsi büntudat, melynek árán az vásároltaték, közös teher lesz, melytől mindenki mentnek hiszi magát, s mely miatt sem a közvélemény, sem a történet itélete előtt nem kell reszketnie; hiszen mindkettő csak azt képes büntetni, a kinek neve van. Ugyanazért a democrata államokban létező korlátlan uralom mindig a legkeményebb, s a rabszolgaság és minden jogegyenetlenség legnehezebben törülhető el oly államokban, hol ezek fenállása egy uralkodó tömeg előnyére szolgál.

XI. FEJEZET.

Mily jövendőnek megyünk eléje?

Ha a kor uralkodó eszméi azon formában, melyben felállittatnak, ellenmondásban vannak egymással s egy sem valósitható közülök a nélkül, hogy minden létező állam fel ne bomoljék; ha előrelátható, mikép ez eszméknek a felállitott formában valósitása sem lenne képes kielégiteni az európai emberiséget; s ha végre állapotaink javulását nem várhatjuk azon eszközöktől, melyek a végre javasoltatnak, hogy a veszélyeket elháritsák, melyek a társadalmat eszméink és szükségeink ezen ellentéte miatt fenyegetik, kérdés: mily jövendőnek megyünk eléje? A szabadság, az egyenlőség vagy a nemzetiség elve leszen-e az, mely ez egymás ellen törekvő irányok harczából végre diadalmasan lépend ki? Azon eszmék, melyekkel az állam jelen szervezete ostromoltatik, fognak-e győzni, vagy az állam szükségei azok fölött? — Ha a jelen kor zavart viszonyaira tekintünk, önként elénk tolulnak e kérdések: mert bármely párthoz tartozzék valaki, abban minden ember egyetért, hogy ily állapot, minő a jelen, soká nem tarthat; s miként a hajóst ha zivatar-

ban a parthoz közeledik, aggodalom lepi meg, mert tudja, hogy nincs oly barátságos part, mely nem veszélyes, ha szélvész vetett oda: ugy azon meggyőződés is, hogy bonyadalmaink végmegoldásához közeledünk, aggodalommal tölt el minden gondolkodót.

Kislelküek! — kiáltják ellenünkben, — nem mondtuk-e, hogy a politikai forradalom társadalmira fog vezetni? Közeledünk az igéret földéhez. Nem látjátok-e a mezőt, mely megmérhetlen bőséget igérve terjeszkedik előttetek? Ami csupán a szélvész által felkavart homoktengernek tetszik, érett vetések hullámzása az; amit veszélyes szirteknek tartottatok, paloták a tengerparton, melyekben a vészteljes utazás után királyilag fogtok nyugodni; a hegyeket, mik a láthatárt körülveszik, csak a távolság mutatja kopároknak, s mögöttük, hol ti csak zivatarral fenyegető felhőket véltek látni, melyeket az alkonyodó nap sugarai vesznek körül, óriás hegylánczokat fogtok találni, melyeken tiszta arany ragyog. Adjatok hálát a sorsnak és nekünk, kik e parthoz vezettünk. Vonjatok fel minden vitorlátokat és lobogótokat, s hangozzék öröm-ének e boldog napon. Fölösleges minden további küzdés. Hadd uralkodjék a zivatar, közrehatástok nélkül is a hőn ohajtott parthoz vezetend az benneteket.

Ne örvendjetek ily korán, — intenek mások. Közelgünk ugyan a czélhoz, hová oly régóta hiában törekvénk, de ne hígyétek, hogy azt minden küzdelem nélkül elérhetitek. Esztelenség hinni, hogy socialis forradalmak politikai forradalmak utján eszközölhetők. Ellenkezőleg

a politikai forradalom, azaz minden tekintély megszüntetése, ami tulajdonképen küzdelmeinknek czélja, csak socialis forradalom által érhető el. *) Mig ez meg nem történt, csak látszólag vagytok közel boldogságtokhoz. Kettőztetett erővel kell tovább munkálnotok. Feszitsetek ki minden vitorlát s ne aggódjatok a zivatar hatalma miatt. Ha partot értek, hajótok összetörend, — az állam ez, mire csak addig volt szükségtek, mig utazástok tartott; bevégeztétek s most jobb, ha a haszontalan mű, mely csak egykori nyomoruságtokra emlékeztet, nyomnélkül elenyészik. A kormányok kivétel nélkül csak isten ostorai, mikkel a világot nevelni kelle. **) Ha egyszer elértétek a valódi democratiát, mi nem egyéb, mint az egyházi és világi, a törvényhozó, birói, végrehajtó s a „tulajdon"-on alapuló minden hatalomnak megszüntetése: ha ennyire jutottatok, be van végezve neveléstek.

Esztelenek — gondolják ismét mások — hogy csalhatjátok magatokat ekkép! Kétségtelenül közeledünk a parthoz, de nem ahhoz, melyet elérni kivántatok. Jól tudjuk mi józanabbak azt, hogy minden zivatar oda vet bennünket vissza, a honnan felhuztuk a horgonyt. Ime, a honi bérczek ismét, ime a mező, melyet miveltünk, a ház melyben felnövekedtünk. Elhagyottan, pusztábban találunk mindent, mint egykor volt; de csakhamar ismét háziasabb és virágzóbb leszen, s ha egyszer visszatértünk, senki sem fog bennünket többé hasonló tévutazásokra csábitani.

---

*) Proudhon. Souvenirs d'un Révolutionaire pag. 20.

**) Proudhon. Ugyanott pag. 23

Én is azt hiszem, hogy közeleg a pillanat, mikor megoldatnak e kérdések, melyek mozgalomban tartják korunkat, s ha az eddig követett iránytól el nem térünk, nem lehet messze a czél, mely felé sietünk. Ennek kiismerése végett egyébiránt szükséges, hogy vágyaink és reményeink helyett azon irányt tartsuk szem előtt, melyben eddig haladtunk.

Ha ismerjük az utat, melyen az európai államok jelen helyzetökbe jutottak s meggyőződtünk felőle, hogy az irány, melyet ezen államok fejlődésükben most is követnek, nem változott meg: nagy valószinüséggel, sőt feltéve, hogy továbbá is az eddigi uton maradunk, egész bizonyossággal előre meg lehet mondani a jövendőt, melynek eléje megyünk. Mert kétségkivül hatalmában áll az embernek, elhagyni az irányt, mely hibásnak mutatkozott; mig azonban ezt nem teszi, bizonyos határozott irány mindig csak bizonyos határozott czélhoz vezethet.

A kérdés tehát, melyet felállitánk, három más kérdésre oszlik.

Minő irányt követett fejlődésében az ujabb kor minden állama?

Minő irányt követnek jelenleg?

A történetek által nyujtott tapasztalatok s a dolgok természete szerint hová kell végre vezetni ezen iránynak?

Ha meg akarjuk ismerni a jövőt, a mult és a jelen idők ismeretét kell hozzá kalauzul használnunk.

A mult.

Az ujabbkori államok fejlődesi története két szakaszra oszlik.

Az elsőben az állam alapjául a királyság szolgál.

A második korszakban az állam intézményeinek észszerü alapjai kerestetvén, minden fenálló — a polgárok egyetemét illető — jog a népfelség fogalmából származtattatik le.

Ha az állam fejlődését e két korszakban vizsgáljuk, ugy találjuk, hogy ez az ujkori államok első alakulásától a mai napig azonegy irányt követte. *Minden haladás, mely az állam szervezetében eszközöltetett, abban állott, hogy az állam hatalma mindinkább terjesztetett, s mindinkább korlátlanná tétetett.*

Azon időszak, mikor a nyugati birodalom összeomlott, — s a népek melyek ennek helyébe uj államok alapitására voltak hivatva, jövendő nagyságuk helyszinén letelepedtek, — kimondhatlan nyomor korszaka volt. Megfosztva a barbarok által tulajdonuktól, naponkint uj berontásoknak kitéve, az egykor oly hatalmas császári birodalom lakosainak, elveszett jólétök romjai között, még a szolgaság biztossága sem maradt meg: mert e végetlen háboru egy új csatája ismét minden fenállót felforgathatott, s maga a hódito is, kinek erkölcseit az ókor civilisátiójának befolyása, melylyel érintkezésbe jött, szelidité, mindennap ki volt téve a veszélynek, hogy fáradságosan szerzett birtokából valamely, nevéről is alig ismert nép által ismét kiszorittatik.

Hasonló viszonyok közt legfőbb, sőt egyedüli szükség volt a biztosság, s mindenkinek oda kelle törekvését irányoznia, hogy oly hatalmat állitson, mely az örökös ingadozásoknak képes legyen véget vetni.

A forma, mely alatt az utolsó rendezett állam, mire az emberek emlékezhettek, létezett, a római imperium volt. A sulyos szenvedések emlékezete, melyek az emberiséget alatta érték, részint elenyészett, részint még a római uralom alatti állapotoknak is kivánatosaknak kelle látszani azok előtt, a kik azóta még nagyobb szenvedéseken mentek át; s midőn egy erős hatalom alapitásának szüksége átalánossá lett, a római imperium, vagyis egyes uralkodó korlátlan hatalmának visszaállitása volt az egyedüli forma, mely alatt e czél elérhetőnek látszott. Oly időkben, — minők a népvándorlás alattiak s az utána következők voltak, a leghatártalanabb kényuralom megalapitása is nyereségnek tekinthető az egyesek szabadságára nézve, mert megszabaditja őket a véletlennek kiszámithatlan zsarnokságától, s már az is egy neme a biztosságnak, ha az embernek csupán egy egyén (az uralkodó) előtt kell reszketnie.

Ha a középkor zürzavara között nagy Károly császári birodalmát tekintjük, csodálattal szemléljük a férfiut, ki, midőn minden fel volt bomolva, szellemének hatalma által erős rendet volt képes alkotni. Nyugodt megfontolás után azonban világos lesz előttünk, hogy nagy Károly feladatát emberi erőnek csak azért lehete megoldani, mert azt nem egyes tűzte maga elé, hanem egy egész kor. Oly birodalom, minőt nagy Károly alapitott, századok óta

vágya, eszménye volt a szorongatott emberiségnek. Keletkezni kellene annak mihelyt egyéniség találkozott, eléggé nagyszerü, hogy ezen eszme képviselőjeül tekintessék, s elég erős, feladatának megfelelni. *)

Emlitém már e munka folyamán, miként kelle mindazon elemeknek, melyekből a jelenkori civilisatio kifejlett, az egyenlőség és egyéni önállóság fogalmaihoz vezetniök. Az egyesnek oly korlátlan hatalma, mint nagy Károlyé volt, világos ellentétben állott e fogalmakkal, s azért, mihelyt a császár erős keze hiányzott, birodalmának az egyesek önállóságra törekvése által fel kelle oszolni,**) csupán egy maradt eltörölhetlenül, *egykori fenállásának emlékezete*, s miként nagy Károly előtt a

*) Nagy Károly hatása sok részben hasonlitható Napoleonéhoz. Miként ennek az, amit a rend helyreállitására tett, csak azáltal volt lehetséges, mert a rend szükségének érzete átalánossá lett, s a nagy férfiu, ki a mütétet vezette, majd az egész nép által támogattaték: hasonló viszonyokon alapult nagy Károly világbirodalma is; s azt hiszem, közel van az idő, midön századunk imperatorának hadi érdemei szintúgy háttérbe vonulnak alkotó erejének dicsősége előtt, mint ez nagy Károlynál már történt.

**) Institutiók lehetőleg rövid idő alatt felforgathatnak s csaknem csodás erővel átalakithatnak minden külviszonyt — de nem az emberek fogalmait: s innen a veszély, mely minden intézményt fenyeget, ha azok a kor szükségeinek ugyan megfelelnek, de nem felelnek meg fogalmainak. Egy forradalom sem hajtatott még végre anélkül, hogy reactióval nem küzdött volna, s e harcz annál veszélyesebb, ha akkor támad, midőn úgy látszik, hogy a forradalom külsőleg már győzött, mert a változás, épen az által, hogy azon szükséget, aminek keletkezését köszönheti, kielégité, önmagát a védelem legerősebb fegyverétől fosztja meg.

római imperium, ugy ő utána, midőn a rend szüksége ismét érezhetővé lett, nagy Károly birodalma szolgált mintául, mely után törekedtek, s az, mi az Otto-knak rövid időre és szűkebb határok közt sikerült, s az, a mi után a Hohenstaufok oly szerencsétlenül törekvének, nem vala egyéb, mint annak létesitése, amit mondák és dalok nagy Károly birodalmáról beszéltek.

Nagy Károly birodalmát oly terjedelemben, minőben azt a frank császár alapitá, nem lehete ismét visszaállitani. Romjaiból, a közzavar közepett, egyes nagyobb uralmak támadtak, elég erősek, hogy önállóságukat fentartsák, de nem eléggé hatalmasak, hogy a többieket mind hatalmuk alá vethetnék. Talán még nagyobb akadály volt azon állás is, melyet az egyház nagy Károly óta elfoglalt. Az egyház, miután lassankint minden nyugati nép fölött kiterjeszkedett, épen nagy Károlytól nyert állása által oly hatalommá növekedett, melyet többé lehetetlen vala az államnak alárendelni. Oly hatalom, milyet nagy Károly gyakorolt, ezentul csak az egyes országok szűkebb körében, melyekre a frank birodalom oszlott, s itt is csak akkor volt lehetséges, ha a királyságnak sikerült, hűbéreseinek hatalmát, — mely az ő hatalmának utjában állt — s vele a felsőséget, melyet az egyház magának kivivott megsemmisiteni. Azonban mindazon nehézségeknek daczára, melyek a királyságot czélja kivitelében (absolut hatalmat alapitani) akadályozák, ez sohasem hagyott fel e törekvéssel, *s a középkor története nem egyéb, mint folytonos küzdelem, melyben a királyság hatalmának minden korlátától megszabadulni törekszik.*

A királyság, ezen küzdelmében hűbéreseinek önállási törekvései ellen, a nép egyenjogusági vágyaira támaszkodott. A királyság úgy lépett fel, mint a gyengék védője az elnyomók ellenében, pártolá a szabadság megalapitását a községekben; a városokban korán hatalma védőire ismert s mindenkép elősegité kifejlődésüket. Ismeretesek az állam és egyház közötti hosszas harczok, s bár az utóbbinak sikerült egy ideig a világi hatalmat saját tekintélye alá vetni, mindazáltal benső romlás és szakadás következtében megalázva, lassankint alászállott magas állásáról, s a XV-dik században már némi függő viszonyba sülyedett, melyben az egyház többször mutatkozik a statushatalom eszközének mint korlátjának, mig a reformatio egészen semmivé tette az egyház önállóságát, s ezzel egyszersmind az utolsó akadály is elenyészett, mely az absolut királyság megalapitásának utjában látszott állani. (*a*)

Nagy Károly a caesarok korlátlan hatalma után törekedett, s nagy Károly uralkodása volt czélja minden utána következett uralkodónak; a nagyobb hűbéresek (vazallok) és az egyház hatalmával megtört minden, a mi e czél elérésének ellenállhatott volna, s az absolut királyi hatalom fogalmát, mi e korszakban a statushatalommal azonegy volt, XIV-dik Lajos kormánya alatt annyira valósitva találjuk, a mint ez a monarchiai hatalom által lehetséges. (*b*)

Egyesnek hatalma azonban soha sem lehet egészen korlátlan; a legtehetségesebb embernek is határokat

szabott a természet, s már az emberi élet rövidsége sem engedi, hogy az egyesnek hatalma szakadatlan s mindig következetes maradjon, ami pedig szükséges volna, hogy az uralkodás egészen absoluttá legyen. A vallásos szentesités — azon fogalom, miszerint az uralkodó csupán egy magasabb hatalom helytartója, — az egyesnek e gyengeségén segithet ugyan, de ugy, hogy hatalma elé más, vallásos korlátot vet; e nélkül az embereknek legnemesebb érzelmei mindig ellentétben fognak állani a hatalommal, mely csak egyesek gyávasága és lealázása mellett állhat fen; s ha minden ó és ujabbkori kényurnak történetét figyelemmel kisérjük, látni fogjuk, miként mindnyája csak úgy tarthatá fön magát, hogy bizonyos érdekeket megtudott nyerni magának, s azon pillanatban megbukott, mihelyt ezen érdekek fentartására hatalmának fenállása többé nem vala szükséges. (*c*)

A királyság története Európa minden nyugati államában is ezt igazolja. Hatalma akkor fejlett ki, midőn mint a polgári rend védője, mint az egyenlőség elvének képviselője tudta magát feltüntetni, s a királyság megtartá ezen hatalmát akkor is, miután az egyházat legyőzvén, magát ez által legerősebb támaszától — a vallás szentesitésétől — megfosztotta, mindaddig, mig fenállása szükségesnek látszott azon érdekek oltalmára, melyek által nagygyá lőn. A mint hatalmát a királyság egyre kiebb terjeszté, s az egyesek önállóságát végre azon körökben is veszélyezteté, hol azt előbb oltalmazta, mihelyt azon absolut hatalommal, melyet fogalmilag neki tulajdonitottak, gyakorlatilag élni akart: emelkedésének

korszaka lejárt, mert a feladat, melyet maga elé tüzött, ezen pillanattól lehetetlenné vált.

Hegel a franczia forradalmat a gondolat tettének nevezé, s annyiban helyesen, a mennyiben a forradalom mindazt valósitani megkisérté, amit a tudomány észszerünek ismert. Vele uj korszak kezdődik, melyben minden létezőnek észszerü alapja keresteték, s minden változtatásnál, a pillanatnyi szükségen túl, azon elvek is tekintetbe vétettek, melyek az állam alapjait képezik; de bármi nagy változásokat idézett elő az állam legtöbb viszonyában azon elv elismerése, hogy minden hatalom a néptől ered: az államhatalom korlátai iránt a franczia forradalom nem állitott fel uj szabályokat. Amint nyugat Európa minden állama a franczia forradalomig folyvást azon irányban fejlődött, hogy az állam (a királyság) hatalma mindig korlátlanabbá tétessék, hasonló irányt követett e fejlődés később is, és pedig azért, mert a tudomány az államhatalom természetes határai iránt egészen azon elveket állitja fel most is, melyeket a királyság hatalma érdekében századokon át követett, és jelenleg is *az egyéniségnek az állam irányában föltétlen alárendelésében* keresi a legtökéletesb államszerkezet eszményét.

Mint más tudományoknak, úgy az államtudományokuak is, midőn azok a XVI. században új életre keltek, az ókor fogalmai szolgáltak alapul. (*d*) Azon elv, *hogy az állam a legfőbb, melynek még a jog és erkölcs tekinteteit is fel kell áldozni,* — salus publica suprema lex — ez volt az alap, melyre a statustudomány új épülete állitta-

tott, s ez alapon fejlesztetett az tovább egészen korunkig, — csupán azon különbséggel, hogy a tudomány előbb a *római imperium* korából, később *az ókor köztársaságaitól* kölcsönzé bizonyitékait, s magáévá tevé az ókornak fogalmait a szabadságról is, melyekről előbb hallgatott. *Az egyéni szabadságnak az állam absolut hatalma alá rendeltetése, a közjó istenitése, azon nézet, hogy a szabadság csupán a legfőbb államhatalombani részvétben áll, s hogy democratiában, hol a polgárok egyeteme gyakorolja a legfőbb hatalmat, ez által senki ellenében nem követtethetik el jogtalanság*: ezek az alapelvek, melyeknek valósitására törekedett kezdete óta a franczia forradalom, és ennek természetesen nem lehete más eredménye, mint az, hogy az állam korlátlan hatalmának elve még kiebb terjesztetett. (*e*)

A népuralom mindenhatósága nem puszta szójárás. Mivel a nép mindenütt jelen van, a legkisebbre mint a legnagyobbakra egyaránt kiterjesztheti hatalmát, s mivel democratiában az állam hatalma épen azok által gyakoroltatik, kik egyszersmind a közvéleményt képezik, e hatalom ily államokban még az erkölcsi korlátoktól is szabad. Minden ellenállás a jogtalan hatalom ellen, mely egyes zsarnok ellenében erény gyanánt magasztaltatik, itt úgy tünik fel, mint bűn; oly cselekmények, minőket absolut monarchiában a közvélemény megbélyegez: — barátok elleni árulás, a vér legszentebb kötelékeinek megsértése midőn az uralkodó java forog fön, a legnagyobb önlealázas a hatalmas úr előtt, ki bennünket eltiporhat, — az absolut nép uralma alatt mint

erények mutattaknak fel; hogyne gyakoroltathatnék tehát a nép kezében az absolut hatalom nagyobb kiterjedésben, s hogyne szorittatnék általa az egyesnek szabadsága még szűkebb korlátok közé, mint az a királyság alatt lehetséges volt. (f)

Ha figyelmünket a multra forditjuk, e szerint azt találjuk, hogy *azon pillanat óta, midőn a népvándorlások után hátramaradt chaosból új rend keletkezett, az egyén szabadsága minden lépéssel, melyet a polgárisodásban tettünk, inkább és inkább alávetteték az államnak.* A franczia forradalom a fejlődés ezen irányát nem szakasztá meg, hanem a királyság művét a nép nevében tovább folytatta, s a nagy átalakulásnak, melynek közepette élünk, eredménye csak az vala, hogy az államhatalom kiebb terjesztetett. Az irány, melyben az ujkor minden állama kifejlődött, mindig következetes maradt magához; s ezen irány: *az egyén önállásának feláldozása az állam feltétlen uralma érdekében.*

Forditsuk most a jelenkor viszonyaira figyelmünket.

A jelen.

Ha nem akarjuk behunyni szemeinket azokra nézve, mik körülünk történnek, át kell látnunk, mikép az irány, melyben az államok eddig fejlődtek, korunkban sem változott meg, sőt hogy óriási lépésekkel közeledünk ezen fejlődés végczéljához, azaz azon állapothoz, melyben az egyén szabadsága az állam absolut uralmának teljesen alávetve lesz; miután

1) már jelenleg el vannak ismerve azon alapelvek, melyekből az állam legkorlátlanabb uralmának (absolutismusának) logikai következetességgel ki kell fejlődni; és miután

2) minden párt, bármily ellenségesen álljon egy másik ellenében, egyenlő buzgalommal törekszik e czél felé vinni a társadalmat.

Korunk alapelvei.

Vizsgáljuk a jelenkor államát azon országban, mely — kevés kivétellel — a többiek által mintául vétetett fel. Mit találunk Francziaországban, a mi az állam absolut hatalmának nem volna alávetve? A departement, mely, mint közigazgatási felosztás, csupán arra látszik alkotva, hogy a központi kormány absolut parancsait végrehajtsa; vagy a községek, hol a minister akarata egyszerre ezrével leteheti a maireket; vagy az iskola, honnan minden tanitót elűzhet, kiknek politikai nézetei nem tetszenek; vagy az egyház, melyet már régóta a rendőri intézet egy nemének tekintenek?

„*A franczia köztársaság elismer bizonyos jogokat és kötelességeket, melyek a politikai törvényeknél előbbvalók, melyek ez okból a törvények felett állanak*“ — igy szól az 1848. november 4-iki alkotmány. Mik ezek?

Kétségkivül mindenek előtt a polgárok egyéni szabadságát kell itt értenünk.

Senkit sem lehet, a *törvényben* meghatározott eseteken kivül, fogságba vinni, vagy szabadságától megfosztani. *Art. 2.*

Minden polgárnak laka sérthetetlen, senkinek sem szabad oda erővel bemenni, *a törvényben meghatározott eseteken kivül s az abban megállapitott formák megszegésével. Art. 3*

Biztositva van a polgárok egyesületi joga. Fegyver nélkül szabadon gyülekezhetnek, petitiókat nyujthatnak be, s gondolataikat a sajtó utján vagy egyébként szabadon közölhetik. E jogok gyakorlatának nincs egyéb határa, mint melyet másoknak jogai és szabadsága s a *közbiztonság* eléje szab. *Art. 8.*

Az oktatás szabad. E szabadságot a törvény által meghatározott feltétek s az állam felügyelete alatt mindenki szabadon gyakorolhatja, s az állam felügyeletének minden nyilvános oktatás egyenlő mértékben van alávetve. *Art. 9.*

S ki alkotja azon törvényeket, melyek szerint az egyén szabadságától megfosztható? s ki határozza meg, mikor áll a közbiztonsággal ellenkezésben az egyesületi, a kérelmezési jog és a szabad sajtó? Ki dönti el, ha vajjon az állam nevében a közoktatás felett gyakorolt felügyelet nem fajul-e az oktatási szabadság elnyomásává?

A többség.

Azok többsége, kiket a nép egy időre képviselőkül választ s minden felelősség alól fölment. *)

*) Hobbes nézete: miszerint a nép egész felségét egyszerre egy vagy több személyre ruházhatja, az emberi természettel ellenkezőnek tekintetett, s mindazáltal csak e hypothesis valósitását látjuk Francziaországban.

Tegyük fel, hogy e többség az alkotmány által az egyénnek biztositott szabadságot veszélyesnek tartja, *) s teljhatalmát annak megsemmisitésére akarja használni: nem korlátozhatja-e a polgárok minden jogát azon mértékben, melyben azt szükségesnek találja? Az associatio s mindenek fölött a szabad sajtó jogát nem szorithatja-e oly szűk korlátok közé, hogy e jogok gyakorlati fontosságukat elvesztik; nem áll-e hatalmában, minden ellenszegülést, sőt minden ellenmondást lehetlenné tenni? Az egyház az állam rendőri felügyelete alá tartozik, hogyan hirdethetne más tanokat, mint a melyek pátfogoló hatalmának elveivel öszhangzásban vannak? Az állam csak a cultus külsőségeire terjeszti ki hatalmát. A lelkiismereti szabadság mindenkinek természetes joga; de e jognak, mely bár sérthetlennek ismertetik el, legalább fegyelmezhetőnek kell lenni; s illő, hogy a vallási szabadság az által szabályoztassék, a ki azt biztositja. **) Azon oltalom, melyet az egyház élvez, természetes következménye azon alárendeltségnek, melybe minden dolog és személy az ország felsége irányá-

---

*) Ezen feltevés nem szerfelett merész; miután a képviselők többsége, általános szavazatjog mellett, többnyire a középosztályokhoz tartozik, csupán oly esetet kell felvennünk, midőn ez osztályok érdekei az egyetem érdekeivel ellentétben állanak, — ami nem ritka dolog.

**) La liberté de conscience est un droit. Mais ce droit, tout inviolable qu'il est, doit être disciplinable, il est garanti, mais il doit se laisser regir, et il est juste qu'il reçoive sa règle de qu'il reçoit sa garantie. — C. G. Hello. Du Regime constitutionel. Titre III-éme „de la liberté réligieuse."

ban helyeztetett, *) jaj neki, ha nem akarja magát alkalmazni e feltéthez, mely alatt türetik.

Hasonló viszonyban áll az államhoz az iskola, sőt a mennyiben az államnak a jövő nemzedék nevelése egyik főbb érdeke: az állam ügyeletének az oktatásra még szorosabbnak kell lenni. Az állam nem éri be azzal, hogy ifju polgárai semmit se tanuljanak ami az alkotmány elveivel ellentétben áll, hanem a tanitók kinevezése által egyszersmind a tanitás irányát igyekszik meghatározni.

Ki fog, kinek szabad a törvényhozásnak ellenmondania? hiszen csak ettől függ, mily mértékben akarja még az egyesek személyes szabadságát is korlátolni. Legszentebb kötelessége, megelőzni minden veszélyt, mely a társadalmat bárhonnan fenyegethetné. **) Ha a törvényhozás, vagy ennek nevében a kormány, a személyes szabadságnak megszoritását szükségesnek tartja: — föltéve, hogy a törvény, mely az egyéni szabadságot megsemmisiti, az alkotmányban meghatározott formák szerint hozatott, — senki sem emelhet panaszt az alkotmány megsértése miatt; sőt ha a többség végre jónak

*) La protection des cultes dérive de l'assujetissement universel des choses et des personnes à la souveraineté du pays. — Les cultes sont du domaine de la police de l'État; c'est donc la police de l'État, qui les protége, et ce seul mot devrait prévenir tout méprise sur la fin les obligations et les limites de cette protection. — C. G. Hello. Du régime constitutionel. Titre III. de la liberté réligieuse.

**) Partout où se cache un risque pour la société, le gouvernement regarde; il n'y a pas de devoir plus sacrée. — Ugyanott.

találja, magát állandónak — permanensnek — nyilvánitani, az alkotmányos jogokat részben vagy egészen felfüggeszteni, belsőleg mindenki meg lehet győződve, hogy hatalmának körét a törvényhozás tulhágta, de nyilván kifejezni e meggyőződést s szerinte cselekedni egyaránt lehetetlen a despotismus ez uj neme, mint a régi alatt. Mint a királyság, mihelyt korlátlan akart lenni, nem mulasztá el, az egyes polgárokat csillagkamrák által a birói oltalomtól megfosztani: ugy a parlamenti többségek e czélt az által érik el, hogy bizonyos vétségekre kivételes eljárást rendelnek, vagy egész vidékeket ostromállapotba helyeznek; csakhogy parlamenti többségek ezt a törvényszerüségnek mindig több látszatával tehetik, mint királyok.

Nem puszta feltevések ezek. Ugy hiszem, még nincsenek elfeledve az egészen törvényes alakban hozott „lois des suspects"; tudva van még, mi soká tartá szükségesnek a convent az önalkotta 1793-ki alkotmányra fátyolt boritani. Sőt nem is szükséges annyira visszamennünk. A legujabbb franczia törvények a sajtó és egyesületi jogot illetőleg, a választási törvény módositása ez országban, hol az alkotmány I. §-a szerint a felség az összes polgárok egyetemét illeti, s az ostromállapot, mely alá Francziaország egy része vettetett, szükségtelenné tesz minden hosszasabb bizonyitást.

Egyedül a tulajdon maradt még fön, amire Francziaországban az állam absolut hatalmát még nem terjeszté ki. A személyes szabadságnak tisztelete az, mi a birtok szentségének észszerü alapját képezi; és napja-

inkban a személyes szabadság csak még a birtok körében ismertetik el. Azonban valószinü, s csak az eddig követett iránynak logikai következése, hogy az állam a birtokra is, mint minden egyébre, végre ki fogja terjeszteni hatalmát, a közjó érdekében szabályozva azt; az egyesek rendelkezési jogát a birtok fölött szintúgy megsemmisitve, mint azt más tekintetben megsemmisité.

Jól tudom, hogy az egyéni szabadság soha sem talál buzgóbb védelemre, mint a tulajdon körében. Midőn Robespierre az emberek jogairól a convent elé terjesztett munkálatában oly formában akarta értelmezni a tulajdonjogot, mely a személyes szabadság biztositására kielégitőnek tartaték, hogy t. i. *„az egyesnek a birtok azon részéhez van joga, melyet neki a törvény biztosit:“**) neki magának sem volt lehetséges, elfogadtatni e nézetet, mely által a tulajdon szintúgy a törvénytől lett volna függővé, mint a személyek valának. Az állitás, hogy *az állam absolut hatalma a tulajdon fölött, a tulajdont megsemmisitené*, úgy látszik sokakra nagyobb hatással bir, mint ha ugyanezen elvet a közoktatás és cultus szabadságára alkalmazzuk, s elhiszem, hogy addig, *mig a birtokosoknak sikerül kezeikben tartani a törvényhozó hatalmat,* a birtok sérthetlenségének elve legalább elméletben fön fog tartathatni; de ha elfogulatlanul tekintjük a dolgot, valószinü-e ez?

Azon pillanattól kezdve midőn a birtokon kivül minden egyebet az állam absolut hatalmának alávetve látunk,

*) De jouir de la portion des biens qui nous est assurée par la loi.

a birtok nem csupán *egyedül szabad*, hanem szükségkép *egyedül uralkodó;* midőn annyit, mit megrendithetlennek gondolánk, összeomlani láttunk, feltehetjük-e, hogy a birtok fön fogja tartani azon hatalmat, mely ellen, mihelyt egyedül áll, minden a mi csak a fönállóval elégedetlen, szövetkezik. *)

Van ezenkivül a birtokjognak még egy más veszélye is. A politikai jogok a nagy többség előtt csak azért birnak értékkel, mert anyagi jólétük emelésére használhatók, s nem valószinü, hogy a szegényebb osztályok a nekik juttatott politikai befolyást ne forditanák szintúgy anyagi helyzetök javitására, mint azt a gazdagoknál mindenütt tapasztaljuk, ahol az állam kormánya az ő kezeiben volt, s azért csak átmeneti jelenségnek tekinthető, hogy a törvényhozás, az átalános szavazatjog mellett is, jelenleg még a birtokos osztályok kezeiben van. Nincs messze az idő, mikor mindazok, akik nincsenek megelégedve a részszel, mely nekik az államban jutott, s kik már is minden szenvedésöket a gazdagok zsarnokságának tulajdonitják, át fogják látni, hogy a törvényhozás elismert mindenhatósága mellett céljaikat törvényes uton, választási joguk által elérhetik, s midőn ezen esz-

*) Az uralkodás minden neme között a plutocratia hordja legkevésbé magában fönállásának feltételeit, nemcsak mivel minden uralom közt a legnyomasztóbb, hanem azért is, mert a birtoknak természetében fekszik, hogy azok, kik abban osztoznak, egymással ellentétbe jőnek, főleg ha a birtok — miként korunkban — a tulajdon különféle nemein alapul, melyek közül mindenik függésbe akarja hozni a többieket.

közzel élni is fognak *) annyival inkább, miután arra, hogy a birtok oly mértékben korlátoztassék, mely megsemmisitéséhez vezet, csak azon alapelveket kell tovább fejteni, melyek részint átalában, részint a birtok külön nemeire nézve, — a franczia forradalom óta — mint kétségbevonhatlanok, már elfogadtattak.

Arról, mit annyian beszélnek, forditsuk szemeinket arra, a mit mindnyájan 60 év óta Francziaországban tettek, s meg fogunk győződni ez állitásról.

Francziaországban nemcsak minden politikai, hanem a birtokjogok nagy része is a forradalomban veszi eredetét. A középosztályok ujra viszszafoglalák Francziaországot azoknak utódaitól, kik az ujabb történelem theoriája szerint egykor őket megrabolták és Francziaország mostani jólétét az által alapiták meg, hogy oly spoliatiót merészeltek véghezvinni, minőre a római polgárháboruk óta nincs példa a történetben. Részemről nem tagadom ez eseménynek üdvös következményeit Francziaország anyagi fejlődésére, s azon körülmény sem ismeretlen előttem, mikép az uj birtok, mely e spoliatio alapján keletkezett, törvények által van szentesitve; de ugy hiszem, senki sem fogja tagadni, hogy a birtoknak ily tömeges átruházása épen nem volt al-

*) Csupán ezen meggyőződésnek köszönhetni, mint sokan hiszik, Franczioország látszatos nyugalmát a közelebbi évben, s miként beszédében Thiers kimondá, a választási törvény módositása azért tartatott szükségesnek, mert a birtokosak többsége elismeré a veszélyeket, melyek, ha az összes nép megtartja a választási jogot, a birtokjogot is, és pedig a törvényhozás részéről fenyegetik.

kalmas a birtokjog szentségének eszméjét erősiteni, s hogy oly országban, hol 60 év előtt ezerektől elvették a tulajdont, s hol a törvényhozás később, midőn a veszteségért egy milliard kárpótlást ajánlott meg, e kisajátitást jogtalanságnak ismerte el, sokkal kevésbé kell tiszteletben állni a tulajdonjognak, mint másutt.*) Hol a birtokos osztályok spoliatiója s a tulajdonnak több kézbe uj felosztása nagyobb anyagi fejlődésre vezetett, igen könnyen rájön az ember a gondolatra, hogy e kisérletet talán hasonló sikerrel még egyszer meg kellene kezdeni. — A francia forradalom elvileg elismerte a tulajdonjogot; s igy azok között, kiket a tulajdon elleneinek tartunk, sokan vannak, kik azt szivesen a társadalom alapjául ismernék, csakhogy a birtok, szerintök, egy kissé máskép volna felosztandó. A franczia forradalom példája ily vágyaknál mindig biztositó előzményül fog szolgálni.

Ugyanazt mondhatni a forradalom következtében a birtokjog körül felállitott alapelvekről.

Hogy a testületi javak kisajátitása mellett nemcsak a közjó, de még más — legalább látszólagos — jogalap szóljon, azon tan állittatott fel, hogy minden testület, csupán a törvénynek köszöni létezését s azért birtokát illetőleg is feltétlenül a törvényhozásnak van alávetve, mig az egyes, mint istentől teremtett lény, nem törvényhozásnak köszöni létét, s azért oly birtokjogot követelhet, mely nincs feltételezve a törvényhozástól. De ha mellőzzük is mindazt, mi e különböz-

*) Lásd: Foy' beszédét az emigransok kármentesitése tárgyában. 1825. februar 22-kén.

tetésben nem áll, kétségtelen, hogy a család is (legalább minden jogviszonyára nézve) az államnak köszöni létét, mely, midőn az elsőszülöttség jogát szentesiti vagy minden gyermek részére bizonyos törvényes részt szab meg, épen úgy használja befolyását a család körében, mint midőn a testületi jószágok körül rendelkezik, s hogy annálfogva az alapelvet, melylyel a papi javak világiasitását igazolni szokták, szintúgy alkalmazhatni a család birtokjoga ellen is. (*g*)

Hátra van az egyén tulajdonjoga. De miben keres az támaszt egészen absolut államok ellenében?

Midőn egykor XIV. Lajos azon kérdést intézte a sorbonnehoz: van-e neki joga bizonyos adót követelnie? azt nyerte válaszul — St. Simon szerint — hogy alattvalóinak minden tulajdonát sajátja gyanánt tekintheti. — Tudományos testületek gyakran vannak oly helyzetben, melyben a tudomány fáját kénytelenek egyszersmind életfájának tekinteni, s a sorbonne szokszor tudta nézeteit a hatalom szükségeihez illeszteni. Nem is volt akkortájban ezen állitás oly merész, hogy vele fellépni oly tudós testület tekintélyére lett volna szükség. Egy 1695-ben, királyi jóváhagyás mellett megjelent ily czimü iratban: „Le testament politique de Mr. Louvois,“ olvassuk: „Minden alattvaló, bárki legyen, köteles személyét, tulajdonát és vérét ő felségének felajánlani, a nélkül, hogy tőle jogképen bármire igényt tarthasson. Ha a királynak mindenét feláldozza, csak kötelességét teljesiti és tulajdonkép semmit sem ad, mert minden a királyé.“ A franczia statushatalom, nemcsak XIV. Lajos

alatt, hanem később is egészen ezen elv szerint járt el; s ki tagadhatja, hogy hasonló körülmények között az egyéni tulajdon nélkülözi épen azon kelléket, a honnan valódi értéke származik: *a biztosságot?* — De vajjon a sorbonne elvei és azok között, melyeket korunkban felállitanak, van-e egyéb különbség, mint: hogy az absolut államhatalmat, melynek személyünk, vérünk, vagyonunk feltétlenül alá van vetve, ma nem egy egyén, hanem egy gyülekezet többsége gyakorolja? A biztosság, melyet a tulajdonra nézve igénybe vehetünk, mint egykor úgy ma is leginkább az uralkodó jogfogalmaitól s azon meggyőződésétől függ: mennyiben tartja szükségesnek az egyes birtokát az állam czéljainak elérésére.

Ahol absolut hatalommal találkozunk, — legyen az egy személyre, egy osztályra vagy az összes polgárok több ségére ruházva, — ott mindendenütt az uralkodó vágyainak és szükségeinek kielégitése tekintetik az állam legfőbb czéljának, s ha a franczia törvényhozás többsége azon meggyőződésre jőne, hogy az egyéni tulajdon megszüntetése az egésznek javára lesz, az átalánosan elismert elvek szerint épen oly kevéssé fog hiányzani a törvényes eszköz e nézetek keresztülvitelére, mint XIV. Lajos idejében. *)

Miután sokan talán valószinütlennek tartják e feltevést, s azon nézetben vannak, hogy oly társadalomban, melynek egyik alapja a tulajdonjog, biztositékát ez

*) Nem arról van itt szó: helyes-e e nézet? hanem csak arról: vajjon az, bárha rövid időre is, a többség meggyőződésévé válhatik-e? A ó és uj kornak sok kitünő szelleme tekintette a birtokjogot az emberiség legnagyobb szenvedéseinek forrásaul. „La nature a voulu que l'égalité dans la fortune et

a közmeggyőződésben találja: legyen szabad e helyen figyelmeztetni olvasóimat azon alapelvekre, melyeket korunkban, a tulajdon bizonyos neméré nézve, minden alkotmányos országban követnek. Azon alapelveket értem, melyek a vaspályák és egyéb közlekedési eszközök birtokosai ellenében alkalmaztatnak.

Több államban azon alapelv állittatott fel, miszerint a fontosabb közlekedési eszközök épitését és üzletét az államnak kell átvennie, s hogy azok ott, hol magántársulatok kezeiben vannak, kisajátitás utján az államra átruházandók.

Két okkal támogatják ezt.

1) Mert az állam egy reá nézve annyira fontos tárgyat, minő a közlekedési eszközök fentartása és üzlete, nem bizhat egyesek nyerészkedésére.

2) Mert az állam, mint az állampolgárok egyeteme, a közlekedési eszközök készitésénél és haszálatánál csak az egyetem érdekeit tartja szem előtt, s az ebből származó közhaszon gazdagon pótalja a vasutakra és csatornákra forditott tőke kamataiban szenvedett veszteséget.

Ezen okok, melyek, mint tapasztaljuk, átalánosan helyeseknek tartatnak, olyanok, hogy velök nemcsak minden közlekedési eszköz, hanem a tulajdon legtöbb neméné̋nek kisajátitását is igazolhatni.

---

la condition des citoyens, fut une condition nécessaire à la prospérité des états. L'inégalité des fortunes et des conditions décomposent pour ainsi dire l'homme. J'ai de la peine à deviner comment on est venu à établir des propriétés — — et si je ne craignais de manquer de respect à nos pères, quels reproches ne leur ferais-je pas pour avoir fait une faute qu'il était

Jó és olcsó közlekedési eszközök kétségkivül nagy fontossággal birnak az államra nézve; de senki sem fogja tagadhatni, hogy a népnek olcsó és biztos élelmezése még átalánosabb érdekü dolog. Mit fogtok felelhetni azon osztályoknak, melyek a vasutak átvételével keveset vagy semmit sem nyertek, ha az itt helyesnek ismert elv alkalmazását azon tárgyra nézve követelik, mely őket legközelebbről érdekli; ha előadandják, mikép azt, a mitől nemcsak az állam magasabb kifejlődése, hanem polgárai millióinak léte függ, még kevésbé lehet egyesek versenyére és nyerészkedésére hagyni, mint az uj közlekedési eszközöket? A közlekedési eszközök kérdésénél egészen helyesnek találtátok, hogy az állam nem bizhatja fontosabb érdekeit egyesekre s a legnagyobb erőfeszitéssel óriási műveket alkottok, mik mögött messze hátramaradt mindaz, mit e tekintetben Róma tett. A vasútak készitése inkább nektek van érdektekben, mint nekünk, s mégis együtt kell hordoznunk az állam naponkint növekedő terheit; s im, mi nem panaszkodhatunk jogtalanság miatt, miután közvetve reánk is háramlik abból haszon. Hasonló eset forog itt fön. Úgy látszik, mintha abból, ha az állam a nép élelmezésének gondját magára vállalja, közvetlenül csak ránk szegényebbekre hárulna haszon, de közvetve

presqu'impossible de faire.“ Igy szól Mably a törvényhozásról irt munkájában. Hasonló módon nyilatkozik Helvetius („de l'homme“,) s ha látjuk, hogy e tanok korunkban nagyobb buzgalommal terjesztetnek, mint valaha, s követői már hatalmas pártot képeznek: hasonló körülmények közt nem lehetséges-e legalább, hogy e nézetek a nép többsége által elfogadtatnak.“

ti is részesültök abban. Ha a nép inségtől óva van, biztositva vagytok erőszakos felforgatások ellen, a munka olcsóbb lesz, s műipartok más országokéit legyőzendi, sőt magát a tulajdont is csak ez által biztosithatjátok valóban, mert a nép nem fogja többé megtámadni a birtokjogot, ha ennek gyümölcsei biztositva lesznek számára. Szintoly szent előttünk a tulajdon, mint előttetek, csupán a kétségbeesés támadásai ellen akarjuk azt oltalmazni, s ez csak úgy lehetséges, ha a néptáplálás gondját, a szükséges élelemszerekkeli kereskedést az állam veszi át. Ha igaz, hogy a szállitást olcsóbban és czélszerübben intézheti az állam, mint egyesek, méginkább áll ez a gabnakereskedésre: mert hiszen a tapasztalás tanitja, hogy a szállitási költségekben sohasem fordul elő oly nagy ingadozás, mint az élelmi szerek árában.

E követelés ellenében czáfolatul csak azon következményekre lehet hivatkozni, mikhez annak teljesitése okvetlenül vezetni fogna. Az állam gondoskodása minden élelmi szerről magában foglalja mindazon jogot, melyek nélkül az állam e feladatának nem felelhetne meg. Az eladás joga mellett őt illetné az ár megszabásának joga is, melyet a termesztő termékeiért követelhet. Sőt a mennyiben ez csak úgy lehetséges, ha az állam maga képes előállitani élelmi szükségeit, arról is kellene az államnak gondoskodnia, hogy a föld a gabnatermésztés alól el ne vonassék, ami annyi, mint a földbirtok egyéni tulajdonát eltörleni, miután szabad használata lehetlenné lön. Miután pedig a mostani társadalom az egyéni tulajdon elvén alapul, oly szabályhoz, mely ál-

tal a birtok nagyobb része — a földbirtok — a tulajdonosok kezében egyszerre egész becsét veszti, a társadalom veszélyeztetése nélkül nyulni nem lehet. A tulajdonnak szaporitását és nem megsemmisitését kivánja a közérdek: mert csak igy lehetséges, hogy a polgárok közül mindig nagyobb szám részesüljön a tulajdonjogban.

De nem felelhetik-e a fenálló rend ellenei ezekre, hogy hiszen a tulajdonnak azon neme is, melyet nagy társulatok vasutakban és csatornákban birnak, csak egy eszköz arra, hogy minél többen jussanak birtokhoz? Ott, hol úgy látszott, mintha minden el volna foglalva, mintegy csuda által a tulajdonnak egy uj neme támadt, s az állam, melynek érdekében állt, hogy minél többen juthassanak egyéni tulajdonhoz, mit tesz? Magának sajátitá azt el, s elvonja az egyének használatától, és pedig azért, mivel az egyetem érdeke kivánta, hogy a tulajdon ezen neme czélszerüen használtassék, mit a magán üzlettől várni nem lehete. Az angol park, s annyi pusztán fekvő vagy nyomoruságosan mivelt földterület eléggé világos bizonyságai annak, hogy a földbirtokra nézve is hasonló eset forog fön. Ha tehát a földbirtok ellenében hasonló mód követtetnék, t i. ha az állam az egyének földbirtokának igazságos kisajátitásáról gondoskodik, ezek szintoly kevéssé emelhetnek panaszt. Ez esetben is csak a közérdekben, sőt az egyetem biztossága miatt foglaltatik le a birtok, s egyformán kármentesittetik mindenik.

Az egyéni birtokjog pártolói emlitik a teljes kárpótlás lehetetlenségét, s mindenesetre úgy tetszik, mint ha egész földterületének megvétele minden állam pénz-

erejét felülmulná; de ezen ellenvetés is csak látszólagos azon alapelvek mellett, melyek korunkban a pénzről felállittatnak, vagy legalább gyakorlatba vétettek. Miután senki sem vonja kétségbe az állam jogát: adósságot csinálni és szükség esetében bizonyos papiroknak parancsolt folyamot adni: a földbirtok-tulajdon kisajátitása nincs nagyobb nehézségekkel összekötve, mint a közlekedési eszközöké, mert a kisajátitott összes földbirtoknál szintúgy kezében van adósságának hypothecája, mint amott. S azon esetben is, ha az állam nem képes elegettenni kötelezettségeinek, a földbirtok volt tulajdonosai, kik azért statuspapirt kapnak, egyátalában nem panaszkodhatnak valamely különös igaztalanság miatt, csupán oly kiváltságtól fosztatván meg, melylyel az állam ellenében a tulajdon egyéb nemei már rég nem birnak, — a *biztosság* kiváltságától.

Erősen meg vagyok győződve, hogy mindazon okokat, melyek a közlekedési eszközök kisajátitása mellett felhozatnak, következetesen lehet alkalmazni a földbirtok kisajátitására is, és kik ez okokat egyszer elfogadták, azoknak a birtokjogot elvileg itt sem lehet védniök. Ne higyük azonban, hogy az egyedüli sőt legnagyobb veszély, mely korunkban a személyes tulajdont fenyegeti, az ellene intézett egyenes megtámadásokban rejlik. Az állam jelen intézményei ma sokkal biztosabb eszközt nyujtanak az egyéni birtokjognak megsemmisitésére.

Legyen szabad egy oly férfiu nézeteit idéznem, kit senki sem fog a communistákhoz számitani, s ki mindenkor határozottan nyilatkozott az egyéni tulajdon jog ellen intézett megtámadások megczáfolására.

„Mit kell tennie most a második franczia forradalomnak, az 1848-ki köztársaságnak? — igy szól Lamartine, a köztársaság multjáról és jövőjéről irt röpiratában. Feladata a czélt, mit az első forradalom a tulajdonra és jogegyenlőségre nézve kitüzött s részben el is ért, még inkább megközeliteni, azaz: miután az első forradalom a tulajdont mindenkire nézve megszerezhetővé s mindenki közt megoszthatóvá tevé, arra kell törekednie, hogy az ingóbbá legyen, s átalánosabban *oszoljék fel,* és pedig erőszak nélkül, úgy, hogy senkinek tulajdona azonnal el ne vétessék — — *adó utján.* Kik a felhőkben vagy vérpatakokon át keresik az álcommunismust, kezökben tartják a valódi communismust, csakhogy nem akarják azt látni és megismerni. *A valódi communismus az adó.* S nem csudálatos-e, ha a nép e megváltó ellen zúgolódik, s a democraták vonakodnak önként megajánlani az adót. Mennyi szóba, fáradságba és időbe kerül felvilágositani a népet valódi érdekeiről. *)

Lamartine nem tartozik egy párthoz sem, s nem hiszem, hogy érintett nézetében az egyéni tulajdon sok pártolója osztozzék, mi azonban állitásaink igazságából semmit sem von le, a mennyiben velök csak a dolgok jelen állása fejeztetik ki. Azon hatalom, melyet korlátlan adóztatási joggal ruházunk fel, s melynek joga van egyszersmind meghatározni: a tulajdon egyes nemei közt mily mértékben osztassék fel az adó, minden birtokról szabadon rendelkezhetik, vagy legalább arról, mi a bir-

---

*) Lamartine „Le passé, le présent et l'avenir de la République." Ch VIII.

toknak értéket ad: — *jövedelméről;* s csak az állam szükségeitől és a törvényhozó akaratától függ: mily terjedelemben akar élni e jogával. S midőn az állam jelen szerkezete mellett a közszükségek évenkint növekednek, ellenben a tulnyomó befolyás, melyet előbb a birtokos osztályok a törvényhozásra gyakoroltak, tőlük mindinkább elvonatik: a birtoknak egyre nagyobb megadóztatása nemcsak lehetséges, hanem valószinü.

1848-ban egész Európa állam jövedelmei 2097 millióra mentek. *) Ebből 931 millió a polgári közigazgatásra, 637 millió a statusadósságok kamataira, 385 millió katonatartásra, 94 millió az 50 uralkodó család tartására fordittatott, mig az összes státusadósság 15,937 millió forintra emelkedett. Ha összehasonlitjuk e számokat bármely országban az előbbi évek államszámadásaival, s egyszersmind egybehasonlitjuk az előbbi évek terheivel, melyek ezeknek fedezésére a birtok különböző nemeinek jövedelmeitől adók fejében vétettek, s ha végre tekintetbe veszszük, minő arányban növekedtek az utóbbi években a közterhek és pedig épen ott, hol az alkotmányos központositás elve legtökéletesebben keresztül vitetett: nem fogjuk igen merésznek találni azon feltevést, hogy az adó végre oly magas fokra emelkedhetik, mely némely birtoknál a jövedelem nagy részét, s néhol az egész jövedelmet elnyeli. (*h*)

Sokat beszéltek a birtokos osztályok szivtelenségéről, a plutokratia önzéséről s a nép szerfölötti elnyomatásáról,

*) Europa's Staaten, ihre Grundkräfte, Schulden und Civillisten v. F. X. Hlubek 1849.

s különösen az angol pénzaristocratiát, — némelyek, mivel pénzuralom, mások, mivel még is csak aristokratia, — a legkeserübb szemrehányásokkal illették. Annyit mindenesetre meg kell engedni e szemrehányásokból, hogy a birtok aristocratia, mint osztály (mert egyesekről nem szólunk), tisztán emberszeretetből oly kevéssé hajlandó nagyobb terheket elvállalni, mint az állampolgárok egyéb osztályai. Ha mindazáltal látjuk, hogy még ott is, hol minden törvényhozási befolyás kizárólag a birtokos osztályokat illeti, ezek is kénytelenek voltak a szaporodó közterheknek mindig nagyobb részét elvállalni; ha a birtokos osztályok törlék el Angliában a gabonatörvényeket, ők szüntetének meg vagy szállitának alább — s pedig olykor az államkincstár veszteségére — némely inderect adót, s végre kényszeritve érzék magukat az államszükségek egy részét jövedelmi adóval fedezni, mely alól a semmivel vagy csak kevéssel biró osztályok ki vannak véve; ha mondom, mindez lehetséges vala, oly korban, midőn a birtokos osztályok elhatározó sőt kizáró befolyást gyakoroltak a törvényhozásra, — csupán azért, mivel a meddig azon alapelvhez ragaszkodunk, hogy az államnak mindenre ki kell terjesztenie gondoskodását, sem az államkiadások progressiv irányát nem gátolhatjuk, sem azokat máskép nem fedezhetjük, mint nagyobb teherkivetés által; mig végre azon elv elfogadására kényszerülünk, hogy *nem csupán a birtok mennyisége szerint kell kiszabni az egyesnek részvétét a közterhekben, hanem hogy a gazdagabbnak többel kell azokhoz járulnia, mint a szegényeknek*: nem valószinü, sőt nem bizonyos-e, hogy ezen

irányt a damocratia uralma alatt még nagyobb következetességgel folytatandjuk, s a birtokos osztályok által már elismert alapelvek továbbfejleszlesztése által oly állapotnak megyünk eléje, midőn egyetlen birtokos sem fogja kétségbe vonni Lamartine állitását, miszerint a valódi commonismust az adóban kell keresni.

Állitják, hogy soha sem létezett nagyobb állam, melyben az egyéni birtok joga el nem ismertetett volna. Nem vizsgálom ez állitás helyességét. Hogy azonban voltak viszonyok, midőn a földbirtok tehernek tekintetett, s a birtokosokat büntető törvények által kelle kényszeriteni annak megtartására, ez iránt senki sem fog kétségeskedni, ha jártas a történelemben. (*i*)

Ha egyszer azon elvet állitják fel, hogy az államnak kell intéznie mindent, ami a polgárok nagy részére nézve fontos, s ha ekkép az állam körét s egyszersmind annak szükségeit mindig kiebb terjesztjük : az egyesnek birtokjogát is szükségkép mindig szűkebb korlátok közé kell szoritani, mindinkább alávetni azt az állam korlátlan hatalmának. Az igen mindegy, hogy ez közvetlenül történik-e, elvileg megtámadván az egyéni birtokjogot, mint az ujabbkori állam feladatával összeférhetlent, vagy ugy, hogy az állam a jövedelem nagyobb részére igényt képez ? Annyi kétségtelen, mikép a veszélyt nem egyes pártok szenvedélyességében, hanem azon elvekben kell keresni, melyek szerint államunkat rendeztük, s azért e veszélyt egyes pártok elnyomásával nem is háríthatjuk el.

A szabadság és uralom fogalmai rokonok. Miként

a szabadság abban áll, hogy saját erőnket s mindent, ami felett rendelkezünk, önválasztotta czélok elérésére használhatjuk: ugy az uralkodás nem egyéb, mint a hatalom, mely által a mieinken kivül mások erőit is felhasználhatjuk saját czéljainkra; és ebből szükségképen következik, hogy a birtok fogalmának az uraloméhoz hasonló viszonyban kell állani, mint a szabadságéhoz. Amint nem lehetséges egyéni szabadság a birtokjog elismerése nélkül: ugy uralmat sem képzelhetni akképen, hogy ki ne terjesztessék alattvalóinak birtokára is. Az aránynak, melyben az egyén és birtoka uralom alá vannak vetve, ki kell végre egyenlittetni, s miként egészen természetes volt, ha a középkor bárója absolut szabad birtokával, ennek nevében a felségjogot is birtokkörébe vonta: ugy az absolut uralom fogalma, melyet az ujabbkori államokban a nép egyeteme igényel, szükségkép oda vezetend, hogy az egyetemnek alá fog vettetni minden egyesnek a birtoka.

Egészen absolut állam, s az egyénnek valódi, azaz biztositott birtoka, nem férhetnek meg egymás mellett. Szükséges alapelvül állitani fel az elsőt, a nélkül hogy az utóbbi iránti igényről lemondjunk, valódi esztelenség: ruháztassék bár a főhatalom egyes személyre, egyes osztályra, vagy a polgárok többségére.

Foglaljuk össze a mondottakat.

Mióta a római birodalom romjain uj államok alakultak, a jelen korig nem változott a fejlődés iránya. Mindig és mindenütt ugyanazon törekvés: *egészen absoluttá tenni az államot.* Minden haladás a mivelődés pályáján csak e törekvés czéljához vitt közelebb, s azon nagy események, me-

lyek minden más tekintetben átalakiták a viszonyokat, ez egyre nézve csak ugyanazon irányban vezették tovább az európai emberiséget. A XVI. század reformatiója s a XVIII.-nak forradalma csak tovább folytaták a királyság munkáját. Amaz, midőn az egyházat aláveté az államnak, s ez, midőn a népre ruházta át az állam hatalmát: csak azon akadályokat rombolák le, melyek az állam korlátlan hatalmának még utjában állottak, mig elvégre oda jutottunk, hogy az élet minden viszonya közül, az egy birtokjogon kivül, semmi sem maradt, amire nézve az egyén szabadsága az állam mindenhatóságának nem volna korlátlanul alávetve. Az egyéni szabadság ez utolsó bástyáját is fenyegetve látjuk.

Elveket állitának fel s alkalmazának már is a birtok egyes nemeire, melyek ha átalánosan elismertetnek, meg fogják semmisiteni a birtokjogot. Az állam szükségei folyvást növekednek, s mind nagyobb részt vesznek igénybe a jövedelemből; és ha az egyéni tulajdon szentsége elvben még fenáll is, nem tagadhatni, hogy az napjainkban szűkebb korlátok közé van szoritva, mint volt.

Mily jövendő felé vezet e haladás?

A jövő.

Ha igaz, hogy azon irány, melyben az európai népek századokon át haladtak, szükségkép oly viszonyok alakulásához vezetett, melyek az egyéni szabadságot az állam uralmának mindinkább alávetették; s hogy a jelenben is minden, ami körülöttünk történik, csak ezen

irány előmozditására szolgál: jövőre nem lehet más kilátásunk, mint az, hogy e következetes törekvés végre el fogja érni czélját, s hogy az államnak az élet minden viszonyára tényleg is meg fog adatni azon korlátlan hatalom, melyet az elmélet az állam számára igénybe vett. Miután pedig a történelem tapasztalása bizonyitja, *hogy az államnak soha sem adatott át korlátlan hatalom a nélkül, hogy ez egyes személynek korlátlan uralmához nem vezetett volna:* — mert népek a miveltség aránylag alacsony fokán is képesek a szabadságra, de legmagasabb fokán sem képesek az uralom gyakorlására nagyobb államokban s igy mindig egyesekre kénytelenek bizni jogukat, — előrelátható: miként — ha az irány, melyben eddig haladtunk, ugyanaz marad — *korunk minden politikai törekvésének szükséges eredménye egyesek korlátlan uralkodása (a caesarismus) leszen.*

Talán merésznek tetszik az állitás, hogy oly mozgalom, mely a szabadság nevében kezdetett, s a melynek minden lépése azon elv egyegy diadalának hirdettetett, végre egyes fejedelmek korlátlan uralmához fog szükségkép vezetni: de csak azon nagy pártok eljárását kell nyugodtan szemlélnünk, melyek Francziaországban egymással szemközt állanak, s meg fogunk győződni ezen állitás igazságáról.

Thiers a tulajdonról irt munkájában igy szólt a felforgató párthoz: „cherchez donc, cherhez dans cette société defaite et rafaite tant de fois depuis 89, et je vous defie de trouver autre chose á sacrifier que la propiété“; s ezzel kijelölé az egyetlen pontot, mely körül Franczia-

országban a küzdelemnek forogni kell. Tulajdonképen csak két párt áll ez országban egymással szemközt. Egyik az egész társadalmi rendet meg akarja változtatni, s az államot a vagyonközösség eszméjén ujból alkotni; a másik párt az egyéni tulajdon s az ezen nyugvó társadalmi viszonyok mellett száll sorompóba. Mindkettő sokszorosan meg van oszolva. A rend védői mint legitimisták, orleanisták, napoleonisták és köztársaságiak, — elleneik, mint communisták és socialisták állanak egymással szemközt.

Lényegileg azonban mindezen egyes töredékek, melyekre a társadalom védői és megtámadói oszlanak, azonegy czélra törekszenek, s ha főérdekeiket látják veszélyben, minden ellenszenvök daczára is egyesülnek. *Csupán a tulajdon kérdése körül* tünik fel a pártok közt kiegyenlithetlen ellentét.

Már pedig bármelyik győzzön e két nagy párt közül az előttünk folyó küzdelemben: a győzelem eredménye a dolgok természetes folyama szerint, szükségkép egyesnek korlátlan uralma leend.

A communismus.

Megjegyzém e mű egyik fönebbi részében, hogy a legnagyobb veszély, mely a társadalmat a communismus részéről fenyegeti, abban áll, mert ez csupán azon alapelvek logikai továbbfejlesztése, melyeken a jelenkor minden államintézménye nyugszik. Innen van, hogy egy, számára csekély iskola tanai aránylag kevés idő alatt

nagy pártok jeligéi lettek, hogy korunk sociálistái, minden reájok halmozott gúny daczára, azt kiálthatják elleneiknek, mit szent Ágoston a keresztyénség ellenségeinek mondott: „illud scio, quod isti irrisores nostri — pauciores sunt hoc anno, quam fuerunt priori; innen van, hogy immár azok ellenében is, kik — mint állitják — az emberi természettel ellenkező elveket hirdetnek s egyátalában lehetetlent akarnak, minden eszközt fel kell használnunk, mely az államnak rendelkezésére áll; s hogy végre azon különös látványt szemléljük, miszerint a fenálló rend ellenei gondosan kerülik az erőszakos összeütközést, mig a rend védői azt ohajtják, s a törvényhozás conservativ többsége kénytelennek érzi magát, azon alkotmányt, melynek lételét köszöni, alapjában — a választási törvényekben — változtatni, hogy az a felforgató pártnak eszközül ne szolgáljon. Lehetetlen a communismust elvben megtámadni, anélkül, hogy egyszersmind az államintézmények alapelveit meg ne ingassuk, melyeket fön akarunk tartani, s az államnak elvégre nem marad a veszélyes tanok ellenében egyéb óvszere, mint az anyagi erő.

Részemről igen fel tudom fogni az ellenszenvet, melylyel korunkban a socialismus és communismus ellen fellépnek. A veszély nagysága, mely az egész társadalmi rendet fenyegeti, érthetővé teszi azon szenvedélyességet, melylyel e tanokat ostromolják. De nagyon téved, ki azt hiszi, hogy tulságos vádak s egészen hamis állitások által, melyeket a socialismus ellen felhordunk, a fenyegető veszélyeket elháritjuk. A vádak között, melyeket a soci-

alismus ellen emelnek, egy sincs, melyet egykor a keresztyénség ellen nem használtak volna.

Nem „hostes humani generis“ névvel illeték-e az első századokban a keresztyéneket? *) nem vetették-e szemökre, hogy a tulajdont megtámadják, s midőn vak buzgóságukban az ókor műemlékeit lerombolák, nem vádolák-e őket is barbarismussal, istentagadással? **) nem álliták-e, — és pedig ezt joggal — miszerint oly társadalmi viszonyok, milyeneket az első keresztyének be akartak hozni, nagyobb államokban lehetetlenek: mert a tökély és az önfeláldozás oly mértékét kivánják, minő az életben fel nem található?

Hasonlitsuk össze Symmachus beszédét, melyet 382-ben Valentinián császár előtt Milanoban tartott, s melyben Victoria szobrának visszahelyezését sürgette szent Ambrosius feleletével: s amabban Guizot nyugodt előadására, az utóbbiban pedig korunk uj iskoláinak szenvedélyességére ismerünk.

Még a IV. század vége felé is a régi vallás mellett nyilatkozott a nép miveltebb része, a senatus aristocratiája és a birodalom legnagyobb városai; s ami magát a

*) *Andr. Teuber.* Exerc. hist. crit. de martyribus christianis, de odio humani generis convictis. Bruns. 1734.

T. T. Gruner. De odio humani generis, christianis olim a Romanis objecto. Coburg 1755.

**) *Ch. Vorm.* De veris causis: cur delectatos humanis carnibus et promiscuo concubitu christianos calumniati sunt ethnici.

Reichenberg. De atheismo christianis olim a gentilibus objecto.

szellemi aristocratiát illeti is, előttünk egy Hyeronimus, Augustinus, Paulinus, Victorinus, Prudentius iratai sokkal nagyobb becsüek, mint kortársaik művei; de tagadhatlan, hogy a forma tökélyét illetőleg, melyre annyit tartott a régi kor, ami iránt ellenben oly közönyösséget tanusitának a szent atyák, oly férfiak, mint Amianus Marcellinus, Aurelius Victor, Eutropius, Symmachus, Ausonius, Claudianus stb., sokkal kitünőbb iróknak tartattak az egykoruak által, mint fönebb nevezett vetélytársaik, kik csupán merész és veszélyes röpiratkészitőknek (pamphletaires) tartattak.

Ami az erkölcsiséget illeti, igen természetes, hogy ez a keresztyének mellett szólott. De csupán azon erények kölcsönöznek egy pártnak tekintélyt, melyeket koruk véleménye ilyeneknek ismer; s a polgári erényeket illetőleg nem kedvezőleg ütött volna ki a keresztyénekre nézve az egybehesonlitás.*) Sőt keresztyéni szempontból is emeltettek már a IV. században némi panaszok a clerus erkölcsi magaviselete ellen.

Mondották, hogy a keresztyénség győzelme barbarismusba döntené a világot, hogy általa végtelen nyomor áradna az emberiségre, s csak századokon keresztül tartó küzdelmek után alakulhatna ismét uj rend.

Mindez beteljesedett, s némely dolgok a keresztyénség szükséges eredményeül tekinthetők; és mindemel-

*) Hiszen sok keresztyén volt, ki a hadi szolgálatot, sőt a házasságot is összeférhetlennek tartá a keresztyéni tökélylyel, „Qui militat gladio, mortis minister est.“ — „Disrumpe omnia vincula tua“ mond szent Paulinus.

lett nem diadalmaskodott-e mégis a keresztyénség az ókor civilisatiója fölött.

A communismus tanait némelyek a keresztyénségben keresték, s meg akarák mutatni, hogy ami ellen annyira buzgólkodunk, már a szent irásban s a szent atyákban benfoglaltatik. Nehéz megfogni: mint lehet a a communismus és a keresztyénség lényegét annyira félreismerni, hogy valaki ily állitással fellépjen?

Oly vallás közt, melynek főhittana, hogy országa nem e világból való, s oly tan között, mely valósitását épen e világon, épen az állam körében keresi; oly vallás közt, mely egészen az egyéni szabadságon alapszik, s oly tan között, mely minden egyéni szabadságot megtagad; oly vallás közt végre, mely lemondást, s oly tan között, mely anyagi élvet hirdet: — csak tudatlanság vagy rosz akarat találhat hasonlatot. Egészen más dolog, ha nem a tant, hanem azon állást tekintjük, melyet a keresztyénség keletkezése első századaiban a társadalom és állam ellenében elfoglalt; e tekintetben nagy a hasonlat s azért mindazon okok, melyeket a communismus ellen használni szoktak, egyátalában semmit sem bizonyitanak.

Ha sikerül megmutatni, hogy a communismus a társadalom felbontására s civilisatiónk megdöntésére vezet: a keresztyénség kezdete mutatja, hogy ez még korántsem bizonyitja lehetlenségét.

Ha győzelmesen felállitjuk is a tételt, miszerint a communismus nem csupán a létező társadalommal, hanem átalában az emberi természettel ellenkezik: ebből

csak az következik, hogy a communismus, ha egyszer a jelen társadalmat feldulta, tanait az emberi szükségekhez szintúgy fogja alkalmazni mint ez a keresztyénséggel történt és az absolut népfelség elvével is mindenütt történni fog, ahol azt rendezett állam alapjául használni akarják. *(k)*.

Azt állitani pedig, hogy a communismus elvei, bizonyos módositásokkal sem férnek össze az ujabbkori állammal, átalában minden rendezett államszerkezettel ellenkeznek: — igen nagy tévedés; mert nem igaz, hogy oly társadalmi viszonyok, minőket a communismus akar egyes államokban — és pedig nagy államokban — soha sem léteztek volna.

Azon iskolák, melyek az egyéni tulajdon megszüntetését jól rendezett államintézményekkel megférhetőnek állitják, sok példát hoznak fel nézeteik igazolására. Idézni szokták Mózes és Lykurg intézkedéseit, az első keresztyének és zárdák vagyonküzösséget; India példáját, hol több községben a földbirtok közkezelés alatt van, s a termés a község tagjai közt bizonyos canon szerint felosztatik, és tagadhatlan, hogy e példák mindenike ellen fontos ellenvetések szólnak.

Az: hogy kis államokban létezett vagyonközösség, még nem bizonyitja a communismus kivihetőségét oly országban, mint Francziaország, — mondják sokan. Mutassatok egy nagyobb országot, hol ily intézmények csak rövid ideig is fenállottak.

A történet erre is mutat példát. Hosszú időn keresztül élt hasonló intézkedés alatt száz- meg százezer

ember; a terjedelmes államterület jól kezeltetett, földmivelés és ipar emelkedett; az állam, ez intézmények mellett, hóditások által kiebb is terjeszté határait, s oly egybeolvasztási erőt tanusitott a legyőzött népek irányában, hogy hasonló példára alig akadunk a történelemben. Sőt miután elenyésztek is ez intézmények, ezt nem a belőlük fejlődött bajok, hanem előre nem láthatott külső események idézték elő, s ezen intézmények csak az állammal együtt, melynek háboritlan nyugalmát annyi ideig biztositák, enyésztek el.

Midőn Pizarro az Inkák országát meghóditá, három részre osztva találta azt: a nap, az Inkak, és a nép számára.

A nap birtoka a templomok, a pompás cultus s a számos papság fentartására vala szentelve; a másik rész a királyi ház és rokonai s a kormány szükségére; a harmadikat fejenkint osztták ki a nép között.

Huszonnégy éves korában minden peruinak nőül kelle venni egy 18 éves leányt. A község vagy kerület, melyben lakott, ez alkalommal lakot jelölt ki számára, Egyszersmind az ő és neje tartására elegendő földet mutattak ki neki, melyhez minden született gyermek részére adatott némi pótlék. A föld felosztása évenkint ujra ment véghez, s a földmivelő birtoka családjának száma szerint apadt vagy szaparodott.

Az egész földet a nép mivelte. Először a nap birtokát; aztán az aggok, betegek, árvák s a tettleg szolgálatban levő katonák: szóval a községbeliek azon részének földeit, kik e foglalkozást maguk nem végezhették. Ha ez

megtörtént, mindenki saját számára dolgozott. Utoljára mivelék az Inka földeit.

Hasonló rendszert követtek az iparüzésben. Minden lámanyáj a nap és az Inka kizárólagos tulajdonául tekintetett. Az országban szétszorva pásztorok őrizetére bizaték, koronkint megnyiraték s a gyapju közraktárakba hordatott és minden család kapott házi szükségére elegendő gyapjut, mi a nőknek adatott át megfonni és meg szőni. Ha ez elkészült, minden házban az Inka számára fontak és szőttek. Az állam részére szükséges kelme mennyiségét és minőségét az ország fővárosában határozák meg, aminek megtörténtével a munka a tartományok közt kiosztatott.

Különösen e czélra rendelt hivatalnokok ügyeltek fel a gyapju kiosztásra, s vigyáztak, hogy a különböző munka az illető kezek által készittessék. Időről időre elmentek a házakhoz, s utána néztek, hogy a munkát lelkiismeretesen végezzék. E felügyelet nem csupán azon munkákra szoritkozott, melyek az Inka számára készültek, hanem azokra is kiterjedt, melyek az egyesek házi szükségeire voltak készitve, nehogy a nyers anyag, melyet saját használatára kapott mindenki, elrontassék, s valaki nélkülözni találja a szükséges öltözetet. Ily munkák körül az ötéves gyermektől a vén matrónáig a ház egész női része foglalkozott. Az elaggott és beteg embereken kivül senki sem eheté henyélve kenyerét. A henyeség büntetett volt, melyet szigoruan fenyitettek.

Hasonló eljárás volt szokásban a kormány egyéb szükségeire nézve. Az ország minden bányája az Inka tulaj-

dona. Kizárólag számára mivelék azokat oly emberek, kik e munkában jártasak voltak, s e végre azon kerületből választatának, hol a bányák voltak. Minden perui földmivelő volt s tartozott magáról gondoskodni földeinek megmivelése által. Kevesebben műtani ismeretekre tanittattak, s nehányan azon finomabb iparczikkekkel foglalkoztak, melyek az Inka és udvarának fényüzésére szükségesek voltak. A munkát e végre rendelt biztosok osztták fel.

A termékek és kézművek egy részét a fővárosba vitték az udvar használatára; a többit raktárakba, milyenek az ország különböző részeiben nagy számmal voltak. Ez szolgált az ország szükségeinek fedezésére. A takarékos kezelés mellett fenmaradt készlet más osztályu tárakba hordatott, terméketlen évek vagy oly egyének számára, kiket betegség, vénség vagy más szerencsétlenség akadályozott a magukról gondoskodásban. Ily intézkedések mellett Peruban lehetetlenné volt téve a pauperismus. Senki sem szegényedhetett el, de nem is gazdagothatott meg. A perui nép egy körben forgott, hol rendezve volt minden, s az emberi ösztönök és szenvedélyek előtt el vala zárva minden tér.

Annak, hogy e rendszer mellett az ország anyagilag fejlődött, bizonyitványaul szolgálnak azon nagy utak, melyeknek nyomai ma is bámulattal töltik el az utazót. Ez utak hosszában szállodák voltak, az Inka és udvara, ugy szintén a hivatalos utazók számára. Más utazók Peruban nem voltak. Minden öt mértföldnyire kis házakat épitének azon futárok számára, kik — pósta gyanánt — tovább szállitják a kormány rendeleteit.

Szükségtelen részletesb leirásába bocsátkozni azon intézményeknek, melyek ez alapelveknek a perui államban alkalmazását lehetővé tevék. Prescot, — egykoru források után dolgozott — története Peru meghóditásáról, mindenki által megolvasható; belőle a legrészletesb tudomást lehet meriteni mindezekről, s mindenki meggyőződhetik, miszerint Peru ez intézményekkel s azok által — legalább szomszédaihoz képest — nemcsak magas fokára emelkedett a jólétnek és miveltségnek, hanem hatalmát más népek fölött is messze kiterjeszté. A mondottak eléggé bizonyitják e helyen, hogy azon alapelvek melyeken a communismus alapszik, — tudniillik az egyénnek teljes alárendelése az állam alá, s ezzel egybekötve minden egyéni tulajdon megszüntetése — nagy államokban is gyakorlatilag fenállhatnak. Kétségtelenül oly nagy despotismus volt az ár, melyen Peru lakói az anyagi jólétet megvásárlák, minőre alig mutathat példát a történet. Annak, ki az egész államszerkezetet fentartá, korlátlan hatalommal kelle birnia, úgy, hogy Atahualpa Inka elmondhatá Pizarronak, miszerint akarata ellenére még a madarak sem mernek Peruban repülni, s a közbiztonság úgy kivánta, hogy a szellemi fejlődés szoros korlátok közé szoritassék. Mindez azonban nem bizonyitja, hogy a communismus egyátalában lehetetlen, hanem csak azt, hogy nem állhat fön absolutismus nélkül, s igazságtalan volna a communisták iránt, aki azt hinné, hogy ezek maguk át nem látják rendszerüknek ezen szükséges eredményét; hiszen, hogy megelőzzék a veszélyeket, melyek az egyének nem egyenlő képességéből

az egyenlőségre nézve származhatnának, az egyesek nevelését s tevékenységét feltétlenül alárendelik az államnak.

Nemcsak a communista iskolák nevezetesebb hirdetői, hanem azok is, kik utopiák szerkesztésével foglalkoztak, szükségesnek tartottak oly hatalmat, melyet mindenhatósággal ruháznak fel, hogy a dolgoknak isteni rendét lehetővé tegye az emberek közt. Gyakorlatilag csak kevéssé lényeges a különbség, hogy a communismus nézete szerint e hatalomnak az egyesek szabad választásából kell kifolyni: mert, a hol egyéb szabadság nem hagyatott a népnek, a választási jog maga sem hosszas életü, s a communistai Francziaország, például, szintoly könnyen le fog róla mondani, mint a respublikai, midőn Napoleont tiz évre, s aztán egész életére consullá s végre császárrá választotta. Hiszen a szábadválasztási jog is a szabad verseny elvén alapul, s nem lehet semmit ez ellen mondani, amit a másik ellen állitani szintén nem lehetne. Azon rendszer mellett, melynek legfőbb sőt egyedüli czélja az egyenlőség megalapitása s oly szervezet létesitése, mely mindent kizár a mi versenyt szül: — ily rendszer mellett, mondom, mint lehetne ragaszkodni oly intézményhez, mely mind a két kitüzött czéllal nyilt ellentétben áll?

A communismusban épen nem azon egyes javaslatok teszik a lényeget, melyek ellen annyi élczczel és tudományossággal szoktak sorompóba szállani. Miként Cabet, communista hitvallomásában, a család fentartása mellett nyilatkozik, mig mások azt a teljes egyenlőség rendszerével s minden élvre engedett jogával összefér-

hetlennek tartják: ugy alig van a communismus tanai közt egyetlen egy is, mely körül a legfelötlőbb véleménykülönbség nem mutatkoznék *(l)*. A lényeg, mire nézve a communismus minden követője egyetért, abban áll, *miszerint az állam czéljául a teljes egyenlőséget, s eszközül e czélra az egyén föltétlen alárendelését az államnak tekintik.* S miután az egyén teljes alávetése az állam hatalmának csak ugy lehetséges, ha az államot korlátlan hatalommal ruházzuk fel, és mivel az átalános egyenlőség elvét akkor lehet leginkább megközeliteni, ha az alól csupán egy személy van kivéve, következik: hogy a despotismus nemcsak ellentétben nincs a communismus elveivel, sőt szükséges eredménye ennek, s oly forma, melynek elvei annak leginkább megfelelnek.

Nem a communista elvek győzelme, hanem csupán az lehetlen, hogy ezen elveket valaha más valósitsa, mint az absolutismus. *S azért a communismus győzelme mindenkor egyszersmind a despotismusé leend.*

S viszont ha azon pártokra forditjuk figyelmünket, melyek e veszélyek ellenében a társadalom megmentése körül fáradoznak: látni fogjuk, hogy ezek is, ha a küzdtért diadalmasan meg akarják állani, oly eszközökhez kénytelenek folyamodni, melyek — ha csak e részben a történetek régi tapasztalatai nem csalnak — szintúgy az absolutismus megalapitásához vezetnek.

A fenálló rend védői.

Azok közt, kik a fenálló rend mellett lépnek sorompóba, s elleneik között az egyetlen lényeges különbség abban áll, hogy ezek megtámadják az egyéni tulajdont, amit amazok minden társadalmi rend alapjának tekintenek.

Melyek már az eszközök, a mik által az egyéni tulajdont a megtámadások ellen védniök kell?

Egy nagy szónok a választói törvény tárgyalásakor Francziaországban állitá: hogy ha az egyéni tulajdon — bár törvényesen — eltöröltetnék, minden szántóföld mellett ott állana az illető tulajdonos, fegyverrel kezében megvédeni birtokát. Nagy szónoki hatásra számitott állitás, de nehezen nyugtathatja még a birtokosok bármely osztályát. A földbirtokosok tudják, mikép a földet egyes ember sok ellen a legjobb fegyverrel sem védheti meg; s a tőkepénzesek bajosan tartandják czélszerünek a tulajdonnak oly biztositékát, mely — ha elégségesnek mutatkoznék — könnyen eszébe juttathatná a földbirtokosnak, ugyanez eszközt azon beavatkozások ellen is megkisérleni, melyek birói itélettel s végrehajtási rendelettel ellátva veszik igénybe a földet a tulajdonostól.

„A tulajdon biztositása csak úgy lehetséges, ha az államnak erőt adunk, azt minden megtámadás ellen védeni, s egyszersmind biztositékot szerzünk aziránt, hogy az állam ezen hatalma a tulajdon oltalmára mindig használtatni is fog."

Miután átalánosan el van fogadva Rousseau nézete: hogy az állam hatalmának korlátozása annak meg-

semmisitésével egyremegy, *) s miután Francziaország alkotmánya azon határokat, melyek közt az egyéni szabadsággal élni lehet, szintoly feltétlenül a törvényhozás akaratától tevé függőkké, mint a communismus **) : egészen a törvényhozástól függ az állam hatalmát annyira kiterjeszteni, a mennyire szükségesnek találja. Tetszése szerint növelheti az anyagi erőt, mely az államnak rendelkezésére áll; veszély idején, melynek beállását az állam itéli meg, a polgárok minden jogát, melyek az államhatalom ellenében veszélyesek lehetnek, korlátozhatja, felfüggesztheti, s e korlátozást az ország területén bárhová és minden időben kiterjesztheti, és előző vagy utólagos szabályai által nemcsak minden cselekedetet, hanem még a véleménynyilvánulást is elnyomhatja, ha a fenálló rendre nézve veszélyesnek látja. Bármennyire szaporitsák béke idején a hadsereget, bármenynyi uj várat épitsenek, s ha a polgári őrsereg egy részét vagy az egészet lefegyverezni szükségesnek látják; ha végre az egyesületi jog, vagy az esküdtszékek felfüggesztése kivántatik: mindez egészen alkotmányos alakban és formák szerint már többször megtörtént. Ha el-

*) La limiter c'est la detruire. — Cont. soc, L. III. Ch. 16.

**) Hasonlitsuk össze Cabet communista hitvallomását Francziaország minden ujabb alkotmányával, s e tekintetben a legnagyobb öszhangzást fogjuk találni. „ Ugy hiszem, hogy a törvénynek szabályozni kell mindazt, ami a közrendet és jólétet illeti, s a szabadságnak abban kell állani, hogy tehessük mindazt, amit a törvény nem tilt, s elmulaszthassuk, amit nem parancsol," — így nyilatkozik Cabet. — A franczia alkotmány erre vonatkozó pontjaira már előbb figyelmessé tevém az olvasót.

fogadjuk, hogy sarkalatosaknak ismert elveket el lehet, sőt el kell vonni a vitatás teréről, *) akkor a törvényhozás megújithatja az 1835. sept. 9-iki törvényt s eltilthatja a tulajdonjog elméleti tárgyalását, sőt a közjó nevében gyakorolt előző vizsgálat (censura) sem ellenkezik azzal, a mi az első franczia forradalom alatt történt,**) s talán ismét alkalmazásba jöhet. Kétségtelen, hogy ez elvek mellett korunkban, midőn minden kormánynak annyi anyagi eszköz — vasut, távirda stb. — áll rendelkezésére, oly hatalommal lehet felruházni az állam főhatóságát, milyennel soha egy kényur sem birt ez ideig; s mindaz, minek napjainkban tanui vagyunk, mutatja, miként a birtokos osztályok, — melyeknek kezében a törvényhozást még ott is találjuk, hol általános szavazatjog van, — teljes mértékben tudják használni azon eszközöket, melyekkel megtámadás esetében tulajdonukat megvédhetik.

De ha kérdjük: vajjon lehetséges-e az államhatalom oly kiterjesztése, minőt a tulajdon védelme igényel, a nélkül, hogy egyszersmind a politikai szabadság min-

---

*) Hello.

**) Tudva van, mikép a censura soha sem kezeltetett szigorubban, mint e forradalom alatt. Ismeretes többek közt — hogy csak egy nevetséges példát emlitsünk — miszerint Voltaire „Brutus"-ának adatásakor e vers-sorokat

„Arrêter un Romain sur de simples soupçons
C'est agir en tyrans, nous qui les punissons."

ekkép kelle változtatni:

„Arrêter un Romain sur un simple soupçon
Ne peut être permis qu'en révolution."

den biztositéka ne semmisittessék meg? e kérdésre csak tagadólag felelhetünk.

Miután az állam tényleges hatalma nem a törvényhozás határozataitól, hanem a végrehajtás anyagi erejétől függ, mely ismét ennek egysége által feltételeztetik: a törvényhozás, mihelyt meggyőződik a felől, hogy a társadalmat csak úgy tarthatja fön, ha a végrehajtó hatalmat korlátlan joggal ruházza fel — kénytelen leend e hatalom gyakorlását *egy személyre bizni*, ami által ez a törvényhozás irányában hasonló helyzetbe jön, minő a törvényhozásnak állása a felséges néppel szemközt. Valamint a törvényhozás, reá ruházott teljhatalmánál fogva, ezt a nép akarata ellen is használhatja: szintúgy fordithatja az, ki a törvényhozás által ily korlátlan hatalommal felruháztatott, ezen hatalmát a törvényhozás ellen is. Nincs szüksége egyéb igazolásra, mint melylyel a törvényhozás szokott élni a nép ellenében: miszerint azok java kivánja, kiktől hatalmát nyeré, hogy tetszésökön túltegye magát. Jogi szempontból a legfőbb államhivatalnok ily eljárását nem lehetne menteni; azonban a kérdés: ki gyakorolhasson az államban egészen absolut hatalmat? soha nem a jog, hanem mindig a hatalom kérdése, s az államcsinyeknek (coup d'état) egész sorát mutathatja fel minden nép története, melyből megtanulhatjuk, miként egészen jogtalan cselekmények sem tartoznak a lehetlenségek sorába, s az állam legfőbb szolgája, épen mivel mindenkinek szolgál, és igy mindenkinek szüksége van rá: könnyen fölemelkedhetik mindenkinek urává.

Minél korlátlanabbá tétetett az államhatalom, hogy a társadalom a fenyegető veszélyek ellen biztosittassék, annál közelebb áll a despotismus veszélye; s a mely pillanatban a tulajdont egészen biztositottnak tarthatni, mivel az azt védő hatalomnak semmi sem állhat ellent: egyszersmind meg lesz alapitva az absolut uralom is. Oly hatalom ellenében, melynek semmi sem állhat ellent, nincsenek biztositékok; s oly állam, melyben a polgár minden biztositékot nélkülöz, mindenkor csak despotia; uralkodjék bár XIV. Lajos, vagy egy választott kormányfőnök. Miután pedig a legfőbb hatalom bitorlásának veszélye nem azon módtól függ, mely szerint az valakire ruháztatott, hanem az állástól, a mely számára kijelöltetett: az érintett feltevés ellen csupán két ellenvetést hozhatni fel:

1) hogy annak, kire a legfőbb hatalom bizaték, érdekei a törvényhozás többségeéivel megegyeznek, s hogy ennélfogva nem valószinü, miszerint ez hatalmát a törvényhozás, vagyis közvetve saját érdekei ellen használja;

2) hogy a törvényhozás magának tartja fön, határozni mindazon eszközök felett, melyek nélkül a hatalom gyakorlati alkalmazása lehetetlen s hogy ennélfogva annak ellenében, kire a végrahajtást bizta, ugyanazon biztositékokkal bir, melyek őt az alkotmányos királyság ellenében illették.

Ami az első okoskodást illeti: mindenki előtt világos, hogy a mely pillanatban a főhatalom egyes személyre ruháztatik, erre nézve egészen uj, osztályi érdekeit na-

gyon tulnyomó érdekek támadnak: *saját hátalmának érdekei.*

A másik ellenvetésre nézve nehány megjegyzés mindenkit meggyőzhet: mennyire alaptalan az érintett remény.

Az államhatalom korlátlannak ismertetik el.

Miért?

Mert a tulajdonjogot, mint a társadalmi rend alapját, csak úgy lehet védeni, ha az állam ellenállhatlan hatalommal ruháztatott fel.

Az állam korlátlan hatalmát csak a végrehajtó hatalom gyakorolhatja; s azért, ha a kitűzött czélt el akarjuk érni, e hatalomnak mindenekfelett erősnek kell lenni. A végrehajtó hatalom gyengitése lehetségessé teszi a közrend elleni támadást, s minden támadás a közrend ellen a tulajdont veszélyezteti: ily körülmények közt várhatni-e, hogy azok, a kik a tulajdon biztositásáért mindent készek feláldozni, a végrehajtó hatalom kihágásai ellenében nagyon féltékenyek lesznek alkotmányos jogaikra nezve? Nem fognak-e inkább, hogy az összeütközéseket elkerüljék, mindent eltürni, s jobb idők reményében nyugodtan venni a végrehajtó hatalom merényeit, sőt védni azokat, mig egykori szabadságukból semmi egyéb nem marad fön, mint az üres forma, és végre ez is, mint az uralkodói szeszély áldozata, vagy a hizelgés vegső adója elenyészik.

De fölteszem, hogy csalatkozom; megengedem tehát, mikép a birtokos osztályok ez érdekeik és jogaik közötti harczban, midőn vagyonuk és politikai jogaik

biztossága közt kell választaniok, a jog mellett határozzák el magukat, s eltökélik, hogy a végrehajtó hatalomnak, mely korlátain tullépett, ellen fognak állani.

Mi következik ebből?

Az, hogy a köztársaság elnöke, vagy bármint neveztessék, kire a főhatalom bizva lesz, nem hivatkozhatik a szabadság ellen intézett támadásaiban a törvényhozás határozataira; hogy a bitorlás a törvényes formát nélkülözni fogja, s hogy az alkotmányos gyülekezetek történetében egy gyalázattal kevesebb fordul elő. Enynyi minden eredménye a törvényhozás szilárdságának. Kire a köznyugalom és biztosság érdekében minden hatalom átruháztaték, a törvényhozás határozatai ellen használandja most e hatalmat, s a dolgok fenálló rendét annál könnyebben felforgatandja, minél több eszköz adatott kezébe annak megoltalmazására. Nem csupán a római birodalomnak van Rubicona, melyet a senatus parancsa ellen átléphetni; s miként az angol parlament tábornokából lordprotector, a vendemiairei győzőből a 18 brumairei férfiu fejlődhetett ki: hasonló körülmények közt szintaz történhetik és fog mindenütt történni; s ily esetekben a jövendő sem fogja elitélni azon férfiut, ki ilyesmit eszközölt, hanem azokat, kik e merész lépést lehetségessé tették, midőn a nép szabadságát az államhatalom irányában megsemmisiték, s akkép rendezék az államot, miszerint az egyesnek, hogy az uralmat kezébe ragadja, nem a népet kelle szabadságától megfosztani, hanem csak egy gyülekezettől elvennie a hatalmat, melylyel az többnyire roszul élt. Én ugyan

egyetlen esetet sem ismerek a történetben, midőn ilyféle változás, legalább első pillanatban, nem a nép érdekében történt volna.

De minden alkotmány elleni lépést meg lehet akadályozni. Ha a törvényhozás valóban a birtokosak érdekeit képviseli, ezek, választottaikban oltalmazni fogják saját hatalmukat; mig a vakmerő bitor, ki csupán hadseregére támaszkodik, csakhamar átlátja, hogy nem a római legiókkal, hanem polgárokkal van dolga, akik a vörös respublica és communismus ellen ugyan engedik magukat használtatni, de soha az alkotmányos szabadság ellenében.

Mindez többször volt már elmondva, s talán sokan még hiszik is; végtére is azonban nem egyéb azoknak optimismusánál, kik a jelen viszonyok közt igen kényelmes helyzetben találják magukat s nem foghatják meg, hogy a dolgok fenálló rendét nem tarja mindenki minden lehető állapot között legjobbnak. Miként a nép hatalma ott, hol egy absolut kormány e hatalom használatának minden lehetőséget elzárja, csak idealis: ugy van a dolog a birtokos osztályok hatalmával is, ha — a választáson kivül — minden eszközt elveszünk a polgároktól, mely által az állam kormányzására befolyást gyakorolhatnának.

Bizassék az állam egész közigazgatása a központi hatalomtól függő hivatalnokseregre; korlátoztassék a sajtó, az egyesületi és a gyülekezési szabadság, minden város és környék, hol az államhatalom ellen fenyegető jelenségek mutatkoznak, állitassék ostromállapot alá: s a birto-

kos osztályokból oly tömeg válik, mely egyesülve a legnagyobbat eszközölhetné ugyan, mely azonban — miután mindenkit elkülönöztek — az államszerkezet megváltoztatását nyugodtan veendi; s épen mivel érdekeinél fogva a fenállónak barátja, szintugy fog ujjongani a bitornak, ki kezére kerité a hatalmat, mint előbb azon hatalomnak, mely most megdöntetett. S az is csalódás, ha a birtokos osztályok érdekeit azonosaknak tekintjük, vagy azt képzeljük, hogy a fegyveres erő korunkban úgy van alkotva, hogy az alkotmányos szabadságra veszélyes nem lehet: mert a fenálló rend a fegyveres erő oltalmára csak addig számithat, mig a sereg s főkép vezérei annak fentartását ohajtják.

De tegyük fel, hogy minden birtokos: a tőkepénzesek és a földbirtokosak osztálya, a kereskedők, kik szabad kereskedést, s az iparűzők, kik iparuknak védelmét ohajtják, egyetértenek, és hogy a hadsereg, mely — nagyobb részben — nem tartozik a birtokos osztályokhoz, sem vezérei, sem ellenséges indulatu pártok által magát elcsábitatni nem engedi: mi mind ennek az eredménye?

Harcz, — és pedig épen a vogyonosak és vagyontalanok közt, mely — a történetek tanusága szerint — ha egyszer elkezdődött, soha sem végződik másként, mint a szabadság bukásával.

Mert ha felteszszük: hogy az, kinek korlátlan hatalom adatott a birtok oltalmára, azon esetben, ha ezt személyes uralmának megalapitására akarja használni, a törvényhozás részéről ellenállásra talál, igen valószinü,

hogy a merész férfiu, ki a főhatalom után nyujtja kezeit, miután magát más eszközöktől megfosztva látja, azon pártok szövetségében keresendi védelmét, melyeknek segitségére legalább addig számithat, mig velök egy czélt követ, azaz: az alkotmány felforgatását ; a bitor, kit a törvényhozás a törvény oltalmán kivülinek nyilvánitott, és azok, kik mindig a törvény oltalmán kivül álltak, — természetes szövetségesek; s megvallom, csodálkozom, hogy miután annyit beszélnek a communismus veszélyeiről, miért nem gondolnak a lehetőségre, hogy ezen eszmék egy merész ember által korlátlan hatalmának megalapitására felhasználhatók? Ha a communisták az államfő választása elvéről lemondanak, vagy ha azt választják ez állásra, aki a legfőbb hatalomra törekszik: a communismus főnökét oly hatalommal ruházhatja fel, milyennel, Paraguay dictatorán kivül, senki sem birt. Nem lehetséges-e, hogy egyszer ily szövetség létrejön? Hány példát mutat a történet, hogy a birtokosak a hatalommal szövetkeztek, s hallgatag ekkép szóltak e hatalomhoz: „biztositsd tulajdonunkat, s átadjuk érette szabadságunkat“. — Nem lehető-e az is, hogy a birtoktalan osztályok lépnek hasonló szövetségre s azon feltét alatt, hogy mások birtoka közöttük fel osztassék, lemondanak a politikai befolyásról, melyből különben is rég ki vannak zárva. S bizonyos-e, hogy ez ajánlat mindig vissza fog utasittatni? Akadjon egy Constantinja a communismusnak, s meg fogjuk látni: valóban oly lehetetlen-e győzelme, mint állitják?

Montesquieu szellemdús művében, melyben minden

igazabb, mint azon alapelvek, melyekből kiindul, azon nézetet állitja fel, miszerint a köztársaság alapelve az erény. Nem fogok e helyen időzni, hogy megmutassam, mikép a köztársasági, mint minden más kormányforma nem bizonyos alapelvek, hanem bizonyos viszonyok eredménye; de annyi kétségtelen, hogy a franczia köztársaság nem felel meg Montesquieu elvének. A franczia köztársaság elve: *bizalmatlanság.* Miként a társadalom alsóbb osztályai azon meggyőződésből indultak ki, hogy csak az átalános szavazatjog s azon könnyüség, melylyel a létező kormányt, forradalom utján, minden pillanatban felforgathatják, nyujt nekik biztositékot az elnyomás ellen: ugy a birtokos osztályok minden cselekményének irányát a félelem határozza meg. A franczia nép minden osztálya csak saját biztosságát kereste köztársasági alkotmányában; intézmények által akarta védni állását mindenik, megtámodások ellen; s mily biztositék védi magát az alkotmányt, s vele az összes alkotmányos jogokat annak merényletei ellen, aki milliók választottjának mondhatja magát, aki a fegyveres erő fölött rendelkezik, s a kinek az állam egész hatalma át van adva?

Az egyetlen biztositék, a mely, azon erő gyengitése nélkül, mely a tulajdonnak oltalmára a végrehajtó hatalomnak szükséges, fön vala tartható: csupán e legfőbb államhivatalnok választásában áll.

Ha valószinü, hogy az átalános szavazatjog mindig egy Washingtont állit az állam élére, ha sok ilyféle emberre számithatni, ugy, hogy minden negyedik évben egy uj található, kiben a legnagyobb erély a legtisztább

polgári erénynyel párosul; ha e mellett valószinü még az is, hogy ily férfiak dictatori hatalmat vállalnak csak azért, hogy oly viszonyokat fentartsanak, melyek között a vagyonbiztonságnak minden szabadság feláldoztatik: akkor azon ösvényen, melyen Francziaország a rend zászlaja alatt halad, csakugyan nem fenyegeti veszély a szabadságot. De ha felteszszük, hogy a milliók a választási jog gyakorlatában csak egyszer is tévedhetnek, s oly férfiu kezébe adják a legfőbb hatalmat, ki a hatalom csábjainak nem tud ellenállani: meg kell engednünk, hogy e férfiunak, a jelen körülmények közt, több eszköz áll rendelkezésére terveinek kivitelére, mint valaha. A merész, ki uralom után vágyódik, mindig vagy a birtokos osztályokra, melyek félelmökben áldozatul vetik politikai jogaikat birtokuk biztositásaért, vagy ezek elleneire bizton számithat. Az állammerények (coup d'état) örökös nesze Francziaországban, mely oly könnyen hitelre talál, legjobban bizonyitja: mily közel a veszély, mely Damocles kardjaként függ a szabadság felett.

Valóban ugy van. Az eddig követett ösvény óriási lépésekkel vezet egyes ember korlátlan, önkényes uralmához. Akár az európai államok eddigi fejlődésének folyamát tekintsük, akár azon pártok törekvéseit, melyek Francziaországban a hatalom felett versengenek: mindenütt ugyanazon meggyőződésre jutunk.

A communismus, midőn oly társadalmi rendet akar alapitani, mely csupán egyesnek korlátlan hatalma által tarthatja fen magát, s a fenállónak védői, kik e veszély ellenében az államhatalom korlátlanságában keresnek

oltalmat, csak különböző utakon munkálnak ugyanazon czél felé, s egyedül a fölött foly a vita: ki nyujtsa a koronát Caesarnak?

Az államtudományokban minden ismeret valódi forrása a tapasztalat, s a fönebbi állitásokat csak ugy lehet helyeseknek tartanunk, ha történeti tapasztalatok által igazoltatnak.

A létező viszonyokat mindig rendkivülieknek találják az emberek, melyekhez hasonlók soha sem léteztek. Igy ma is. De nyugodtabb vizsgálódás után azon meggyőződéshez jutunk, hogy az emberiség előttünk ismeretes történetében van egy korszak, melyben a mostanihoz hasonló desorganisatiónak indult minden viszony. Avagy a fényes előadásmód, melylyel az örök város története megiraték, elhomályosithatá-e az igazságot annyira, hogy azon hasonlóság, figyelmünket elkerülhetné, mely a jelenkor és azon időszak közt létezik, midőn Róma a dicsőség diadalkoszoruival ékesitve uralma biborpalástjában az enyészetnek ment eléje.

Róma története két korszakra oszlik, melyeket egymástól külön kell választanunk, ha a jelenkor viszonyainak felvilágositására használni akarjuk.

A római alkotmánynak alapul szolgáló elvek ugyanazok, melyeket az ó-kor minden népénél — a meddig a görög-római polgárisodás terjedt — feltalálunk. A meggyőződés: hogy *az egyesnek szabadsága csak az álamhatalombani részvétben áll*, s hogy *az állam érdeke a legfőbb, mely elől minden egyéb tekintetnek háttérbe kell vonulni*, ez képezi minden ókori állam alapját, s ezen

alapon épült Róma alkotmánya is. Mint államszerkezete alapelveiben, ugy helyzetére nézve is Róma századokon keresztül hasonló maradt más ókori államokhoz. Hatalmasabb mint sok más, s polgárainak erényére s halhatlan tetteik dicsőségére büszke; nagy, multjánál s a bizalomnál fogva melylyel mindenki hitt e közállomány öröklétében — mindezek mellett Róma századokon át *város* maradt; s ha később határai lassankint tágultak is, s gyarmatok és szövetségek által befolyása Italiának egyre nagyobb részére kiterjedt: még ekkor is a római állam fogalma mindig azonos maradt a *városéval.* S épen mivel századokon keresztül eléggé bölcs volt, a meghóditott, vagy a nagy Rómához önként csatlakozó államoktól csak hadi segélyt s a szükséghez képest némi függést követelni: ez által álhatott fön századokig a nélkül, hogy más alkotmányra lett volna szüksége, mint a mely egy város igazgatására czélszerünek mutatkozott.

Nagy változásokon ment át ez alkotmány. A királyi hatalmat évenkint választott két hivatalnokra ruházták; az államhatalomban részesülés jogát kevés uralkodó nemzetségről lassankint az egész népre terjesztették ki, s a plebejusok és a patriciusok közt létezett különbség végre egészen kiegyenlittetett; mind e változtatások azonban csak olyasok voltak, melyek egy város alkotmányában előfordulhatnak, s azoknak eredményeit oly kevéssé lehet napjaink királysága s aristocratiája mellett felhozni, mint korunk democratiája nem hivatkozhatik észszerüen azon jó következményekre, melyeket a plebejusok győzelme a római közállományra nézve elő-

idézett. Valameddig Róma *város* maradt: történeteiben csak az egyes találhat példányokat; a jelenkor államai hasztalan keresnek előzményeket.

Egészen más, ha Róma történetének másik korszakára forditjuk figyelmünket, midőn a körülmények által kényszeritve, a keskeny körből, melyben addig mozgott, kilépett, s városból — eszó mai értelmében — állammá lett.

Gyakran állitják, — sőt azon tudós szójárások közé sorozható, melyekkel korunkban tudományos vizsgálatokat kezdeni szokás, s melyeknek eredménye többnyire ismét csak egy uj frasis szokott lenni — gyakran állitják: mikép az ókor s az ujabb kor államai közt a különbség abban áll, hogy amazokban csak az államra, emezekben csak az egyénre van figyelem.

Ugy hiszem, eléggé megmutatám az eddigi mondottakban, mennyire valótlan ez állitás korunk viszonyait illetőleg. Az ujabb kor minden alkotmánya mind az állam körére, mind az egyesnek szabadságára nézve, mely most is csupán a politikai jogosultságban áll, ugyanazon elveket állitja fel, melyeken az ókor minden alkotmánya nyugodott. Ha egybehasonlitjuk Róma viszonyait azon korban, midőn a polgárjog Italia lakóinak nagy részére s aztán minden lakosára kiterjesztették, a jelenkor legtöbb államának viszonyaival: meg fogunk győződni, hogy a római államnak ugyanazon feladatot kelle megoldania, mely most a legtöbb államban előáll, s e feladat: *azon alapelveket, melyek egy város kormányzására czélszerüeknek mutatkoztak, egy nagy ország területére alkalmazni.*

Róma egészen más uton jutott e helyzet kényszerüségébe, mint az ujabb államok. Rómában otthonosak voltak ezen alapelvek, általok lett nagygyá a város, s a nehézségeket csak az állam növekedése idézte elő. A mai államok rég elérték jelen nagyságukat, mielőtt ez alapelvek mellett nyilatkoztak; de azért Róma és korunk helyzete nem kevésbé hasonló: *ott is az állam elvei és annak viszonyai között létező ellentétet kelle megoldani.*

Ily hasonlóság tünik fel a mult és a jelen között más tekintetekben is, ha Róma viszonyait a respublica hanyatlásának korszakában vizsgáljuk.

A patriciusok és plebejusok közt folytatott hosszas harczok után Rómában is végre a jogegyenlőség elve győzött. Miként a tiers-état, sok küzdés után, megsemmisíté a nemesség minden kiváltságát: hasonlóan sikerült Róma plebejusainak üres névre s puszta czimre szoritani a patriciusok minden előjogát, s a Gracchusok előtt már oda fejlődtek a dolgok, hogy Rómában is csak két osztálya volt a polgároknak: *a sokkal, és a kevéssel vagy semmivel sem birók* osztályai. E viszonyok természetes következményei szintén azok voltak, mint napjainkban. Miután gazdagság lett az egyetlen eszköz, melylyel Rómában az államra nagyobb befolyást lehete gyakorolni: a gazdagodási vágy a nép minden osztályát szintúgy mozgásba hozta, mint korunkban. Kevés kézben halmozódott össze minden birtok, s egészen elszegényedett a tömeg, melynek minden politikai jogot megadtak a nélkül, hogy eszközt nyujtottak volna neki, hogy nyomoru

életét máskép tengesse, mint szavazatának áruba bocsátása által. (*m*)

A vallásnak az államhoz való viszonya is mutat fel hasonlatot Róma akkori és a jelenkor viszonyai között. Miután a tudomány a jog körét az erkölcs és a vallásétól különválasztotta: korunk államai megkisérlék, a tudománynak megfelelő alakot adni szervezetöknek s igy a vallásos fogalmaktól egészen függetlenül fejlődtek, sőt oly elveket állitottak fel, melyek a keresztyénség tanaival ellentétben vannak. Hasonló eset volt Rómában. Róma vallása, mint minden vallás az ókorban, a nép egyéniségével szoros összeköttetésben állott. Miután a római polgárság fogalma egész Italiára kiterjesztetett: a vallás, régi alakjában, nem felelt meg az állam kellékeinek; s ámbár a köztársaság minden eszközzel fön akarta tartani azt, a miben egykor Róma legerősebb támaszát találta, az állam gyakran kénytelennek érzé magát ott, hol vallásos fogalmak akadályul gördültek utjába, ezeket elháritani, vagy — nem ügyelve a nép hitére, — hatalomszóval megváltoztatni azokat. (*n*)

S hová vezették Rómát e körülmények, hogyan sikerült megoldania a feladatot, mely most előttünk áll, a világtörténet legnagyobb népének, melytől sem a közszellemet sem a politikai tapintatot nem vitathatja el senki, s mely épen azon korban oly gazdag volt nagy emberekben?

Alig volt biztositva Róma Carthago leromboltatása által külveszélyek ellen, midőn azon polgári zavarok elkezdődtek, melyek között nagy részben nemes s majd kivétel nélkül a hon dicsőségeért lelkesült férfiak hazá-

jok vesztét elkésziték. Mint a tenger a dagály óráiban csendesen emelkedik s boritja el az alacsony partokat: ugy terjeszkedett, korábbi időkben, Róma uralma; most a szélvész által felrázott oceán képében tünik fel a borzasztóan nagyszerü kor. Minél magasabbra emelkednek a hullámok, annál ellenállhatlánabbul nyomulnak a határszélek felé, lerontva minden gátat, mig a végetlen árterületen hab habbal küzd, s a küzdelem között egy sem marad tisztán. Alig hogy a nemes Gracchusok életökkel lakoltak csalódásukért, Márius lép helyökbe, saját emelkedésére eszközül használván az alsóbb osztályokat. Utána Sylla következett, s mig ő azon álomért, hogy az ó Rómát helyraállitsa, polgártársainak legnemesebb vérét ontotta: Róma hozzá szokott az egyeduralom eszméjéhez; azután Pompejus, kit nagynak neveztek, megadván neki személyes tulajdonain kivül minden eszközt, hogy az lehessen. Végül Caesar lép fel, nagyságban és romlottságban előképe korának; kegyetlen szenvedély nélkül, szelíd odaadás nélkül, s mindkettő a midőn magasabb tekintetek kivánták: hogy t. i. Rómát s a világuralmat megszerezhesse. Caesar a nép embere, ki mint consul, a Gracchusok példájára, agrariai törvényt hoz javaslatba, s midőn a senatus megtagadta hozzájárulását, a nép által viszi azt keresztül; aki, miután Hispaniában Pompejus hiveit legyővén, a városba visszatért — 12 napos dictatorságát csak arra használja, hogy az adósok szomoru helyzetén könnyitsen, s a számüzöttek gyermekeinek jogait visszaadja. Volt-e valaki inkább arra hivatva, hogy a népet a főurak (opti-

mates) szivtelen zsarnokságától megszabaditsa és a már szinte egy század óta tartott forradalom szenvedéseinek véget vessen? Kit illetett meg inkább, mint őt, a korona, az aranyszék s a szobor az utolsó királyé mellett? Ki vala méltóbb, a világuralmat a legnagyobb nép után örökölni mint e legnagyobb férfiu? Azonban még egyszer emelé fel fejét a boszuló szabadság. Legnagyobb terveinek közepette, midőn Róma törvényeit egy nagy törvénykönyvbe akará gyüjtetni, s azokat az egész világra ráparancsolni midőn Carthagót, Corinthot és Capuát romjaikból fölemelendő s a corinthi szorost átmetszetendő vala és Róma hóditója nagy Sándornak tetteit Ázsiában elhomályosithatni remélte: akkor hullott el egy összeesküvés tőrdöfései alatt Caesar, ki azon hitben, hogy Rómának inkább van szüksége ő reá mint neki Rómára, megveté más zsarnokok elővigyázati szabályait. A római legiók még egyszer kelnek csatára a köztársaságért. Ismét kitör a polgárháboru, előbb a szabadságért, s midőn rövid küzdés után ez legyőzetik, a fölött: kit illessen a hatalom. Brutus és Cassius után még Sextus Pompejust kell legyőzni, s miután Octavian és Antonius megosztták a római világot, ismét fegyverrel kell fentartani Róma egységét azon előnyért, hogy Róma csak egy urnak engedelmeskedjék.

Borzalommal tölt el bennünket e korszak története, midőn a senatus, a lovagság s a nép, Róma és Italia, a szabad lakosok s rabszolgáik csaknem szünetlen harczban állanak egymás ellen; midőn mindenki a szabadság nevében hatalomért, a gazdag birtokáért, a szegény napi kenyereért küzd, mig, Sallust szép szavai szerint, a köz-

társaság a harczos felek közt széttépetett. *) Soha sem volt Rómának több kitünő férfia, soha sem tünik fel előttünk nagyobbnak a közállomány, mint e pillanatban, midőn Sylla haldokló kézzel képes még a világot féken tartani, s leverőleg hat reánk a gondolat, hogy ily nagyságnak igy kelle végződni. Nem a nagy Caesar, hanem eszélyes unokaöcscse előtt bukik meg végkep a köztársaság, oly férfiu előtt, ki minden harczban, hol érette győztek, aludni vagy megbetegedni tudott, kit gyávasága miatt gyülöltek a veteranok, s kiben, hogy e nép fölött uralkodhassék, melynél eddigelé csak hőslelküség vagy ékesszólás által lehete hatalomra jutni, még ez utóbbi tulajdon is oly teljesen hiányzott, hogy azt is le kelle előbb irnia, mit nejével beszélni akart, s kinek hirnökre volt szüksége, hogy magát a nép által megértesse.

Miként volt ez lehetséges? az állam szerencsétlenségét egyesek fondorkodásainak kell-e tulajdonitnunk, s az ókori irók példájára, a Gracchusok vállára háritanunk a felelősség egész terhét?

Cajus Gracchus egyik legkitünőbb férfia volt korának, s Tiberius, bár csak elleneinek előadása után ismer jük, mint minden nemes tulajdon példányképe tünik fel. Nézeteik, melyekből kiindultak, helyesek valának. Ha folytatni akará diadalait Róma, ha fön akart állani, Itáliát, melynek erejével győzött, meg kelle szabaditnia az elnyomástól, mely annyira ment, hogy Itália erős

---

*) Ita omnia in duas partes abstracta sunt, ut respublica quae in medio fuerat dilacerata. Jugurtha XLI.

földmivelői, kikből Róma legjobb harczosait szerzé, sok helyen rabszolgák által szoritattak ki. Ha a várost a legnagyobb veszélyektől óvni akarták, azok számára, akik minden államügy felett határoztak, meg kelle szerezni az önállóság eszközeit is. A Gracchusok javaslatai igazságosak voltak. Igen kevés jártasságu Róma történeteiben az, aki a communismus követeléseihez hasonlitja Tiberius Gracchus inditványait, melyek csak abban álltak, hogy az állam földbirtoka, melynek haszonbérét nehány hatalmas család monopolisálta, a birtoktalanok közt osztassék fel. Az, hogy Itália minden lakosa a polgárjogban részesittessék a mire Caius törekedett, szükséges következménye volt azon viszonyoknak, mik által Itália lakosai Rómára nézve nélkülözhetlenekké lettek. Miután Rómában a plebejusok s a patriciusok közt minden rendi különbség eltöröltetett; miután idegenek, kik hadi foglyokul hozattak a városba, felszabaditás által a római polgárjogban részesittettek; miután annyi gyarmatot telepitének s a latin városok polgárainak megengedék Rómába települniök s ez által minden polgári jogban részesülniök: Italia lakosainak kirekesztése a város jogaiból nem vala többé föntartható. S talán jobb lett volna Róma érdekeire nézve, e jogot látszólag önként hozott törvény által idején megadni, mintsem hogy bevárassék az időpont, midőn hosszas, bár győzelmes háboruk kényszeriték a várost e határozatra.

A mily helytelen a Gracchusok kárhoztatása, szintoly hibás azok nézete, kik úgy vélekednek, hogy a gracchusi törvények elfogadása megmenthette volna

bukásától Rómát. Köztársaságban, ahol a nép rég hozzá van szoktatva az élelmiszereknek csaknem ingyen kiosztásához s szavazatának árubabocsátását, mint keresetmódot, többre becsüli a fáradságos földmivelésnél : ily államban a földfelosztás nem nyugtathatá meg a nép felizgatott szenvedélyeit. Később megadták Itália lakósainak a polgárjogot a nélkül, hogy ebből Róma vagy Italia viszonyainak javulása következett volna.

Maga az erkölcsromlás inkább eredménye, mint oka azon politikai viszonyoknak, melyek Rómát megbuktaták. Nézetem szerint egészen igaza van Schlossernek, midőn állitja, hogy e romlottság festésében némi tulzás van, s tévedünk, ha azt hiszszük, mintha azon bűnök, melyek Róma vesztét előidézték, a respublica előbbi korszakaiban ismeretlenek lettek volna. A történelem, minden rhetori ékesség mellett is melylyel az örök város multja leiratott, bizonyitja, hogy Róma soha sem volt hijjában uzsorásoknak, akik pénzszomjukért hazájuk létét koczkáztaták.

A római köztársaság vesztének valódi okát sem, egyesek önzésében, sem a főurak kincsszomjában, sem a nép romlottságában nem kell keresnünk ; nézetem szerint alkotmányában rejlik az, mely, mihelyt Róma uralma egész Itáliára kiterjedett, többé nem vala fentartható.

Oly alkotmány, mely a legfontosb ügyek feletti határozást a népre bizza, s dicsőséget és befolyást csak a tömeg kegye által tesz elérhetővé, csak addig czélszerü, mig az állam ügyei könnyen áttekinthetők, s azoknak helyes vezetése minden egyest, ki arra befolyással

bir, közvetlenül érdekel. Mihelyt a római forumon a külpolitika kérdései s távol országok sorsa felett kelle határozni: a régi alkotmány számtalan nehézséggel és veszélylyel volt egybekötve; veszélyekkel, miket csak addig lehete kikerülni, mig az alkotmány maga módokat nyujtott, melyek által a nép ártalmas végzéseit kivitelökben meg lehetett akadályozni, s talán egyetlen alkotmány sem létezik, mely ilynemü biztositékokban gazdagabb, mint a római volt. Ismeretes az auguriumok és a censura befolyása, s azon jog, melylyel minden néptribun megakadályozhatá tiltakozása által társainak inditványait.

Midőn a római polgárjog Itália minden lakosára kiterjesztetett, mindezen eszközök, mik által a democratia tévedéseinek káros eredményeit meglehetett előzni, alkalmazhatlanokká váltak vagy legalább elveszték hatásukat.

Az egészen a helyhez kötött vallás, ha a városban s környékén föntarthatá is előbbi befolyását, nem birt fékező erővel Itália többi lakosaira, akik előtt az mindig idegen maradt. Ugyanezt mondhatni a censorságról is. Mert szinte lehetetlen, hogy egy férfiu; nem csupán azoknak kiknek körében élt, hanem egy egész ország távol lakosainak is azon mértékben birja személyes bizalmát, mely nélkül a censorokéhoz hasonló birói hatalom a legnagyobb önkénynek tekinthető. Miután lehetetlen volt a polgárok erkölcse felől elegendő tudomást szerezni, nem lehete többé a censorságot előbbi szigorral gyakorolni s igy az alkotmánynak e támasza is le-

dőlt. A tribunok pedig, hogy kezdeményezéseik akadályait elháritsák, önmaguk semmisiték meg hatalmuk azon részét, mely által a tribunatus a fönálló intézményeknek oltalmára felléphetett.

Kétségtelen, hogy az összes népnek befolyása az államügyek vezetésére korábbi időkben is mindig inkább csak forma vala. A többség joga Rómában — mint az ó- és újkor csaknem minden, legalább egy ideig fönállott democratiájában — alig volt több mint puszta *fictio*; de legalább ennyi mégis csak volt előbb. Miután a római polgárjog Itália minden szabad lakosára kiterjesztetett, az, mit az alkotmány az egyes polgárnak megadott, gyakorlatilag *lehetlenné vált*. A teljes polgárjog — a mennyiben politikai befolyást adott — mindenki által csak Rómában volt gyakorolható, s igy az államhatalom, melyben, az alkotmány szerint, Itália minden népe részt vehetett, gyakorlatilag csak egyetlen város lakosainak maradt birtokában. Képzelhető-e, hogy ily ellentét az alkotmányban soká fönállhat a nélkül, hogy számos összeütközésre ne vezessen, melyek végre az alkotmány bukását vonják maguk után? Mig Róma volt az egyetlen hely, hol kitüntetéshez lehete jutni: Rómába kelle vonulniok mindazoknak, kik Itáliában közpályára törekedtek. A népnek mindenekfelett kedvelnie kellett a lakást azon városban, ahol ingyen osztattak élel mi szerek, ahol szavazatát áruba bocsáthatá s a circust és az uralom örömeit élvezheté. Az állam főnökei arra valának utasitva, hogy a tőlük függő cliensek számát szaporitsák, s igy Róma népességének aránytalan

növekedése, s a nagyvárosban mindig otthonos bajok is, legalább nagy részben, a római állam hibás alkotmányának eredményei. S midőn Róma népessége a legroszabb elemekkel szaporodott, s az uralkodásra mindig méltatlanabb lett; midőn Itália, sőt az egész polgárisult világ minden lakosa a római pórnép által kiméletlenül feláldoztatott azoknak, kik kegyét meg tudták nyerni, ezek viszont — a büntetlenségről biztositva levén — az elnyomás semmiféle nemétől sem rettentek vissza, hogy megszerezzék azon eszközöket, mik által a római nép kegyét megnyerheték: természetes, ha a város uralma most Itália minden lakosa előtt, mint elismert jogainak sérelme, mint a főváros türhetlen bitorlása tünt fel; és mindaz, aki felforgatásra törekedett, nemcsak eszközre hanem ürügyre is talált e viszonyokban, melylyel önző törekvéseit szépitheté. Csoda-e, ha ezen az államot rég fenyegető veszélyek végre bekövetkeztek? A főváros és Itália lakosai közt, a Róma alkotmánya által előidézett versengés szolgált fegyverül egymás után minden pártnak, s e versengésnek végre szükségkép az ország győzelméhez a város fölött, de egyszersmind a szabadság bukásához kelle vezetni.

Oly körülmények közt, midőn a hatalom birtokát fegyverrel kell kivivni és megtartani, e hatalom csupán hadvezérek kezére juthat.

Továbbá az egyenlőség elve, melyet az alkotmány kimondott, az akkori viszonyok között már csak Róma és Itália egyenlő szolgasága által volt létesithető.

Hogy a római polgár, ki Itáliának más városában

lakott, magát háttérbe szoritva ne érezze; hogy a zsarnokság megsemmisittessék, mely alatt egyetlen város népességének javára milliók nyomorogtak és a hosszas polgárháború véget érjen, mely alatt egy város pörtömegének ingatag szeszélye minden nagyravágyónak eszközül szolgált: mindez csak ugy vala elérhető, ha a népnek felségjogait egyre ruházták; s a hires lex regia nem puszta hizelgés, minővel a népek részéről azok irányában találkozunk, kik saját erejök által szerzik meg maguknak a hatalmat. A lex regia volt az egyetlen forma, melyben az alapelveket lehete valósitni, miken a római alkotmány nyugvék, mióta a polgárjog Itália minden lakosára kiterjesztetett.

Róma történetét a gracchusi zavarok kitörésétől Caesar haláláig a mult században jobban ismerék sokan, mint saját hazájokét. Tudomány és művészet onnan választák tárgyaikat, nagy és hiú emberek ott kerestek példányképeket, s egyes büszke szó, mely két évezred előtt a legmerészebb határozatokra ragadta a római népet, — mint a francia forradalom története mutatja — az ujabb kor elhatározásaira hasonló hatást gyakorolt. És mégis ezen korszak története nem lőn-e sokkal érthetőbb előttünk, mint atyáink előtt volt? Oly államról, melyben hosszas harcz után végre a teljes jogegyenlőség elve kivivatott, a vagyoni különbségen kivül minden egyéb válaszfal ledöntetett, s mindenki egyenlő joggal vehet részt az állam vezetésében; államról, melyben mindenki egyformán tör a hatalomra, a gazdag, mivel tulajdonát, s a szegény, mivel mindennapi kenyerét

csak a hatalom birtoka által hiszi biztosithatni; ahol az egyes minden eszközt jónak tart, mely által a tömegen fölül emelkedhetik, azaz gazdag lehet, s a tömeg a szerencsést, ki törekvéseiben czélt ért, gyakran kárhoztatja, de soha sem veti meg és mindig irigye; ahol nagy birodalom sorsát egy város határozza el, s nehány ezeren, kik a nép nevében fegyvert fogtak, határoznak e város akarata, s nehány merész összeesküvő e pár ezer mozgalmai fölött; ahol egy nap százados intézményeket forgathat fel, s nemzedékek müve egyetlen óra alatt megsemmisül: ily államról atyáinknak épen oly nehezen lehete fogalmuk, mint mindazon nagy erényről s bünökről, melyek hasonló viszonyok közt kifejlődtek. De midőn Róma ezen korszakának történetét olvassuk, nem tetszik-e nekünk ugy, mintha korunkéról szóllanának? Azon felfuvalkodott equitesek, akik, miután kereskedés s uzsoráskodás által meggazdagodtak, a törvényszéki helyek kizárólagos birtokát veszik igénybe; azon patriciusok, akik, mint Clodius, plebejusoknak vallják magukat, hogy néptribunok lehessenek; azon nép, melyet rosz kedvében az eszélyes Cicero is „fex et sordes urbis, concionalis hirudo aerarii, misera et ieiuna plebecula“ névvel illet, s melynek mégis minden fölött határoznia kell: nem ismert alakok-e mindezek s nem kell-e aggodalommal telnünk, ha Róma végsorsával szemünk előtt saját jövőnkre gondolunk, és eszünkbe jut, miként arra, hogy a hasonlat tökéletes legyen csak még egy hiányzik, s hogy ez — az alkotmány felforgatása a hadsereg által — legalább nem tartozik többé a lehetlenségek

közé, miután az alkotmány annyi helyütt csupán a sereg által tartatik fön.

Vannak sokan, kik a képviseleti rendszerbe helyezik bizalmukat, s korunk e nagy találmányában biztos óvszert vélnek találni minden veszély ellen. Ugy vélekednek, hogy, miután az egyesnek joga csupán abban áll, miszerint egy képviselőt választhat: ez által a democratia a legnagyobb államban is lehetségessé válik. Rómának csak azért kelle buknia, mivel az ókorban e csodásan bölcs intézmény nem vala ismeretes.

Ami illeti korunk igényeit a képviseleti rendszer föltalálásához: azokat határozottan tagadnom kell. Azon elvek, miken a képviseleti rendszer alapszik, minden államban ismeretesek, hol a nép tisztviselőit választja, s saját jogait és kötelességeit, melyeket maga nem akar vagy nem tud gyakorolni, ezekre ruházza. S ha el kell ismernünk, hogy kizárólag az ujabb kor érdeme, miszerint ez elveket a törvényhozásra alkalmazá: meg kell vallanunk azt is, mikép Rómában a néptribunok intézménye is ugy tekintendő, mint ez elveknek igen czélszerü alkalmazása a törvényhozásra; sőt oly példák sem hiányzanak az ókor történetében, midőn a képviseleti rendszer olyképeni alkalmazása, mint napjainkban, megkisértetett.

Nem abban rejlik a különbség az ókor és napjaink között, hogy ez eszközt nem ismerék, hanem abban, hogy az ókor, sajátságos gyakorlati eszével, nagyobb kisérletek nélkül is belátta annnak hiányosságát. Annyi kétségtelen, miként ott, ahol a népnek a politikai

szabadságra igénye arra szoritkozik, hogy bizonyos számu képviselőt választhasson, nagy államokban is ki lehet kerülni a democratia veszélyeit. De hol találunk népet, melynek többsége ennyi politikai befolyással beéri; s ha található, hol keressük az eszközöket, melyek arról biztositanak, hogy a képviseleti rendszer mellett a nép egyes osztályai ne gyakoroljanak nagyobb befolyást a közügyek intézésére, mint a mennyit az alkotmány mindenkinek egyenlően adni akart? Bármennyi történt legyen korunkban a képviseleti rendszer javitása körül, e feltevések közül még az első sincs betöltve, s a második, azon előnyös helyzetnél fogva, melyben korunk központositott államaiban a főváros lakosai állanak, csak a szabadság nagy megszoritásával lenne eszközölhető, melynek következtében az állam legtöbb lakosában idővel oly közönyösség fejlődnék ki politikai jogaik iránt, mely azokat minden biztositéktól megfosztaná.

Vagy azt hiszik talán, hogy a despotismus győzelme napjainkban már lehetetlenné vált? Ahol a szabadság feltüzte zászlóját félszázad óta, ott győzött is: ekkép vigasztalják magukat sokan. Néhol küzdeni sem igen kell, s Európa majd minden országa rázkódas nélkül élvezi a franczia forradalom gyümölcseit. Azok után, a mik történtek, nem honosulhat meg többé a szolgaság, mert senki sem képes ellenállani a kor szellemének.

Ne ámitsuk magunkat; nem e korunak köszönhetjük a szabadság győzelmét, s ha lassankint minden láncz lehullott is a népről, ez eredményt nem tulajdonit-

hatni magas szellemi fejlettségének. Midőn az ujkor intézményei Francziaországban megalapittattak, a nép nagy többsége oly fokán állott a miveltségnek, melyből a történt előlépést nem lehet kimagyarázni; s ez jelenleg is Európa sok országában a helyzete. Az uj intézmények győzelme csak annak tulajdonitható, mert azok a jog s mindazon nemes érzelmek nevében követeltettek, a mikre az emberben képesség van. A monarchiai hatalom lábbal tapodta az erkölcsiséget; a nemesség egy része beszennyezé ősei büszke czimerét; az egyház fénynyel vette magát körül, s egykori tulajdonaiból csak türelmetlenségét tartotta meg. A nép el volt nyomva s lealjasitva, a szellem békóba verve, a jogszolgáltatás kegyetlenséggé fajult; ekkor feltámadt minden, ami az emberben nemes s közrehatott: lerombolni az épületet, mely legtöbbekre nézve csak börtön vala; és azon lovagok unokái, kik sz. Lajos kisérői voltak, elsők valának az ujkor e keresztes hadjáratában is.

Az első franczia forradalomnak gyors győzelmét azon hatalom vivta ki, melyet a jog fogalma s minden nemes érzés gyakorol az emberi lélekre. A tömeg, mely hasznot huzott belőle, soha sem lett volna képes ezt eszközölni, s a nagy mozgalom csirájában elfojtaték vala, ha mindazok ellenszegülnek, kik csak veszteséget várhattak belőle.

A terrorismus egyet sem tagadott meg azon elvek közül, melyeket 1789-ben felállitottak. Anyagi előnyök tekintetében a convent még többet tett a nép nagy többségeért mint a constituante. Egyesek spoliatiója által

sokaknak jóllétét alapitotta meg, s a terroristák hatalma, porbahullott, mihelyt azt megtámadni merték; s romjain egy férfiu emelkedett fel korlátlan hatalommal, amilyennel soha egy király sem birt. És miért? Mivel a franczia nép megunta a forradalmat? E nép, mely 14 éven keresztül egész Európát félelemben tartá, nem volt úgy kifáradva, hogy e miatt elfogadta volna a zsarnokságot. A forradalom magát vérrel és sárral szennyezé be: azért fordultak el tőle. A hadseregben volt meg mindaz, a mi nagy és nemes volt a forradalomban: azért fordultak feléje s általa azon férfiuhoz, ki azt képviselni tudta. Nem kifáradás: undor miatt veszett el az első franczia köztársaság; nem azok hiúsága és kapzsisága emelte trónra Napoleont, akik a forradalomban szerencsét csináltak s aztán nyugodtan élvezni akarták azt: hanem a nemzet nemesebb érzelmei, melyek valami jobb után törekvének.

S most, midőn a szabadság nevében vérvörös zászlót emelnek, vérpadról beszélnek, a családot, az erkölcsiség alapját megtámadják, a vallást gúnyolják, mig a politika teréről mindig több becsületes ember fordul el: — mondhatjuk-e biztosnak a szabadságot? tarthatni-e lehetlennek a despotismust?

A sir nyugalma az. Valóban; de ne feledjük, mikép vannak oly végtelenül szerencsétlen helyzetek, midőn e nyugalom után is eped az ember, s nemcsak egyesek, népek is jöhetnek ily helyzetbe.

Az alapelvek, melyeket a franczia forradalom óta minden ujabb alkotmányban valósitani igyekeznek,

ugyanazok, melyeket Hobbes felállitott *), s melyek a despotismusnak, valahányszor uralmát megalapitá, kiindulási pontokul szolgáltak. Ha azon szabályokra forditjuk figyelmünket, melyeket napjainkban az állam vezetésse körül egyedül eszélyeseknek vall a gyakorlati politika: Macchiavelli tanai tünnek szemünkbe. Azon cynismus, melylyel a nagy florenczi korának uralkodóit figyelmezteti, hogy nagyságuk és biztosságuknak minden egyéb tekintetet nemcsak szabad, de kötelesség feláldozniok; azon állitás, miszerint az erkölcs törvényei nem köthetik meg azok kezeit, kik az állam felett uralkodnak, mert a politikában a cselekvéseknek egyedüli mértéke a siker, és szabad minden eszköz, mely czélhoz vezet: ime a tanok, melyekkel ma a felséges nép tanácsadói fellépnek, azon egy különbséggel, hogy Borgia Caesar helyett Dantonra és Robespierre-re mutatnak, mint eszményképekre, kiket a politikában követni kell. Lehet-e kétkednünk, hogy ily viszonyok közt a szabadságot csakugyan veszély fenyegeti?

A népfelség elvének teljes győzelme még nem biztosit róla, hogy az akkép fog alkalmaztatni, a mint azt Rousseau maga nagyobb államban lehetetlennek, s kisebben is szerfölött nehéznek tartja; sőt sokkal valószinübb, miként ez elvnek győzelme oly államformához vezetend, melyet Hobbes elméletileg igazolni akart. Egykor soká vitatkoztak a fölött, vajjon könyvét „a fejedelemről" Macchiavelli nem csupán azért irta-e, hogy gyülőletessé

*) Hobbes nézetei Rousseauéitól nem elvekre, hanem csupán alkalmazásra nézve különböznek.

tegye az egyeduralmat; s kétségenkivüli, hogy Macchiavelli munkája ez eredményre vezetett. De ki kezeskedik, hogy, ha a népfelség nevében ugyanazon elveket állitják fel, melyek a királyságra nézve oly veszélyeseknek mutatkoztak, ez nem fog-e a népfelség eszméjére nézve hasonló eredményekhez vezetni s pedig ugyanazon okból: mivel semmi sem állhat fen tartósan, ami az emberek jobb érzelmeivel ellenkezik ?

Jól tudom, hogy senkinek sincs szándokában, meg ujitani a római császárok uralmát. Minden párt visszautasitaná a gyanusitást, hogy egyesek korlátlan uralmára törekszik, s hiszem, hogy mindenik erősen felteszi magában, miszerint elveinek következményeit nem viendi azon pontig, ahol azok minden szabadságnak megsemmisitéséhez vezetnek: de nemcsak pártnak, még egyesnek sincs hatalmában, ha bizonyos irányban megindult, ott megállapodni, ahol jónak látja.

Forditsuk figyelmünket az ujabb kor két legnagyobb eseményére: az egyházreformatióra a XVI-ik, s a franczia forradalomra a XVIII-ik században.

Luther Mártonnál hatalmasabb egyéniség még nem vezetett mozgalmat soha; és soha nem élt férfiu, aki, mert nemzetének minden nagy tulajdonát magában egyesité, hivatva inkább volt, hogy annak vezére legyen. Mindazon mesterkélés helyett, melyekkel befolyásukat mások fentartani törekszenek, neki csak saját természetét kelle követnie, hogy megszerezze magának nemzete teljes bizalmát. Soha senki sem ragaszkodott makacsabbul meggyőződéséhez, nem törekedett állhatatosabban czél-

jai felé, a nélkül, hogy a nehézségek által feltartóztatni, vagy kedvező körülmények által elragadtatni engedné magát: egyképen hajthatatlan a fejedelmek hatalma s a nép heve előtt; egyformán keserü, ha tanai mellett Anglia királya vagy a felkelt német pórsereg ellen kelle föllépnie. S mindemellett, hatalmában álla-e, elveinek következményeivel megállapodni ott, ahol a reformatio kezdetén szándéka volt? Luther csak némely visszaéléstől akará megtisztitani az egyházat, s meghasonlást okozott a keresztyénségben; mindig békét hirdetett és harczokat idézett elő, melyektől visszarettent volna, ha előre látá vala, hogy fellépésének ily eredményei lehetnek. És miért? Mivel az elvek, melyeket felállitott, természetöknél fogva olyanok valának, hogy nemcsak bizonyos visszaélések megszüntetéséhez, hanem egyházszakadáshoz kelle vezetniök s mert elvei, valamint másokat, úgy őt magát is addig kényszeriték haladni, amig természetes következéseik elérettek. Luther műve nem végződött be az életével; a szabad vizsgálódás elve messze túl vitte a protestáns egyházat azon határokon, melyeket közös alapitójok kijelölt. Az eszmevilágban nincs megállapodás. Az emberiség kénytelen vagy megváltoztatni szellemi irányát, vagy ez irányt a végső czélig kell folytatnia; s mint az elvetett mag kiszáradhat, vagy első csírájában eltapostathatik, de ha egyszer növénynyé alakul, természeténél fogva bizonyos idomban, bizonyos nagyságra kell kifejlődnie, hogy csak bizonyos gyümölcsöket teremjen: ugy van az elveinkkel is. Hirdetőjök a magvetőhez hasonlit; kezében a jövő, de ha egyszer

kiszórva a mag, nem képes többbé megakadályozni, hogy az úgy fejlődjék ki, amint a természete magával hozza.

A francia forradalom ugyanezt tanusitja. E nagy eseménynek minden szemtanúja egyetért abban, hogy kezdetben senkinek sem volt szándékában forradalmat előidézni. Meg akarák szüntetni a létező visszaéléseket; egyenlőbb felosztást kivántak a köz jogokra és terhekre nézve; több biztosságot, jobban rendezett törvénykezést, s több szabadságot bizonyos politikai intézmények által. Kevés ábrándozón kivül, ki az amerikaihoz hasonló köztársaság után vágyódott, a többiek legfőbb czélja oly monarchiai alkotmány volt, milyet Angliában láttak; (*o*) és mégis az ujabb kor legvéresebb forradalmán ment keresztül Francziaország; a nép által szeretett király vérpadra hurczoltatott, s e világrész egyik legmiveltebb országát nehány ezer párisi pór, s ezeket csupán gonoszságban felülmult vezetők kormányzák éveken át. — S miért? Aki a franczia forradalom történetét ismeri, tudja, mikép a nép nagy többsége a szabadság nevében elkövetett kihágásokat nemcsak soha nem helyeslé, sőt undorral fordult el azoktól. Francziaország minden valóban kitünő férfia azon irány ellen nyilatkozott, melyet a forradalom követett. Mirabeau és Barnave minden tehetségükkel, a Constituante férfiai tudományukkal, Lafayette a szabadság körüli érdemeivel, s végre a girondisták kétségtelen respublicai érzelmökkel léptek fel a mozgalom ellen, mely Francziaországot bizonyos romlásra vitte, — s mégis győzött ez irány mindezen akadályokon. Egy őrültnek szavai, minő Marat vala, egy

erkölcstelen utczaszónok tanácsadásai, mint Danton volt, megsemmisiték mindazon férfiak befolyását, kikre honuk kevéssel előbb még büszkén tekintett, s a nép meghajolt egy középszerü ügyész akarata előtt, ki nyugodt időben alig látszék arra hivatottnak, hogy szülővárosában, Arrasban, kitüntetve emlegessék. (*p*). Miként lehet megmagyarázni e tényt? A „terreur" által. De, mint volt lehetséges e „terreur" keletkezése s korunk egyik leghősiebb népének sorsa felett miként lehete rémület által uralkodni? Miként történhetett, hogy a többség a kevesebbségnek, a fegyveres erő a fegyvertelen pórnépnek félelemből alávetette magát, s annyi száz meg ezerben — kik a hóhér keze alatt a halálnak oly hidegvérüséggel mentek eléje, — hiányzott-e a bátorság életöket megmenteni az által, hogy a zsarnokságnak ellene szegüljenek? Nem nehéz a magyarázat. Robespierre s a comité de salut public mellett csupán egy dolog volt : *a következetesség*, de ez egy minden egyébbel fölért, mert ezáltal mind arra, a mi hatalma ellen felkelt, a törvényszerütlenség bélyege üttetett. Mihelyt egyszer a korlátlan népakarat az egyedül jogszerü hatalomnak s a convent a nép felségi jogai jogszerü képviselőjének ismertetett el, kénytelen vala mindenki alávetni magát hatalmának, hacsak elveit megtagadni nem akarta. Csak az által volt lehetséges a terreur, mivel azoknak, kik azt meg akarák támadni, jogi alapjok hiányzott s az elvek elismerésében minden ellenállás kárhoztatása benfoglaltatott. (*q*).

Igy terjeszté a franczia forradalom elveinek követ-

kezményeit messze túl azoknak nézetén, kik e mozgalmat megkezdették. S korunk sem találand nyugalmat mindaddig, a mig alapelveivel, melyek csupán az első franczia forradalom tanainak továbbfejlesztéséből állnak, fel nem hagy, vagy azokat egészen nem valósitja.

Mióta a római birodalom romjain új államok keletkeztek, napjainkig *korlátlan államhatalom alapitása* felé haladtunk szünetlenül; sőt az elmélet elérte immár ez irány legszélsőbb határait. Miután az ókor államai a politika terén oly soká mintául szolgáltak a tudománynak, oda jutottunk végre, hogy az elvek, melyek azoknak alapul szolgáltak, elméletileg átalánosan el vannak ismerve, habár az egyénnek teljes alávetése az egyetem akarata alá, s az állam javának minden emberi cselekmény legfőbb czéljául felállitása vallásos forgalmainkkal s egész társadalmi szerketünkkel *(r)* ellentétben áll is. Csak egyetlen lépés van még hátra: *elveinknek gyakorlati alkalmazása minden következményestől*, s ha nem változtatjuk meg az eddig követett irányt: e lépés is be fog szükségkép következni.

Az emberiség törvénye örök fejlődés. Népeknek ugy, mint az egyesnek életében nincs megállapodás, s a most követett pályán, ha irányunkat nem változtatjuk, csak egy előlépés gondolható: *az állam mindenhatóságának elméletétől az egyes uralkodó mindenhatóságának gyakorlatához*. Ha az eddigi ösvényen maradunk, feltartóztathatlanul megyünk eléje e jövőnek.

JEGYZETEK A XI. FEJEZETHEZ.

(*a*) Egyik előnye a keresztyénségnek, melynek korunkban az emberiség magasabb kifejlését nagy részt köszönhetjük, hogy ezen vallás nemcsak cultussal, hanem oly tannal is bir, melyet érezni és érteni kell. Midőn e szerint az egyházi reformatio, oly időben, midőn a kath. egyház több helyen gondolat nélküli formasággá sülyedt, eredeti feladatához vitte vissza a vallást, ezáltal nemcsak a keresztyénségnek átalában, hanem magának a kath. egyháznak is lényegesen hasznára volt; mely az egyházi szószékről megtámadtatván, s ugyanonnan magát védeni kénytelenitetvén, ezáltal belső erő és kifejlési képesség tekintetében csak nyerhetett. Ha azonban a befolyást vizsgáljuk, melyet a reformatio a polgári szabadságra gyakorolt, ugy találandjuk, hogy az az első pillanatban mindenütt kártékony vala, s hogy a fejedelmi hatalom absolutismusa minden államban csak a reformatio által jutott tökéletes győzelemre.

Valamint protestans országokban az egyházi uralomnak megszüntetése által azon hatalom, mely a fejedelemséget előbb korlátozá, elenyészett és a fejedelmek annyi elkobzott javak feletti szabad rendelkezhetés által oly befolyást nyertek, minővel azelőtt soha sem birtak: ugy lett más részről kath. országokban az egyház, — épen azért, hogy hasonló csapás ne érje, — a fejedelmi hatalom minden igényének kész eszközévé, ugy, hogy ha azon időpontot keressük, midőn az egyes államokban minden politikai szabadság elenyészett, meggyőződhetünk, hogy ez mindenütt összeesik azzal, melyben a szellemi szabadságért folyt a harcz. — Vizsgáljuk Németország

állapotát a reformatio előtt és után, az absolutismus haladását Spanyolországban V. Károly, Angliában VIII. Henrik uralkodása alatt, vagy forditsunk figyelmet azon eseményekre, miket Richelieu Francziaországban a hatalmas királyság megalapitására használt, s nem fogjuk félreismerhetni mindazon lényeges szolgálatokat, melyeket a reformatio az absolut királyságnak tett. — Azonban ha az összes államok alkotmányaiban egykorulag történt változásokat nem a reformatiónak, hanem a fejedelmek bátor és eszélyes fellépésének akarnók tulajdonitani: Schweiz története ellenkezőt bizonyitana; miután a reformatio által közérvényre emelt elvek itt épen ugy, mint a monarchiai államokban, az államhatalomnak korlátlan kiterjedésével jártak.

Alig menekedett meg Zürich a constanczi püspök egyházi törvényhatósága alól, a reformatus egyház azonnal az államnak rendeltetett alá. A püspöki törvényhatóság egy része a nagy tanács által gyakoroltatott. Ha a felsőség meggyőződött egyszer arról, hogy ez vagy amaz a keresztyén igazsággal ellenkezik, azonnal eltörlé; ha egy uj intézkedést az evangeliummal megegyezőnek talált, ez azonnal életbe léptettetett. Mindenben ezen elv: hogy *a kissebbség a többségnek kénytelen hódolni,* szolgált mind az egyházi, mind a világi ügyekben zsinormértékül. Aki a reformatiónak nem akart hódolni, meg lőn akadályozva a régi cultus gyakorlatában. *) A protestáns Schweiz példája nem maradhatott befolyás nélkül a kath. szövetségesekre sem. 1524-ben Bern, Schwicz, Luczern, Uri, Unterwalden, Zug, Glarus és Solothurn küldöttei, kikhez később Wallis is csatlakozott, összegyülvén, kinyilatkoztatják, hogy: „ámbár igaz lehet, miként a szent atyák, a tanitók, a pápa és a conciliumok sok tantételt jó hiszemben készitének, ezen egyházi jogok és tételek mégis időfolytán ugy megszaporodának, szigorittatának és kelletén tul sokasittatának, gyakran történvén azokkal visszaélés ellenünk laicusok ellen is, hogy (miután az egyház legfőbb pásztora al-

*) Bluntschli: Bundesstaatsrecht B. VI.

szik) nekik, mint a *világi felsőségnek* vált kötelességükké, segédkezet nyujtani némely pontokban, hogy a tiszta hit mellett maradhassanak. Ennek folytán határoztatik: „hogy egy egyházi személy sem idézhet laicust, vagy laicus egy másikat egyházi törvényszék elé; a házasságkötés szabadnak nyilatvánittatik oly időkben, midőn az egyház által tiltatott; minden pénzérti római búcsu tiltatik; a felmentés joga azon esetekben, melyeket a pápa vagy püspök tartott fön magának, a papokra ruháztatik; a biblia árulása megengedtetik; minden templom a felsőségnek számol kiadásairól, bevételeiről és vagyonáról" stb.*) Ennélfogva tehát a kath. Schweizban is mindjárt a reformatio kezdete után elismerve találjuk azon elvet: *hogy az egyházi hatalom az államénak van alávetve.* Ha felveszszük, minő fontosságot tulajdonitott az egyház ezen pontoknak, melyek által a kath. rendek a világi hatalom rendelkezése alá állittattak: nem igen nagy súlyt lehet helyezni ama nyilatkozatra, minélfogva a csupán hitet és tant illető minden dologban föltétlenül az egyház rendeleteinek akarának hódolni. Amint elismertetett a világi hatalom azon joga, hogy egyházi ügyekben hatalmának határait maga határozza meg, előre lehetett látni, hogy ezek mindig azon mértékben fognak kiterjesztetni, a mint azt az állam java vagy a hatalmat kezökben tartók nézetei kívánandják.

Az egyes cantonok teljes önállósága mellett, mely kölcsönösen elismertetett az egyházi ügyekben is, a világi hatalomnak az egyház fölötti felsősége nem vezethetett egész Schweizban egyik vagy másik hitvallás kizárólagos uralmára, s még ott is, ahol a szövetség mint egész lépett fel, kénytelenek voltak az egyházi ügyekben átalánosan felállitott elveket szeliditeni, a mint ez a kappeli békéből kitünik, melyben az — akkor többségben levő — kath. rendek megengedik, hogy vallásügyekbeni rendelkezés a közönséges uralmakban ne a felsőséget illesse; de a felsőség joga itt is az *egyes egyházi községek többségére ruháztatik*: azon elv állittatván fel, *hogy a köz-*

*) Lásd: i. h, és Bullinger: Reformatio története.

ség kisebbsége egyházi ügyekben a többségnek kénytelen magát alávetni. Ha egyszer a többség a katholikus vagy protestans isteni tiszteletet fogadta el, a kisebbségnek, ha meghódolni nem akart, nem marad fön egyéb joga, mint hitvallása más községeiben telepedni le. — Az egyes cantonokban sem kathol. sem prot. rendek nem türék hogy egyházi ügyekben a ‚kisebbség a többségtől elváljék, s Appenzell cantonnak 1597-ben történt feloszlása és az ez alkalommal megállapitott határozat: minélfogva a canton egyes lakosainak megengedtetik az átköltözés a tartomány más részébe: — feltevén, *hogy minden részben vallásügyekben is a többségnek hódolandnak,* — legvilágosabb tanusága annak, mennyire szigoruan követék akkor azon elvet, hogy az egyes még egyházi tekintetben is a többség határozatának kénytelen magát alávetni.

Kétségkivül vallásos buzgalom volt legfőképen alapja mindezen rendelkezésnek, s a vallást az állam egyszerü szolgálójává vagy községi hatalommá aljasitani bizonyosan egy pártnak sem volt szándéka; azonban ezen elvek, alkotóiknak akarata ellenére is, szükségképen maguk után vonák az egyház mindinkább növekedő függőségét, s az 1566. évi helvét hitvallás ezen elve: „magistratus ommis generis ab ipso Deo est institutus ad generis humani pacem et tranquillitatem, *ac ita ut primum* in mundo locum teneat“; a kath. helységekbeni papság azon nyilatkozata, minélfogva a zsinat határozatai és az „in coena domini“ bullának követésére csak „*kegyelmes uraik*“ *és elöljáróik törvényhatósága és parancsainak*“ fentartása mellett kötelezik magukat: mindez csak következetes alkalmazása azon elveknek, melyeket a reformatio felállitott.

Schweizban az államhatalom szerfölött meg volt osztva s a fenálló viszonyok által korlátozva, úgy hogy egyházi ügyekbeni felsőbbségének elismerése egy egészen absolut államhatalom megalapitását nem vonhatta maga után. Minden más országban azonban, hol a királyság hatalma hosszú harczok után minden egyéb korlátait lassankint megsemmisité, ez az egynázi ügyekben, az államhatalomra ruházott felsőbbség folytán,

egyszersmind minden vallási korláttól is megszabadittatott, és csupán ennek tulajdonitható, hogy keresztyén népek végre oly állapotokba sülyedének, mikben a hatalom, melyet Angliában VIII. Henrik vagy Francziaországban XIV. Lajos vettek igénybe, nemcsak tényleg állott fen, hanem jogilag is elismertetett. — Mihelyt egyszer amaz elv: „cuius est regio, illius est religio" elfogadtatott, s a világi hatalom az egyesek lelkiismeretébe bele nyulhatni feljogosittatott: mi lehetett akkor még a határ, mely előtt a királyság mindinhatósága visszalépjen? hova menekülhetett a polgár azon hatalom foglalásai elől, mely magának az egyháznak (annak, mely isteni eredetünek ismertetett el) az őt illető állást kimutatni fel volt jogositva.

(*b*) Azon állitás: hogy az alkotmányos államszerkezet melyre korunk törekszik, uj, és hogy az absolut uralkodás már a legrégibb időben fenállott, nagyrészt igaz; mert azon eszme, hogy minden állampolgár részt vegyen a törvényhozásban, a középkorban ismeretlen volt, és miután minden tökéletesen korlátlan uralkodás átalában a birtokjog természetes következményének tekintetett: minden király — a mennyire birtoka terjedt, — egészen korlátlan hatalmat gyakorolt. Többet a történelem nem bizonyit, sőt ellenkezőleg azt mutatja, hogy a XVI. századig a királyi hatalom mindenütt nagyon korlátolva volt, és hogy az egészen absolut hatalom, a mint ezt XIV. Lajos gyakorlá, hosszabb ideig sehol sem tartható fön magát. Nemcsak Angliában, de Francziaországban is a korlátlan királyi hatalom időszaka csak nehány fejedelem uralkodási idejére szoritkozik, s magában Spanyolországban is csak V. Károly erős karja alapitotta meg a korlátlan hatalmat. Ha azon állást vizsgáljuk, melyet az absolut királyság a közép és az ujkor alkotmányaiban elfoglalt: megismerjük benne a szükséges összekötő kapcsot; mert, midőn a jogegyenlőtlenséget mindenütt megsemmisiteni igyekezett, a gondviseléstől nyert küldetését bevégzé, s miután saját hatalmának érdekében minden osztályt egyenlővé tett, a jelenlegi fejlődést idézte elő. Azonban csak ezen czél kitüzése által lett a királyság hatalma kor-

látlanná, s mindenütt, ahol ezen czél éreretett, csak rövid ideig maradt fön.

(*c*) Semmi sem lehet tartós, a mi csak anyagi hatalmon alapszik. Physicai erők épen ugy elkopnak folytonos használat mint tulságos nyugalom által, s mindig a véletlennek vannak alávetve. Ugyanazért minden kényuralom, habár eredetét csupán anyagi hatalomnak köszönhető, mindig magasabb vallási szentesitést keresett, s tartósságra csak ott számithatott, hol azt megtalálnia sikerült. Hol a kényuralom nem hiten (az ember meggyőződésén) alapszik, ott az érdekekben kell támaszt keresnie.

Miután a kath. egyház elvei szerint az egyházi hatalom volt a fő, s a világi királyság egyházi ügyekben — mikhez az erkölcsiség parancsai is számittattak, — a pápának, mint Krisztus helytartójának maradt alárendelve: *) a királyság, a menynyiben egészen korlátlan hatalomra törekedett, hatalmának szentesitését nem találhatá fel a vallásban, minélfogva támaszát az államhoz tartozók érdekeiben volt kénytelen keresni. — Az egyenlőség elve s a rend átalános szüksége szerzé meg a királyságnak a korlátlan hatalmat, a mihez segédkezet neki a középrendek s nem az egyház, nyujtották. És ugyanazért háboritatlan maradt a XVI. század egyházi zavarai között s mindinkább fejlődött a XVIII.-ban, daczára az átalánosan elterjedt hitetlenségnek; mig más részről ugyanazon perczben összeroskadt, melyben hatalmának legfőbb fokát érte el, s épen az által azoknak érdekeivel, akik azelőtt támogatták, nyilt ellentétbe lépett.

(*d*) Minden tudományban, mihelyt körében uj tevékenység kezdődik, oly időszakot találunk, hol új tények vizsgálata helyett azzal foglalkoznak: minő véleményekkel tüntették ki

*) Omnes homines, principes et alii subiectionem habent ad Papam, in quantum jurisdictionibus temporalitate et dominio abuti vellent, „*contra legem divinam et naturalem*“ — igy fejezé ki Gerson az e tekintetben a kath. egyháztól követett elvet.

magukat mások e téren másfélezer évvel ezelőtt? Az állami és más tudományok közti különbség csak abban áll, hogy a többiek a talált eredmények ujra feldolgozása után önálló munkásságban továbbhaladtak, az államtanok pedig most is azon elvek további kifejlésével foglalkoznak, miket az államra nézve az ókor felállitott.

Leginkább három oknak kell ezen jelenséget tulajdonitanunk.

1) A régi kor államszerkezetei sohasem romboltattak le egészen. Valamint a királyság minden törekvésének eszményét a római imperiumban látta, mit elérni mindenképpen iparkodott: szintúgy maradt fön az ókor alkotmányainak egy része számos város helyhatósági szerkezetében. Ennélfogva azon elvek, melyeket az államtanok a régi korból kölcsönzének, nem álltak egészen ellentétben az államok fenálló intézményeivel.

2) A régi kor jogfogalmai átalános érvényre emelkedtek a római jog által, mely még ott is, hol azt törvényül nem tekinték, minden törvényhozásra a legelhatározóbb befolyást gyakorlá. Midőn tehát az államtanok a régi kor jogfogalmait hirdeték még az államügyekre nézve is, csupán amaz egyenlőséget állitották helyre, melynek mindig létezni kellene azon elvek közt, melyekre az állam, s azok közt, melyekre az egyesek jogai alapittatnak.

3) Azon elv, mely az egyént teljesen alárendeli az államhatalomnak, különösen kedvező azokra nézve, akik ezen hatalom birtokában vannak. Az államtanok ezen iránya annálfogva mindazok által, akik az államhatalom birtokában valának — XIV. Lajos mint a convent által — mindenkor jóváhagyatott és előmozdittatott.

(e) A franczia forradalom főeredménye kétségkivül abban áll, hogy általa az állam hatalma korlátlanabb lett, mint azelőtt volt. S ámbár ezen eredmény logikai következménye a felállitott elveknek: mégis bizonyos, hogy az — legalább azon mértékben, melyben bekövetkezett — tulhaladta a forradalom vezéreinek számitásait. Az alkotmányozó gyülés a helyhatósági szabadság kérdésének a legnagyobb figyelmet szentelé, s fontos jogokat engedett a községnek; sőt még a conventben is a girondisták s mindazok, kik mérsékeltebb párthoz tartoz-

tak, átlátták, hogy a szabadság gyakorlatilag csak az önkormányzás elve által valósitható. Az ok, melyen az absolut államhatalmat korlátozni akaró minden törekvés megtört, nem a Francziaország sorsát kezökben tartók szándékában, hanem azok körülményeiben rejlett.

A franczia nép az államhatalom absolutismusához hozzá volt szokva, s midőn a király helyét törvényhozó gyülés foglalá el, ettől mindazt követelé, a mit egy egészen absolut hatalomtól várhatni feljogositottnak hivé magát. S midőn az alkotmányozó gyülés IV. Herik óhajtását valósitandó s mindenik polgár fazekába egy tyukot volt helyezendő; midőn a magukat mindenhatóknak nyilvánitott népképviselők szavuknál fogatva arra emlékeztettetének, miszerint ezen mindenhatóság nemcsak jog, hanem kötelesség is: akkor az alkotmányozó s minden őt követett gyülésnek lehetlenné vált megmaradni azon sorompók között, miket elméletileg elismerének. Mihelyt megsemmisiték Francziaország régi tartományi felosztását, melyben akadályt látának czéljaik ellenében; mihelyt megszoriták ugyanazon okból a királyságot, még pedig sokkal nagyobb mértékben, mint eleinte maguk is szándékozák, mig végre egészen megszünteték: hogy parancsaik teljesitéséről biztositva legyenek, kénytelenek valának utoljára az egész végrehajtó hatalmat kezökbe ragadni s magukat és a népet azon biztatással vigasztalni, mikép a szabadság csak el van halasztva azon időpontig, midőn a nép annak használatára megérendett; mig ez bekövetkeznék, addig absolut hatalommal kell arra neveltetnie. — Hogy a népfelség elvének nevében *önkényileg* kormányzott államban ezen óhajtott pillanat épen oly kevéssé érkezett meg, mint ott, ahol az önkényi hatalom egyesnek kezében nyugszik, s ahol a nép szintén hasonló biztatásokkal szokott ámittatni, — a dolog természetében rejlik. Az önkormányzási tehetség azon mértékben kisebbedvén, melyben arra szükség nincs: a népnek magára hagyatásának lehetősége is azon mértékben enyészik el, melyben az állam a szabadságra nevelés munkáját vállalja magára. A szabaddá levésnek sokféle

módja van, de pórázón vezetve még senki sem tereltetett be a szabadság templomába.

Tévedés, midőn ama könnyüséget, melylyel Napoleon a köztársaság romjain uralmát felállitá, annak bizonyságaul akarják használni, mintha az emberek a szabadságra képtelenek volnának. Miután a forradalom az államnak a korlátlan egyeduralom által saját érdekében alapitott centralisticus szervezetét megtartá, s miután minden egyes épen oly tökéletesen maradt alárendelve a népfelség nevében gyakorolt államhatalomnak, mint azelőtt: világos, miszerint a forradalom által igen is elérhető vala a népuralom; de nem a szabadság. Eredményei annálfogva nem is szolgálhatnak a szabadság ellen bizonyitékul. *Oly államformának, mely egészen a monarchia érdekében volt rendezve, s melyet csak egyeduri hatalom által lehete czélszerüen kezelni, a dolgok természete szerint mulhatlanul vissza kelle vezetni a monarchiához*: nem mivel az emberek a szabadságra nem alkalmasak; hanem, mivel a fönálló államforma lehetetlenné tevé a szabadságot.

(f) Lásd a VI. fejezet (*s*) jegyzetét.

(g) Il faut distinguer les individus et les corps; ils diffèrent par l'étendue de leurs droits et par l'exercice de la loi. Les individus existent avant la loi, ils ont des droits que la loi assure et protége; c'est le droit de la propriété: les corps n'existent que par la loi, et ils n'ont aucun droit réel par eux-mêmes; ils ne sont que des abstractions que la nation peut detruire ou modifier à son gré. — — La loi peut ne pas leurs accorder le droit de posséder des propriétés foncières, comme elle leurs défend d'en acquérir: la même raison qui fait que la suppression d'un corps n'est pas homicide de fait, fait aussi que la défense de posséder n'est pas une injustice." — Ez legfontosabbika azon okoknak, mik által Thouret a nemetgyülésben bebizonyitani törekvék, hogy az egyházi javak elfoglalása által a magán tulajdon sérthetlenségének elve nem veszélyeztetik.

(h) Tagadhatlan tény, melyet a közigazgatás és szám-

vitel terén tett haladásoknak vagy korunk erkölcsisége magasabb fokának lehet tulajdonitani, hogy napjainkban közpénzekkel kevesebb visszaélés történik, mint hajdanában. Az ebből származó meggazdálkodások a democratia uralma alatt talán még nagyobbak leendenek; hasonlóképen sok kiadás, melyet most csupán az állam méltóságának fentartása végett, vagy a tudomány és művészet érdekében szükségesnek tartanak, a népuralom alatt talán egészen el fog maradni. Mindezen megtakaritások által egyébiránt a közterhek aránylag csak csekély mértékben fognak megkevesedni, miután azok nagyobb része csupán az állam hatáskörével mindinkább növekedett valódi szükségletekből származik. — Ha az adókra nézve nevezetesb könnyebbülést óhajtunk, ez csak az állam számára kitüzött hatáskör korlátozása által lehetséges. Valameddig a most létező elvekhez ragaszkodunk, mindaddig ezen hatáskör s vele a közterhek is mindinkább nagyobbodni fognak; s ha az Európa több államában már most létező földbirtoki viszonyokat figyelmesen vizsgáljuk, s egyuttal meggondoljuk, hogy az adó, mely egy jól mivelt birtoknál még elviselhető, hanyag gazdálkodás esetében, vagy oly körülmények közt, hol a tiszta jövedelem egy része nem annak jut, ki az adót fizeti, elviselhetlenné válhatik: el kell ismernünk, hogy a közterhek szakadatlan progressiója mellett azon pillanat, midőn a földbirtokok nagyobb részére nézve hasonló körülmények állandanak elő, többé nem lehet távol.

Az ingatlan birtok jövedelme — mint Thiers (Sur la propriété) helyesen állitja — tetemesen szaporodott. Megengedem, hogy ez nagyobb arányban történt, mint az adóknál, s hogy az ingatlan vagyon birtokosa napjainkban bevételének csekélyebb részét fizeti le a statusnak adó fejében, mint hajdanában. Azonban, ha a jövedelem ezen szaporodásának okát vizsgáljuk, ugy fogjuk találni, hogy ez a tulajdon javitásába fektetett tőkében keresendő. S miután világos, mikép a szerfelett ingó tőke, — hacsak elő nem akarjuk idézni azon veszélyt, hogy az államtól egészen elvonattassék — csak mérsékelt adóval terhel-

hető, sőt miután annak különös megadóztatása sok esetben, — mint minő az is, amidőn a tőke a földbirtok javitására forditatott, — teljesen lehetetlen, *) annálfogva azon esetnek sokszor be kell következni, hogy a földbirtokosnak, a birtokának javitásába fektetett tőkének levonása után, a tiszta haszonból alig marad egyebe, mint a mit az államnak adófejében kell fizetnie; s ha Francziaországban a földbirtok magas árának daczára, a földbirtokosok nagy részének, mint Chevalier állitja, lehetetlen 10°/ alól pénzt szereznie, ez azon körülménynek tulajdonitható, hogy Francziaországban már most sok földbirtokos van hasonló helyzetben.

(*i*) Miután Gallia tartományban a curia tagjait terhelő kötelezések alóli kibuvás minden eszköze törvények által lehetlenné tétetett, s minden, 25 iugerumot biró birtokos a curialis nehéz állásának elvállalását látá szükségképen maga előtt, ezeket még birtok elidegenitési jogaitól is törvényesen megkelle fosztani. „Siquis decurionum vel rustica predia vel urbana venditor necessitate coactus addicit, interpellet iudicem competentem omnesque causas singillatim, quibus strangulatur, exponat, et ita demum distrahendae possessionis facultatem accipiat, si alienationis necessitatem probaverit. *L. Si quis decurionum* I. Cod. lib 10. tit. 33. *de praed. decur.* quia sub falsis causis faciebant donationes, et hoc omnino abrogavimus dona-

*) A földbirtok javitásába fektetett tőke különös megadóztatása csak a birtokos tulajdonához nem tartozó s a birtokra betáblázott tőkékre, nem pedig azokra nézve is lehetséges, miket a földbirtokos saját vagyonának javitására ruházott be; mely által a tőke jövedelme között a szerint, a mint az vagy a földbirtokos vagy egy olyannak kezei között van, ki azt még elébb egy földbirtokosnak kénytelen kölcsön adni, tetemes különbség támad; s minden tőke vagy a földbirtoktól vonatik el, vagy pedig javitás helyett uj földbirtok szerzésére fog szükségképen forditatni, mi által azután csupán annak ára, nem pedig jövedelme fog növekedhetni. Ha a földbirtok javitásába fektetett tőke csakugyan adó alá volna vetendő: ez csak akkor lesz lehetséges, ha maga a javitás, azaz: ha a munka adóztattatik meg, a mit egy józan ember sem fog tanácsolni.

tionem simplicem facere curialem, in quacunque persona. Nov. 38. praef. tit. 17. de decur. et fil.

(*k*) A communismus és a keresztyénség első korszakában felállitott tanok között nincs hasonlatosság. Az üdvözitő ezen szavai: „*Si vis perfectus esse* vade, vende quae habes et da pauperibus et habebis thesaurum in coelo et veni sequere me." (Math XIX. 21.) kétségkivül csak azoknak szólnak, kik a tökély legmagasabb foka után törekednek; és nincsenek átalánosan kötelező parancs gyanánt kimondva. Nem a földi javak czélszerübb felosztása volt a keresztyénség feladata. „Ait autam ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo ut dividat mecum haereditatem. — At ille dixit illi: Homo, quis me constituit judicem aut divisorem super vos? Luc XII. 13—14. Azonban mégis azon állás között, melyet a communismus és socialismus korunkban elfoglal s a között, melyben a keresztyénséget az első századokban találjuk, ugyanazon analogia létezik, melyet a keresztyénségnek állása között a franczia forradalom alatt, és Róma régi vallásának a caesarok korszakában találunk.

A keresztyénség is hirdeté a legfőbb türelem tanát. Nihil est tam voluntarium, quam religio. *Lactant.* A keresztyénség is kényszerülve látta magát a régi világ szokásait lehetőleg kimélni, sőt azokhoz, hol ez lényeges engedélyek nélkül történhetett, hozzá csatlakozni. Miután a Saturnaliák s több más ünnepek januar calendaiban ünnepeltetének, az egyház ugyanezen évszakba tevé át a karácsonyt. A Lupercaliák, a régiek ezen tisztulási ünnepe helyébe Mária tisztulásának ünnepe (Gyertyaszentelő) határoztatott február 2-ra, az Abarváliák a szent Mamertus által az V. században behozott keresztjáró napok által pótoltattak. — Miként itt átalában, úgy marad fen sok egyes helyen is a régi szokás több maradványa a keresztyénség behozatala után is, s még ma is négy templomot találunk Rómában, melyeknek régi pogány nevük megmaradt*). A ke-

*) Sta. Maria sopra Minerva, Sta Maria Aventina, S. Lorenzo in Matuta, S. Stephano del Cacco. Lásd: Beugnot, Hist. de la Destruction du paganisme. T. 2. p. 265.

resztyénségnek, sem lehetett bár elveivel ellentétben álló ily szokásokat rögtön megszüntetni; el kellett tűrnie, hogy a florentinusok Mars egy különösen tisztelt szobrának, hogy más városok és tartományok lakói más istenségeknek még soká hódoljanak tiszteletökkel *). Midőn III. Valentin alatt már a consulok maguk is keresztyének voltak, a régi vallási szokások még mindig épségben valának. „Numquid non consulibus (christianis) et pulli adhuc gentilium sacrilegiorum more pascuntur, et volantis pennae augaria queruntur. — — Ac pene omnia fiunt quae etiam illi quondam pagani veteres frivola atque irridenda duxerunt.“ *Salvianus de gub. Dei.* — Temporibus nostris auctore diabolo sic vitiata sunt omnia, ut pene nihil sit, quod absque idololatria transigatur,“ — igy szól sz. Leo. — A pogányság erős támaszt talált a népek szokásaiban. Az államhatalom, és pedig a római imperiumé, századokon keresztül hivé feladatának, föntartani a régi vallást, s mégis a kezdetben megvetett uj tan győzelmesen állta ki a harczot a népszokásokkal, az államhatalom anyagi erejével, sőt még azon philosophiával is, melynek befolyásától eleinte maga sem menekülhetett s melyet annak több nagy hirdetője, mint Justin, Clemens, Origines, stb. a keresztyénségre való előkészületnek nyilatkoztatának, úgy hogy tökéletes diadala végre maga az államhatalom által is elismertetett.

Minél inkább lép egy tan a fönálló viszonyokkal ellentétbe, annál inkább kénytelen a létezőt mint a jog és erkölcsiség elismert elveivel ellenkezőt állitani elő. Minél merészebb az ujitás, annál inkább kell azt régi ruhába takarni. S ugyanazért a communistáknak szokása, a keresztyénségre hivatkozni, könnyen magyarázható ki azon nagy hasonlatosságból, mely az ő állásuk, s az első keresztyének állása közt létezik.

---

*) Igy panaszkodik Salvianus: De Gub. Dei, hogy az égi istennő Afrikában még keresztyének által is imádtatik: „ Quis ergo illi idolo non initiatus, quis non a stirpe ipsa forsitan et nativitate devotus.

Megfogható, ha sokan a keresztyénség fenállhatásáról is aggódnak, miután ennek mai állása is hasonlit a pogányság IV. századbeli állásához, s a conventnek a keresztyénség ellen hozott törvényei, önkénytelenül a 408. év 17. Calend. Decembris kelt hires törvényre emlékeztetnek *), minélfogva a római birodalomból törvényesen számüzetett. Egyébiránt minden e tárgyu aggodalom ama lényeges különbség félreismerésén alapszik, mely az ókor összes vallásai és a keresztyén vallás között van.

Az ókor vallásainak lényege a cultus szertartásaiban rejlett: a keresztyénségben ezt a tan képezi. Amazok később támadtak, mint az állam, s mindenütt ennek szükségeihez alkalmaztattak, *azok államvallások,* ez az emberiség vallása; s azok támaszaikat csupán az államhatalomban, ez a népben találta fel. Csak midőn a keresztyénség, természetes állását félreismerve, lényegét formákban, s nem a tanban keresi; ha magát államvallásul tekinti, s támaszát nem a nép meggyőződésében, hanem az államhatalomban keresi; midőn a pogányságához hasonló helyzetre alacsonyitja le magát, a keresztyénséget csak akkor fenyegethetik hasonló veszélyek. Mig ez nem történik, mig a hitetlenség és erkölcstelenedés, miket a XVIII. század udvarainál philosophia gyanánt hirdettek, a társadalomnak csak magasabb osztályaiban terjedt el, s legfölebb a középosztályoknál felvilágosultság gyanánt utánoztatik, mialatt a nép többsége keresztyén maradt: mindaddig a keresztyénség

*) Templorum detrahantur annonae simulacra si qua etiam nunc in templis fanisque consistunt et quae alicubi ritu vel acceperint vel accipiunt paganorum, suis sedibus evellantur, cum hoc repetita sciamus saepius sanctione decretum. Aedificia ipsa templorum, quae in civitatibus vel oppidis, vel extra oppida sunt, ad usum publicum vindicentur; arae locis omnibus destruantur; omniaque templa possessionibus nostris, ad usus accomodos transferantur; domini destruere cogantur.

Non liceat omnino in honorem sacrilegi ritus funestionibus locis exercere convivia vel quidquam solemnitatis agitare. etc. Cod. Theod. l. 16. tit 10. cap. 19.

s minden, a mi ennek alapján nyugszik, tehát társadalmi rendünk is, nem fog megrendittetni. Az egyedüli veszély, mely fenyegeti, ama tagadhatlan tény félreismerésében fekszik, miszerint ezen társadalmi rend alapja vallási és az ebből származó hitben: miszerint ez az állam anyagi hatalma által oltalmazható, melynek tehát minden, még a vallás is, alárendelendő volna.

(*l*) A társadalmi rend védői, fájdalom! nem ismerik feladatukat annyira, mint ezt elleneiről mindenesetre el lehet mondani.

Miután az egyéni tulajdon fenállása az egész társadalomnak azon szervezetét tételezi fel, mely ellentétben áll azzal, a melyet a communismus akar magállapitani: mindaddig, mig az egyéni tulajdon elve fentartatik, a communismus győzelméről szó nem lehet; ennek tehát igaza van, ha mindenek előtt, sőt kizárólag ezen elv ellen használja minden erejét. Kevésbé czélszerünek találhatjuk, ha a társadalmi rend barátai minden erejöket csupán ezen egy elv védésére használják. — Az egyéni vagyon elve mindenesetre kiindulási pontja egy egész társadalmi rendnek; azonban maga az elv is, más feltételektől függ, melyek közé mindenekelőtt az *egyéni szabadság* biztositása tartozik; ha tehát az *egyéni vagyon* elvét akarjuk védni, mindenekelőtt az egyéni szabadság elve lesz biztositandó. Nem az egyéni tulajdon, hanem az egyéni szabadság teszi alapját egész társadalmi rendünknek; föntartása csak ezzel s ez által lehetséges.

(*m*) Az állam jövedelme s a magánosok tőkéi, a tartományok minden készpénze az u. n. lovagrend hatalmában volt, mely ez okból azon időben annál nagyobb zsarnokságot gyakorolt, minél bajosabban lehetett hozzá férni, vagy annak tulajdonképeni okát észrevenni. Az állam jövedelmét mindenütt a lovagrend bérlé ki; *a nagyobb vállalatokat, országutakat, vizvezetékeket, szállitásokat, épitéseket hasonlóul az vevé át bizonyos összegekért; ugyanazért különös nagy társulatokká alakult, melyek az összegeket előteremték, a hasznot megoszták s magánosoknak és államoknak a szükség pillanataiban roppant kamatokra, a javak zálogositása mellett pénzt kölcsönzének.* F. Ch.

Schlosser: Univ. hist. Uebersicht d. Gesch. d. alt. Welt 2. Thl. 2. Abth p. 481.

A lovagrend (equites) ezen állásának következménye volt, hogy az ügyek valódi vezetése a köztársaság utolsó korszakában sem a néptől, sem a senatustól, hanem a pénzaristocratiától függött, s a megvesztegetés oly átalános lett, hogy végre minden csak pénzért döntetett el. „Inveteravit jam opinio perniciosa reipublicae vobisque, quae nonmodo Romae, sed etiam apud exteras nationes omnium sermone percubuit, his iudiciis quae nunc sunt pecuniosum hominem, quamvis sit nocens, neminem posse damnari.“ Cicero. in Verem.

(*n*) Az egész római irodalom tanusitja, mikép az államok a mindinkább növekedő hitetlenségnél fogva fenyegető veszélyeket már akkor belátták. Horácz és a legnagyobb irók a vallástalanságból származtatták Róma minden szerencsétlenségét.

„Delicta majorum immeritus lues
Romane, donec templa refeceris
Aedesque labentes Deorum“.

igy kiálta fel amaz, kortársaihoz, s mily gyakran találjuk azon beszédekben, melyeket Livius ad a mult kor férfiainak szájába, ugyanazon nézetet kifejezve. Intuemini horum deinceps annorum vel secundas res vel adversas; invenietis omnia prospere evenisse sequentibus Deos adversa spernentibus“ — igy szól nála Camillus. — „Eludunt nunc licet religiones. Quid enim est, si pulli non pascentur? *Parva* sunt haec, sed parva ista non contemnendo maiores nostri maximam hanc rem fecerunt.“ — igy szól Appius. — Maga Cicero is nyiltan e nézetet vallá: „Et quoniam omnium rerum magnarum a Diis immortalibus principia ducuntur, volo ut mihi respondeas, quae te tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furvor, ut *auspicia,* quibus haec urbs condita est, *quibus omnis respublica et imperium tenetur,* contempseris.“ Orat. in Vatinium VI.

(*o*) Bizonyos, hogy a forradalom kezdetén francziaországban nem volt senki, aki a köztársasági államformát lehetségesnek tartotta volna, és hogy a közvélemény még sokkal később-

ben is az ilyszerü változás ellen nyilatkozott. Azokról, kik később a köztársaságban vivének fontosabb szerepet, hasonlót lehet bebizonyitani. Midőn p. o. a király szökése után Payne, Brissot, Condorcet és Duchatelet egy köztársasági hirlapot (la République) akarának kiadni, s Malouet az utóbbit, mint felelelős szerkesztőt a nemzetgyülés előtt bevádolá, ez egyhangulag határozá: „que la monarchie était le seul gouvernement qui convient à la France, et le seul qu'elle eut intention de lui donner;“ a királyi sérthetlenség elvének csaknem egykoru tárgyalása alkalmával ezen jelenlevők közül 992-en ez elv mellett szavazának; és Sieyes, ki republikánus nézetekről gyanusittatott, kénytelennek látta magát a Moniteurbe következő nyilatkozatot iktattatni: „Ce n'est ni pour caresser d'anciennes habitudes, ni par aucun sentiment superstitieux de royalisme, *que je prééref la monarchie:* je la préfère parcequ'il y est demontré qu'il y a plus de liberté pour le citoyen dans la monarchie que dans la république. Tout autre motif de détermination me parait puéril. *Le meilleur régime* social est, à mon avis, où non pas un, non pas quelques-uns seulement, mais *où tous jouissent tranquillement de la plus grande latitude de liberté possible.* Si j'aperçois ce caractère dans l'état monarchique il est clair que je dois le vouloir par-dessus tout autre. Voilà tout le secret de mes principes, et ma profession de foi bien faite. J'aurai peut-être bientôt le temps de developper cette question, et j'espère prouver; *non que la monarchie est préférable, dans telle ou telle position, mais que dans toutes les hypothèses on y est plus libre que dans la république.*“

Nem vizsgáljuk, mennyiben igaz, hogy a girondisták — aug. 10-dike előtt — (mint Beaulieu állitja) XVI. Lajos koronáját ennek fiára akarták átruházni, s a kormányt Péthion főnöksége mellett egy régensségnek akarák átadni; hogy a köztársaság behozatala még aug. 10-kén sem vala határozott szándékuk, kitünik a trónörökös neveltetését illető s a girondisták által e napon kivitt határozatból.

(*p*) Robespierrnek napjainkbani népszerüségét gyakran

bámulám. Mióta nehány iró — mint látszik csupa különczködésből — jónak látta ezen férfiu nagy erényeit, melyek tulajdonképen csak néhány mocskos hiba hiányában állanak, kiemelni: a bámulóknak egész serege keletkezett; s a mint egy félszázad előtt kevesen birtak bátorsággal magasztalni azon embert, aki kora selejtesbjeinek sem tett eleget — mert nézetök szerint még nehány száz fejjel többet kellett volna levágatnia; csaknem bátorság kivántatik napjainkban ahhoz, hogy ezen republicanus Tibert másként emlitsük, mint tisztelettel.

„Ő megszabaditá Francziaországot“ igy kiáltanak fel, talán csak azért, hogy valami nagyon baroque dolgot mondjanak. — Ha e dicsőséget nem akarjuk is a franczia hadseregnek és Dumourieznek, kinek viszonya Robespierrehez ismeretes, átengedni, azt — különösen Németországon — sokkal inkább a braunschweigi herczegre kellene ruházni. Vagy van-e nevetségesebb, mint midőn a franczia hadsereg vitézsége, mely késől korán annyi csatamezőn nyilatkozott, a félelemnek tulajdonittatik, mely, meglehet, hogy egyesekben a kétségbeesés bátorságát teremté, de melyet még ezen esetben is épen oly kevéssé kellene dicsérni, a mint nem jutand eszébe senkinek, kit egy vihar fenséges szemlélete bámulatra ragadott, magasztalni a mocsárt, melynek mérges gőzei a vihar keletkezésére közremunkáltak.

Lehetnek olyanok is, kik Robespierre ércz szigoruságát tartják bámulatosnak. — Észnélküli emberek mindig nagy tiszteletet szoktak tanusitni azok iránt, kik semmi érzést nem mutatnak; de még ebben sem ismerhetjük fel Robespierre népszerüségének igazi okát, mert hiszen ez közös tulajdona volt Dracónak, s az ó- és ujkor más nem épen különösen kedvelt uralkodóinak. Végre a dictator sokat magasztalt becsületessége is csak ál ok. Legtöbben nagyon jól tudják, hogy még azért nem vagyunk becsületesek, mivel a közpénztárakhoz hozzá nem nyultunk s hogy egy ember, aki hatalma érdekében hazáját egy csapat gonosztevő karjaiba dobá, nem tarthat igényt arra, hogy becsületességéről dicsértessék, s átalában bizony felesle-

ges szidalmaztatása korunknak az, midőn azon érdemet, hogy nem loptunk, csodának nyilatkoztatjuk.

Valódi oka Robespierre népszerüségének — véleményem szerint — *középszerüségében* rejlik. Mindenkire nézve kellemetes magasztalgatni oly férfiut, kiről azt mondhatja magában: „hasonló körülmények közt én is vihettem volna annyira, mert én is épen annyi észszel és tudománynyal birok." — Mivel Robespierre az egészen közönséges emberekhez legközelebb áll, épen azért multa fölül népszerüségben Mirabeaut, Barnave-ot s a forradalom minden férfiát.

(*q*) Ha a történelem azt tanitja, mikép a forradalmak kezdői túlszárnyaltatának mások által mindig, és soha sem birtak azon hatalommal, hogy az önmaguk által előidézett mozgalom irányát határozzák meg: ezen tünemény oka nem az emberek gyengeségében, hanem abban keresendő, hogy az eszmék ellenállhatlan hatalma épen azok által ismertetik félre, kik a fönálló dolgok átalakitására vagy megsemmisitésére felhasználták. Minden elvnek, melyet államférfiak bizonyos czélok elérése végett felállitának; — hogy győzhessen — a nép meggyőződésévé kell válni, s a nép minden meggyőződése érzelmeken alapszik. A mi az államférfiunál eszköz volt, az a tömegeknél vallássá válik, melyhez rajongó lelkesedéssel raga zkodik s melynek minden egyebet feláldoz. Annálfogva az államférfiu azon intése is, hogy az elv logikai alkalmazása az állam czéljának rendeltessék alá, a tömegekre nézve mindig hatás nélkül maradand, s ezek nem azok körében keresendik vezéreiket, kiktől az állam legjobb vezetését, hanem azok közt, kiktől igazaknak ismert fogalmaik legtökéletesebb valósitását várják. — Ha mozgalmat mérsékelni akarunk, az nem az elvek nevében, melyekkel megkezdetett, hanem csak az ellenkező elvek hatalma által lehetséges. Minden forradalom, mely azon okból, mert minden párt örömest ugyanazon elveket vallja, harcz nélkül kezdődik, szükségképen a legszélsőbb pártok diadalára fog vezetni.

(*r*) Azon ellentétet, mely a franczia forradalom óta gyakorlatilag valósittatni szándéklott elvek és a keresztyénség elvei

között létezik, már Rousseau, ki ezen elveket felállitá, tisztán belátta, és sajátságos nyiltságánál fogva a „Contract social" utolsó fejezetében tartózkodás nélkül ki is mondotta. Ha igaz, miszerint jól rendezett államrend csak ott létezhetik, *„hol minden egyes a közakarat legfőbb kormányának tökéletesen alárendelé összes erejét ;* (L. I. ch. 6.) *s ha e szerint az államnak absolut hatalomra van szüksége, s az egyes szabadsága a reá nézve kevésbé fontos dolgokra nézve fenállhat ugyan, azonban minden tárgy fontosságát egyedül ő maga határozhatja meg,* (L. II. ch. 4.) *ha a törvényhozás, hogy tökéletes legyen, oda kénytelen vinni a dolgot mikép az egyes ne legyen semmi és csak a többiek által tehessen valamit ;* *) ha az államnak az egyént minden viszonyában elérnie, azt az ő akarata, azaz : a többség akarata előtti teljes hódolásra nevelnie, ha az egyént az élet minden fontosabb cselekményében vezetnie kell, szóval : ha az állam czélszerüen csak ott rendeztethetik, hol az egyesnek egyénisége az állam érdekében megsemmisittetett : akkor vallási tekintetben is meg kell engednie az államnak a legteljesebb souverainitást. Vajjon ezen felsőség gyakorlata egyesre vagy a többségre ruháztassék-e, az mindegy ; az egyénnek az államhatalom alá tökéletes alávetésének elve Hobbest és Rousseaut szükségképen azon következtetéshez vezette : hogy az egyházi és világi hatalom megosztása az általuk egyedül helyesnek nyilvánitott államszerkezettel össze nem férő. Ha azt akarjuk, hogy az ember egészen rabszolgájává legyen az egyesnek, vagy a többségnek, akkor annak kell lennie vallási tekintetben is, s nézetem szerint Rousseau vallásunk lényegét sokkal helyesebben fogta fel, midőn állitá, hogy ez, mig a keresztyénség fenálland, lehetetlen lesz, s midőn annálfogva ezt — a hasznosság szempontjából — az államra nézve minden vallás között a legroszabbnak nyilvánitja (si évidement mauvaise que c'est perdre le temps de s'amuser à la demontrér. L. IV. ch. 8.)

*) Si chaque citoyen n'est rien, ne peut rien que par tous les autres, on peut dire que la législation est au plus haut point de perfection qu'elle puisse atteindre. (L. II. ch, 7.)

A mint Rousseau s minden követője egészen az ókor államszerkezetei szerint alkoták ideáljaikat: szintugy kell azt azon viszonyra nézve is tenniök, melyben a vallás az államhatalom irányában áll. — Azon idő régen elmult, midőn: „les hommes n'eurent *point d'autres rois que les dieux*, ni d'autre gouvernement que le théocratique. Ils firent le raisonnement de Caligula, et alors ils raisonnaient juste,“ — a nemzeti cultusok kora is,“ *ou on ne doit point avoir d'autre pontif que le prince, ni d'autres prêtres que les magistrats,*“ — elmult; ha állam és vallás ujra egyesülni akar, az államnak teremtenie kell elébb ama vallást, melynek elfogadására azután hozzátartozandóit kényszeritse. „Il y a une profession de foi purement civile dont *il appartient au souverain* de fixer les articles, non pas precisément comme dogmes de religion, mais comme sentimens de sociabilité. — — Sans pouvoir obliger personne à les croire, il peut bannir de l'etat quiconque ne les croit pas. — Que si quelqu'un après avoir reconnu publiquement ces mêmes dogmes, se conduit comme ne les croyant pas, qu'il soit puni de mort, il a commis le plus grand des crimes, il a menti devant les lois. — Chacun peut avoir au surplus telles opinions qu'il lui plait, sans qu'il appartient au souverain d'en connaître. — Les sujets ne doivent compter au souverain de leurs opinions qu'autant *que ces opinions importent à la communauté.*“ *) Ha azonban ezen vélemények az államhatalom által felállitott elvekkel elenkeznének, vagy oly intézkedéseket hoznának elő, melyek az államra nézve veszélyesek volnának (hova mindenekelőtt minden egyház község számitandó) „tout ce qui rompt l'unité sociale ne vaut rient“ — ekkor az államnak jogában, sőt kötelességében áll, ezeket elnyomni. Mindez az államról felállitott elvből szükséges sőt egyedüli igaz következtetés. ki nem fogja megengedni Rousseaunak, hogy a keresztyénség oly államban, mely ezen elvek szerint szerkesztetett, fön nem állhat; és hogy az ilyen állam és vallásunk között létező min-

*) I. k. L. IV. ch. 8.

den ellentét kiegyenlitésére irányzott kisérletnek meg kell bukni. „Parmi nous, les rois d'Angleterre se sont établis chefs de l'eglise, autant en ont fait les czars; mais par ce titre ils s'en sont moins rendus *les maîtres* que les ministres, ils ont moins acquis *le droit de la changer* que le pouvoir de la maintenir; *ils n'y sont pas legislateurs, il n'y sont que Princes.* — — *L'esprit du christianisme a tout gagné.* Le culte sacré est toujours resté ou redevenu indépendant du souverain et sans liaison necessaire avec le corps de l'Etat. *)

---

*) I. h. L. IV. ch. 8.

BEFEJEZÉS.

Fogjuk össze röviden a mondottakat.

A kor, melyben élünk, a haladás korszaka mindenben; csak azon szenvedélyességből, melylyel a körülöttünk történő dolgok megitéltetni szoktak, vagy a tudatlanságból lehet megmagyarázni, ha egyesek megtagadják századunktól azon felsőséget, mely azt az anyagi, szellemi, sőt erkölcsi kifejlés terén kétségtelenül megilleti. Honnan van, hogy ily korban, midőn az emberiség földi rendeltetésének, mely a folytonos haladás, nagyobb mértékben megfelelt mint valaha; honnan van, hogy épen ott, a hol e haladás a legfeltűnőbb: átalános elégedetlenséggel találkozunk; nyugtalansággal, minőre a történet más szakában alig találunk példát; mindenütt ugyanazon elégületlenséggel a jelennel, mindenütt ugyanazon rettegéssel a jövőtől?

Miután mindenütt az állam ellen nyilvánul leginkább az elégületlenség, s miután a jobbraváltozás reményét az állam átalakitásától várják: észszerüen az államban kell keresnünk ez átalános nyugtalanság okát,

még pedig az állam élet oly jelenségében, mely mindazon államokkal közös, melyekre az elégületlenség ez érzete kiterjed. Miután azonban azon végtelen különbségnél fogva, mely az európai államok közt egyes viszonyokra nézve uralkodik, ugy szólván semmi egyéb nincs közös, mint bizonyos elvek átalános elismerése, s a törekvés, ez elveket az államban valósitani: annálfogva az átalános elégületlenséget ezen elvekben s azon ellentétben találjuk, mely ezen elvek és a jelenkor szükségei közt mutatkozik.

A szabadság, egyenlőség és *nemzetiség* eszméi czivilisatiónk történetének szükséges eredményei.. Figyelmesekké tevém olvasóimat, miként minden elem, mely alapul szolgált jelen társadalmunknak, szükségkép e fogalmak kifejlésére vezetett, s minden lépés a polgárisodás pályáján azon törekvésekből származott, melyek ezen eszmék valósitására voltak intézve *). Minélfogva ezen eszmék magukban véve nem állhatnak ellentétben sem a jelenkor viszonyaival, sem azon iránynyal, melyet az európai emberiség fejlődésében követ, sőt azoknak valósitásából a legnagyobb elégültségnek kellene származni. És ezért az átalános elégületlenség oka nem magukban ezen eszmékben keresendő, hanem valami másban, ami azokkal összeköttetésben áll.

A gyakorlati következmények, miket bizonyos eszmék átalános elismerése az emberek viszonyaira előidéz, nem azoknak tudományilag helyes értelmezésé-

---

*) VI. Fejezet.

től, hanem azon értelemtől függnek, melyben azok közönségesen vétetnek; és ezért mindenekelőtt *azon értelem iránt kell tisztába jőnünk, mely a szabadság, egyenlőség és nemzetiség eszméinek közönségesen tulajdonittatik.* —

Ha ezt tűzzük ki feladatul, ugy találjuk, hogy mindazon törekvések, melyek a *szabadság és egyenlőség* valósitását tűzik ki czéljokul, tettleg csak oda irányozvák, hogy *a népfelség* eszméje az államban minél tökéletesebben létesittessék, mig azon törekvések, melyek a nemzetiség elvének nevében indittatnak meg, tulajdonképen csak arra czéloznak, hogy a korlátlan felségi hatalom az államban egy bizonyos nemzetiségnek szereztessék meg *). Miből azon következtetést vonhatjuk le, hogy, miután

a *szabadság fogalma* alatt nem az egyesnek önállósága az államtól, hanem épen ellenkezőleg, az egyetem korlátlan uralma az egyén felett értetik;

az *egyenlőség* nevében nem mindenkinek egyenlő szabadsága, hanem mindenkinek egyenlő alárendeltsége követeltetik;

a *nemzetiségi* elv nevében pedig nem a történeti jognak és azon egyéni szabadságnak elismerése értetik, mely az egyesnek azon tulajdonok kifejtésére szükséges, melyek az egyes nemzetnek sajátjai; hanem, hogy a nemzetiségi törekvések épen a történeti jog és minden egyéni szabadság lerontására vannak irányozva:

---

*) I. fejezet.

ezen eszmék igy értelmezve, azokkal, melyek civilisatiónk fejlődésének alapul szolgáltak, nemcsak nem ugyanazonosak, sőt azokkal valóságos ellentétben állnak.

Megmutattuk az előadattokban, mikép azon eszmék, melyeknek valósitása az államban czélul tűzetett ki, azon értelemben, mely azoknak adatik, kölcsönösen ellenmondásban állanak; *)

megmutattuk, hogy valósitásuk szükségkép minden nagyobb állam feloszlására vezet; **)

megmutattuk, hogy az emberiség a *szabadság, egyenlőség* és *nemzetiség* ezen értelemben vett eszméinek valósitása által semmikép ki nem elégithető ***).

Azon ellentét, mely e fogalmaknak ily értelmezése által a társadalmi és állami rend alapjai közt támadt, s azon összeütközés, melybe ennek következésében az állam egész társadalmi rendünk fejlődésével jutott: ez az, miben a jelenkor összes szenvedéseinek okát feltaláljuk; s azért minden eszköz, melyet a létező állapotok javitására eddig ajánlottak, vagy megkisérlettek, nem felelhetett meg czéljának.

Előadtam az okokat, melyekért sem azon államformák, miktől hajdan az emberiség üdvét várták, s miknek nagyszerü eredményeit Angliában csodáljuk †) sem a választási jog czélszerübb rendezése ††), sem

*) II. és III. fejezet.
**) III. és IV. fejezet.
***) VI. és VII. fejezet.
†) VIII. fejezet.
††) IX. fejezet.

a legfőbb államhatalomnak monarchiaiból respublicaivá, s viszont változtatása *), nem fogna megfelelni várakozásainknak.

Miután a bajok forrása nem egyes viszonyokban, hanem inkább azon alapelvekben található, miken a jelenkor államai nyugosznak: mindaddig nem is lehet segitni azokon, *mig ez elvekhez ragaszkodunk*; és a mozgalom, melynek közepette élünk, a dolgok természetes folyama szerint, szükségkép egyesek önkényes uralmához fogja a népeket vezetni; mert azon eszmék, melyeknek valósitása után törekszünk, egészen csak a despotia által valósithatók.

Kérdezzük immár: mily eredményei lennének polgárisodásunkra nézve, ha összes politikai viszonyaink ily értelemben egészen átalakulnak, vagyis, ha az egyes korlátlan uralmának elve diadalmaskodik az alkotmányos szabadság elve fölött?

Azok között, kik összes viszonyainkat teljesen át akarják alakitani, egy idő óta vita támadt a fölött: vajjon a politikai forradalomnak kell-e megelőzni a társadalmit, avagy ennek amazt?

E kérdés, nézetem szerint, merőben felesleges.

Épen ugy lehetetlen, miszerint egy tökéletes politikai forradalom, minőt terveznek, véghez menjen, a nélkül, hogy azt a társadalmi viszonyoknak megfelelő átalakulás megelőzte volna, a mint nem képzelhetjük az összes társadalmi viszonyok teljes átváltoztatását,

*) X. fejezet.

a nélkül, hogy a politikai rend, mely annak alapjául és biztositékául szolgált, meg ne változzék. Midőn Richelieu és XIV. Lajos Francziaországban megtörék a nemesség hatalmát, s az ipar és kereskedésnek nyujtott kedvezmények által a különböző osztályok társadalmi állását megváltoztaták: szintugy előmozditák Francziaország politikai forradalmát, mint a hogy megváltoztaták idő folytán, Francziaország társadalmi rendét azon elvek, melyek, mint a forradalom eredményei, hosszu harczok után, alapul szolgáltak a franczia chartának.

A politikai és társadalmi forradalom közt hasonló viszony létezik, mint valamely ország alkotmányos és polgári törvényei között. Lehetetlen, hogy a kettő közül csupán az egyik rész alakittassék át: bárhol kezdjék az átalakitás munkáját, mindig ugyanaz lesz az eredmény.

Innen következik: *hogy oly forradalom. mely által az államban egyesnek önkényes hatalma alapittatnék meg, egyuttal a legnagyobb társadalmi átalakitást vonná maga után.* —

S miután világos: miszerint valamennyi állami s társada'mi viszonyt, melyek civilisatiónknak alapul szolgáltak, lehetetlen átalakitani anélkül, hogy egész polgárisodásunk is alapjaiban meg ne renditessék ;

következik: *hogy azon politikai és társadalmi átalakulás, melyhez a szabadság, egyenlőség és nemzetiség eszméinek a kitűzött irányban valósitása vezetni fogna*

egyszersmind a leglényegesb befolyást gyakorolná egész polgárisodásunkra.

Az állam és a társadalom alapjai szükségképen ugyanazok a civilisatio alapjaival; s ha felteszszük, hogy az államot és társadalmat egészen uj elvekre kell épiteni: tagadhatlan, miszerint egész polgárisodásunknak is szintén uj, a társadalmi és állami viszonyoknak megfelelő alapokat kell nyerni. Vagy, röviden szólva: *a felállitott eszmék valósitása nem lehetséges anélkül, hogy összes polgárisodásunknak, a mire oly büszkék vagyunk, bomlását ne vonja maga után.*

Egyátalában nem uj azon állitás, hogy polgárisodásunk bomlásnak indult. Könyveket irtak Európa rothadásáról, s minden kicsapongásban, melyet politikai izgatottság korszakaiban a nép legalsóbb osztályai elkövettek, megannyi bizonyságát láták azon barbárságnak, melybe menthetlenül sülyedni fogunk.

Hogy a következőkben félre ne értessem, két dologra hivom fel az olvasó figyelmét.

1) Abból, hogy polgárisodásunk bomlásnak indult, koránt sem következik még, hogy új barbárság küszöbén állunk. Ha az emberiség a mivelődés bizonyos fokát eléri, mint jelenleg csaknem minden népe Europának, ebből sohasem lehet rögtön a barbárságba dölni; sőt valamint az őskorban az egyptomi polgárisodás helyet engedett a görög miveltségnek, a nélkül, hogy ez által Egyptom barbárságba sülyedt volna: épen oly valószinű ez más polgárisodásnál s a mienknél is. Azon állitás tehát, miszerint bizonyos fogalmaknak az állam-

ban valósitása veszélyezteti civilisatiónkat, csak úgy értendő, mikép jelen civilisatiónk a felvett esetben egy másiknak engedendi át helyét, mely nem fog az államban valósított eszmékkel ellentétben állani.

2) Egyátalában nem állitám, hogy polgárosidásunk *feltartózt athatlanul* halad sírja felé; sőt e civilisatiót még e perczben is életerősnek tartom, s hiszem, miként mindaz, a mi kifejlésével ellentétben áll, jövőre nem számithat. Állításom csupán oda szorítkozik: miszerint *azon esetben,* ha az államban oly elvekhez ragaszkodunk, melyek a polgárisodásunknak alapjaiul szolgált eszmékkel ellentétben állanak, — az állam számára felállított eszmék valósítása polgárisodásunk vesztét fogná maga után vonni.

Ily megszoritások mellett, nyugodt megfontolás után, mindenki meg fog győződni a fönebb felállitott tétel helyességéről.

Egész polgárisodásunk keresztyéni. — Bármi erősen támadtatott is meg a keresztyénség a haladás és felvirágosodás nevében, s bármennyi okot szolgáltatának erre éppen azok, kik a keresztyénség nevében a szeretet igéit a gyűlölet és türelmetlenség zászlóiul használták fel; bármit beszéltek és tettek a keresztyénség ellenei s vakbuzgó hívei: mégsem fogja egy nyugodtan gondolkodó sem tagadni azon állítást, hogy a keresztyénség befolyásának eredménye mindaz, amiben Európa népei nemkeresztyén kortársaikat és az ókor összes népeit fölülhaladják.

A hitágazatokat illetőleg a keresztyén társadalom

felekezetekre oszlott; de a nézetek ezen különbsége nem terjed ki a keresztyénség azon elveire, melyek polgárisodásunk alapjaivá váltak; sőt ezen elvek hatalma épen az által, hogy egész társadalmi rendünknek alapul szolgáltak, oly ellenállhatlan, hogy az kiterjed még azokra is, kik a keresztyénség körén kivül állnak. A családtól kezdve azon viszonyokig, melyek világrészeket fűznek egymáshoz, keresztyén eszmék körében mozgunk. Csak egy van, ami e tekintetben kivételt képez, és ez *az állam*.

A keresztyénség, mely az élet minden viszonyáról szabályokat állított fel, azon elvénél fogva, hogy „*isten országa nem e földről való*" nem tette ezt az államra nézve, s innen van, hogy ez a polgárisodásunk alapjaiul szolgált hitelvektől függetlenül fejlődött ki.

Mig az állam rendezésénél csupán a pillanat viszonyai és szükségei tartattak szem előtt, s a keresztyénség elvei, — mert ezen viszonyok és szükségek előidézésére hatottak, — közvetve nagy hatást gyakoroltak az állam szerkezetére is; mindaddig azon elvek, melyek a társadalomnak, s azok, melyek az államnak alapul szolgálnak, soha sem térhettek el messze egymástól. Azon percztől fogva azonban, melyben az államra tudományos elméletek elhatározó befolyást kezdtek gyakorolni, elszakadt az egyesitő kapocs, mely azelőtt az államot az összes társadalmi renddel összeköté s miután (mint azt munkám folytán már kifejtém) az állam intézményeinek rendezésénél *az ókor fogalmai* szolgáltak alapul: az államnak *a keresztyénség fogal-*

main alapuló társadalmi renddel szükségkép hasonló ellentétbe kelle jönni, mint a minő az ókori és a keresztyén polgárisodás alapelvei között létezik.

Azon értelem, melyben a szabadság, egyenlőség és nemzetiség eszméit az államban valósitani akarjuk, — mint bebizonyitottam, — lényegesen különbözik attól, amelyben ugyanezen eszmék egész polgárisodásunk kifejlésére elhatározó befolyást gyakoroltak. Ha polgárisodásunk folyamát tekintjük, mindenekelőtt a *szabadság* elvével találkozunk; mellette az egyenlőség és nemzetiség fogalmai mindig csak alárendelt következményekül tünnek fel. Az államban pedig az *egyenlőség* elve az, mely minden mást megelőz, s mindaz ami a szabadság és nemzetiség nevében igénybe vétetik, nem egyéb, mint törekvés az egyenlőség elvének uralmát az élet minden viszonyában biztosítani. És ennek szükséges következménye, hogy az állam és összes polgárisodásunk iránya között hasonló ellentét támadt, minő *az absolut egyenlőség és a szabadság*, azaz: az egyén önálló kifejlődésének elve között tagadhatlanul létezik, s hogy az államban érvényesítni óhajtott elvnek teljes győzelme szükségkép összes civilisatiónk alapjait, sőt még a vallás azon alaptanait is megrendítené, melyek az egyéni szabadság elvével összefüggésben állnak. (*a*)

Elválasztottuk a jog fogalmát az erkölcsiség fogalmától, elkülönitettük az elveket, melyeken az állam alapszik, a vallás elveitől, s azt hiszszük, hogy a tudomány haladása csak ezen elválasztás által lőn lehetséges.

Tudományos elméletnek megjárja; de gyakorlatban ily különválasztás mindig lehetlen. A nép a jog fogalmát a morál fogalmától oly kevéssé különítendi el, mint nem fog elismerni azonegy időben soha államot és vallást, melyek egymással ellenmondásban állanak és azon ellentét, melyben az államot és az egyházat mindenütt találjuk, hol az állam ezen elvek szerint szerveztetett, az: hogy államaink minden vallás iránti tisztelet daczára melyet hirdetnek, az egyházat, mivel ennek önállóságában veszélyt látnak, hatalmuk alá törekszenek vetni, — mig másrészről minden egyház az állam beavatkozását a legnagyobb veszélynek tekinti. Mindez mutatja, mikép a keresztyénség és a jelenkor államа közt uralkodó ellentét eredményeiben már is nyilvánul, jóllehet sokan annak okát még tisztán nem látják át.

Valamint a vallás fogalmainak változását szükségkép mindig az összes társadalmi rend változása, s ezt az állam átalakulása követi: épen ugy az állam teljes átalakitása a társadalmi rend és vallásos fogalmak átalakulását vonja maga után. S miután minden civilisatio bizonyos vallási fogalmak alapjára van épitve: lehetetlen ezeket megváltoztatni, anélkül, hogy velök együtt a civilisatio is el ne enyészszék, mely e vallási fogalmakon emelkedett.

Korunk és a Caesarok korszaka között a különbség csak abban áll, hogy az átalakulás, mely akkor a vallás körüli fogalmaknál kezdődött, most az állam körülieknél veszi kezdetét s hogy Constantin tisztán belátta, mikép vallási teljes átalakitás lehetetlen anél-

kül, hogy az politikaihoz ne vezetne; mig korunk államférfiai annak előmozditásán dolgoznak öntudatlanul, aminek megakadályozását vélték életök feladatául kitűzni.

Lesznek, akik ez állitás ellenében korunk tapasztalataira fognak hivatkozni. „Vajjon nem találjuk-e több államban átalánosan elismerve azon elveket, anélkül, hogy azok ily káros következményeket idéztek volna elő: miért ne lehetne ugyanazt remélnünk, akkor is, ha ezen elvek átalánosan elfogadtatnak és minden következményökben életbe lépnek?

Én ellenkező véleményben vagyok, és valamint azt hiszem, hogy ha mindazon károk, melyek bizonyos elvek elismeréséből a polgárisodás fejlődésére várhatók, eddig nem mutatkoznak, ez csak annak tulajdonitható, mert eddig minden államban csak kisebb része jutott érvényre ez elvek következményeinek: ugy meg vagyok győződve, hogy átalánosan elismert elvek logicai következései soha nem maradhatnak el, a mi ez esetben, szükségkép civilisatiónk vesztét vonná maga után.

Akár az ó, vagy az uj korra, akár azon népekre, melyek haladnak, avagy azokra, melyeket tespedni látunk, forditjuk figyelmünket, mindenütt ugyanazon tüneménynyel találkozunk: azzal, hogy *különböző erők tevékenysége, s azoknak ellentéte nélkül nincsen haladás.* Ez ellentét, mely minden haladáshoz mulhatlanul megkivántatik, lehet eredménye azon viszonyoknak, melyekben egy állam másokkal áll, avagy az államban egymás mellett létező különböző erők tevékenységé-

ből fejlődhetik ki: de mindkét esetben, mihelyt minden külső ellentét megszünt, vagy az államban létező erők egyike a többit mind alávetette magának, vége a haladásnak is.

Nem találunk az ókorban egy népet sem, mely aránylag rövidebb idő alatt fejlődött volna ki, mint a görög, s tulajdonitsuk bár e tüneményt, részben e nép kitünő tehetségeinek: mindazáltal senki sem tagadhatja, hogy annak fontosabb okát Görögország sajátságos viszonyaiban kell keresni. A népnek egymástól független államokra szétszaggatása, — minek egész Görögország függetlenségére oly szomoru következményei voltak, — azon élénk s folytonos ellentét által, melyben Görögországnak minden része egymás ellenében állott, oly tevékenységet, s ez által az összes erők oly mindenoldalu fejlődését idézte elő, minőt a régi kor egy népénél sem találunk; s mely magában Görögországban is eltünt, mihelyt, Róma által az egész tartomány meghódittatván, az ok is mely haladását feltételezé, megszünt (*b*).

Ugyanezt látjuk Rómában. A legnagyobb haladás korszaka egyszersmind korszaka a legerősebb ellentéteknek. Mig a város belsejében királyság és patriciusok, ezek s a plebeiusok, a köztársasági szabadság és az egyes uralma állanak szemközt; mig Róma Itáliával, s ennek meghóditása után az egész világgal küzd: bámulatra méltó nagyságra emelkedik. A mint az örök város az akkor ismeretes világ népeit meghóditotta, s a despotismus vas karja a római nép minden osztályát

egy iga alá veti, vége a haladásnak is. Jó császárok alatt Róma a jólétnek magas fokát élvezé, s nem akarom kétségbe vonni azon állitást, hogy a históriában nincsen korszak, melyben az emberi nem oly nagy része boldogabb lett volna, mint akkor vala, midőn a római birodalom az egész ismert világot magában foglalá, s Marc Aurél és az Antoninusok által kormányoztatott; azonban a boldogság ezen korszaka kétségtelenül nem volt egyszersmind a haladás időszaka is; s csak az akkor oly hatalmasan gyámolitott művészet és tudomány termékeit kell a korábbi időkéivel egybehasonlitani, hogy meggyőződjünk, mikép a régi kor miveltsége az Antoninusok századában minden külső fény és jólét daczára hanyatlásnak ment eléje (*c*).

S ha ujabb civilisatiónk folyamát tekintjük: vajjon minden haladás nem hasonló ellentétek mozditó erejének tulajdonitandó-e? A római világ maradványai s a barbárok, a császár és a pápa, ez és az egyház, az átalános és külön nemzeti egyház minden országban, a katholicismus és a reformatio, a királyság és az aristocratia, ez és a polgárság, városok és testületek, a testület és a szabadság után küzdő egyén, s mindazon különböző elemek, amikből a társadalom állott, érvényre vergődni, s a velök ellenkező erőket meghóditani iparkodtak szünetlenül, ugy hogy a különböző erők harczának szakadatlan folyama képezi fejlődésünk egész történetét.

S neveztessék bár e mozgalom harcznak, — és harcznak mondhatjuk azt oly értelemben, mint az er-

dőben, hol egyik fa a másik fölött emelkedni törekszik, a harcznak képét véljük feltalálni, — de ezen harcz szükséges föltéte minden növésnek, s meg kell annak lenni, ha le nem akarunk mondani minden további fejlődés lehetőségéről.

S nem erre törekszik-e minden? Vajjon mi egyéb haszon háramlik az emberiségre az államban felállitott fogalmak valósitásából, mint azon remény, hogy a folytonos küzdésnek, mely a szabad verseny következtében támad, vége szakadjon.

Örök haladásban van az emberiség, s minden oldalu tevékenységének eredményei bámulatra ragadnak. De vajjon nem rendezetlen-e e tevékenység? — Vajjon egész létünk nem a legnagyobb zavar képét tünteti-e fel, hol minden szorul és tolul, hol egyik a másik erejét gyengíti, vagy vele saját hasznára visszaél, s hol mindenki lábbal tapodtatik, ha ereje által elhagyatván e tolongásban egy pillanatra összerogyott? „Ha az emberiség fejlődésének legmagasabb fokát elérni akarja: e tevékenységnek szabályoztatni kell. Csak akkor fogja az ember a természetet meghóditani, s e földet paradicsommá változtatni, ha ki lesz jelölve minden egyesnek számára az irány, melyben mozognia kellend; ha erejének használata egy magasabb kormányzatnak lesz alárendelve; ha minden nép, sőt az egész emberiség tevékenysége szabályozva lesz.“ Igy szólnak. A tökéletes rend fogalmáért lelkesül századunk s e rend nem az, melyet a természetben találunk. Nem az égboltozat, hol minden test önmaga és legközelebbi központja körül

forog, hogy ezzel közös pályát fusson; nem a föld, hol hegyek és völgyek, folyók és tengerek végtelen változatosságban követik egymást, hol egy növény sem hasonlít a másikhoz; nem a zenei összhang, mely különféle hangok elegye által oly csodaszerüen hatja át keblünket: nem ezek mintáink. Nem oly rendre törekszünk, minőt isten teremtett, hanem a minőt az ember felfogni képes. Valamint a mesterséges világitásnál, ugy itt is bizonyos távolságban, s határozott sorban álljanak a fénypontok; minden fa sudara, minden ág, mely a másik felé emelkedik, le fog metszetni az emberiség e mesterséges kertjében; minden virág külön ágyba lesz ültetendő; — a szándéklott öszhang az egyhanguság öszhangzása lesz. — Az emberi nem, mely csupán belösztönének hódolva, eddig látszólagos zavarban mozgott előre, ezután fegyelmezett seregként induland meg vezetőinek vezényszavára, hogy előre kiszabott lépésekkel vezettessék azon czél felé, melyet valamely egyesnek, vagy a többségnek belátása tűzött eléje. Nem vonom kétségbe, hogy azon népek, melyekre a tökéletes államszerkezet ezen eszménye ráerőszakoltatik, talán a csendes boldogság azon nemét élvezhetnék, mely a római népnek az Antoninusok alatt osztályrészül jutott: de ki fogja tagadni, mikép e tökéletes csend és rend, melyet a földi boldogság ne továbbjaként állitanak elénk, csak akkor érhető el, ha minden szabad mozgásról, azaz: minden további haladás lehetőségéről lemondunk.

A történet tanusága szerint az önkényes hatalom

mindenkor akadálya volt a haladásnak. Képzeljünk oly államot, melyben az állam kezébe korlátlan hatalom adatott rendelkezhetni egyház és iskola felett, s hol a kereset minden fontos ága — mi eddig csak nehánynyal történt — a közigazgatás körébe vonatott, és az által a nép szellemi és anyagi fejlődése az államtól tétetett függővé, mig más részről minden egyes, a közbiztonság ürügye alatt rendőri szabályok végetlen sora alá állittatott s hiszi-e valaki, hogy, ha ezen államban egyszersmind a főhatalom egyes uralkodó kezébe tétetett le, a haladás még lehetséges? És mégis hasonló viszonyok után törekszünk, azon egyetlen különbséggel, hogy a korlátlan államhatalmat nem egyes uralkodónak, hanem a nép többségének kezébe akarjuk adni; mintha egy egész nép többségének önkényes hatalma nem volna a haladásnak sokkal nagyobb akadálya, mint egyes emberé.

Minden haladás az egyes erők szabad használatának eredménye, s annálfogva veszélyezteti az egyenlőséget; azonkivül nem képzelhetni javitást, a mely által egyesek külön érdekei első perczben ne sértetnének; s ha megemlékezünk, mily ellenszenvvel, sőt mondhatni határozott ellenszegüléssel kelle az ujkor minden nagyobb találmányának épen a tömeg közt küzdeni: el fogjuk ismerni, mikép valószinüleg sem fonó- és gőzgépekkel, sem vasutakkal vagy távirdákkal nem birnánk, ha e találmányok keletkezésekor a nép oly hatalommal birt volna, minőt számára követelünk: azaz, ha az egyenlőség elvéért lelkesedő sokaságnak hatalmában állott volna megakadályozni e találmányok alkalmazását, melyek által keresetét első pillanatban veszélyeztetve látá.

Egyébiránt e tekintetben sem szükséges elméleti okoskodásokba merülnünk a fölött: mi történt volna valószinüleg bizonyos viszonyok között? sőt inkább itt is nagyszerü tapasztalásokra hivatkozhatunk. Absolut államhatalom, oly mértékben, mint azt ujabb időkben megállapitani szándékoznak, hosszabb ideig soha sem létezett democrat államokban, az ókor köztársaságai már csekély terjedelmöknél fogva sem szolgálhatnak példányokul; s a római imperium történetében vagy más önkényes uralmu európai államokban, hol az ókor vagy ujabb idők polgárisult népei laknak, époly kevéssé láthatjuk azon jövendőnek képét, mely reánk vár, ha törekvéseink sikerülnének. Az államhatalom korlátlansága sem Rómában, sem más európai államokban nem volt soha oly rendezett és tökéletes, mint azt korunk akarja. Azonban a távol keleten találunk egy birodalmat, mely mint — állitják — e föld lakóinak egy harmadát foglalja magában, s e tekintetben kivételt képez.

Midőn Chináról a legelső tudósitások Európába érkeztek, oly hihetleneknek látszának az ezen ország magas miveltségi fokáról mondott dolgok, hogy Marco Polo előadásait meséknek tartották. Későbbi hirek megerősiték azokat, s ámbár China polgárisultságának foka most kevésbé látszik hihetlennek, mint Marco Polo korában, amaz óriási állam mindazáltal most is bámulatra ragad minden gondolkozót. Állam, hol a főhatalom egy nagy nép egész léte fölött korlátlanul uralkodik, hol minden mozgalom a középpontból származik, hol az igazgatásnak minden szála *egy* kézben van egyesitve, s

hol az államhatalom cselekményeiben — legalább többnyire — nem a despota szeszélye, hanem a nép java szolgál zsinormértékül. A mit az állam korlátlan hatalma a népért tenni képes, Chinában megtörtént. Főfigyelem van forditva az oktatásra; hogy anyagi károktól megóvassék minden egyes, a legszigorubb rendőri felügyelet alatt áll; az erkölcsiség törvényei állami törvényekké vannak emelve s még a családi élet is azon dolgok körébe vonatott, mikről az állam gondoskodik. China népessége ezen atyáskodó felügyelet alatt hihetetlen számra szaporodott; nincs ország, mely jobban volna mivelve, melyben az ipar, a rendelkezésére álló eszközökhez aránylag, jobban fejlődött volna ki. Kétségtelenül itt is annyi milliónak tevékenysége s a különböző erők századokig tartó harcza teremté azon anyagot, melyből a chinai állam szabályszerü épülete alkottatott; itt is nagyobb forradalmak egész sorának kelle lefolyni s számos gondolkodó és államférfiu következetes erőfeszitése vala szükséges, mig a legtökéletesebb igazgatási önkény e csudálatos gépezete elkészülhete, s az egyén önálló munkásságát az államnak tökéletesen alávetni sikerült. És midőn a nagy mű be lőn végezve, midőn China csaknem mindent elért, mit az állam legfőbb feladatának tartunk, midőn oly viszonyokra emelkedett, miket a XVIII. század gondolkodó férfiai, kiknek nyomain az államtanokban mi is haladunk, a tökély eszményképeül tekintének: vajjon mindennek végeredménye, nem a legátalánosabb tespedés-e, melyet egyenesen csak az állam ily szerkezetének kell tulajdonitanunk, mely annak feltéte-

lét képezi? s miután oly intézmények, minőket Chinában találunk, azon perczben érnék végöket, mihelyt a lét örök egyformasága, melyet rendnek neveznek, szabadabb mozgás által naponkint megzavartathatnék. (*d.*)

Hogy az európai népek és a chinaiak között létező nagy kölönbség mellett a chinaiakhoz hasonló államintézmények behozatala százados küzdelmek után is nálunk sikerülne-e? oly kérdés, melyre elméletileg nem lehet felelni. De előttem egészen bizonyosnak látszik, hogy — a mennyiben azt lehetségesnek tartjuk — hasonló viszonyok nálunk is hasonló eredményhez vezetnének; s annyira távol van tőlem, ez állitás eredetiségét igénybe venni, hogy oly férfiu szavait idézendem, ki korunk állami fejlődését a legnagyobb figyelemmel kisérte, s ki törekvéseink lehető eredményéről, ezelőtt több mint tiz évvel, hasonló nézeteket nyilvánita.

„Ugy hiszem — mondja Tocqueville *) — hogy az elnyomás azon neme, mely a democrata nézeteket fenyegeti, semmi affeléhez nem fog hasonlitani, a mi e részben a világon történt; kortársaink nem találhatják fel emlékezetökben annak képét. Magam is hiában keresek oly kifejezést, mely felőle képzett eszmémet pontosan visszaadja: rá a despotismus és zsarnokság régi nevei épen nem illenek. A dolog egészen uj, kisértsük meg azért körülirni, miután megnevezni nem tudjuk.

*) Démocratie en Amérique. Paris chez Gosselin 1840. T. IV. p. 313. Magyarra forditva Fábián Gábortól IV. köt. 216. s. k. l.

„Ha képzelni akarom magamnak, minő uj vonásokban jelenhetnék meg a despotismus a világon: látom sokaságát számtalan hasonló s egyenlő embernek, kik minduntalan önszemélyeiket veszik czélul, hogy maguknak holmi apró s mindennapi örömeket szerezzenek, melyek aztán lelküket egészen betöltik. Közülök mindenik elkülönözve, gyermekei s magán barátai képezik rá nézve az egész emberi nemet; a mi egyébiránt polgártársait illeti, azoknak szomszédságában él, de nem látja őket; velök érintkezik, de ezt nem érezi; csupán önmagában s önmagáért létezik, s ha van is még családja, annyit mondhatni, hogy hazája nincs többé."

„Ezek fölött egy roppant gyámnoki hatalom emelkedik, mely egyedül maga akar biztositást adni élvezeteiknek s őrködni sorsuk felett. E hatalom korlátlan, minden részletre kiterjeszkedő, szabályos, előrelátó és szelid. Hasonlitana az atyai hatalomhoz, ha neki is, mint ennek, az embereket férfikorra késziteni volna a czélja; de őket, épen ellenkezőleg, változhatlanul a gyermekkorban akarja megtartani: szereti, ha a polgárok vigadnak, csakhogy vigadásnál egyébről ne gondolkozzanak; szeret dolgozni jólétökön, de annak egyedüli ügyviselője s birája akar lenni; gondoskodik biztonságukról, előrelátja s biztositja szükségeiket, könnyiti gyönyöreiket, vezeti főbb ügyeiket, igazgatja iparukat, szabályozza előhaladásukat, felosztja örökségeiket; csak az esik neki nehezére: miért nem mentheti már fel őket egészen a gondolkozás fáradságától s az élet terhétől is?"

„Ekkép a szabad akarattal élést naponkint haszontalanabbá s ritkábbá teszi; az akarat működését szűk körbe szoritja s megfoszt lassankint minden polgárt még önmagának használatától is. Az egyenlőség késziteтte el az embereket mindezekre; az tette őket hajlandókká arra, hogy ezeket eltürjék, sőt gyakran még jótéteménynek is tekintsék."

„Miután igy a fölség minden személyt rendre hatalmába keritett és saját mintájába gyúrt, kiterjeszti karjait az egész társaságra; beteriti annak szinit sok apró, szövevényes, szörszálhasogató és egyforma szabályok hálójával, melyen a legeredetibb elmék s legélénkebb lelkek sem képesek áttörni, hogy a sokaságot tulszárnyalják. Nem töri meg az akaratokat, hanem elpuhitja, meghajtja és igazgatja; cselekvésre ritkán kényszerit, de a cselekvést minduntalan gátolja; nem ront, hanem születni nem enged semmit; nem zsarnokoskodik, csak nyom, szorit, gyöngit, olt, tompit, s végre arra juttat minden nemzetet, hogy ne legyen többé egyéb egy félénk és szorgalmas állatseregnél, melynek pásztora a kormány."

„Mindig azt hivém, hogy az efféle, szabályos, szelid es békés szolgaság, milyennek itt képét rajzolám, inkább mintsem képzelnők, összeférhetne a szabadság némely külformáival, és hogy nem volna lehetetlen neki még a népfelség árnyékában is megfészkelnie magát."

Tiz éve, hogy Tocqueville e szavakat irta. Azóta az elvek, miknek lehető következményeiről beszél, egész világrészünkön elterjedtek, s hol akkor már el valának

ismerve, mindenütt tovább haladtak azok alkalmazásában. Az állam hatalma, mióta az ostromállapot üdvös következményei feltaláltattak, még Francziaországban is nagyobb, a közigazgatási kényuraság végetlen hálója még sűrübb lőn. A végrehajtó hatalom, melynek számára minden alkotmányban a mindenhatóság vétetett igénybe, a távirda feltalálása óta mindentudó, a gőzmozdony által mindenütt jelenlevő hatalommá vált; s ellenében az egyes gyámoltalanabb és gyengébb, mint valaha; kérdem: vajjon a jövő képe, mit Tocqueville rajzolt, korunkban nem sokkal valószinübb-e? nem kell-e bevallanunk, miszerint csupán az eddigi pályán kell tovább haladnunk, hogy ama kép valósuljon s teljesen elérjük azon boldogságot, melyben a chinai birodalomban élő 300,000,000 embertársunk már régóta részesül. Nem is szükség mondani, hogy minden polgárisodás, melynek körében a haladás lehetlenné vált, enyészetnek megy eléje.

Azon elvek diadala tehát, melyeket mi az állam szervezetére felállitánk, szükségkép polgárisodásunk vesztéhez vezet. Fokozatosan, vagy rögtön és erőszakosan éretik-e el e czél: csupán annyiban fontos, a mennyiben első esetben mivelődésünkre csendes elhamvadás, az utóbbiban erőszakos pusztulás vár; s ha az utóbbi történik, az emberiség hasonló sorsra jut, milyenben volt Róma a keresztyénség alapitásakor, az első esetben pedig China sorsa felé közeledünk.

„Ah! vous êtes jaloux de la gloire d'accomplir une révolution sociale, eh bien! il fallait naître *soixante*

ans plutôt et entrer dans la carrière en 1789!" — Igy szól Thiers „sur la propriété" czimü munkájában a socialistákhoz; s Thiersnek igaza van. A nagy társadalmi forradalom megtörtént; bevégeztetett azok által, kikre ő és politikai pártja büszke, a kiknek elvei Francziaországban az egész államépület alapjaiul vannak elismerve. Mihelyt a törvényhozásnak a népfelség nevében korlátlan hatalom engedtetett, s minden kisebb társulat, mely azelőtt az állam oltalma alatt állott fön, eltöröltetett, ugy hogy az egyes az állami hatalomnak magánosan áll ellenében; mihelyt elismertetett az elv, miszerint az államnak, hogy biztosan fönállhasson, a vallást és nevelést, szóval, mindent maga alá kell rendelnie, a mi az államra nézve fontos: a nagy társadalmi forradalom már megtörtént. — Egyben mindazáltal csalatkozott Thiers: abban, hogy fölteszi, hogy a forradalom, mely 89-ben történt, minden elvére nézve győzhet a nélkül, hogy ez elvek következményei elismertessenek; — s hasonlókép csalatkoznak, a kik az elvek teljes győzelmét kivánják a nélkül, hogy a vallási fogalmakról, melyek társadalmi rendünk alapjait képezik, s azokkal együtt a polgárisodásról, a mely ezeken nyugszik, le akarnának mondani. Valamint átalánosan elismert elvek maguk után vonják valamennyi logikai következménynek elismerését: szintugy lehetetlen uj politikai átalakulást képzelni a nélkül, hogy a létező viszonyokon alapuló polgárisodást meg ne semmisitse s meg ne változtassa a hitfogalmakat, melyek, ha továbbá is hatalommal birnának, ellentétben fognának állani az egész társadalmi renddel.

Oly korszaknak, melyben az egyéntől elvétették az önhatározás joga, más morálra van szüksége, mint az volt, a mely szerint cselekményeinket eddig szabályoztuk; s oly államoknak, hol minden a császáré, más vallással kell birniok, mint a mely azt parancsolja: hogy istennek is adjuk meg a mi az istené.

E kérdés, melyet korunknak meg kell oldania, ennélfogva nem csupán politikai, hanem egyszersmind társadalmi is, sőt mi több, arról van szó: vajjon egész civilisatiónk fenálljon-e ezután is, avagy elenyészszék? S lehetlen e kérdést megoldani, ha nincs elég bátorságunk azt tisztán állitni fel.

Nem lehet az államot oly fogalmakra alapitani, melyek ellenmondásban vannak az elvekkel, melyeken egész társadalmi rendünk sőt egész polgárisodásunk nyugszik. Szükség, hogy az állam a társadalmat, vagy ez az államot magához assimilálja. S miután az államban valósitani szándéklott eszmék ellentétben állanak társadalmunk s polgárisodásunk alapeszméivel; jövőnkben csak úgy remélhetünk megnyugvást, ha az államra nézve felállitott elvek egész társadalmi rendünkben is, vagy ha társadalmi rendünk elvei az államban is ujra hatalomra vergődnek.

Melyiket válaszszuk a kettő közül törekvéseink czéljául, az attól függ: mennyiben tartjuk lehetségesnek, hogy haladásunk ezentúl is azon elvek alapján történjék, melyeknek alapján polgárisodásunk kifejlődött, vagy mennyiben vagyunk az ellenkezőről meggyőződve.

De csak akkor lehet ez örök rázkodásoktól szabadulnunk, ha az egyikre vagy a másikra elhatározzuk magunkat.

Ha igaz, hogy a szabad verseny — tehát az egyéni szabadság — elve, melynek eddig minden haladást köszönhetünk, ezentúl az emberiséget mindig nagyobb nyomorra juttatja; ha igaz, hogy az egyenlőség szüksége csak akkor elégithető ki, ha annak az államban minden szabadságot feláldozunk; ha igaz, hogy a felebaráti szeretet érzelme embertársunk szenvedéseit többé nem képes enyhiteni, hanem hogy a testvériséget rendőri intézmények által kell megalapitani: úgy eljött a pillanat, *midőn az emberiségnek nemcsak állami intézményeit, hanem társadalmi rendjét illetőleg is egészen uj pályát kell törnie*: s nem marad egyéb hátra, mint azon merész szellemek vezetésének engedni át magunkat, kik e tekintetben kezökbe ragadják a zászlót.

Ha másként van a dolog; ha azon pályán is lehetséges a haladás, melyen eddig jártunk; ha társadalmi rendünk nem élte túl magát, s a keresztyénség nem veszté el hatalmát az emberek kedélyére: *ugy az államnak is azon eszmék teendők alapjául, mik az egész társadalmi rendnek alapját képezik.* Mert ha az absolut egyenlőség elve, — mint állitják — az egész társadalmi rendet, sőt az egész polgárisodást bomlással fenyegeti: nem a democrat alapokra épitett állam korlátlan hatalmában kell e vész ellen keresni az óvszert, hanem ellenkezőleg a szabadság elvében, mely társadalmi rendünknek alapul szolgált, s mely, mióta a szabadság

helyébe a népfelség elve tétetett, egy ujabb állami szervezésnél sem vétetett figyelembe.

Ha egyiket sem akarjuk e kettő közül, s ugy véljük, hogy a fenálló társadalmi rend fentartható a nélkül, hogy fel kellene adni az államra nézve felállitott elveket; s ha e szerint az államban az egyént teljesen alá törekszünk vetni a többség parancsainak, — mig más részről az egyén számára az élet minden viszonyában teljes szabadságot követelünk; szóval: ha követjük azon irányt, melyet Francziaországban s a legtöbb államban az ugynevezett rendnek pártja megkezdett: akkor minden törekvésünknek sikertelennek kell maradni. — Czéljuk, örökké elérhetlen, — miután önmagával ellenkezésben áll.

Ha erről sikerült meggyőznöm az olvasót: meg van oldva a feladat, mit e munkám első részében kitüztem.

De ha meggyőződtünk arról, mikép társadalmi rendünk és polgárisodásunk, mely a *szabadság* elvén nyugszik, fen nem állhat, ha az állam az *absolut egyenlőség* elvére alapitatik, mely az egyént a többség korlátlan akarata alá veti; s ha meggyőződünk, hogy az állam és társadalom nem állhatnak egymással ellentétben: akkor két új kérdés áll elő.

1) A két lehetőség közt, mely előttünk áll, melyik a valószinü?

Ha e kérdés megfejtésénél azon meggyőződésre jutánk, mikép azon fogalmak, melyek társadalmi rendünknek alapul szolgáltak, erősebbek mint azok, melyeket

az államban akarnak valósitani; hogy ennélfogva az állam intézményeinek társadalmi rendünk szükségeihez kell alkalmaztatniok ujra azon kérdés támad:

2) Mi módon lehet ezt eszközölni? Miután az állam fenállása minden mivelődésnek szükséges kelléke és sajátságos viszonyaink között még nagyobb államok szükséges voltát sem tagadhatni; meg kell viszgálnunk: *vajjon az állam korlátlan hatalmának elvét lehető-e megszoritani, a nélkül, hogy nagyobb államok fenállása veszélyeztessék, s mikép lehet elérni e korlátozást?*

Ezen két kérdés megfejtése leend e munka második részének feladata.

Jegyzetek a Befejezéshez.

(*a*) Az ókorban az államot és a vallást mindig a legszorosabb összeköttetésben találjuk. Valamint ez szolgált az államnak czéljai elérésére eszközül, szintugy volt a vallás fenállása az állam fenmaradásától feltételezve. Mindkettőnek eredete rendesen, — elenyészte mindig közös volt, annálfogva azon állitás, miszerint az ó kor polgárisultsága annak vallási fogalmaival összefüggött nem is fog tagadtatni. Azonban ugyanez áll jelen civilisatiónkról is.

Épen abban, hogy az állam az egyesnek létét nem tölti be, hogy földi rendeltetésünkön kivül más magasabbat elismerünk, mely után mindenikünknek saját erejével kell törekednie, abban, hogy az a mi az istené, attól a mi a császáré elkülönittetett s ez által oly tér jelöltetett ki, hová a föld egy hatalma sem érhet, abban fekszik az ó- és ujkor nézetei között a lényeges különbség, s ezen nézetek azok, melyek egész mivelődésünknek alapul szolgálnak. Mert ezek teremték meg a szabadság fogalmát — legalább a szellemi szabadságét, a mire végre mindig a polgári szabadságnak is be kell következni— ezek idézték elő az isten előtti egyenlőség eszméjét; ezek tevék lehetségessé az egyesnek önálló munkásságát, mely az ókorban az állam mindenhatósága által akadályozva volt, életbeléptetvén ez által azon erőt, melynek korunk magasabb kifejlődését köszönhetjük.

Az ókor polgárisultságának jelleme *az egység*, az ujabbkori polgárisultságé ennek sokoldalusága. Amannál a kifejlődés gyorsabb volt, de egyes államok terére s azon körre szoritkozott, melyben az államhatalom befolyása lehetséges volt: ennél

a kifejlés lassubb, hanem kettős értelemben átalános, miután az nem egyes államokra szoritkozik, és mindenre kiterjed, a mi az egyes önálló munkásságának tárgyul szolgál. Valamint tehát az ókor polgárisultsága azon pillanatban, egy újnak volt kénytelen helyet engedni, mihelyt azon egység megzavartatott, melyen alapult, s oly hittanok emelkedének átalános érvényre, melyek által az állam hatalma korlátozva lön és az egyes, önálló munkásságának tágabb tér nyilott: szintugy kell a mi, ezen önálló munkásság által feltételezett civilisatiónknak azon pillanatban felbomlani, melyben az államra ujból korlátlan hatalom ruháztatnék.

(*b*) Görögország soha sem volt szellemi és anyagi fejlődésére nézve látszólag kedvezőbb viszonyok közt, mint a római imperatorok csendes uralma alatt. A kitünő szellemeket nem vette többé igénybe a politika, s a kik hir után sóvárogtak, a tudományokra és művészetekre vetették magukat, melyek tiszteletben és jutalomban részesültek, és vagyonhoz s kitüntetéshez vezettek. A görög nyelv Róma legmiveltebb osztályainak nyelve lett, s azoknak, kik vele, mint anyanyelvökkel éltek, mindazon előnyöket nyujtá, mint a franczia nyelv a XVIII. században: és mégis mindemellett e kor a görög művészetre és tudományra nézve hanyatlás korszaka volt. A legtisztább bizonyság ez arra, mikép minden valódi haladásnak forrását nem külviszonyok, hanem egy nemzet sokoldalu munkássága által mozgalomban tartott benső ereje képezi. Mikor a fa a tavasz viharai által téli nyugalmából felrázva első lombját hajtja, ez virágzásának is időszaka. Ezt tapasztaljuk a tudomány és művészet körében is. Mi az izgatottság pillanataiban létre jött, az nyugalmas időkben fenmaradhat: a virág gyümölcsöt teremhet; de ha a virágzás kora elmult, minden pártfogolás legfőlebb azt eszközölheti, hogy a mi benső kényszerüségből támadott, később mint gyárczikk nagy ügyességgel utánoztatik. A római irodalom felvirágzása Augustus korában mitsem bizonyit ez állitás ellen. Hiszen mindazon férfiak, kiket csodálunk, a bukó köztársaság vészei között nőttek fel, s miután ezek leléptek, a római

irodalom szintugy miként a görög lassankint sülyedésnek indult, mig végre oda jutott, hogy az oly versek tartattak költészeti remekeknek, melyeket visszafelé is lehet olvasni p. o.

Laus tua non tua fraus, virtus non copia rerum.

Scandere se fecit hoc decus omnipotens.

(*c*) Bármennyire elfogult Gibbon az Antoninok kora iránt, mit a világtörténet egyik legboldogabb korszakának mond; mindazáltal tisztán átlátta, hogy a valódi művészet és tudomány hanyatlásnak indult. „The love of lettres, almost inseparable from peace and refinement, was fashionable among the subjects of Hadrian and the Antonines, who were themselves men of learning and curiosity, — — — but if we except the inimitable Lucian, this age of indolence passed away without having produced a single writer of original genius or who excelled in the arts of elegante composition. A cloud of critics of compilers and the decline of genius wass soon followed by the corruption of taste. The Decl. and fall of the R. E. Ch. 2.“ — Láthatni ebből mily igaztalanság az ókor polgárisodásának elenyésztét a barbar népek büntetéseinek tulajdonitani és nem a kényuralomnak, mely maga felvilágosult lehet, de a felvilágosulást elő nem mozdithatja. Sőt a barbar népek, mint már a maga korában Augustinus tisztán belátta, eszközül szolgáltak, hogy a nyugat polgárisodása megőriztetett azon lassu elmerevüléstől, mely azt a keleti birodalomban megölé.

(*d*) Spárta alkotmánya után, minden államintézmény között, bizonyára a chinai birodalomé részesült a XVIII. század gondolkodóinak tetszésében leginkább; Montesquieut kivételül kell emlitenünk. „Ne pourrait-il pas se faire que les missionaires auraient été trompés par une apparence d'ordre; qu'ils auraient été frappés des cet exercice continuel de la volonté d'un seul, par lequel ils sont gouvernés eux-mêmes:“ mondja igen helyesen az Esprit de lois. 4. VIII. ch. XXI. — Azonban igen elkülönzötten állott e véleményével. Voltaire épen az idézett helyhez egy hosszu jegyzetet irt, melyben a közép országának előnyeit kiemeli, s legtöbben azok közül, kik az állam-

tudományok előtt utat nyitottak a tovább fejlődésre, haladásnak tekintették volna, ha Francziaországban azon „chaos de coutumes, toutes bizarres, toutes contradictoires, de cette anarchie qui a duré si longtemps", (mint Voltaire magát kifejezé), — ha mondom e helyett China rendszeres szervezete hozatott volna be. — Nézetem szerint a szigoruan szabályozott viszonyok ezen bámulata — melylyel a XVIII. században találkozunk — nem maradt befolyás nélkül az állam ujabb intézményeire. Valamint nagy részben maga is azon visszahatás eredménye, mely a középkor minden viszonya ellen támadott: ugy igen sokat tett azon nézetek és alapelvek terjesztésére, melyeket a XVIII. század tudománya egyedül helyeseknek hirdetett. Azon nézet, miszerint rend csak ott állhat fön, hol minden szabályozva van, s hogy az állam egysége csupán minden szálaknak egy kézben öszpontositása s az államhatalmon kivül minden szabadakarat semmivététele által alapittathatik meg, sokat vesztett volna meggyőző erejéből, ha a XVIII. században a rend vak bámulása mellett meg nem feledkeztek volna arról, ami különben mindig szájon forgott: — *a szabadságról.*

TARTALOM.

